THOMAS CARLYLE

ISTORIA REVOLUȚIEI FRANCEZE

TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZA
DE
NICOLAE PANDELEA
VOL. I

© 1607/444

BIBLIOTECA ISTORICA
„UNIVERSUL”

ISTORIA REVOLUȚIEI FRANCEZE

C. 14.313.-13-III-944

1056

THOMAS CARLYLE
la vârsta de 36 de ani (în 1831) după o schiță cu creionul de *Maclise*.

ZLA 045

BIBLIOTECA ISTORICĂ
„UNIVERSUL"

THOMAS CARLYLE

Inv. 80225

ISTORIA REVOLUȚIEI FRANCEZE

TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZA
CU DOUA STUDII INTRODUCTIVE
DE
NICOLAE PANDELEA

72816

VOLUMUL I
CU ILUSTRAȚII

EDITURA „UNIVERSUL"
1944

Carlyle

Iată unul dintre cei mai mari autori ai lumei, dar care e foarte puțin cunoscut la noi. Până acum vreo 50 de ani abia dacă i se știa de nume. Maiorescu, la cursurile lui de filozofia contemporană, a descoperit ascultătorilor săi uimiți pe acest scriitor genial, deși el aparține mai mult istoriei decât filozofiei. Lecțiile universitare însă se cam uită, fie chiar dela cei mai talentați și conștiincioși profesori, dacă nu sunt susținute mai târziu de citirea personală a operilor analizate la curs. Iar în țara noastră câți inși cunoșteau limba engleză acum 40 de ani! De altă parte chiar traducerile franceze din literatura de peste canal erau rare. Singur Shakespeare era cunoscut, fie prin traducerile franceze, fie prin cele românești. „Marele Willy" însă nu e englez, ci universal. Oricum, dincolo de el, scriitorii englezi erau cași inexistenți pentru publicul nostru. Un Stuart Mill, un Spencer, un David Hume, un Hobbes și alții, câțiva filozofi și economiști proeminenți, erau pomeniți și citați prin cărțile de specialitate, dar atât. Aceasta însă era o lipsă dintre cele mai simțite în cultura poporului nostru, care se adăpase până

atunci la un singur izvor, la literatura, filozofia şi istoria Franţei. Cine bea din aceeaşi apă nu poate şti, dacă e bună sau rea, deoarece calitatea oricărui lucru din natură este relativă, se stabileşte în primul rând prin comparaţie. Din această pricină a suferit enorm şi organizaţia noastră politică şi socială. Oamenii noştri de stat de acum un veac, sau 3 sferturi de veac, când au pornit la clădirea României moderne, n'au avut înainte-le decât un singur model. Fatală îngustime de orizont, de unde au pornit atâtea rele, de cari suferim până astăzi! Cât de mult s'ar fi luminat ei, dacă ar fi venit în deosebi în contact cu istoricii germani şi englezi, cu un Treitschke, cu un Ranke, un Lamprecht, dar mai ales cu un Macaulay şi un Carlyle. Ar fi desigur o absurditate, să te apuci să plângi, ca Ieremia pe ruinele Ierusalimului, pe trecutul ţării tale, pentru evenimente cari s'au întâmplat şi pe cari nimic nu le mai poate şterge din istoria neamului. Totuşi, nu poţi să nu regreţi din adânc, gândindu-te, că altfel ar fi astăzi viaţa noastră şi a copiilor noştri, dacă fruntaşii poporului român, în momentele grele de ursită, când s'au apucat să dea Principatelor o constituţie nouă, cu caracter european, după prima schiţă de constituţie a Regulamentului Organic (şi acesta zămislit de un strein şi încă un Rus), ar fi cunoscut pe un Macaulay, cu incomparabilele lui studii istorice, dar mai ales cu monumentala sa Istorie a constituţiei engleze. Ar fi căpătat cu totul altă idee despre rolul statului şi despre drepturile cetăţenilor, ar fi luat debunăseamă alte măsuri pentru a asigura libertatea, averea şi persoana locuitorilor României.

Şi cu atât mai vârtos, dacă ar fi ajuns să intre direct în contact cu Carlyle! Căci opera acestui mare cugetător şi incomparabil artist a fost dezvăluită publicului nostru pentru prima oară abia în 1910, prin traducerea făcută de d-l C. Antoniade după opera-i celebră, Eroii, cultul eroilor. A fost o adevărată revelaţie. Zguduitoare. Simpli cititori, artişti, scriitori, oameni de stat, au sorbit cu nesaţ această carte minunată şi au fost impresionaţi pentru toată vieaţa lor. Un poiet gingaş ca Vlahuţă a fost transformat sufleteşte din temelie: cântăreţul delicat al iubirei şi al naturii a căpătat dintr'odată o seriozitate şi o gravitate cu totul necunoscută mai înainte, dintr'un trubadur puţin adânc a devenit un profet, un inspirat al divinităţii, iar producţiile literare din anii din urmă ai acestui ucenic al marelui Eminescu au un timbru de-o natură infinit superioară celor de mai înainte. Atâta a fost de covârşitoare înrâurirea lui Carlyle asupra acestui spirit senzitiv de Moldovean, predispus, ca toţi Moldovenii, spre orice mişcare cu caracter idealist şi dezinteresat!

Autorul nostru este, într'adevăr, de-o esenţă cu totul rară. Fiu de ţărani Scoţieni, din acel neam de oameni cu desăvârşire originali, visători, dar şi practici, locuind o ţară ea însăşi originală, cu munţi bătrâni şi gârbovi, cu lacuri adormite ca în basme, cu mlaştini unde călătorul rătăcit dispare fără urme în adâncuri, cu un cer mohorât din care ceaţa spânzură veşnic ca nişte perdele ale văzduhului, iar în zare se aude neîntrerupt, vara caşi iarna, ziua caşi noaptea, tunetele şi mugetele Atlanticului, repezindu-şi talazurile uriaşe asupra stâncilor de granit,

acest copil al unui pământ sărac şi aspru a fost făurit după chipul şi asemănarea acestui colţ de ţară unică pe Glob. La această înrâurire a naturii s'a adaos, apoi, impresiile copilăriei, impresii cari rămân neşterse pentru orice suflet, care vibrează. Scoţia a fost patria puritanilor, a acelor creştini fanatici din veacul al XVII, cari aveau ca singurul lor prieten Biblia, iar sfetnicul lor de toate zilele profeţii evrei, cu acele mustrări aspre adresate regilor şi cârmuitorilor poporului, cu acele preziceri înfiorătoare şi cu acele blesteme înfricoşate. A mai venit apoi o împrejurare, care i-a influenţat sufletul: născut în 1795, a fost contemporan cu evenimentele răsunătoare ale revoluţiei franceze, cu răsturnările-i şi prefacerile-i uluitoare, dar mai cu seamă cu zguduirea imensă, asemenea unui cataclism cosmic, ce-a stârnit în toată Europa, dela un capăt pânăla celalt. Anglia, cea dintâi, a resimţit efectele acestei uriaşe catastrofe politice: împotriva ei s'au îndreptat cele mai puternice lovituri date de Napoleon, care nu era decât rodul cel din urmă al acestei revoluţii, iar Anglia a trebuit să-şi încordeze până la extrem toate puterile ei, să-şi concentreze toate mijloacele-i de luptă şi toate capacităţile ei politice şi militare, spre a combate pe acest tiran ambiţios, ieşit din revoluţie, tocmai din revoluţia menită să spulbere orice tiranie din Europa. Vreme de 20 de ani această ţară n'a cunoscut o clipă de tihnă, un singur moment de uitare a grijilor, sau de părăsire de sine. Carlyle a trăit în anii lui cei mai fragezi, când impresiile se întipăresc pentru veşnicie în suflet ca într'o ceară moale, această epocă unică în Istorie. Era copil mic, de câţiva ani, când tânăra republică de

peste canal se. războia cu toţi vecinii; ajunsese un flăcăiandru, de aproape 20 de ani, când Napoleon fu definitiv îngenunchiat şi surghiunit pe stâncile golaşe ale insulei Sfânta Elena, în mijlocul pustietăţii Atlanticului. Ingenunchiat în primul rând prin sforţările neobosite ale Angliei. Carlyle, care era un singuratic prin firea lui, singuratic apoi şi prin natura cu totul particulară a Scoţiei, a trebuit să vibreze ca o liră eoliană la toate aceste veşti senzaţionale, cari sosiau alungându-se una pe alta din toate colţurile Europei, din depărtatele câmpii înghetate ale Moscovei, ba până şi din podişurile nisipoase ale Africei, dela poalele piramidelor milenare şi dela picioarele Sfinxului, care contemplă etern cu ochii lui mari de piatră imensitatea pustiului.

Şi astfel, mulţumită acestor împrejurări, cum şi altora, cari scapă analizei noastre (cine ar putea avea pretenţia, să poată diseca în toată siguranţa un suflet omenesc, fie cât de simplu ?) s'a făurit acest temperament de scriitor şi de istoric, de două ori original.

Mai întâi, prin concepţia lui. Pentru Carlyle ceea ce este important în mersul evoluţiei omenirei, ceeace merită să releve Istoria, nu sunt aşezămintele omeneşti, nici armele, nici gloatele, ci eroul, *omul care la un moment critic întruneşte în sine toate năzuinţele unui popor, sau ale unei epoci, le absoarbe în sufletul său, se identifică perfect cu ele, găseşte mijloacele cele mai nimerite spre a realiza aceste aspiraţii, apoi păşeşte la înfăptuirea lor, cu sacrificiul persoanei sale, dar şi cu sacrificiul neînduplecat al tuturor acelora, cari i se pun în cale. Eroii fac Istoria, nu mulţimea. Un Moise, care a sal-*

vat pe Evrei din robia Egiptenilor, un Isus Hristos, care a dărâmat lumea idolilor şi-a clădit o lume nouă, întemeiată pe iubire, pe iertare şi pe îngăduinţă, un Luther, care a năruit biserica romano-catolică abuzivă şi văduvă de credinţă, înlocuind-o cu o religie mai curată, un Cromwell, care a răsturnat cu cruzime regalitatea Stuarţilor, tiranică şi corruptă, aşezând în locu-i o regalitate constituţională, un Mohamed, care a desfiinţat idolii grosolani ai Arabilor, făcându-i să se închine la un Dumnezeu imaterial şi nevăzut, pornindu-i apoi cu un fanatism extra-ordinar la convertirea cu sabia a necredincioşilor şi închiegând într'o singură împărăţie puternică nişte triburi de sălbatici, mai înainte în veşnic război între ele, acestea şi numai acestea sunt faptele pe cari se cuvine ca scriitorul şi îndeosebi istoricul să le cerceteze, să le scuture din pulberea archivelor şi să le dea vieaţă din vieaţa lui, spre a fi model altor viitori eroi şi a contribui astfel la mersul mereu înainte al omenirei.

Şi totuşi, Carlyle a fost destul de obiectiv, spre a face excepţie dela concepţia lui, acolo unde această excepţie era evidentă. A fost cazul tocmai cu revoluţia franceză. E drept, că şi aici eroul a avut rolul său. Dar numai un scurt interval de timp. Mirabeau a fost acest erou. Din momentul, când el a păşit în Adunarea Naţională pe primul plan, el reprezintă revoluţia, căci în persoana lui se concentrează idealurile sociale şi politice ale revoluţiei şi toate măsurile, toate propunerile, toate ideile rodnice, cari urmau să traducă în fapt aceste avânturi generoase, au pornit dela dânsul. Revoluţia însă izbucnise cu mult înainte de apariţia lui pe scenă şi a continuat

şi mai departe, pe făgaşul croit de ea, şi după moartea lui. Aici, dar, eroul adevărat a fost mulţimea, acele gloate primitive, mânate adesea de un instinct inconştient, dar cari totuşi au fost credincioase acestui instinct, au luptat şi au suferit pentru el, realizând scopul lor, care, oricât de obscur, nu era mai puţin un ideal de dreptate şi de vieaţă mai bună şi mai nobilă nu numai pentru sine, ci şi pentru alţii.

Ca un puritan ce era, hrănit din frageda copilărie cu citirea zilnică a Bibliei, unde profeţii apar la răstimpuri ca nişte soli ai lui Dumnezeu, spre-a scoate poporul de rând din greşeli şi rătăcire, cum şi spre a pedepsi pe cârmuitorii cari îşi uitaseră de datoria lor, Carlyle vede în aceşti eroi ai Istoriei, precum şi în toate evenimentele mari, petrecute în omenire, nu nişte fenomene întâmplătoare, provocate de cauze incidentale, ci opera divinităţii. Niciunul dintre marii istorici moderni n'a fost atât de pătruns de sentimentul religios ca acest aspru fiu al Scoţiei. Puritanii n'au fost însă nişte mistici, creştini cari să se absoarbă în contemplări extatice, să se piardă în visuri nebuloase, ci oameni practici, cari îşi îndepliniau datoriile de cetăţeni şi de fii ai Bisericei cu o consecvenţă de fier. Din acest punct de vedere judecă şi autorul nostru evenimentele istorice, precum şi oamenii cari iau parte la ele, fie în rândurile din frunte, fie în gloata anonimă. Şi cât de mişcătoare sunt paginile, unde el aduce înaintea tribunalului său pe conducătorii de popoare, cari au înaintea lui Dumnezeu răspunderea pentru turma lor, dar şi norodul de rând, când nu şi-a îndeplinit datoria faţă de cei mari, sau nu s'a purtat creştineşte unul faţă de altul.

Dealtfel Carlyle, care a cântat pe marii eroi ai lumei, care a proslăvit fapta nobilă şi dezinteresată, a fost el însuşi adeptul fanatic al acestei concepţii. Viaţa lui întreagă a fost nobilă şi demnă, dela început până la sfârşit. N'a propovăduit eroismul numai cu vorba, ci l-a şi înfăptuit : până la adânci bătrâneţe, căci a murit în vârstă de 86 ani (în 1881) el a meditat în singurătate şi tăcere, ca atâţia dintre eroii lui (ca un Moise, ca un Mahomet, sau un Luther), a lucrat cu îndârjire, fără tobă şi adesea fără câştig. Munca era pentru dânsul, cum o spune într'atâtea din studiile lui, o rugăciune : îşi îndeplinia astfel o datorie faţă de Dumnezeu. Numai în tăcere se săvârşesc operile mari, acelea cari lasă urme, acelea cari durează. Deaceea unii dintre criticii literari din timpurile din urmă au numit pe bună dreptate cărţile lui Evanghelia tăcerii, *dar şi Evanghelia Adevărului şi a Muncii, căci e dela sine înţeles, că în societatea omenească adevărul este, în cele mai multe cazuri, el însuşi un act eroic.*

Tot din această concepţie a rezultat şi metoda lui, de-a scrie Istoria. Mai întâi, extrema lui conştiinciozitate. Mulţi scriitori se bizue numai pe talentul lor, spre a da viaţă persoanelor şi evenimentelor. Carlyle ar fi putut-o face mai mult decât oricare altul, deoarece avea acel dar, cu totul rar, al vederii lăuntrice, „insight" cum spun Englezii, acea putere de a ghici ce se petrece în sufletul altora, de a vedea ce se frământă în inima şi în creerul lor, de a simţi caşi cum s'ar fi transpus în interiorul acestora. Darul acesta e un soiu de inspiraţie, pe care n'o au decât naturile pasionate ; aceştia nu asistă la bucuriile şi suferinţele celorlalţi ca un spec-

tator rece, așezat comod pe un fotoliu de teatru, ci el însuși ia parte cu întreaga-i ființă la frămîntările și zbuciumul din fața lor. Un dar, care face pe marii actori, căci ei nu-și joacă rolul, ci îl trăesc, fiindcă se uită pe sine, se leapădă cel puțin pentru câteva momente de grijile, nevoile și interesele lor, spre a simți numai ce se petrece în sufletul eroului, pe care îl reprezintă. Inzestrat cu această facultate, care e un noroc, însă și un fel de osândă (căci te arde și te consumă), Carlyle a trăit cu intensitate revoluția franceză. A simțit în adâncurile inimei sale agonia lui Ludovic al XV-lea pe patul de moarte și a murit odată cu el; s'a bucurat cu tânărul moștenitor Ludovic al XVI-lea și cu frumoasa-i regină Maria-Antoaneta de întronarea unui regim nou, de pace socială și de frăție între oameni; s'a zbuciumat cu deputații naționali și cu genialul Mirabeau în căutarea mijloacelor, spre a scoate Franța din noroiul și mizeria, în care se zbătea; a suferit împreună cu regele și regina torturile închisorii și moartea pe eșafod, a urât pe Marat și pe Robespierre, a aplaudat pe patrioții luminați, a văzut trecând pe dinainte-i convoiurile spre ghilotină, orgii, măceluri, bătălii și înfine apariția fatală, căci era hărăzită de ursită, a lui Napoleon, care, cu buzele strânse, cu priviri disprețuitoare și cu un deget petrecut între nasturii jiletcii, mătură cu sânge rece revoluția.

Cu darul acesta profetic ar fi putut să se scutiască de muncă, de studii, de cercetări personale. Simțimântul înalt al datoriei lui față de public i-a impus însă să se documenteze. N'a răscolit numai arhivele, colecțiile diplomatice, ziarele depe vremuri, ci a călătorit și la fața locului, a vizitat orașele și

satele, a căutat să vadă cu ochii lui orice unghiu care a avut un rol mai important, până şi râurile şi arborii, până şi anumite colţuri de stradă.

Deaceea, Istoria revoluţiei franceze e aşa de vie. Ea într'adevăr nu e descrisă, ci trăită. Trăită până în ultimele clipe şi până în cele mai neînsemnate amănunte.

Dar originalitatea şi mai mare a lui Carlyle stă, poate, în a doua însuşire, în stilul lui. Aici e, într'adevăr, fără pereche. Ca unul, care simţia ce scriea şi care era îmbibat de Biblie, de profeţii evrei, de psalmi, de osanalele râdicate lui Jehova, dar şi de blestemele aruncate asupra vinovaţilor şi păcătoşilor faţă de Dumnezeu, acest scriitor şi-a făurit o frază şi o sintaxă proprie. Adesea cuvintele întrebuinţate sunt dintre cele mai populare, propoziţia uneori ciuntită, fraza stâlcită, dar pretutindeni străbate un curent şi un fior, o palpitaţie şi o vieaţă, care-i dă un farmec şi o vioiciune fără seamăn. Pe alocuri nu mai e nici stihuirea neşlefuită a unui poet în focul inspiraţiei, ci a unui preot al lui Apolo, aşezat pe tripedul sfânt dela Delfi, care, zguduit de puterea nevăzută a spiritelor din văzduh, aruncă în spaţiu profeţii şi anateme înfricoşate.

Aceste calităţi, fiecare dintre ele în gradul cel mai înalt şi reunite la un loc, în persoana aceluiaş scriitor, fac din Istoria Revoluţiei Franceze una dintre cărţile cele mai impresionante din lume. Nu poţi s'o citeşti cu nepăsare, nu poţi s'o dai laoparte, nu poţi dupăce-ai sfârşit-o să rumegi în linişte evenimentele descrise. Ea zguduie pe cititor, dupăcum a zguduit şi pe autor, în momentele când condeiul lui înfrigurat nu scria, ci zugrăvia cu flacări sce-

nele zbuciumate ale acestui eveniment unic în Istorie. Ne întipăreşte pe toată viaţa în memorie aceste episoade dramatice, care de aici înainte vor face parte din averea noastră sufletească. Nicio altă carte nu este aşa de palpitantă, niciuna nu lasă urme atât de neşterse.

Ceva despre revoluții și despre revoluție

In natură lucrurile, toate lucrurile, își urmează mersul lor regulat, încet dar sigur. Râurile, de când lumea, au curs și vor curge la vale, nourii aleargă prin văzduh, luna ne luminează nopțile, sămânța aruncată în humă încolțește și dă rod în fiece an. Și celelalte, multe, la fel. Chiar fapte, cari par rezultatul unor fenomene unice, unor dezlănțuiri de puteri momentane și monstruoase, cari au rupt ritmul normal al naturii, sunt efectul unor acțiuni tot așa de încete și de regulate ca alunecarea apelor pe albia lor. Atâta doar, că uneori efectele puterilor, aflătoare la lucru, s'au acumulat cu anii și cu secolele, încât numai rezultatul final are aparența unui dezechilibru. Un munte, care pare însuși simbolul unor forțe dezlănțuite brusc, nu-i decât înălțarea treptată, încetă dar neîntreruptă, a unei sprâncene de teren, neînsemnată la început. Ce fenomen pare mai violent și mai anormal decât un cutremur de pământ? Și totuși acest cataclism este și el produsul ultim al unor forțe, cari au lucrat pe nesimțite, fără smucituri, ani și ani de zile, vreme îndelungată: păturile din interiorul scoarței s'au

79816

BIBLIOTECA CENTRALĂ

mistuit cu încetul, până au ajuns să se prăbuşească şi atunci straturile de deasupra se clatină şi-şi caută o nouă aşezare. Un vulcan, deasemenea, a cărui izbucnire impresionează atât de puternic închipuirea omului, nu face nici el erupţie la întâmplare, ci atunci când volumul de gaze adunat în interiorul craterului a ajuns la maximum şi trebue prinurmare să-şi croiască o ieşire. Dealtfel, fenomenul cel mai măreţ din natură, fluxul şi refluxul oceanului, acel perete înalt de apă, care se înalţă spre Lună şi aleargă împreună cu dânsa dela Est spre Vest cu o iuţeală ameţitoare şi lovind ţărmurile continentelor cu o putere gigantică, nu se produce în fiecare zi, repetându-se cu o regularitate matematică, acuma cunoscută şi calculată mai dinainte şi înscrisă chiar pe tăbliţele din porturi spre ştiinţa şi îndrumarea marinarilor ?

In natură deci nu există revoluţii propriu-zise, căci revoluţia ce-i alta decât o ruptură de echilibru, o ieşire bruscă din mersul normal al lucrurilor. Pentru noi, oamenii, cari suntem mici şi trecători şi vedem din lungul şirag al acţiunilor din natură numai un crâmpeiu neînsemnat, ni se pare că asistăm la o revoluţie. In fapt în univers nu există decât evoluţie, desfăşurarea înceată şi uniformă a unor legi eterne, cari nu îngăduie nicio excepţie.

In societatea omenească, deoarece face şi ea parte din natură, lucrurile se petrec la fel. Revoluţii, în adevăratul sens al cuvântului, nu găsim nicăieri. Dealtfel, chiar aşa zisele revoluţii sunt extrem de rare. Istoricii botează adesea cu acest cuvânt mişcări violente, cari au loc în mijlocul unui popor, spre a-şi schimba felul de guvernare, sau în inte-

riorul unui palat, ori în sânul unei dinastii, spre-a înlocui un domnitor cu altul, sau o familie domnitoare cu alta. De fapt acestea sunt simple frământări de suprafaţă ale unui grup social restrâns. Ele îşi merită cu atât mai puţin acest calificativ pompos, cu cât efectele lor sunt de cele mai multe ori fără importanţă şi mai ales fără durată. Putem oare numi astfel răsturnările atât de dese, cari au loc în aşa zisele republici latine din America de Sud, unde un general alungă din scaun, cu ajutorul Armatei, pe înaintaşul lui, spre a fi după câţiva ani, sau după câteva luni, izgonit de altul, cu aceleaşi mijloace şi în chip tot atât de inutil?

O revoluţie în înţelesul obişnuit înseamnă o prefacere radicală a unei societăţi sau a unui popor, prefacere săvârşită cu mijloace violente şi care a avut efecte durabile, întinzându-se dincolo de hotarele ţării şi dincolo de veacuri. Privite sub acest unghiu, multe evenimente istorice de seamă şi de mare importanţă nu intră în categoria revoluţiilor. Admirabila mişcare a nobilimei şi burgheziei engleze la începutul secolului al XIII-lea, care a dus la cucerirea acelei sublime Magna Charta libertatum *în anul 1215, este o simplă răscoală. Marile turburări de mai târziu, cu întronarea Stuarţilor, răzvrătirea lui Cromwell şi decapitarea lui Carol I, sunt tot răscoale.*

Revoluţiile adevărate se pot număra pe degete. Luându-le în ordinea cronologică, cea dintâi este apariţia şi răspândirea creştinismului. E de prisos a intra cu acest prilej în amănunte, spre-a arăta transformările din temelie, ce-a suferit lumea antică dominată de concepţia şi cultura greco-romană, pe

urma acestei imense răsturnări sociale şi politice şi care durează de 2000 de ani.

A doua revoluţie este năvălirea barbarilor. Nenumăratele triburi germanice au năruit statul roman, cosmopolit, dar conrupt, incapabil de-a guverna; ele au introdus o ordine nouă, întemeiată, e drept, pe forţa pumnului, dar care era ordine, şi au contribuit la constituirea de state naţionale, din cari se trag în mare parte statele moderne ale Europei şi ale Americei.

A treia revoluţie este, în fine, cea franceză. Să ne oprim asupră-i. La fel cu fenomenele din natura neînsufleţită, nici ea n'a apărut dintr'odată şi fără să fi fost pregătită de mai înainte. Ca un uriaş cutremur, care zguduie din răsputeri coaja Globului, aşternând în câteva clipe la pământ oraşe şi sate înfloritoare, lăsând în locu-le mormane de ruini şi dărâmături fumegânde, sau ca o pustiitoare erupţie a Vezuviului, care a îngropat în lavă şi cenuşă Herculanum, Stabii şi Pompei, această catastrofă politică şi socială a zbucnit subt Ludovic al XVI, răsturnând în câţiva ani dinastia, nobilimea, Biserica, statul, dar ea încolţise cu mult mai devreme.

Mi-aduc aminte ce senzaţie a stârnit acum 40 de ani regretatul şi nefericitul nostru istoric Nicolae Iorga, când, în culmea gloriei lui, deschizând la Universitatea din Bucureşti cursul de Istorie contemporană, care urma să cuprindă secolul al XIX, începând cu revoluţia franceză, a pornit-o dela Ludovic al XIV. A fost o rumoare în sală. Atât studenţii, cât şi publicul dinafară, destul de numeros, care asista adesea la lecţiile lui, atât de bogate, dar mai ales atât de pline de vieaţă, se uitau nedume-

riţi unii la alţii. „Cum? Ludovic al XIV? Dar ce-are aface regele-soare cu revoluţia, care vine abia la vreun secol *după moartea lui?"*

Pe măsură însă ce marele savant înainta în expunerea lui, nedumeririle se topiau pe rând, una după alta, ca nişte fulgi de zăpadă căzuţi pe-o vreme cu soare cald. Intradevăr, care a fost pricina reală a acestei uriaşe zguduiri sociale, pricina adâncă, aceea care a reuşit la urmă să râdice ca un singur om într'o pornire de furie sălbatică, imposibil de stăvilit, acele 25 de milioane de inşi, cum îi numeşte atât de des Carlyle? Nemulţumirea generală, provocată în primul rând de sărăcia cumplită ce zugruma populaţia Franţei, în al doilea de nedreptăţile şi abuzurile, cari depăşiau orice închipuire. Aceste nedreptăţi dăinuiau de veacuri şi trebuiau să stârniască în suflete o fierbere cu atât mai violentă, cu cât Francezii sunt ei înşişi iuţi şi violenţi din fire, caracter moştenit dela simpaticii lor strămoşi Galii, fraţi de sânge cu Dacii noştri depe malurile Mureşului şi ale Oltului. Debunăseamă şi alte popoare din Europa erau prost guvernate, dar în deosebire de strănepoţii lui Vercingetorix aveau o doză mai îmbielşugată de răbdare. Mai puţin senzibile, poate fiind mai puţin inteligente, au suferit în tăcere jugul sute şi sute de ani. Multă vreme au suferit şi Francezii, desigur cu murmure, cu zvâcniri de mânie, dar pe cari şi le înăbuşiau în inimile lor. Odată însă cu Reforma lui Luther, care propovăduia libertatea de conştiinţă, dreptul cetăţeanului de a se muta dintr'o provincie într'alta, unde se putea bucura de exerciţiul neştânjenit al credinţei lui, vechile abuzuri apărură dintrodată

într'o lumină cu totul nouă: ca niște lanțuri de fier, cu neputință de suportat mai departe. Și tocmai atunci are loc în Franța acel ruşinos măcel din noaptea Sf. Bartolomeu (23 August 1572): casele protestanților fusese din vreme însemnate cu o cruce și în toiul nopții, când oamenii se odihniau de ostenelile și necazurile de peste zi, clopotele bisericei Saint-Germain l'Auxerrois dau semnalul; zbirii înarmați ai autorității tabără asupra locuitorilor pașnici, îi spintecă și-i împușcă, aruncându-le leșurile pe străzi și în valurile Senei. Care era vina acestor nenorociți? Că îmbrățișase învățătura lui Luther; rămăsese tot creștini, cum era statul în care se aflau, ba încă niște creștini mai buni și mai sinceri decât fusese înainte, doar că nu mai recunoșteau pe papă drept cap al Bisericei și vroiau să asculte slujba religioasă în limba părintească, pe care o înțelegeau cu toții, nu în limba latină, cunoscută numai de cărturari. Cei mai vrednici, cei mai devotați fii ai Franței au pierit atunci mișelește, iar în sufletele celor rămași mocnia o ură neîmpăcată împotriva țării lor, care-i năpăstuia și-i trata ca pe niște vrăjmași. Peste câțiva ani se urcă pe tron cel mai mare rege, pe care l-a avut Franța, Henric al IV din Bearn, dela poalele Pirineilor. El însuși îmbrățișase doctrina lui Luther, dar trecuse la catolicism spre a pune odată capăt vrajbei religioase și războaielor civile, ce pustiiau provincii întregi. Henric al IV dădu faimosul Edict din Nantes *în 1598, prin care acorda protestanților libertatea religioasă și curma astfel dușmănia de moarte, ce domnia între cele 2 tabere. Tot el își propusese acel mișcător principiu de guvernământ, izvorât*

dintr'o inimă caldă şi iubitoare pentru supuşii lui: „Vreau ca fiecare ţăran să aibă Duminica o găină în oală". Visuri utopice! Nici pacea nu s'a coborât în suflete, nici ţăranii n'au avut găina în oală. Înţeleptul suveran este asasinat mişeleşte de un catolic fanatic în 1610.

Aceste prigoane au continuat şi mai departe, în timpul regenţei şi sub domnia lui Ludovic al XIII, iar sub Ludovic al XIV s'au înăsprit până la culme, ajungând de nesuferit. Regele-soare revoacă în 1685 edictul din Nantes şi porneşte împotriva hughenoţilor o serie nesfârşită de persecuţii; şcolile şi bisericile lor sunt închise, iar celebra mânăstire Port-Royal, lăcaşul celor mai învăţaţi teologi şi filozofi jansenişti, este dărâmată până în temelie. Înverşunarea împotriva acestor creştini paşnici merge atât de departe, încât autorităţile bisericeşti (catolice) refuză să dea cuvenita autorizaţie pentru înmormântarea janseniştilor. „Ereticii" trebuiau să fie aruncaţi de picioare, ca nişte câini, la marginea drumurilor!

Tot sub domnia strălucitorului monarch au loc acele nenorocite „dragonade", cari constitue o ruşine şi o pată în istoria Franţei: administraţia trimitea pela casele protestanţilor dragoni în cuartiruire, cu instrucţii anume să le facă toate mizeriile din lume. Atâta aşteptau răcanii; se puneau pe capul bieţilor hughenoţi, să-i şicaneze, să-i sâcâie, să-i scoată din răbdări, până-i făceau să-şi ia lumea în cap. Atunci au pribegit mii şi mii de locuitori, trecând peste Rin şi aşezându-se în Germania. Aceştia însă nu erau doar nişte oameni de rând, simpli muncitori, argaţi sau iobagi, ci industriaşi,

meseriaşi şi negustori destoinici, prin a căror plecare ţara a sărăcit şi a dat înapoi. Şi aceste abuzuri revoltătoare nu le suferea numai burghezia, care era privită de curtea regală şi de nobilime de sus, ca o tagmă inferioară. Ele se îndreptau şi împotriva nobilimei însăşi. Ilustrul monarch, deşi căsătorit creştineşte, deşi catolic fanatic în teorie, ceeace-i impunea acele obligaţii de vieaţă morală, cerute de orice biserică, fie catolică, protestantă, sau ortodoxă, avea totuşi la Versailles un adevărat harem, caşi cum ar fi fost un paşă, sau un sultan, cărora religia mahomedană le îngădue poligamia. Cu tot haremul lui, când întâlneşte pe frumoasa marchiză de Montespan, ţine cu orice preţ s'o adaoge şi pe dânsa la cortegiul lui de nimfe. Din nenorocire graţioasa marchiză nu era nici văduvă, nici măcar domnişoară, ci măritată în lege, cu toate formele, iar biserica romano-catolică nu admite divorţul. Ce-are aface! Strălucitul rege-soare, monarchul model pentru suveranii Europei, nu se încurcă în mofturi şi chiţibuşuri de acestea. In Orient e socotită drept crima cea mai ruşinoasă, ca învingătorul în războiu să se atingă de haremul celui învins. Asta-i însă o superstiţie orientală, un exces de conştiinţă, de care nu se împiedecă un autocrat din Occident. Marchizul de Montespan primeşte deci un ordin regal, prin care este numit guvernator al provinciei Bordeaux, dar i se pune în vedere anume să nu ia cu dânsul pe doamna marchiză. Să nu-şi ia soţia, cu care se legase pe vieaţă înaintea lui Dumnezeu şi-a oamenilor! Nelegiuiri de acestea. strigătoare la cer, se săvârşiau zilnic, pe toată întinderea ţării. Oamenii nu-şi ţipau la ceruri durerea şi indig-

narea, nu-şi râdicau glasul, fiindcă altfel numaidecât se deschideau porţile Bastiliei şi orice voce amuţia pentru vecie, iar hrubele întunecoase ale fioroasei fortăreţe numărau încurând un schelet mai mult.

Totuşi, crimele regelui-soare nu se opreau la hotarele ţării, ci treceau şi dincolo. Ludovic al XIV, care nu îngăduia înăuntrul statului său pe protestanţi, a susţinut cu bani şi cu arme pe luteranii de peste Rin. Când în Germania a izbucnit războiul de 30 de ani, între casa de Austria, catolică, sprijinitoarea papismului, şi între prinţii, cari îmbrăţişaseră doctrina cea nouă, mândrul monarch a trimis armate peste armate în ajutorul protestanţilor, armate comandate de cei mai iluştri generali ai săi, un Condé, un Turenne, mareşalul Catinat, admirabil echipate şi perfect înarmate, cheltuind cu nemiluita miliarde şi acoperind câmpurile de luptă ale Renaniei şi Bavariei cu oasele fiilor Franţei. Dar pedeapsa acestor păcate n'a întârziat să vină: sărăcia se întinsese în ţară, orăşenii trăiau în strâmtorare, iar ţăranii ajunsese într'o mizerie de neînchipuit. Când citeşti astăzi tabloul întunecos, pe care unul dintre scriitorii clasici ai epocei, La Bruyère, l-a schiţat în câteva trăsături sumare despre populaţia rurală la sfârşitul secolului al XVII, te înfiori de groază:

„Vedem un fel de animale sălbatice, bărbăţuşi şi femeiuşte, umblând pe câmp, negri, plumburii şi pârliţi straşnic de soare, lipiţi de glia, pe care o scormonesc şi o răstoarnă c'o înverşunare de neînvins. Ei au ceva ca o voce articulată şi, când se râdică în picioare, arată un chip omenesc şi într'adevăr sunt oameni. Noaptea se retrag în nişte

vizuini, unde se hrănesc cu pâine neagră, cu rădăcini şi cu apă. Ei scutesc pe ceilalţi oameni de grija de-a ara, de-a semăna şi de-a culege, spre a trăi; în chipul acesta merită să nu fie lipsiţi de pâinea, pe care au semănat-o".

Ce departe suntem de vieaţa idilică şi de huzurul, pe care îl visa cu o sută de ani înainte marele părinte al poporului, Henric al IV, pentru ţăranii lui!

Nu e deci de mirare, că la moartea acestui suveran, care se socotise el însuşi o fală a continentului şi era privit de ceilalţi domnitori ca un model, pe care se sileau din răsputeri să-l imite, necazul poporului a zbucnit ca un vulcan: cortegiul funebru al ilustrului monarch a fost întâmpinat cu pietre, în drumu-i spre lăcaşul de veşnică odihnă. Aceste zburături au fost, se poate spune, prima manifestaţie a revoluţiei, care avea să apară mai târziu în toată furia ei. Nu se îngropa acum un rege, ci însăşi monarchia franceză.

Ceeace urmă, apoi, sub Ludovic al XV şi în primii ani ai lui Ludovic al XVI, n'a fost decât o continuare a greşelilor amare din trecut şi cari se apropiau însfârşit de scadenţă. Revoluţia se născuse; rămânea acuma doar să prindă aripi. Ceeace s'a întâmplat şubt „mult-iubitul". Carlyle dă dovadă de-o adâncă intuiţie istorică, atunci când îşi începe opera cu moartea lui Ludovic al XV. Sub domnia acestui suveran „oul", cum spune el, a clocit şi era gata să-şi spargă în fine găoacea.

Cine a clocit „oul", l-a încălzit şi i-a dat puterea de vieaţă? Filozofii secolului al XVIII. Un mănunchiu de spirite distinse, faimoşii enciclopedişti, un d'Alembert, un Diderot, un Voltaire, un Condorcet,

un Jean-Jacques Rousseau, au tipărit o sumă de cărți, străbătute de-un foc lăuntric, de-o credință fanatică într'o lume mai bună, într'un viitor de pace, de bună-stare și de înfrățire între oameni. In deosebi „Contractul Social" al lui Rousseau a avut un răsunet imens, a deșteptat în sufletele celor oropsiți o sete nestinsă după o epocă nouă de dreptate și de omenie. La această frământare mai mult sau mai puțin teoretică s'a adăogat apoi și o propagandă cu caracter practic. Un jurist și un filozof de înaltă valoare ca Montesquieu, un jurnalist de geniu ca Voltaire, dădeau într'una ca model statul de peste canal, de care nu-i despărțea decât un braț de mare lat abia de 30 de kilometri. In timp ce pe malurile Senei cetățeanul nu avea niciun drept, era tot atât de rob ca un supus al Padișahului din Stambul, dincolo, pe malurile Tamisei, cetățeanul era suveran absolut pe averea, pe casa și pe viața lui. Nimeni nu se putea atinge de persoana sa fără o sentință judecătorească, niciun agent al forței publice nu îndrăznea să-i calce pragul decât cu voea lui. Aici nu existau Bastilii, nici „răvașe de popreală". Dealtăparte, locuitorii erau egali între ei, având toți aceleași drepturi în fața legei. Ce enorm contrast cu situația socială și politică din Franța, unde un scriitor genial ca Voltaire, cu care se mândrește omenirea, este luat la bătae în stradă ziua namiaza mare de argații unui obscur cavaler de Rohan, fiindcă umilul burghez îndrăznise să provoace la duel pe acest vlăstar din nobilime, pe un „domn", cu sânge albastru! Și neomenia nu s'a oprit aici. „Hoțul de păgubaș" este închis și la Bastilia, unde este ținut 3 luni de zile. Nu i s'a dat drumul decât

în urma intervenţiei nenumăraţilor lui admiratori, şi chiar atunci cu condiţia categorică, să plece din Franţa. Voltaire a trecut deci în Anglia, scuturându-şi papucii la hotarele ţării lui.

Şi astfel s'au îngrămădit, timp de 200 de ani, abuzuri peste abuzuri, păcate peste păcate şi crime peste crime, cum se adună gazele explozive în craterul unui vulcan. La urmă, când se umpluse gâtlejul, au zbucnit, măturând totul în cale. Numai, că n'au măturat pe cei mai vinovaţi. Unii pregătise revoluţia, un Carol al IX, un Ludovic al XIV, un Ludovic al XV ; alţii, ca bietul Ludovic al XVI, au plătit-o. O tristă şi nedreaptă lege a naturei, dar lege fatală, de neînlăturat.

Bucureşti;
Octombre, 1943.

CARTEA I

MOARTEA LUI LUDOVIC AL XV

1 — LUDOVIC MULT IUBITUL

Preşedintele Hénault [1]) luând seama, cu prilejul poreclelor de onoare date regilor, cât de greu este să afli, nu numai pentruce, dar mai ales când au fost hărăzite, găseşte nimerit să facă, în politicosul său stil oficial, o observaţie filozofică :

„Supranumele de mult-iubitul„ pe care-l poartă Ludovic al XV, nu va lăsa viitorimea în aceeaşi îndoială, spune el. Acest prinţ în anul 1744, în vreme ce se transporta dela un capăt al regatului la celălalt şi-şi întrerupea cuceririle în Flandra spre a zbura în ajutorul Alsaciei, fu oprit la Metz de o boală, care ameninţa să-i curme zilele. La această veste Parisul, înspăimântat, căpătă înfăţişarea unei cetăţi luată cu asalt : bisericile răsunară de rugăciuni şi gemete, iar închinăciunile preoţilor şi ale poporului erau întreţăiate în orice moment de lacrimi. Din acest interes atât de adânc şi de duios

1) Charles-Jean-François Hénault, preşedinte al Parlamentului din Paris, a trăit 30 de ani subt domnia lui Ludovic al XIV. In anul 1744 a publicat o *„Prescurtare cronologică a istoriei Franţei"*, o lucrare originală cu caracterizări exacte. De aci sunt reproduse rândurile de mai sus.

s'a zămislit dela sine porecla de mult-iubitul, titlu mai înalt decât toate celelalte, pe cari le-a dobândit acest domnitor".

Aşa stă scris, spre amintirea trainică a anului acestuia, 1744. Au venit şi au trecut alţi 30 de ani, iar marele domnitor zace din nou bolnav. Dar cât de mult s'au schimbat împrejurările ! Bisericile nu mai răsună de gemete peste măsură. Parisul se află într'o linişte stoică. Lacrimile nu mai întretae nicio rugăciune, căci de fapt nu se mai face niciuna, afară de mormăiala preoţilor, citită sau cântată cu un tarif fix pe oră, iar acestea nu sunt în primejdie să fie întrerupte. Păstorul de popoare a fost transportat dela micul Trianon cu inima împovărată şi aşezat în pat în castelul său din Versailles. Turma ştie asta, dar nu se sinchiseşte. Cel mult în valurile nemăsurate de vorbărie franceză, cari se umflă zi cu zi şi se potolesc numai în scurtele ore ale nopţii, vestea asta cu boala regelui poate să iasă din când în când la iveală ca un subiect de convorbire. Rămăşaguri sunt, fără îndoială, în joc. Câţiva inşi chiar îşi dau cu părerea sus şi tare în stradă. Pentru ceilalţi însă pe pajiştile verzi şi în oraşele cu clopote soarele de Maiu răsare, soarele de Maiu apune, iar oamenii îşi văd de treburile lor, folositoare sau nefolositoare, ca şi cum nici un Ludovic n'ar fi în pericol.

Doamna Dubarry ar putea, e adevărat, să se roage, dac'ar avea talent pentru asta ; ducele d'Aiguillon deasemenea şi Maupeou şi parlamentul Maupeou. Aceştia, cuibăriţi în posturile lor înalte, cu Franţa în lanţuri sub picioarele lor, ştiu bine pe ce temelie se sprijină. Uită-te cu luare aminte, d'Aiguillon, cum făceai dela moara din Saint-Cast la Quiberon şi la

debarcarea Englezilor, tu încărcat *dacă nu de glorie* cel puțin de *cărnuri*. Norocul a fost totdeauna socotit nestatornic și fiecare om își are ceasul lui.

Acum câțiva ani ducele d'Aguillon lâncezia lăsat vremelnic în uitare, încărcat, cum am spus, de cărnuri, ba și de ceva mai rău. Căci la Chalotais, parlamentarul din Bretania, îl învinuia nu numai de mișelie și de tiranie, ci și de mâncătorie (jaful banului public). Invinuiri cari au fost mai ușor de înăbușit prin înrâuriri tăinuite, decât de înlăturat. Căci nici gândurile oamenilor, nici măcar limba lor, nu puteau fi legate. In chipul acesta într'o eclipsă nenorocită strănepotul marelui Richelieu rătăcia la voia întâmplării, părăsit de lume: energicul Choiseul, om mândru și hotărît, îl disprețuia, ori îl lăsa în uitare. Altă perspectivă n'avea decât să se retragă în Gasconia, spre a mai clădi castele și a muri fără glorie, umblând după vânat. In acest timp însă, în anul 1771, un tânăr ofițer, numit Dumouriez, întorcându-se din Corsica, a putut „cu mâhnire să vadă la Compiègne pe bătrânul rege al Franței pe jos, cu pălăria în mână, în fața armatei, lângă un faeton măreț, făcând salamalecuri doamnei Dubarry".

Aicea sunt multe lucruri. In primul rând astfel a putut d'Aiguillon să amâie reclădirea castelului său, spre a-și reclădi mai întâi averea. Căci puternicul Choiseul nu vroia să vadă în doamna Dubarry altceva decât o curtezană minunat gătită și-și vedea de drum, cașicum dânsa n'ar fi fost pe lume. Lucru de neîngăduit, izvor de suspine, de lacrămi, de toane, de supărări, până când Franța (cum numea ea pe regalul ei servitor) și-a luat inima în dinți, spre a chema pe Choiseul și cu *tremurătura de bărbie*,

firească în astfel de cazuri, bâlbâi, că-l trimite la plimbare : îndepărtarea ultimului său ministru serios, prin împăcarea curtezanei. Astfel se înalță din nou d'Aiguillon, triumfător. Și odată cu el ieși la suprafață Maupeou, izgonitorul parlamentelor, care îți trântește un președinte îndărătnic la Croe în Combailles, „pe vârful unor stânci prăpăstioase, de urcat numai cu targa", spre a-și veni în fire. Mai răsare totdeodată și starețul Terray, bancher fără rușine, care plătește 60 la 100, astfel încât într'o mulțime înghesuită la intrarea teatrului un hâtru a strigat :

— Unde-i Terray, să ne facă reducere cu o treime?

Și astfel oamenii aceștia și-au clădit (fără îndoială prin vrăjitorie) un domeniu ales, un încântător regat Dubarry ; să-l numim palatul Armidei, unde ei petrec în desfătare : cancelarul Maupeou se joacă de-a baba-oarba cu vrăjitoarea roșcovană și-i face, galanton, cadou câțiva negri pitici, iar un rege prea creștin se bucură înăuntru de-o pace neturburată, orice s'ar putea întâmpla afară.

„Cancelarul meu i-un caraghioz, spune el, însă nu mă pot lipsi de dânsul".

Frumos palat al Armidei, ai cărui locuitori duc o vieață ca în basme, legănați de dulcea muzică a lingușirei și serviți de toate strălucirile lumei, dar unde, minune, totul spânzură de-un singur fir de păr ! Dacă regele prea creștin ar muri, sau ar fi numai serios speriat de moarte ? Căci, vai, frumoasa și trufașa Châteauroux n'a trebuit s'o ia la sănătoasa, cu obrajii umezi și inima friptă, când cu scena de friguri la Metz, acum câtăva vreme, luată la goană de niște călugări nemiloși ? Ea s'a întors cu anevoință, când frigurile și călugării fură aruncați în

umbră. Doamna de Pompadour deasemeni, când Damien a jignit regalitatea, *ușor de tot, sub coasta a cincia,* iar alergarea dela Trianon a fost întreruptă în mijlocul țipetelor și a torțelor, strașnic zgâlțâite. Pompadour însăși s'a pus să-și facă geamantanele și să fie gata. Ea, totuși, n'a plecat, rana nefiind otrăvită. Căci Maiestatea Sa are o credință religioasă: nădăjduiește cel puțin în diavolul. Dar acum iată a treia primejdie. Și cine știe, ce poate fi aici! Căci medicii iau niște aiere grave, întreabă în taină dacă Maiestatea Sa n'a suferit acum câtva timp de vărsat și se îndoiesc, c'a putut să fie de natură ascunsă! Da, Maupeou, încruntă-ți acele sprâncene stufoase și uită-te cu ochii tăi răutăcioși de șobolan; e un caz problematic. Singurul lucru sigur este, că omul acesta e muritor și cu vieața aceasta a unui singur muritor se sfărâmă fără leac talismanul minunat, iar tot regatul Dubarry se mistue cu vuiet în spațiile infinite. Iar voi, cum obișnuiește orice apariție subpământeană, veți pieri cu desăvârșire, lăsând în urmă doar un miros de pucioasă.

Aceștia și cei cari țin de ei pot să-și îndrepte rugăciunile către Belzebut, sau către cine va voi să-i asculte. In restul Franței însă nu se vede, cum am spus, nici o rugăciune, sau una de caracter protivnic, rostită pe față în stradă. Castelele și conacele, unde filozofi luminați discută o sumedenie de lucruri, nu se dedau la închinăciuni. Nu-i îndeamnă la asta nici biruințele dela Rosbach, nici finanțele lui Terray, nici cele 60.000 de răvașe de popreală, cari sunt opera lui Maupeou. O, Hénault! Rugăciuni? Dela această Franță pângărită prin vrăjitorie cu răni peste răni, zăcând acuma în rușine și în durere subt

picioarele unei târfe, ce rugăciune se mai poate aştepta ? Oare aceste vedenii schilave, rătăcind flămânde pe toate potecile, pe toate cărările vieţii franceze, ele să se roage ? Aceste milioane de posomorîţi, cari în prăvălie sau pe ogor învârtesc istoviţi râşniţa muncei, ca un cal priponit, cu sacul în cap numai să rămâie liniştit ? Sau cei din spitalul dela Bicêtre, câte opt într'un pat şi cari îşi aşteaptă izbăvirea ? Mintea lor e numai întuneric, inima lor numai lâncezeală ; pentru dânşii marele domnitor e cunoscut mai ales ca marele dositor de grâne. Dacă aud vorbindu-se de boala lui, răspund c'un aier mohorît : *cu atât mai rău pentru el.* Sau cu întrebarea: are să dea ortul popei ?

Da : are să dea ortul popei ? Asta-i pentru Franţa întrebarea cea mare, speranţa ei. Numai printr'asta boala regelui prezintă oarecare interes.

2 — IDEALITĂŢI REALIZATE

Ce schimbare în Franţa, ce schimbare în Ludovic ! Schimbare într'adevăr şi mai mare decât poţi să vezi ! Pentru ochii Istoriei în camera aceasta a lui Ludovic, bolnav, sunt multe lucruri văzute, cari pentru curtenii aici de faţă sunt nevăzute. Căci cu drept cuvânt s'a spus : în fiecare obiect se află un înţeles fără margini; ochiul vede în el după mijloacele ce ochiul are să vadă. Pentru Newton şi pentru Diamant, cânele lui, sunt două lumi deosebite, în timp ce icoana depe retina fiecăruia era, debunăseamă, aceiaşi. Aici dar cititorul în camera asta a lui Ludovic să încerce să privească şi el cu mintea.

A fost o vreme când oamenii puteau, ca să zicem

așa, dintr'un anumit om, hrănindu-l și împodobindu-l cu zorzoane într'un chip stabilit și rădicându-l la înălțimea voită, *să-și facă* un rege, cam cum fac albinele. Și, ceeace e și mai mult în firea lucrurilor, să asculte cinstit de el, după ce l-au căftănit. Omul, astfel hrănit și împodobit și numit după aceea rege, în fond suferă să fie cârmuit. Bunăoară, dacă se spune despre el, sau gândesc despre el, că „s'a dus să întreprindă cuceriri în Flandra", nu-i de fapt transportat acolo decât ca bagaj ; un bagaj însă câtuși de puțin ușor, acoperind kilometri întregi. Căci el are alături pe nerușinata lui de Chateauroux, cu cartoanele și borcanele ei de sulimanuri, încât la fiece popas trebue să se clădească între locuințele lor o galerie de lemn. El are nu numai bucătăria lui și o argățime fără sfârșit, dar și o trupă de actori, cu culisele lor de carton, cu aparatele pentru tunete, cu viorile, cu garderoba de teatru, cu dulapurile portative pentru ale gurii (cu destule certuri și zâzanii) și toate acestea încărcate în căruțe, în cotigi, în trăsuri luate cu hapca, în stare să vie de hac nu numai Flandrei, ci și răbdării lumei. C'un așa potop de tovarăși cu țăcăneli zgomotoase se târâe el spre-a întreprinde cucerirea Flandrei. Minune de privit ! Așa a fost, totuși ! Pentru vreun cugetător singuratic asta ar fi putut să pară ciudat ; pentru el era lucru firesc, de neînlăturat.

Căci lumea noastră este foarte neaievea și dintre toate plăsmuirile cea mai plastică printre făpturi este omul. O lume, care nu poate fi deslușită, nu poate fi sondată. Un ceva în adâncuri, care nu suntem noi; cu care însă lucrăm, în mijlocul căruia trăim, pe care-l făurim în chip miraculos după ființa noastră

miraculoasă. Ceeace numim *lume*. Dar dacă până şi stâncile şi râurile, cum ne spune metafizica, nu sunt în vorbirea strictă făurite decât de simţurile noastre exterioare, cu atât mai mult sunt făurite de simţurile noastre interioare toate fenomenele de natură spirituală : demnităţi, autorităţi, cele sacre şi cele profane. Cari simţuri interioare nu sunt, dealtminteri, permanente, ca simţurile exterioare, ci pururi în schimbare şi în prefacere. Negrul african adună beţe şi boarfe vechi, exportate poate din Londra, şi combinându-le împreună cu iscusinţă fabrică un idol (lucru văzut), îl botează *mumbo-jumbo* şi face din el obiectul cultului său ; îl adoră şi-l contemplă cu ochi îngroziţi, nu însă fără nădejde. Un European alb îşi bate joc de aşa ceva. Mai degrabă însă ar trebui să chibzuiască şi să se întrebe, dacă la el acasă n'ar putea face acelaş lucru, dar mai cu rost.

Aşa a fost, am spus-o, în această cucerire a Flandrei, acum 30 de ani. Dar nu mai e aşa. Vai ! Aci e bolnav şi altcineva decât bietul Ludovic : nu numai Franţa, ci regalitatea franceză. Iată, că se rupe în bucăţi, după o lungă luptă de hărţuieli şi de sfâşieri. Lumea s'a schimbat din temelie. Atâtea lucruri, cari păreau trainice, se prăbuşesc în pulbere. Atâtea lucruri, cari nu erau, încep să fie. Ce zvonuri vin pe deasupra Atlanticului să izbească urechile aproape astupate ale lui Ludovic, rege prin graţia lui Dumnezeu ? Ele răsună ca nişte profeţii, ca nişte noutăţi în secolul nostru : portul Boston e negru de ciaiul, ce nu se aştepta. Iată că se adună un congres în Pensilvania. Iată că puţin mai înainte la Bunker Hill *Democraţia* îşi anunţă singură naşterea cu salve de puşti dătătoare de moarte în sunetul imnului yankee

doodle, sub steagurile-i înstelate, cari ca un uragan vor acoperi lumea. Suveranii mor, iar suveranitățile deasemenea. Toate mor, nu țin decât un răstimp, nu sunt decât o fantomă de timp, deși se cred realități. Regii merovingieni, în carele lor cu boi, târîte alene pe străzile Parisului, au coborît și ei cu lungile lor plete, încet, spre veșnicie. Carol cel Mare cu sceptrul său mâncat de cari doarme la Aachen. Doar basmele așteaptă să se trezească. Și Carol Martel și Pepin cu picioarele încovoiate, unde sunt amenințările din ochii lor, poruncile din gura lor? Rolon și sălbaticii copii ai Nordului nu mai acoperă Sena cu bărcile lor, ci au plecat într'o călătorie cu mult mai lungă. Cârlionții lui Cap-de-Câlți nu mai au nevoe de pieptene; Taie-fier nu mai poate tăia o pânză de păianjăn; cruda Fredegonda, trufașa Brunhilda au avut o vieață înflăcărată de certuri și s'au culcat tăcute, iar aprigile zvăpăieli ale vieții lor s'au potolit cu desăvârșire. Turnul Nesles cel negru nu mai vede coborînd într'un sac în valurile Senei ibovnicul sacrificat, mistuindu-se în noapte, căci dama din Nesle nu se mai sinchisește de galanteriile depe lumea asta, nu se mai teme de scandalurile depe lumea asta: dama din Nesle doarme și ea în beznă. Toți au dispărut, înghițiți în adâncuri împreună cu vâlva ce au stârnit-o, iar călcătura și tropotul generațiilor veșnic noi trec pe deasupră-le, fără măcar ca zgomotul să ajungă până la dânșii.

Și totuși la urma urmei nu s'a înfăptuit oare ceva? Priviți (spre a nu spune ceva mai mult) aceste frumoase clădiri de piatră și ceeace cuprind ele. Orașul noroios al râurenilor s'a pavat și s'a întins peste insulele Senei și pe fiecare mal în lung și'n lat. ajun-

gând cetatea Paris, care se laudă uneori, că este *Atena Europei,* ba chiar capitala lumei. Turnuri de piatră își înalță frunțile falnice, de durată străveche, negre de urmele a o mie de ani. Aici sunt catedrale și în ele o credință, sau amintirea unei credințe ; palate, un stat, o lege. Iată valurile de fum, suflarea nestinsă a unui lucru viu. Miile de ciocane de muncă răsună pe nicovală, iar o altă muncă mai minunată se desăvârșește fără zgomot, nu cu brațele, ci cu mintea. Meșteri îndemânateci de tot felul cu capul lor isteț și mâinile lor dibace au făcut din cele 4 stihii slujitorii lor, înhămând vânturile la căruțele lor plutitoare și făcând până și din stele ceasornice pe mare ; scriind și adunând o bibliotecă a regelui, printre ale cărei cărți și cartea evreească. Minunată semințe de creatori ! Iată ce s'a înfăptuit și cât talent a eșit la lumină ! Să nu botezăm deci timpurile trecute, cu tot vălmășagul lor de mizerii, o vreme pierdută !

Să observăm totuși, că dintre toate bunurile și cuceririle pământești ale omului cele mai nobile sunt, fără tăgadă, simbolurile divine sau socotite divine, subt cari înaintează și luptă în această bătălie a vieții, cu o încredere victorioasă : ceeace numim idealitățile sale realizate. Dintre aceste idealități realizate, lăsând la o parte restul, să nu cercetăm decât două : biserica, sau îndrumarea lui spirituală ; regalitatea sau îndrumarea lui vremelnică. Biserica ! Ce cuvânt, mai bogat decât Golconda și decât comorile lumei. In creerii munților celor mai sihaștri se înalță micul ei lăcaș, cu morții cari dorm alături subt lespezile lor albe în nădejdea unei învieri spre fericire. Cu adevărat nesimțitor ai fi tu, cititorule, dacă vreodată,

la anumită oră (să presupunem, în spaima dela miezul nopții, când biserica se înalță ca o vedenie spre ceruri, iar viața noastră e parcă mistuită în hăuri) ea nu-ți vorbește cu accente de negrăit, cari îți pătrund până în fundul sufletului ! In acela care avea o biserică, era o putere, ceeace noi putem numi biserică. Prin ea stătea în picioare în centrul umanității, la confluența eternităților, în picioare neclintit în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. Universul cel haotic și fără de țărmuri se prefăcuse pentru el într'o cetate solidă, o locuință cunoscută de dânsul. Aceasta era virtutea cuprinsă în credință, în acest cuvânt bine accentuat : Cred. Cu drept cuvânt oamenii își proslăveau *crezul* și-i râdicau temple monumentale, îi respectau rangurile și-i dădeau dijmă pentru hrană: Credința merită să trăești și să mori pentru dânsa.

Deasemenea nu erau de disprețuit acele timpuri, când oamenii sălbatici în arme înălțau pe cel mai tare dintre ei pe scut, făcându-i tron și cu un zângănit din platoșe și din inimi strigau solemn: fii recunoscut cel mai tare dintre noi. In acest ales ce simbol strălucia pentru ei, cuprinzător al ursitei lumei lor ! Simbol al unei îndrumări adevărate în schimbul unei supuneri de bună voie, care este într'adevăr, dacă el ar ști-o, cea dintâi nevoe a omului. Simbol, care poate fi numit sacru ; căci nu este în respectul a ceeace valorează mai mult decât noi o sfințenie de neclătit ? Din acest punct de vedere într'adevăr putem spune, că în omul recunoscut cel mai tare este un drept divin. Deoarece în omul acesta tare, recunoscut sau nu, putem negreșit să ne întrebăm : *cine* l-a făcut tare. Și astfel, în mijlocul vălmășagurilor și a unor turburări de negrăit (căci orice

creştere este învălmăşită), s'a născut această regalitate cu ascultarea alături, a sporit în chip tainic, supunând şi asimilând, căci ea-i un principiu de viaţă, până deveni ea însăşi mare cât o lume şi luă loc printre principalele fapte ale existenţei noastre moderne. Fapt atât de însemnat, încât Ludovic XIV, bunăoară, a putut răspunde unor magistraţi tipicari *„Statul sunt eu"*, fără altă replică decât tăcerea şi priviri sfielnice. Aicea ajunsese regalitatea, ajutată când de întâmplare, când de viclenie, când de un Ludovic XI cu Sfânta Fecioară de plumb la pălărie, cu roţile de tortură şi carcerile lui conice, când de un Henric al IV cu profeţiea lui de huzur milenar, ca fiece ţăran să aibă o găină în oală, în sfârşit — şi mai ales — de fecunditatea prea rodnicei sale existenţe (amestec de bine şi de rău). Minunat fenomen! In privinţa căruia n'am putea să spunem iarăşi, că în imensul noian al răului, pe măsură ce acesta se întinde şi se dezvoltă, se află ascuns un Dumnezeu la lucru, lucru ce trebue să ducă la o izbăvire triumfătoare?

Cum se înfăptuiesc aceste treburi ideale, cum se desprind ele miraculos din mijlocul haosului dezordonat şi pururi în fierbere al momentului de faţă? Asta trebue să ne înveţe istoria lumei, dacă ea învaţă ceva. Cum germenii cresc şi după o creştere îndelungată şi furtunoasă ajung la legat şi la înflorire; în curând însă (căci floarea e puţin durabilă) se ofilesc, se vestejesc în chip jalnic, cad încet sau repede şi dispar cu sau fără zgomot. Floarea i-aşa de gingaşă! Ca floarea seculară de cactus, pe care o aştepţi 100 de ani şi străluceşte doar câteva ceasuri. Astfel, din ziua când aprigul Clovis despică pe câm-

pul lui Marte, în văzul oastei lui, capul aprigului Franc c'o lovitură de secure, însoțită de aceste cuvinte sălbatice: „Așa ai lovit și tu vasul dela Soissons" (al sfântului Remi și al meu), până la Ludovic cel Mare și cuvintele „Statul sunt eu", 12 secole s'au scurs și iată că urmașul lui Ludovic XIV moare și atâtea lucruri își trag sufletul odată cu el. Tot așa, dacă la noi Englezii catolicismul cu și fără feudalitatea (dar nu fără natura și bunătatea sa) ne-a dat pe un Shakespeare și o eră a lui Shakespeare, catolicismul n'a fost desființat aici decât pe urmă, atât cât putea fi desființat prin lege.

Cât despre aceste epoci de decadență, când niciun ideal nu răsare și nu înflorește, când credința și cinstea au pierit, iar din ele n'au mai rămas decât numele și un ecou falș, când orice solemnitate nu-i decât o paradă, când încrederea în autoritate n'a ajuns decât unul din aceste 2 lucruri, prostie sau ipocrizie, vai, dela atari epoci istoria cată să-și întoarcă privirile. Nu merită să te oprești asupră-le Trebue să le rezumezi din ce în ce și la urmă să le suprimi din analele omenirei, să le ștergi ca nelegitime, dupăcum și sunt. Epoci fără speranță, când mai mult decât în oricare alta e o nenorocire să te fi născut. Să te găsești pe lume numai ca să afli, prin orice tradiție și prin orice exemplu, că Universul acesta al lui Dumnezeu i-o minciună, o lume a Satanei și că șarlatanismul împins la culme este ierarhia oamenilor! Și totuși nu vedem generații întregi (două și uneori trei, una după alta) trăind, cum înțeleg ele să trăiască, în această tristă credință, apoi dispărând fără sorți de a mai reapare?

Intr'o astfel de epocă de decadență, sau cel puțin

zorind spre decadență, se născuse bietul nostru Ludovic. Trebue să recunoaștem dealtminteri că, dacă prin mersul lucrurilor, regalitatea nu mai avea mult de trăit, el era dintre toți oamenii cel mai nimerit spre a grăbi natura. Floarea regalității franceze făcuse, ca una de cactus, progrese surprinzătoare. In zilele dela Metz ea era încă în picioare cu toate petalele pe dânsa, măcar că mânjită de regența lui d'Orléans și de miniștri sau cardinali șmecheri. Acuma însă, în 1774, o vedem în golătatea ei și despoiată aproape în întregime de orice virtute.

E un dezastru s'o privești, nu mai puțin ca întreg alaiul de ideal înfăptuit, care o însoțea. Biserica aceea, care pe vremea ei înfloritoare, acum 700 de ani, putea face pe-un împărat să aștepte în cămașă de pocăit 3 zile în zăpadă, o vedem de secole încoace chircindu-se, silită să uite de vechile-i planuri și de vechile-i dușmănii, legându-și interesele ei de ale regalității. Pe această putere mai tânără ea trebuie să-și razime slăbiciunea și de aci înainte amândouă trebuie să trăiască și să moară împreună. Vai ! Sorbona deasemenea sălășluiește aici în vechiul ei lăcaș, dar nu face alta decât să mormăie o sporovăială învechită și nu mai îndrumează conștiința oamenilor. Călăuzii spirituali ai lumei nu mai e acum Sorbona, ci enciclopedia, filosofia și Dumnezeu mai știe câte stoluri nenumărate de scriitori neastâmpărați, de cântăreți profani, de romancieri, de actori, de târâe-brâu și de pamfletari. Indrumarea practică s'a pierdut deasemenea, ori s'a împrăștiat în tot felul de mâini. Unde-s aceia, pe care îi călăuzește regele ? Lui nu i-au mai rămas decât vânătorii și hăitașii. Când n'are să fie vânătoare, se spune : *Regele nu face astăzi nimic.*

Acolo trăiește el și lâncezește, pentrucă acolo locuește și nimeni n'a pus încă mâna pe dânsul.

In acelaș chip nobilii au încetat puțin câte puțin de-a călăuzi pe alții, sau de a-i rătăci. Intocmai ca și stăpânul lor nu mai sunt acum decât niște simple figuri de ornament. De multă vreme au încetat de a se mai războiu între, sau cu regele lor. Cei harnici, ocrotiți și încurajați de maiestăți, și-au clădit de mulți ani orașe încinse cu ziduri spre a-și vedea acolo de treburi și nu îngădue niciunui baron tâlhar să trăiască din jaf, ba mențin și spânzurătoarea, spre a-i împiedeca. Dela epoca Frondei nobilii și-au înlocuit spada de luptă c'o sabie de curte și acuma umblă supuși după regele lor ca un câine de casă, împărțind prada nu prin violență și omor, ci prin plecăciuni și șiretlicuri. Oamenii aceștia se numesc stâlpii tronului : ciudate cariatide de carton poleit în această clădire ciudată ! Cât despre rest, privilegiile lor sunt în toate chipurile strașnic de ciuntite. Legea, care îndreptăția pe senior să nu omoare la întoarcerea dela vânătoare mai mult de doi iobagi și să-și întremeze picioarele în sângele și măruntaiele lor calde, a căzut cu totul în uitare și-i pusă chiar la îndoială. Căci dacă un deputat ca Lapoule mai poate crede în ea, ca să-i ceară desființarea, noi nu suntem alături de dânsul. Niciun Charolais, de 50 de ani încoace, oricât gust ar fi avut să ucidă, n'a mai avut obiceiul să doboare cu focuri de pușcă dulgherii și tinichigiii, spre a-i vedea rostogolindu-se depe acoperiș, ci se mulțumesc cu potârnichi și cocoși de munte. Văzuți din apropiere, tot talentul și serviciul lor stă în a se îmbrăca pompos și a mânca pe ghiftuitele. Cât privește desfrâul și desmățul, acestea sunt poate fără pereche dela epoca

lui Tiberiu şi Comodus. Incerci totuşi oarecare simţimânt de părtinire în favoarea doamnei mareşal, când grăia aceste cuvinte: „Fiţi sigur, domnule, că Dumnezeu se va gândi de două ori, înainte de-a osândi un om de aşa calitate".

Lumea asta depe vremuri avea debunăseamă virtuţile şi rostul ei, fără cari n'ar fi dăinuit. De fapt sunt şi astăzi datori să aibă o virtute (căci nici un om muritor nu poate trăi fără o conştiinţă) : virtutea de a fi pururi gata să se bată în duel.

Iată păstorii de popoare. Cum stă acuma turma ? După cum era de neînlăturat, turma merge rău şi din rău în mai rău. Nu-i îngrijită, nu-i decât tunsă regulat. Spre ea se îndreaptă când e să facă legiuita corvadă, să plătească taxele legiuite, să îngraşe cu trupul ei câmpurile de bătaie botezate câmpuri de onoare în certuri, cari n'o privesc. Mâinile şi munca ei sunt la bunul plac al oricărui om; pentru sine însă n'are nimic, sau prea puţin. Fără învăţătură, fără nicio mulţumire, fără hrană, osândită să lâncezească neclintită într'un întuneric de nepătruns, într'o părăsire şi orbire murdară. Asta-i soarta mulţimei : norod de tăiat şi pus la corvadă după voie şi după milă. In Bretania s'au apucat odată de răzmiriţă la întâia introducere a orologiilor publice, crezând că faptul acesta avea vreo legătură cu *birul pe sare*. Parisul are nevoie să fie scotocit regulat de poliţie, iar liotele de vagabonzi flămânzi sunt trimise să rătăcească prin spaţiu.

„Intr'una din aceste curăţeli periodice, scrie Lacretelle, în Maiu 1750, poliţia s'a apucat să fure copiii câtorva oameni onorabili, cu nădejdea de a le stoarce bani pentru răscumpărare. Mamele umple atunci pie-

țele publice de țipete disperate; gloata se adună și se înfierbântă. Femei ieșite din minți aleargă încoace și'ncolo, îngroșând alarma. Un basm cumplit și fără noimă se răspândește prin popor; se spune că medicii au prescris unei persoane sus puse băi de sânge tânăr, pentru a-l reîntrema pe al ei, în întregime stricat de desfrâu. Câțiva dintre aţâţători, adaogă Lacretelle, au fost spânzurați zilele următoare".

Poliția își vedea înainte de treabă.

O, bieți nenorociți, goi-goluți ! Iată-vă deci țipătul vostru neîngăimat spre cer, ca al unui animal mut și chinuit, zbucnind din cele mai adânci tainițe ale durerii și ale înjosirii. Văzduhul acesta azuriu nu face deci altceva decât să răsfrângă ecoul glasurilor voastre ca o boltă de cristal nesimțitoare ? Nu face altceva decât să răspundă zilele următoare cu spânzurătoarea ? Nu, nu; nu va fi veșnic astfel. Vocea voastră a fost auzită acolo sus, iar răspunsul va veni și el, în grozăviile unei întunecimi adânci, în zbuciumul unei lumi și într'o troacă de sânge, din care se vor adăpa toate neamurile.

Să observăm că în vremea asta din mijlocul sfărâmăturilor și a pulberei din această decadență universală se făuresc puteri noi, potrivite vremurilor de acum și ursitelor ei. Alături de vechea nobleță, la obârșie de războiu, este o nobleță nouă, recunoscută, de robă, a cărei zi de sărbătoare cum și ziua de luptă a venit acuma; apoi o nobleță a comerțului, nerecunoscută, destul de puternică, cu bani în buzunar; însfârșit, cea mai puternică dintre toate și cea mai puțin recunoscută, nobleța prin literatură, fără spadă la coapsă, fără parale'n pungă, dar cu darul magic al

cugetării în cap. Filozofismul francez s'a născut, iar în cuvântelul acesta ce de lucruri se cuprind ! Dar aici întâlnim semnul de căpetenie al bolii obştești, care domneşte până departe : credința a zburat, scepticismul i-a luat locul. Răul se lăţeşte şi sporeşte; nici un om n'are credința spre a-l vindeca, spre a se vindeca el însuşi. Răul trebue să meargă sporind. In timp ce trufia şi golul sunt soarta celor mari, nevoia şi lâncezeala a celor mici, iar mizeria universală e vădită, care alt lucru poate fi sigur, decât că o minciună nu poate dobândi crezare ? Filozofismul nu ştie decât atâta. Celelalte idei ale lui stau doar în a recunoaşte, că în materiile spirituale şi dincolo de senzaţii nicio credinţă nu este cu putinţă. Nenorociţii ! Şi totuşi contrazicerea minciunei însăşi este un soiu de credinţă în felul său ; dar minciuna odată dispărută împreună cu contradicţia ei, ce rămâne ? Cele cinci simţuri nesăturate şi un al şaselea, tot aşa de nesăturat : Vanitatea. Şi mai rămâne firea satanică din om, dând orbeşte năvală spre a domni fără regulă şi fără frâu, putere sălbatică, dar cu toate uneltele şi toate armele civilizaţiei. Privelişte nouă în istorie !

Intr'o astfel de Franţă, care seamănă cu o pulbere lângă un foc ce mocneşte şi fumegă fără încetare, e culcat Ludovic, ca să moară. Cu pompadurismul şi dubarismul florile lui de crin au fost ruşinos terfelite pe uscat şi pe mare. Sărăcia s'a strecurat în vistieria regală, iar arenda birurilor nu mai poate stoarce nimic. Cu parlamentul este o ceartă de 25 de ani. Pretutindeni lipsa, necinstea, scepticismul, iar drept medici politici nişte semi-savanţi, capete cu fluturi. Ora este solemnă.

Iată lucrurile nevăzute pentru curteni, dar pe cari

Istoria le vede în camera asta a bolnavului. Acum 20 de ani la Crăciun, lord Chersterfield rezumând ce notase despre această Franță, scria și trimitea cu poșta cuvintele următoare, devenite memorabile : „Insfârșit, toate semnele, pe cari le-am întâlnit în Istorie înaintea schimbărilor de guverne și a revoluțiilor, există astăzi și se dezvoltă pe fiecare zi în Franța".

3 — SF. MASLU.

Pentru moment, totuși, întrebarea cea mare la cârmuitorii Franței este asta : trebue să slujim sf. Maslu, sau orice altă slujbă religioasă (pentru Ludovic, nu pentru Franța) ?

O întrebare gravă. Căci dacă lucrul se face, dacă măcar se vorbește de el, nu urmează că, la pregătirea ceremoniei însăși să dispară vrăjitoarea Dubarry ? Riscând să nu se mai întoarcă, nici în caz de vindecare ? Impreună cu ea dispare și d'Aguillon cu compania și întregul lor palat al Armidei. Haosul va înghiți totul și nu va mai rămâne pe urmă-le decât un miros de pucioasă. Dar, de altă parte, ce vor spune dauphiniștii și choiseuliștii ? Și apoi ce-ar spune însuși regalul martir, dacă se va simți atins de moarte fără a-și pierde însă rațiunea ? Pentru moment el sărută încă mâna doamnei Dubarry, lucru ce putem vedea din anticameră. Dar pe urmă ? Buletinele medicilor pot fi ticluite după ordinele primite. Dar la mijloc nu-i decât un vărsat obișnuit și ei își spun pe șoptite, că fata atât de rumenă a portarului e atinsă de aceeași boală, iar Ludovic XV e om care nu ia în glumă sf. Maslu. Nu-i stă în obiceiu să puie la învățătura creștină până și pe fetele lui în Parcul cerbi-

lor, să se roage cu ele şi pentru ele, pentruca dânsele să rămână în dreapta credinţă ? Fapt ciudat, însă nu fără exemplu, căci niciun animal nu-i aşa de ciudat ca omul.

Pentru moment dealtfel totul ar merge bine, dacă s'ar putea dobândi dela arhiepiscopul Beaumont măcar o clipire din ochi. Vai, Beaumont ar face-o el însuşi bucuros. Căci, lucru amarnic de spus, Biserica însăşi şi toată nădejdea din urmă a iezuitismului se agaţă de şorţul acestei femei fără nume. Dar puterea opiniei publice? Asprul Christophe de Beaumont, care şi-a petrecut viaţa persecutând nişte jansenişti isterici şi nişte necredincioşi nespovedalnici, ba chiar, în lipsă de ceva mai bun, leşurile lor, cum să deschidă acum porţile cerului şi să dea izbăvire cu *corpus delicti* sub nasul lui? Marele nostru slujitor al leturghiei la Roche-Aymon, în ce-l priveşte, nu va sta la târgueală asupra unei învârtituri de cheie, când e vorba de un păcătuelnic regal. Dar mai sunt şi alţi eclesiastici : mai e duhovnicul regelui nătărăul de stareţ Moudon, iar fanatismul şi cuviinţa n'au murit chiar deabinelea. La urma urmei ce-i de făcut ? Uşile pot fi păzite, buletinele medicale ticluite cum trebuie şi ca de obiceiu putem spera multe cu vremea şi dela întâmplare.

Uşile sunt bine păzite, nici o persoană cu prepus nu poate să intre. Şi apoi puţină lume râmneşte la aşa ceva. Căci molima putredă se întinde până şi în *Ochiu-de-Vacă* [1]) astfel încât peste 50 de persoane cad bolnave, iar vreo 10 închină steagul. Singure doam-

[1]) Anti-camera apartamentului cel mare al regelui, la Versailles. Era luminată de o fereastră ovală, de unde i se trage şi numele. In această anti-cameră se adunau curtenii, înainte de-a intra la rege.

nele prințese se apropie de așternutul scârbos, mânate de pietatea fiească. Cele trei prințese Graille, Chiffe și Coche (Zdreanță, Petică, Purcică) cum avea el obiceiu să le spună, stau neclintite de veghe, când toată lumea a dat dosul. A patra prințesă Loque e de mult într'o mânăstire și nu poate contribui decât cu rugăciunile ei. Biata Graille și surorile ei n'au avut niciodată tată; asta e aspra condiție făcută de mărimi. Abia la descălțare (când Regalitatea își scotea cismele) ele puteau să-și mai înghesuie enormele lor malacoafe, să-și adune în jurul taliei cozile lungi ale rochiilor, să se îmbrace în grabă cu mantia de catifea neagră, încheiată până la bărbie și, dichisite astfel în costumul de ceremonie, să-și facă maiestos în fie ce seară la ora șase intrarea, să primească pe frunte sărutarea regală, apoi să iasă iarăși maiestos, spre a-și relua broderiile, sporovăeala lor ușuratică, rugăciunile și vieața lor de trândăvie. Dacă Maiestatea Sa venia în vreo dimineață cu cafea făcută de dânsul și o sorbia în pripă cu ele, întimpce se dezlegau câinii, era ca o pomană cerească. Biete bătrânele veștejite! In cumplitele zguduituri, cari așteaptă încă becisnica voastră existență, înainte de a fi strivită și făcută țăndări, întimpce fugiți prin ținuturi dușmane pe mări furtunoase, mai mai să fiți prinse de Turci, iar în uraganul revoluționar voi nu deosebiți mâna stângă de cea dreaptă, aceste anecdote din trecut își păstrează pururi un locșor în amintirele voastre, căci au un caracter bun și iubitor. Pentru noi la fel e ca o slabă rază de soare în acest pustiu întunecat și amenințător, unde altele nu se găsesc.

Până una altă ce poate face un curtean chibzuit și nepărtinitor? In împrejurările delicate, când e în

joc nu numai moartea sau vieaţa, dar şi sfânta slujbă, cei mai dibaci pot să stea pe gânduri. Puţini sunt aşa de norocoşi ca ducele d'Orléans şi prinţul de Condé, cari pot cu ajutorul unor săruri volatile să stea în anticamera regală ei înşişi, ba să trimită totodată şi pe fiii lor (ducele de Chartres, care are să ajungă *Egalitate ;* ducele de Bourbon, într'o zi şi el Condé şi faimos printre nulităţi) să facă prinţului moştenitor curte. Impreună cu câţiva în mic număr, hotărîrea e luată : *alea jacta est.* Când arhiepiscopul de Beaumont, constrâns de opinia publică, îşi ia în sfârşit inima în dinţi să pătrundă în camera bolnavului, bătrânul Richelieu îl trage de patrafir într'un colţ şi acolo, cu mutra-i îmbătrânită de dulău desfrânat, îi porunceşte cu cea din urmă violenţă *să nu omoare regele c'o propunere dumnezeiască.* După schimbarea la faţă a lui Beaumont putem înţelege, că vulpoiul hodorogit a învins. Ducele de Fronsac, fiul lui Richelieu, păşeşte pe urmele tatălui său. Când preotul din Versailles murmură ceva despre sfântul Maslu, el îl ameninţă „că-l zvârle pe fereastră, dacă pronunţă un cuvânt mai departe".

Aceştia sunt, putem spune, fericiţi. Dar pentru ceilalţi, cari se leagănă între două păreri, ce încurcătură ! Cine ar voi să priceapă în ce strâmtorare se afla atunci catolicismul cu multe alte lucruri şi cum simbolurile prea sfinte ajunseseră nişte zaruri de joc a unor mişei, n'are decât să citească povestirea acestor întâmplări în Besenval, Soulavie şi ceilalţi scriitori ai timpului. Va vedea Calea Laptelui din Versailles sfâşiată în zdrenţe, grupată în constelaţii noui pururi schimbătoare. Vezi clătinări

din cap, priviri semnificative, șoapte singuratece, bătrâne în mătase strecurându-se în chip tainic cu zâmbete pentru cutare constelație, cu suspine pentru cutare alta. In multe inimi sunt fiori de nădejde, sau de desnădejde. Și e umbra palidă și cu strâmbături a morții, introdusă cu ceremonie de cealaltă umbră cu strâmbături a etichetei. In răstimpuri murmurul de orgă din capelă, ca o rugăciune mecanică, proclamând ca într'un soiu de râs diavolesc înfiorător : *deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciuni.*

4. — LUDOVIC NEUITATUL

Bietul Ludovic ! Pentru ei, când gem ca niște actori, cari scot pentru parale sunete false, e o fantasmagorie goală. Pentru tine însă e de o seriozitate înfricoșată.

Pentru orice om moartea este înfricoșată; de multă vreme e botezată regina spaimelor. Căsuța noastră strâmtă, existența, în care sălășluim jeluindu-ne, ca în orice locuință, are să se schimbe, în mijlocul unor negre agonii, într'un necunoscut de despărțire, de ciudățenii, de eventualități fără nume. Impăratul păgân își întreba sufletul : în ce locuri ai să te duci acuma ? Regele catolic trebue să răspundă : înaintea tribunalului lui Dumnezeu Cel Prea Inalt. Da, e o prezentare a socotelilor vieții, o reglementare definitivă, care dă suma faptelor săvârșite de trup. Acuma sunt săvârșite ; rămân așa, neschimbate, spre a-și da roadele lor, atât cât va ține veșnicia.

Ludovic XV avusese totdeauna cea mai regală

groază de moarte. Cu totul altfel era acest duce de Orléans (bunicul lui Egalitate), veşnic în rugăciune şi care credea cu tot dinadinsul, că nu este moarte, deoarece mai mulţi dintre dânşii avusese un grăunte de nebunie. Dacă trebue să credem pe scriitorul curţei, într'o zi el sări în sus, indignat, privind cu un dispreţ furios pe bietul său secretar, căruia îi scăpase aceste cuvinte: *Răposatul rege al Spaniei.*

— *Răposatul rege? Domnule! strigă el.*

— Monseniore, răspunse numaidecât, tremurând, şiretul servitor; *e un titlu, ce-l iau ei.*

Ludovic, s'o spunem, nu era aşa de norocos, dar făcea şi el ce putea. Nu putea suferi să audă vorvindu-se despre morţi; ocolea vederea cimitirelor, a monumentelor funerare şi a tot ce i-ar fi putut trezi această idee. Asta e şmecheria struţului, care, ajuns din urmă de vânător, îşi bagă capul lui nerod în nisip şi uită că trupul său stupid, care nu vede, rămâne vizibil. Uneori totuşi Ludovic, într'o apucătură smucită, care înseamnă acelaş lucru, sau poate mai mult, vroia să ştie; poruncia să se oprească trăsurile regale şi trimitea să întrebe prin cimitir: „Câte gropi noui astăzi?“ Deşi asta dădea bietei Pompadour cele mai neplăcute bătăi de inimă. Ne putem deci închipui gândurile lui Ludovic, când într'o zi, împlătoşat regeşte pentru vânătoare, întâlni la o cotitură în loc din pădurea Senart pe un biet ţăran în zdrenţe, cu un sicriu.

— Pentru cine-i?

— Pentru un biet frate în iobăgie, pe care Maiestatea Sa l-a văzut uneori robotind prin meleagurile astea.

— Din ce-a murit?

— De foame!

Regele dădu pinteni calului.

Dar închipuiți-vă gândurile lui, când moartea se agață acum de propriile-i măruntaie, neașteptată, neînduplecată. Da, sărmane Ludovic, moartea a dat peste tine. Nici zidurile palatului, nici gărzile înarmate, nici bogatele tapițerii sau stofele aurite ale unui ceremonial bățos, n'o pot împiedeca să intre: ea-i aici, la deschizătura gurii tale, pe care o s'o înăbușe. Tu, a cărui existență a fost până acum o chimeră, o înjghebare scenică, tu devii în sfârșit o realitate: pomposul Versailles crapă în două și se preface în vis, într'un gol imens. Vremurile s'au împlinit și toată clădăriea vremurilor se năruie în țăndări cu vuiete înfricoșate peste sufletul tău. Împărăția întunericului se cască, se deschide. Acolo ai să intri gol, fără coroană și ai să aștepți ce ți s'a rezervat. Om nenorocit! Când într'o agonie întunecoasă te răsucești pe patul tău de suferință, ce gânduri vei fi având! Purgatoriul și focul iadului, devenite acum prea posibile, sunt înainte-ți. Iar în urmă-ți, în trecut, vai, ce de lucruri ai săvârșit, pe cari ar fi mai bine să nu le fi făcut! Ajutat-ai tu din toată inima pe vreun muritor? Ai compătimit tu cu vreo durere? Nu cumva sunt acuma adunate în juru-ți cele 500.000 de fantome, căzute cu rușine pe câmpurile de luptă dela Rosbach până la Québec, pentru ca târfa ta să fie răzbunată de-o epigramă? Și mârșăviile haremului! Blestemele mamelor, lacrimile și înjosirea fetelor! Om ticălos, ai făcut răul cât ai putut! Existența ta pare întreagă o urâcioasă lepădătură și o greșală a naturei. Nu cunoaștem încă nici rostul tău, nici rațiunea ta

de a fi. Erai tu un balaur din poveste, care înghite opera oamenilor şi în fiecare zi târâie în peştera lui fecioarele ? Acoperit, apoi, de solzi, pe care nicio săgeată nu-i putea străbate ? Nicio săgeată decât a morţii ? Balaur real, nu din basme ! Cumplite momente pentru tine, Ludovic ! Nu vrem să scotocim mai departe în grozăviile patului de moarte a unui păcătos.

Şi totuşi nici un om, cât de jos, să nu se laude cu albeaţa sufletului său. Ludovic era suveran. Dar tu nu eşti la fel ? Franţa lui cea vastă, privită dela înălţimea stelelor fixe (cari nu sunt ele însile un infinit) nu-i mai întinsă decât îngustul tău câmp de lucru, unde ai făcut binele sau răul. Omule, simbol al veşniciei îngrădită în timp, nu operele tale, toate muritoare, infinit de mici, dintre cari cea mai mare nu-i mai mare decât cea mai mică, ci spiritul în care lucrezi poate avea valoare, sau durată.

Uitaţi-vă, în orice caz, ce problemă de vieaţă a fost pentru acest biet Ludovic, aievea, când s'a rădicat ca Mult-iubit din patul lui cu friguri dela Metz. Care fiu al lui Adam ar fi putut duce la îmbinare aceste puteri în dezbin ? El, oare, putea ? Numai norocul cel mai orb l-a cocoţat în vârful lor; acolo pluteşte, dar nu e mai croit să cârmuiască aici decât un buştean în apă să cârmuiască valurile Atlanticului, îmbrâncite de vânturi sub atracţia lunei. „Ce-am făcut ca să fiu atât de iubit", zicea el atunci. Iar acum ar putea spune: „Ce-am făcut, ca să fiu atât de urît ?" N'ai făcut nimic, sărmane Ludovic şi la dreptul vorbind asta ţi-i greşala: că n'ai făcut nimic. Dar ce putea face bietul Ludovic? Să abdice şi să se spele pe mâini, în favoarea celui dintâi, care ar

fi vrut să primească. Orice altă cale înțeleaptă îi era închisă. In loc de asta, devenit cel mai absurd dintre muritorii existenți (adevărat solecism încarnat) el stătea să privească, cu îndoială, cea mai absurdă dintre lumile învălmășite, unde la urmă nimica nu-i mai pare sigur decât atâta : anume, că solecismul încarnat avea cinci simțuri ; că existau *mese zburătoare*, cari dispăreau subt dușumea, spre a se ivi din nou încărcate, apoi un *Parc cu cerbi*.

In chipul acesta cel puțin avem încă o curiozitate istorică: o ființă omenească într'o poziție originală, plutind pasiv pe apele fără capăt ale unui canal de scurgere spre țărmuri, pe cari el le vedea în parte. Căci la urma urmei Ludovic are un pic de minte în el. Astfel, când un nou ministru al marinei, sau alt mare dregător, venia să-i dea de știre de noua lui eră, curtezana auzia la cină aceste cuvinte de pe buzele regale :

— Da, și-a arătat marfa ca oricare altul; a făgăduit cele mai frumoase lucruri din lume și dintre care nu se va realiza niciunul. El nu cunoaște meleagurile astea. Are să vadă el.

Sau, altfel :

— Am auzit toate astea pentru a două zecea oară. Franța nu va avea, cred, niciodată marină.

Cât de mișcătoare erau, apoi, și acestea :

— Dacă aș fi ofițer de poliție, aș desființa la Paris cătușele.

Muritor osândit ! Căci nu-i o osândă să fii un solecism încarnat ? Nou rege-trândav, dar cu un nou ciudat maestru al palatului. Nu un Pepin cu picioarele încovoiate drept maestru, ci un spectru încoronat de nouri vărsând foc pe nări, spectrul *De-*

mocrației, multiple, care are să învălue lumea. Cu toate acestea Ludovic nu era mai vinovat decât oricare alt particular trândav și mâncău, dintre cari întâlnim adesea subt numele de oameni ai plăcerei, pângărind pentru câtva timp frumoasa creație a lui Dumnezeu. Spune, nenorocitule. Abuzurile vieții lui erau văzute și simțite de-o întreagă lume scandalizată. Pentru dânsul nu va fi un mormânt al uitării, spre a-l mistui în adâncimi fără sfârșit, nici măcar pentru o generație, sau două.

Oricum ar fi, observăm nu fără interes, că în seara de 4 Maiu doamna Dubarry iese din camera bolnavului cu urmele unei vizibile turburări pe față. E în seara a patra din Maiu, în anul de grație 1774. Ce de șoapte în Ochiu-de-vacă! E oare pe moarte? Ceeace se poate spune, e că Dubarry asta parcă își ia catrafusele; se plimbă scăldată în lacrimi prin iatacurile-i aurite, cași cum le-ar spune adio. D'Aiguillon și ceata lui își joacă ultima carte; totuși nu voesc să părăsească jocul. Cât despre controversa cu sf. Maslu, acuma e lucru hotărât, fără discuție. Peste noapte Ludovic trimite să cheme pe starețul Meudon, se spovedește, cică, 17 minute și cere el însuși împărtășania.

Dar acuma la amiază nu vedem pe Dubarry vrăjitoarea care cu batista la ochi se urcă în trăsura lui d'Aiguillon, iar acesta se rostogolește în brațele mângâietoare ale ducesei lui? Ea a plecat, iar lăcașul ei n'o mai cunoaște. Piei în spațiu, falsă vrăjitoare. In zadar te mai învârtești prin împrejurimi, la Rueil. Ceasul tău a trecut. Pentru tine zăbrelele palatului regal sunt închise pentru totdeauna. In anii următori dacă vei putea prin bezna nopții să

cobori subt o mască neagră ca o pasăre de noapte, să turburi serbarea muzicală a frumoasei Antoaneta în parc, în timp ce toate păsările paradisului fug departe de tine, iar instrumentele de muzică amuțesc. Făptură necurată, dar fără răutate și față de care nu trebue să fim fără milă! Ce ursită avuși! Dela acel prim așternut pângărit (în patria Ioanei d'Arc), în care mama ta te-a născut în lacrimi dela un tată fără nume; mai departe, prin cele mai josnice adâncuri subterane, apoi prin cele mai înalte și mai strălucitoare piscuri ale decăderii și nerușinării. Odihnește dar, scutită de blesteme, îngropată însă numai în uitare. Care alt lucru ți s'ar potrivi?

In vremea asta Ludovic așteaptă cu nerăbdare împărtășania și trimite de câteva ori la fereastră, să vadă dacă sosește. Mângâie-te, Ludovic, atât cât poți tu să fii mângâiat. Impărtășania e pe drum. Pe la ora 6 dimineața sosește. Cardinalul mare liturghier La Roche Aymon e aici, în veștminte pontificale, cu potirul și celelalte odoare. Se apropie de urechea regală, rădică linguriță, murmură sau pare că murmură ceva și astfel Ludovic (după cum spune starețul Georgel în cuvinte, ce nu se pot uita) s'a pocăit înaintea lui Dumnezeu, în înțelesul ce-i dă iezuitul. „Va, va, zicea gemând sălbatecul Clotar, când vieața îl părăsea. Cine-i deci acest Dumnezeu mare, care doboară până și puterile regilor celor mai zdraveni?"

S'a pocăit față de Dumnezeu, așa cum înțelege „iertăciunea legei", dar nu față de oameni, dacă d'Aiguillon e în stare să-l împiedece. Doamna Dubarry e încă în așteptare la el acasă, în Rueil și atât cât mai este vieață mai este și speranță. Prin ur-

mare marele liturghier la Roche-Aymon (care pare să știe ceva) nici n'a văzut bine împachetându-se potirul și ornatele, că pășește să iasă cu măreție, cași cum treaba ar fi fost încheiată. Duhovnicul regelui însă, starețul Meudon, se repede după dânsul și apucându-l de mânecă îi șoptește c'un aer acru și turburat câteva cuvinte la ureche. La care bietul cardinal trebue să facă stânga împrejur și declară cu glas tare:

— Maiestatea Sa se căiește de toate pricinile de scandal, ce a putut săvârși și, cu ajutorul lui Dumnezeu, se leagă să le ocolească... pe viitor.

Auzind aceste cuvinte mutra de dulău a lui Richelieu se întunecă și-i răspunse *c'un epitet*, pe care Besenval nu vrea să-l repete. Bătrâne Richelieu, cuceritor al Minorcei, tovarăș al orgiilor cu *mesele zburătoare*, găuritorul zidurilor la iatacuri, a sunat și ceasul tău!

Vai, orga din capelă poate să geamă, racla sfintei Genoveva să fie coborâtă jos, apoi rădicată înapoi, fără folos. Pe seară toată curtea, împreună cu prințul moștenitor și prințesa moștenitoare, iau parte la slujbă, în capelă. Preoții au răgușit cântând *rugăciunile celor 40 de ore*, iar furtuna cerului muge. Lucru aproape înfricoșat. Cerul se înegrește, șuvoaie de ploaie se prăvălesc șuierând, cu tunete ce înăbușesc sunetele orgei, iar brazdele de foc ale fulgerelor fac să pălească făcliile depe altar, încât cei mai mulți, se spune, s'au retras, când s'a terminat, cu pași grăbiți, într'o stare de reculegere, fără să scoată un cuvânt, sau cam aproape.

Iată mai bine de 15 zile, de când durează asta. Dubarry a dispărut de vreo săptămână. Besenval

scrie, că toată lumea devenise nerăbdătoare să se isprăvească; bietul Ludovic să termine odată. Iată-ne la 10 Maiu 1774. Acum în curând are s'o termine.

Ziua de 10 Maiu răzbește pânăla așternutul scârbos, dar tristă și abia licărind, căci acei ce privesc pela ferestre au un aier întunecat. Roata existenței se învârtește anevoie pe osia ei; vieața, ca un bidiviu istovit, caută gâfâind repaos. In încăperile depărtate prințul moștenitor și prințesa stau gata de plecare ; toți gonacii și vizitiii în cizme și cu pinteni așteaptă numai un semnal, spre a fugi de casa ciumată. Ascultați! Ce zgomot răsună prin Ochiu-de-vacă, grozav și în totul asemenea tunetului: valul tuturor curtenilor se repede pe întrecutele să salute pe nouii suverani.

— Plecăciune Maiestăților Voastre !

Prințul moștenitor și prințesa sunt rege și regină. Copleșiți de multă emoție amândoi se aruncă împreună în genunchi și strigă, vărsând lacrimi:

— O ! Doamne, călăuzește-ne, apără-ne. Suntem prea tineri pentru a domni.

Prea tineri, întradevăr.

Totuși în felul acesta orologiul timpului a sunat „cu un zgomot în totul asemenea tunetului" și o eră veche s'a încheiat. Ceeace a fost Ludovic zace în părăsire, o grămadă de lut privită cu scârbă, lăsată în grija câtorva sărmani și a preoților dela *capela arzătoare,* cari se grăbesc să-l așeze în două sicrie de plumb, turnând asupră-i valuri de alcool. Noul Ludovic împreună cu curtea lui aleargă spre Choisy într'o după amiază de vară. Lacrimile regale curg încă, dar un cuvânt rostit de monseniorul d'Artois stârnește un hohot de râs general și nu mai plânge

nimeni. Muritori vaporoşi, cât de uşuratec conduceţi menuetul vieţii pedeasupra unor prăpăstii fără fund, de cari nu sunteţi despărţiţi decât printr'o foiţă.

Cât pentru rest autorităţile în drept înţeleseră, că înmormântarea nu cerea multă ceremonie. Besenval însuşi crede, că nu s'au prea sinchisit. Două trăsuri conţinând doi nobili cu rangul de aprozi, un preot din Versailles, vreo 20 de copii de casă călări, vreo 50 de grăjdaşi, aceştia cu torţe, însă nu tocmai în negru, pleacă a doua seară din Versailles cu sicriul lor de plumb. Pleacă în trap mare şi menţin aceeaşi iuţeală. Căci zeflemelele acestor Parizieni, cari stau pe două rânduri pe drumul spre Saint-Denis şi dau avânt glumelor lor, fapt ce caracterizează naţia, nu-i îmbie de loc să încetinească pasul. Pela miezul nopţii bolţile bisericei Saint-Denis îşi primesc zălogul fără să se fi vărsat o lacrimă, afară de ale bietei Loque, fiica lui uitată, a cărei mânăstire e în apropiere.

Uite-i cum îl coboară şi-l ascund în pământ cu nerăbdare, pe el şi era lui de păcate, de tiranie şi ruşine. Căci iată, că răsare o eră nouă, iar viitorul pare cu atât mai strălucitor cu cât trecutul a fost mai întinat.

CARTEA II

EPOCA HÂRTIEI

1. — INTOARCEREA ASTREEI

Un filozof paradoxal, împingând până la capăt aforismul lui Montesquieu, „Fericit poporul, ale cărui anale sunt plicticoase", a zis: „Fericit poporul, ale cărui anale sunt goale". In această zicătoare, oricât de fără noimă ar părea, nu se poate oare găsi un grăunte de judecată? Căci într'adevăr stă scris: „Tăcerea este divină", lucru ceresc. Deasemeni, în toate lucrurile pământeşti este o tăcere, care-i de preferat ori cărei cuvântări. Gândeşte-te bine : evenimentul, faptul, despre care poţi vorbi şi face o povestire, nu-i în orice caz un fel de sfârşit, un fel de ruptură de continuitate? Chiar dacă ar fi un eveniment fericit, asta cere o schimbare, o pierdere (de forţă activă). In chipul acesta fie în trecut, fie în prezent, este o neregularitate, o boală. Pentru noi stăruinţa în linişte ar fi o binecuvântare, nu mutarea şi schimbarea, dacă ele ar putea fi ocolite.

Stejarul în pădure creşte 1.000 de ani în tăcere. Abia în anul al miilea când vine pădurarul cu securea, ecouri răsună prin singurătate; iar stejarul dă de

ştire, când c'un trosnet, care se repetă în depărtări, *cade*. In ce tăcere deasemenea se face încolţirea ghindei, în sânul vreunui vânt în trecere! Chiar dacă stejarul nostru a înmugurit, sau s'a îmbrăcat în frunzişul lui, eveniment fericit, a fost oare prin partea locului vreun zvon de proclamaţie? Cel mult dela un observator atent un cuvânt de recunoştinţă. Aceste lucruri *nu se întâmplă*, ele se dezvoltă încet, nu într'un ceas, ci în şiragul de zile; e oare ceva de spus? Ceasul acesta, care trece, pare la fel cu cel ce vine.

Astfel pretutindeni trăncăneala neroadă sporovăieşte nu despre ce s'a făcut, ci despre ce s'a făcut rău, ori s'a desfăcut, iar istoria neroadă (pururi, mai mult sau mai puţin, rezumatul scris şi prescurtarea trăncănelii) nu ştie decât ceeace ar fi bine să nu se ştie. Năvălirile lui Atila, cruciada lui Gauthier fără parale, vecerniile siciliene, războiul de 30 ani: crimă şi mizerie, câtuşi de puţin muncă, însă oprire dela muncă. Căci pământul în timpul acesta era în fiece an verde şi galben cu binefăcătoarele lui recolte. Mânile meseriaşului şi capul cugetătorului nu se odihneau. Şi astfel, la urma urmei şi în ciuda tuturor, avem această glorioasă boltă a lumei în plină înflorire. Iar biata istorie se poate cu drept cuvânt întreba cu mirare, de unde vine lumea asta. Ea ştie aşa de puţine despre dânsa. Nu ştie decât ceeace-i pune piedici, ceeace ar putea s'o facă imposibilă. Asta e, totuşi, de nevoie sau printr'o alegere neghioabă, regula şi practica ei, ceeace face că paradoxul „Fericit poporul, ale cărui anale sunt goale", nu e lipsit de o parte de adevăr.

Şi totuşi pare nimerit să notăm aici, că oare care linişte, nu de dezvoltare fără piedici ci de inerţie pa-

sivă, este semnul unei prăbușiri apropiate. Intocmai ca biruința înfrângerea e tăcută. Intre puterile protivnice cea slabă se resemnează, cea mai vânjoasă își continuă mersul, astăzi fără vuiet, însă repede și de neînlăturat. La fel cu iarba câmpului orice lucru crește, are epoca sa, fie anuală, seculară, sau milenară. Orice lucru crește și moare, fiecare după legile lui minunate și în chipul minunat în care i-a fost hărăzit. iar lucrurile sufletești și mai minunat decât celelalte. De nepătruns sunt acestea din urmă, chiar pentru cei mai înțelepți; în afară de proorociri, mai presus de inteligență. Dacă la vederea stejarului, în picioare, falnic în toată strălucirea rămurișului său, puteți să știți, că inima e sănătoasă, nu-i tot așa cu omul, iar cu societatea, cu neamul de oameni, și mai puțin. Despre aceștia putem chiar afirma, că înfățișarea superficială, că simțimântul lăuntric ale unei depline sănătăți, sunt îndeobște semne rele. Intradevăr, bisericele, regalitățile și așezămintele sociale mor cele mai adesea de grăsime, ca să zicem așa, dintr'o stare de huzur și de îngreuiere. E trist, când unul dintre aceste așezăminte își spune cu ifos: „Fii la largul tău, ai o provizie de bunuri", ca acel nebun din Evanghelie, căruia i se răspunse: „smintitule, *în noaptea asta* ți se va cere viața".

Peste această pace a sănătății, sau a semnelor bolnăvicioase cari plutesc asupra Franței în timpul acestor din urmă 10 ani, istoricul poate să treacă ușurel, fără nimic care să-l țină pe loc. Căci nu sunt încă evenimente, cu atât mai puțin îndepliniri. Vreme de soare și de odihnă. S'o numim oare, așa cum o vedeau atâția oameni, o nouă epocă de aur? S'o numim cel puțin epoca de hârtie, care în mai multe chipuri în-

locuieşte aurul. Hârtie de bancă, deoarece, când nu mai e aur, cu ea tot mai poţi cumpăra. Hârtie din cărţi, sclipitoare de teorii, de filozofii, de senzibilitate. Artă admirabilă, nu numai de-a dezvălui gândirea, dar şi de-a ne ascunde admirabil absenţa de gândire. Hârtia se fabrică apoi din trenţele unor lucruri, cari au existat; în hârtie se găsesc calităţi fără număr. In această epocă paşnică, în această absenţă de evenimente, care filozof dintre cei mai înţelepţi ar fi putut prezice apropierea unor vremuri de întuneric şi învălmăşală, evenimentul evenimentelor? Speranţa serveşte ca întroducere la revoluţie, după cum un soare strălucitor premerge unui cutremur de pământ. La 5 Maiu, peste 15 ani, nu va mai fi vorba de bătrânul Ludovic trimiţând după sfânta împărtăşanie ; un nou Ludovic, nepotul său, va deschide statele generale cu întreaga pompă a unei Franţe uimite şi îmbătate.

Domnia unei du Barry, unui d'Aiguillon s'a dus pentru totdeauna. Acum e un rege tânăr, încă ascultător, bine intenţionat ; o regină frumoasă, binevoitoare, bine intenţionată. Cu monarchii aceştia întreaga Franţă, ca să zicem aşa, a întinerit. Maupeou şi parlamentul lui dispar într'o noapte adâncă. Alţi magistraţi respectabili, bine văzuţi de popor măcar pentru opoziţia lor la curte, coboară acuma fără lanţuri depe „stâncele prăpăstioase dela Croe, în Crombailles", sau depe aiurea şi se întorc cântând laude ; vechiul parlament din Paris îşi reia funcţia. In locul unui desfrânat falimentar ca stareţul Terray avem astăzi controlor general un filozof virtuos : Turgot, c'o Franţă întreagă reformată în capul său ; prin el tot ce-i meteahnă, în finanţe sau în altceva, va fi repa-

Ludovic XVI, Regele Franței, subt care a izbucnit marea revoluție, pregătită de alții, cu mult înainte. A murit pe eșafod, în 1793, în vârstă abia de 39 de ani.

rat, în marginele putinței. Nu-i cași cum înțelepciunea însăși ar avea scaun și glas în sfaturile regilor ? Turgot a intrat în serviciu cu cea mai nobilă sinceritate în graiu și a fost ascultat cu cea mai nobilă încredere regală. E drept că, după vorba regelui Ludovic, „se zice, că nu se duce niciodată la biserică". Franța liberală însă nu-l iubește mai puțin pentru asta, iar Franța liberală răspunde : „starețul Terray se ducea totdeauna". Filozofismul vede la putere un filozof (sau chiar un filozofant) și se gătește să-l ajute și să-l aplaude în toate celea, iar bătrânul și ușuraticul Maurepas nu-i va pune bețe în roate, dacă va putea să stea cuminte.

Pe urmă, ce blândețe în apucături ! „Vițiul, pierzându-și toate urâțenile", devine *cuviincios* (ca toate lucrurile așezate, cari fac regule în folosul lor), devine un fel de virtute îngăduitoare ! Inteligența mișună, puternic luminată de spiritul și arta conversației ! Filozofia ia veselă loc în saloanele strălucitoare, la masă cu belșugul devenit naiv, nobilii înșiși fiind mândri să se așeze alături de dânsa. Și ea predică un viitor milenariu, dominând toate bastiliile. Din depărtatul Ferney patriarhul Voltaire face un semnal; veteranii Diderot și d'Alembert au trăit să apuce o zi ca asta. Ei cu mezinii lor Marmontel, Morellet, Champfort, Raynal, fac desfătarea sufrageriilor pipărate ale unei văduve bogate de ministru, sau ale unui arendaș general filozof. O, nopți și ospețe de zei ! Un adevăr de mult timp dovedit are să se realizeze. „Epoca revoluțiilor se apropie", cum scria Jean Jacques, dar a revoluțiilor fericite și binecuvântate. Omul se deșteaptă din lunga lui letargie și alungă fantomele, cari îl asaltau și-l vrăjiau. Iată razele au-

rorei celei noi, alunecând pe povârnişurile colinei orientale ; fugiţi, vedenii mincinoase, din faţa săgeţilor luminii, iar nesăbuirea să piară cu desăvârşire, părăsind pentru vecie pământul acesta, al nostru. De acum înainte domneşte adevărul şi Astreea [1]) întoarsă înapoi, sub forma filozofiei. In care scop înţeles de minte a fost croit omul, dacă nu spre a fi fericit ? Astăzi triumful analizei şi progresul speţei ne pregătesc destulă fericire. Regii pot ajunge filozofi, sau mai degrabă filozofii regi. Societatea să fie în sfârşit bine întocmită de analiza triumfătoare. Stomacul gol acuma va fi plin, iar gâtlejul uscat va fi stropit cu vin. Munca însăşi va fi ca o odihnă, câtuşi de puţin trudnică, ci voioasă. Ogorul de grâu, am putea zice, nu poate rodi fără arătură, fără osteneala şi sudoarea omului, afară numai dacă maşinile nu vor face ele treaba. Croitorii, birturi gratuite se pot întemeia, la răstimpuri voite, deşi nu prea se vede cum. Dar dacă fiecare voinţă, după regulele de bunăvoinţă, are inimă pentru toţi, atunci debunăseamă nimeni nu va rămâne fără ocrotire. Şi-apoi cine ştie dacă, prin triumful complect al analizei, vieaţa omenească nu va putea fi prelungită la nesfârşit, dacă omul nu va putea fi izbăvit de moarte, cum a fost izbăvit de frica diavolului. Atunci vom fi fericiţi, în pofida morţii şi a diavolului. In chipul acesta un filozofism lăudăros predică *redeunt saturnia regna* (se întorc vremurile de aur).

Cântul profetic al Parisului şi al filozofilor lui se întinde până la Ochiu-de-Vacă din Versailles, iar

1) Zeiţa Astrea, fiica lui Jupiter, a locuit, după tradiţie, pe pământ în epoca de aur. De aici a pornit zicătoarea : pe *vremea Astreei* = când în lume domnia fericirea.

Ochiu-de-vacă, ocupat mai ales cu fericirea aproapelui, poate el răspunde în cazul cel mai rău cu un binevoitor „pentru ce nu?“ Bunul bătrânel Maurepas e un prim ministru prea vesel, spre a turbura bucuria lumei. Fiecare zi cu pacostea ei ! Șugubăț bătrân! El își risipește cuvintele-i cu duh și se frământă fără griji, cu mantia bine potrivită în vânt, numai să poată place la toată lumea. Regele, om simplu, tinerel, pe care un Maurepas nici nu se gândește să-l sâcâie cu treburile, s'a retras în încăperile-i lăuntrice, tăcut, nehotărît, deși parcă uneori cu zbucniri de temperament. Insfârșit, se decide pentru un pic de lucru manual și în chipul acesta, devenit ucenicul unui domn Gamoin (pe care într'o zi va avea puține motive să-l binecuvânteze), învață să construiască încuietori de ușă. Pe lângă asta se pare, că se pricepea în geografie și putea să citească englezește. Nefericit rege tânăr ! Increderea-i copilărească în bătrânul acesta zănatic de Maurepas merita altă răsplată. Dar și prietenii și dușmanii, și ursita și el însuși, toate uneltiau împotrivă-i.

In acest timp tânăra și frumoasa regină străbate saloanele-i de gală ca o zeiță a frumuseții. Farmec pentru toți ochii ! Ea nu se amestecă încă în treburi, nu se gândește la viitor, cu atât mai puțin să se teamă de el. Weber și Campan au zugrăvit-o în mijlocul tapițeriilor ei regale, în strălucitoarele-i iatace, săli de baie și halate, în toaleta mare și cea mică, c'o întreagă lume scânteietoare într'o așteptare respectuoasă, spre a dobândi o privire. Tânără și frumoasă fată a epocei, ce lucruri îți păstrează pentru tine vremea ! Cea mai sclipitoare icoană a pământului, ea înaintează grațioasă, înconjurată de măririle pămân-

tului. O realitate şi totuşi o vedenie magică, deoarece iată că vin întunecimile adânci, cari trebue s'o înghită. Inimă tânără şi duioasă, ea înfiează copile orfane, înzestrează fete cu merit, caută să ajute pe săraci, pe orice sărac care-i iese pitoresc în cale. Şi face să iasă moda, de a face la fel. Căci, precum s'a spus, bunăvoinţa a început acuma să domnească. La ducesa de Polignac, la prinţesa de Lamballe ea gustă ceva, care seamănă a prietenie. De data asta apoi, după 7 ani lungi şi laţi, are un copil al ei, în curând chiar un moştenitor, încât se poate socoti, atât cât este dat unei regine, fericită prin soţul ei.

In privinţa evenimentelor, cele mai importante nu sunt decât serbări de binefacere, cu premiile şi cuvântările lor şi alaiuri de precupeţe la leagănul moştenitorului. Pe deasupra acestora, cochetării plăcute, cu naşterea, triumful, decadenţa şi prăbuşirea lor. Mai sunt statui de zăpadă, râdicate de sărăcime într'o iarnă grea, în cinstea reginei, care i-a dăruit lemne. Mai sunt balurile mascate, teatrele, înfrumuseţarea micului Trianon, cumpărarea şi reparaţia castelului Saint-Cloud şi călătoriile curţei, mutându-se dela Eliseul de vară la Eliseul de iarnă. Mai sunt bosumflările şi certurile cumnatelor din Sardinia, căci prinţii sunt şi ei însuraţi. Mici gelozii, pe cari eticheta curţii le poate potoli. Totul e uşurinţă de inimă, nepăsare, existenţa este în fierbere ca spuma, dar o spumă rafinată artistic, delicioasă, dacă n'ar fi aşa de costisitoare ca aceea, care se evaporă ca mărgăritarele din vinul de şampanie.

Măria Sa, fratele mai mare al regelui, trece drept un fel de om de spirit şi înclină de partea filozofilor. Monseniorul d'Artois zmulge masca unei obraznice

frumoase, se bate din pricina asta în duel și era cât pe ce să verse sânge. El are pantaloni de-un soiu nou pe lumea asta, de un soiu ca'n povești. „Patru servitori voinici, spune Mercier, cași cum l-ar fi văzut, îl rădică în aier, spre a putea cădea în îmbrăcăminte fără urma unei cute; din această aspră închisoare aceiași servitori în acelaș chip, dar cu mai multă greutate, au să-l scoată seara". Acesta din urmă acuma bătrân, înălbit și hodorogit de vreme, sălășluiește desnădăjduit la Gratz, încheindu-și ursita în cele 3 zile. In chipul acesta bieții muritori sunt măturați și aruncați cu lopata într'o parte și într'alta.

2. — 2. JALBĂ ȘI IEROGLIFE

Cu poporul de muncitori lucrurile nu merg așa de bine. Nenorocire ! Căci ei sunt dela 20 la 25 de milioane, pe cari îi vom grupa la un loc într'un fel de unitate strânsă, monstruoasă dar întunecată, depărtată, pe care o vom numi prostimea, sau mai omenește mulțimea. Intr'adevăr, mulțime. Și totuși, lucru ciudat de spus, dacă printr'o încordare a închipuirei tu o urmărești pe toată întinderea Franței, prin bordeiele ei de lut, prin hambarele, prin colibele ei, această mulțime se alcătuiește în întregul ei din unități și ficare din aceste unități are inima și durerile sale, stă acoperită cu pielea sa proprie, iar dacă o înțepi sângeră. O, suveranitate în purură, eminență, reverență ! Tu, bunăoară, cardinale mare liturghier, cu vestmintele tale de sărbătoare din catifea, ale cărui mâini sunt încărcate de demnități și de bani, stând solemn în contemplarea lumei, în fața lui Dumnezeu, gândește-te totuși la asta : fiecare uni-

tate din mulțimea asta este un om miraculos, da, cași tine, luptând la lumină sau în beznă, întru ce-l privește, în împărăția infinită (târând această viață, pe care n'a dobândit-o decât pentru o singură dată, în mijlocul eternităților) având într'însul o scânteie din divinitate, ceeace tu numești un suflet nemuritor.

Cumplită, zdrobitoare e lupta lor în depărtata lor întunecime, cu cămin fără bucurie și cu îmbucătură pe sponci. Pentru ei nicio epocă de speranță pe lumea asta; abia pe cealaltă, dacă nu e speranță în repaosul mohorît al morții. Căci și credința lor se năruie. Fără învățătură, fără mângâiere, fără hrană! Generație mută, al cărei glas nu-i decât un strigăt îngăimat! In sfaturile regilor, în forul lumei, nici un avocat al lor nu găsește primire. La rari răstimpuri (ca acum, în 1775) ei aruncă târnăcopul și ciocanul și, spre uimirea omenirei cugetătoare, se adună ici și colo, amenințători, dar fără țintă, înaintând chiar până la Versailles. Turgot își bate capul să schimbe negoțul cu grâne, să desființeze cea mai nesăbuită dintre legile asupra grâului. Este o foamete reală, sau, chiar de-ar fi închipuită, o neîndoielnică raritate de pâine. Și iată că la 2 Maiu 1775 aceste nesfârșite noroade o pornesc spre Versailles, scoțând la iveală mizeria lor, cu chipurile lor supte, cu murdăria și zdrențele lor, să înfățișeze jalba cu nevoile lor. Zăbrelele castelului se închid; regele însă consimte să se arate în balcon și să le vorbească. Ei au văzut obrazul regelui; jalba cu nevoile lor a fost dacă nu citită, cel puțin privită. Drept răspuns doi dintre ei sunt spânzurați la un stâlp nou, înalt de 6 stânjeni, iar restul trimis înapoi la vizuinile lor, până la noi ordine.

Debună seamă, e o sarcină grea pentru cârmuitori să trateze cu aceste noroade ; afară numai dacă nu cumva e singura sarcină, singura problemă de guvernare, toate celelalte sarcini nefiind decât fantezii întâmplătoare, lucruri de spoială, freamăt de vânt. Căci la urma urmei hrisoavele, datinile, legile obișnuite sau speciale, pot spune ce vor, mulțimea nu se numără mai puțin decât cu milioanele de unități, croite după toate semnele de Dumnezeu, căruia se declară că aparține pământul acesta. Poporul, dealtfel, nu e lipsit de porniri crunte ; el are nervi și indignare. Priviți un pic ceeace bătrânul marchiz, bătrânul morocănos, prietenul oamenilor, vedea în acelaș an din locuința sa la băile din mont Dore :

„Sălbaticii coboară din munți ca șuvoaiele ; poruncă oamenilor noștri să nu scoată capul afară. Preotul în patrafir și felon ; magistrații în perucă, poliția cu săbiile în mâni păzesc piața, înainte de-a îngădui cimpoaielor să înceapă. Focul se întrerupe peste un sfert de ceas printr'o bătălie. Țipetele și fluierăturile copiilor, ale nevolnicilor și celorlalți privitori, îi sâcâie, cum face prostimea, când se iau câinii la harță. Niște oameni îngrozitori, sau mai degrabă niște fiare sălbatice, îmbrăcați în sumane din lână grosolană, cu niște chimire late de piele, bătute cu ținte de aramă, de-o statură uriașă, săltați și mai în sus de bocancii lor înalți, se râdică în vârful degetelor să privească lupta, tropăie tot mai tare, își bat coastele cu coatele, cu chipul lor ca de ceară acoperit de plete lungi soioase; partea de sus a feței li se îngălbenește iar cea de jos se sfârtică, spre a schița un rânjet crud și un fel de nerăbdare cruntă. Și oamenii aceștia plătesc biruri ! Și mai vor să le ia și sarea !

Nu știm pe cine jupuim, pe cine credem că guvernăm ! Pe cine socotim, că vom înfometa fără pedeapsă doar cu condeiele noastre trândave și mișelnice până la catastrofă. Felul acesta de scrutări trezește gândurile cele mari. Ah, Doamne, jocul de-a baba-oarba împins prea departe se va termina printr'o prăbușire generală".

Intunecat tablou, desigur, într'o epocă de aur ; epocă măcar de hârtie și de speranță. In vremea asta nu ne mai turbura cu profețiile tale, o jalnice prieten al oamenilor ! E destul timp de când tot auzim vorbe de soiul acesta și totuși lumea veche merge înainte, rostogolindu-se pe vechiul ei făgaș.

3. — PROBLEME

Epoca asta de speranță nu-i decât o închipuire, cum e prea adesea speranța însăși ? Niște aburi de ceață, împodobiți cu culorile curcubeului, frumoși de privit și de urmărit până la capăt, legănându-se pe deasupra cascadei Niagara ? In cazul acesta triumfătoarea analiză are o grea povară.

Vai ! da ! o lume întreagă de refăcut, dacă ar putea s'o vadă. Muncă însă, care va fi săvârșită de altul. Căci toate sunt anapoda, ieșite din țâțâni, cele sufletești dinăuntru și gospodăria din afară, capul și inima ; nimic nu-i sănătos. Și într'adevăr relele de tot felul sunt mai mult sau mai puțin înrudite și merg îndeobște mână în mână. E un adevăr învechit, că pretutindeni, unde există o boală fizică imensă, a avut la obârșie ca izvor o boală morală de aceeași întindere. Inainte, bunăoară, ca acești 25 de milioane de muncitori să fi căpătat masca asta de figuri de

ceară, pe care o semnalează bătrânul Mirabeau, la un popor care se numește creștin și care socoate pe om drept fratele omului, ce imoralitate de negrăit, aproape infinită, (la suprafață, dacă nu în fond) a trebuit să fie și să se adune vreme de lungi secole la dregătorii de tot soiul, numiți cârmuitori, spirituali și vremelnici. Ea se va aduna ; mai mult, va atinge un cap. Căci cea dintâi dintre toate evangheliile este asta : o minciună nu poate dura veșnic.

De fapt, prin aburii aceștia trandafirii de sentimentalism, de filantropie, de serbări de moravuri, descoperi la spate cea mai tristă dintre priveliști. Am putea să ne întrebăm, unde se găsește aici vreo forță în temeiurile sociale, în legăturile cari țin în picioare o tovărășie omenească. Iată un norod fără credință, care trăiește din presupuneri, din ipoteze, din sisteme ușuratice asupra triumfătoarei analize și drept orice religie atâta : plăcerea este plăcută. Lui îi e foame de toate lucrurile bune. Asta e legea foamei. Dar care altă lege ? In el și deasupra lui, la dreptul vorbind, niciuna.

Regele a ajuns un rege de carton cu guvernul lui Maurepas, învârtindu-se ca o sfârlează la suflarea oricărui vânt. Deasupra lor ei nu văd nici un Dumnezeu, sau mai degrabă ei nu se mai uită deasupră-le, afară numai prin sticlele astronomice. Biserica, e drept, există încă, dar în stare de supusă umilă, învinsă de filantropism; și pentru prea puțină vreme, căci i-a sunat ceasul. Acum vreo 20 de ani archiepiscopul nostru Beaumont nici nu dădea voie să fie îngropați bieții Janseniști; Lomenie de Brienne al nostru (om nou, pe care vom avea prilejul să-l revedem) putea în numele clerului să stăruie pentru punerea în aplicare

a legilor anti-protestante, cari osândeau la moarte pentru vina de a predica. Iar astăzi, vai, n'ar putea să ardă măcar ateismul baronului d'Holbach, afară doar sub forma de chibrituri de vreun particular, spre a-şi aprinde luleaua. Biserica noastră stă înlănţuită, mută ca o vacă fără glas, mugind numai pentru merindea ei (din dijme), mulţumită dacă şi-o capătă, sau aşteptându-şi într'o lâncezeală posomorâtă soarta viitoare. Şi alături cele 25 de milioane de „figuri de ceară", având drept stâlp de îndrumare şi regulă de purtare în întunecata lor luptă „o spânzurătoare înaltă de 6 stânjeni". Ciudată epocă de aur, debunăseamă! Cu serbările ei de moravuri, cu apucăturile-i încântătoare, cu aşezămintele-i blajine, cari nu prevestesc alta decât pacea printre oameni. Pacea! O, sentimentalism filozofic, ce ai tu afface cu pacea, când pe mama ta o cheamă Isabela? Vlăstar murdar al unei conrupţii şi mai murdare, iată-te de aci încolo hărăzit conrupţiei!

Totuşi, e ciudat să vezi câtă vreme ceeace-i putred se poate ţine în picioare, numai dacă ai grijă să nu-l mişti prea tare. Timp de generaţii dearândul lucrul acesta rămâne copăcel, c'un aier palid de vieaţă, atunci când orice vieaţă şi orice adevăr l-au părăsit, atât de greoi sunt oamenii, când e să iasă din vechile făgaşe, să încerce ceva nou, dând laoparte tembelismul şi inerţia. Fără îndoială, actualul e mare, e lucru care s'a desprins din adâncurile infinite ale teoriei şi ale posibilităţii şi care se înfăţişează ca un fapt de netăgăduit şi deslușit, în virtutea căruia oamenii lucrează şi trăiesc, sau cel puţin au lucrat şi au trăit. Cu drept cuvânt lumea se agaţă de el, atâta cât faptul poate s'o susţină, sau îl părăseşte cu părere de rău, când

se încovoaie sub dânsa. Inapoi, prietene îndrăzneț al schimbărei ! Gânditu-te-ai bine la tot ce face obișnuința în vieața asta, pe care o ducem, cum orice cunoștință și orice practică se leagănă miraculos deasupra prăpăstiilor infinite ale necunoscutului și ale inpracticabilului și că toată ființa noastră nu-i decât o nesfârșită genune, cu trudă îmbinată subt bolta obișnuinței, ca subt o pojghiță subțire și superficială de pământ ?

Dar dacă orice om, cum stă scris, ascunde în el însuși un nebun, ce trebuie să fie cu orice societate ? Societatea, care în starea ei cea mai de rând e numită miracolul permanent al acestei lumi ?

„Fără această obișnuință, pojghița superficială (continuă autorul nostru), numiți-o un sistem de deprinderi, într'un cuvânt, un fel permanent de-a lucra și de-a crede, societatea n'ar putea dăinui. Mulțumită ei, ea există, mai mult sau mai puțin bine. Și în acest sistem de deprinderi, câștigate sau menținute, cum vreți, se găsește adevăratul cod, constituția adevărată a unei societăți, singurul cod, deși nescris, de care ea nu poate să nu asculte. Lucrul, ce numim cod scris și constituție, formă de guvernământ și așa mai departe, e o miniatură, o prescurtare solemn întocmită a acelui cod nescris. *Este*, sau mai degrabă, vai, nu este, dar ar trebui să fie și năzuiește pururea să fie, iar din această ultimă năzuință nasc lupte fără sfârșit".

Și acum, vom adăoga și noi în acelaș graiu : să presupunem, că din nenorocire în frământarea asta perpetuă pojghița noastră superficială ajunge de se rupe. Șipotele marei genuni vor țâșni, șipote de foc, distrugătoare, absorbitoare. Pojghița noastră superficială e

prefăcută în ţăndări, înghiţită. In locul unei lumi fragede şi înfloritoare e un haos nesfârşit şi sterp, care va avea, cu tămbălău, să se facă la loc lume.

De altă parte, fă-mi hatârul acesta : pretutindeni, unde vei da peste o minciună, care te apasă, înăbuş'o. Minciunele nu sunt pe pământ decât spre a fi înăbuşite; ele cheamă cu tot dinadinsul, ele însile aşteaptă să fie înăbuşite. Gândeşte-te bine însă în ce chip ai s'o faci : nu cu ură, nu cu o violenţă egoistă şi pripită, ci cu sufletul liniştit, cu un zel cucernic, cu blândeţe, aproape cu evlavie. N'ai vrea, fără îndoială, să înlocuieşti minciuna înăbuşită printr'o altă minciună, care te-ar îndruma spre o nouă nedreptate, a ta, mama multor altor minciuni ? Căci altfel sfârşitul trebuie să fie mai rău decât începutul.

In felul acesta totuşi, în lumea asta a noastră, care are în acelaş timp o speranţă nezdruncinată în viitor şi o năzuinţă nezdruncinată de-a menţine trecutul, înnoirea şi conservarea îşi fac cum pot un război veşnic. Printr'asta elementul satanic, care stă la pândă când e vorba de orice lucru omenesc, poate fără îndoială, odată la o mie de ani, să-şi facă de cap. Dar la dreptul vorbind, n'ar trebui să ne pară rău că o astfel de luptă e de obiceiu aşa de spasmodică ? Nu seamănă, la urma urmei, cu acea luptă clasică a Amazoanelor duşmănoase cu tinerii eroi şi nu va sfârşi oare cu îmbrăţişări ? Căci conservarea, întărită de acest puternic lucru din noi, tembelismul, stă locului vreme de veacuri îndelungate nu numai biruitoare, aşa cum trebue să fie, dar tiranică şi respingând orice legătură. Ea îşi socotea protivnicul desfiinţat, aşternut sub picioarele ei ca un Encelad îngropat; acesta,

spre a-și dobândi o fărâmă de libertate, trebuie să răscoale împreună cu Etnele lui întreaga Sicilie.

Pentru asta la urma urmei noi vom cinsti și epoca de hârtie și de speranță. Căci în mersul acesta groaznic al unei revolte a lui Encelad, când sarcina, pe care nici un muritor nu și-o ia de bună voe asupră-și, a devenit poruncitoare, de neînlăturat, nu-i oare un har al naturei, că ea ne îmbie prin făgăduieli încântătoare, amăgitoare sau nu, și-o întreagă generație se afundă în întunecimile Iadului, luminată de-o eră de speranță? Cu adevărat s'a zis: „Omul are drept temelie nădejdea. El n'are de fapt altă avere decât nădejdea. Locuința lui se chiamă locașul nădejdei".

4. — MAUREPAS

Și acum printre speranțele franceze una dintre cele mai întemeiate nu este a bătrânului Maurepas, care nădăjduiește că prin dibăcia lui va reuși să rămâie ministru? Bătrânel sprinten, care pentru orice încurcătură are un cuvânt de duh și care va ști, în cele mai posomorâte furtuni, să iasă deasupra și să plutească, așa ca un dop de plută. Lui puțin îi pasă de perfectibilitatea, de propășirea speței, de întoarcerea Astreei; lui îi este de-ajuns, dacă un om de spirit, ușurel, apropiindu-se de 80 ani, poate la scaunul autorității să se simtă important printre oameni. Il vom numi noi, ca îmfumuratul Chateauroux, domnul *Faquinet* (Nulitate)? In graiul lor de curteni l-au botezat astăzi „Nestorul Franței". De un astfel de Nestor e cârmuită Franța.

In fond totuși ar fi anevoie de spus în aceste zile unde se află în special guvernul Franței. In castelul

acesta din Versailles se găseşte Nestor, regele, regina, miniştri şi dregători, cu un teanc de hârţoloage bine şnuruite. Dar guvernul ? Căci guvernul e un lucru, care guvernează, care cârmuieşte, dacă nu şi constrânge. Niciun lucru de acest soiu nu se vede în Franţa. Totuşi, acest lucru există nevăzut, neorganic: în saloanele filozofice, în galeriile din Ochiu-de-Vacă, în limba cârcotaşilor, în pana pamfletarilor. Maiestatea Sa apare la Operă şi este aplaudată, după care se retrage cu licăriri de bucurie. Cu vremea aplauzele se fac mai slabe; Maiestatea e cu inima mâhnită şi strălucirea depe chipul său dispare. Oare suveranitatea să nu fie decât un biet mongolfiere, care prin suflarea vântului popular se umflă şi se înalţă, iar dacă suflarea se retrage se face fleaşcă şi se turteşte? Franţa a fost multă vreme „un despotism temperat de epigrame". Acuma se pare, că epigramele au ajuns în frunte.

Tânărul Ludovic cel Dorit ar fi fericit să facă Franţa fericită, numai dacă n'ar fi aşa de anevoie, dacă ar şti cum s'o ia din loc. In jurul lui sunt însă neînţelegeri fără sfârşit. N'auzi decât învinuiri şi răcnete; o adevărată învălmăşeală a limbilor. Câtuşi de puţin de împăcat printr'un om, câtuşi de puţin de cârmuit, sau de desfiinţat, decât doar prin cel mai tare şi cel mai înţelept dintre oameni, iar el n'are decât pe omul cu spirite uşoare, pe omul sfârlează, d-l de Maurepas, a cărui supremă dibăcie este să stea în picioare în mediul acesta. Filozofia îşi reclamă era ei cea nouă, ceeace înseamnă o sumedenie de lucruri şi o reclamă c'un glas sonor, căci Franţa întreagă, până acum mută, prinde de data asta să vorbească la rându-i şi vorbeşte în acelaş senz. Glas imens pe o sumedenie de

tonuri, depărtat încă, dar care-și produce efectul. In altă parte Ochiu-de-Vacă, fiind mai aproape, poate să fie mai bine auzit, cere c'o violență țipătoare, ca monarchia să fie ca mai înainte un corn al belșugului, din care curtenii credincioși să se poată înfrupta în tihnă, pentru sprijinul tronului. Să se introducă noua eră și liberalismul, deoarece asta e dorința lor; numai să nu se împuțineze monedele regale ! Tocmai cea din urmă condiție, care, vai, este cu neputință.

Filozofismul, am văzut, are pe Turgot al său, numit controlor general; vor fi deci reforme fără sfârșit. Din nenorocire acest Turgot n'a putut dura decât 20 de luni. Cu o pungă minunată ca a lui Fortunatus în vistieria lui ar fi putut rămâne mai multă vreme. Și de fapt orice controlor general al Franței, care ar vrea să izbutiască în zilele acestea, ar trebui să înceapă prin a fi înarmat cu această pungă. Dar aici mai trebuie să semnalăm bunăvoința naturei în materie de speranță. Unul după altul fiecare înaintează încrezător spre grajdurile lui Augias, convins că *el* e chemat să le curețe, își cheltuiește fărâma lui de dibăcie c'o ardoare tinerească și izbutește să facă ceva numai prin faptul, că s'a arătat cinstit. Turgot are calități mari : sinceritate, prevedere, o voință eroică, dar n'are punga lui Fortunatus. O, entuziastule controlor general ! O întreagă revoluție pașnică poate fi ticluită în capul cugetătorului. Cine va plăti însă nenumăratele cheltuieli, cari se vor cere ? Vai, toate acestea sunt foarte departe! Pe pragul dregătoriei însuși el propune ca și clerul, nobilimea până și parlamentele să fie supuse la bir, ca norodul. Un strigăt unanim de indignare și de unire răsună dealungul galeriilor castelului. D-l de Maurepas se învârtește cu

sfârleaza lui. Bietul rege, care scrisese doar câteva săptămâni înainte : „Numai d-ta şi cu mine iubim poporul", trebuie să-i scrie acum spre a-l scoate din dregătorie şi a lăsa revoluţia franceză să se îndeplinească singură, paşnic sau nu, cum va putea.

Speranţa deci este amânată. Amânată, nu distrusă, nici slăbită. N'avem, bunăoară, pe aici pe patriarchul nostru Voltaire, care se întoarce în Paris după lungi ani de absenţă ? Cu figura-i zbârcită, redusă la o nimica, cu voluminoasa-i perucă Ludovic XIV nelăsând să i se zărească decât doi ochi arzători ca nişte cărbuni, bătrânul e acolea ! Ce zbucnire de entuziasm! Parisul cel sceptic s'a întors dintrodată spre veneraţie, a ajuns habotnic în cultul unui erou ! Unii nobili s'au deghizat ca băieţi de prăvălie, ca să poată să-l vadă. Cele mai simpatice frumuseţi ale Franţei şi-ar aşterne bucuroase părul subt picioarele sale. „Trăsura lui e sâmburele unei comete, a cărei coadă umple străzile. La teatru e încoronat, cu urale nemuritoare; însfârşit e înăbuşit sub trandafiri, căci bătrânul Richelieu i-a recomandat opiu spre a-şi potoli nervii, iar patriarchul, pururi fără măsură, a luat prea mult". Maiestatea Sa însuşi a avut de gând să trimeată să-l cheme, însă a fost sfătuită altfel. Totuşi, orice Maiestate să se gândească la asta : vieaţa acestui om a avut drept misiune să veştejească şi să desfiinţeze tot ce alcătuieşte temelia unei maiestăţi şi unui cult, iar mulţimea din acest punct de vedere îl întâmpină, cu apoteoză, ca pe profetul şi pe tâlmaciul ei, care a spus cu înţelepciune ceeace ea râvnia să spuie. Să adăogăm numai că trupul acestui patriarch, sfinţit, înăbuşit sub trandafiri, nu poate fi înmormântat decât pe furiş. Acestea alcătuiesc în total o ispravă în-

semnată și Franța, fără îndoială, a zămislit speranțe bune, cum zic Nemții. Noi deci îi vom ura naștere ușoară și-o odraslă frumoasă.

Beaumarchais deasemenea și-a scris Memoriile, nu fără folos pentru el însuși și pentru lume. Caron Beaumarchais (sau de Beaumarchais, căci a fost făcut nobil) se născuse sărac, nevoiaș dar ambițios, cu talent, cu îndrăzneală, cu dibăcie. Figură slăbuță, dar energică, de neînfrânt. Norocul și îndemânarea l-au împins până lângă pianul Domnițelor, bunele noastre prințese Loque și Graille. Mai mult încă : bancherul curței Paris-Duvernier îl onorează cu oarecare încredere, ba îl și amestecă în unele afaceri bănești. Încrederea nu i-a fost continuată însă de urmașul lui Duvernier, om de neam mare. Tocmai dimpotrivă; de-aici iese un proces, în care energicul Beaumarchais, pierzându-și totodată și banii și numele, este jalnic bătut în opinia judecătorului raportor Goezman, a parlamentului Maupeou și în a întregii lumi de nepăsători. Numai nu și într'a lui. Ispirat de indignarea, care face dacă nu versuri cel puțin memorii satirice, maiestrul de muzică stâlcit repune pe tapet în ciuda lumei c'o disperare eroică pricina lui pierdută; se luptă pentru ea cu raportorii, cu parlamentele și cu prinții, cu ironii fine și c'o logică solidă. Plin de îndemânare, de mijloace și de-o vânjoșie nesecată, cel mai meșter dintre duelgii face, prin dibăcia lui, ca toată lumea să fie cu ochii ațintiți asupră-i. Așa se duc trei ani încheiați, cu noroc schimbător. Insfârșit, după o trudă asemănătoare cu a lui Hercule, neînfrânatul nostru Caron triumfă, își recâștigă procesul și procesele, dezbracă pe raportul Goezman de hermina lui, aruncându-i în schimb o mantie de veșnic

ridicol, iar în privința parlamentului Maupeou (la care a pus umărul, de l-a răsturnat), în privința parlamentelor de tot soiul și a justiției franceze în general, a făcut să se nască în mintea oamenilor chibzuieli fără sfârșit. In chipul acesta Beaumarchais ca un hercule francez slăbănog s'a aventurat, împins de soartă, spre ținuturile de jos, unde a izbutit să îmblânzească dulăii din Infern. Iată-l, de aici înainte, printre fruntașii generației lui.

5. — INTOARCEREA ASTREEI FĂRĂ BANI

Uitați-vă în acest timp dincolo de Atlantic : nu-i oare cu adevărat aurora unei zile noi ? Democrația, cum o spuneam, s'a născut; începciindu-și cingătoarea de furtuni, ea luptă pentru vieață și izbândă. O Franță simpatică aplaudă drepturile omului. Prin toate saloanele se spune : ce privelişte ! Și acum priviți deasemenea pe Deane al nostru, pe Franklin al nostru, plenipotențiari americani, înfățișându-se aici în persoană. Fiii puritanilor Saxoni, cu vechiul lor temperament saxon, cu vechea lor cultură ebraică, evlaviosul Silas, evlaviosul Beniamim, îndeplinind o așa misiune în mijlocul ușuraticilor copii ai păgânismului, ai monarhiei, ai sentimentalismului și a fecioarelor nebune. Măreață privelişte, e drept, asupra căreia saloanele pot înșira flecăreli vesele, deși Kaizerul Ioseph, întrebat în această privință, dădu următorul răspuns cu totul neașteptat la un filozof : „Doamnă, meseria mea este să fiu regalist !"

Tot așa cugetă la fel și ușuraticul Maurepas. Dar vântul filozofismului și puterea opiniei publice fac sfârleaza să se învârtească. Până una alta li se trimet

urări frățești; câțiva particulari pornesc într'ascuns corăbii de piraţi. Paul Jones pregătește vasul *le Bonhomme Richard;* arme și muniții de război pot trece prin contrabandă, dacă Englezii nu pun mâna pe ele. Dar Beaumarchais, amestecat în treburile astea, într'o zariște întunecată ca un contrabandist uriaș, ajunge iarăși în văzul lumei și-și umple buzunarele-i goale. Dar negreșit, în orice caz, Franța trebuie să aibă o marină. Iar pentru acest scop nobil nu-i oare momentul prielnic acum, când marea cârcotașe a oceanelor e cu mâinile legate? Drept este, că o vistierie sărăcită nu poate construi vase; dar printr'o dibace măgulire (și Beaumarchais spune că se însărcinează el cu asta) unul sau două porturi credincioase, precum și camerele de comerț, le vor întruchipa și le vor oferi: vase frumoase, croite să salte pe valuri; ca *Orașul Paris,* uriașul corăbiilor.

Și acuma, când 3 punți gratuite se leagănă în ancoră cu flamurile în vânt, iar filozofismul cu mania libertății devine din ce în ce mai zgomotos, ce poate să facă un Maurepas decât să se întoarcă după vânt? Escadre străbat oceanul; alde Gates, alde Lee, aspri generali iankei „cu scufiile lor de lână pe subt pălărie", dau onorul strălucitei cavalerii a Franței, iar democrația născândă vede nu fără uimire *despotismul temperat de epigrame* luptând alături cu dânsa. Totuși, așa merg lucrurile. Armatele regelui și eroi voluntari ca alde Rochambeau, alde Bouillé, alde Lameth, alde Lafayette, au tras sabia în această sfântă ceartă a omenirei și o vor mai trage și aiurea, într'un fel ciudat.

Dinspre Ouessant răsună tunetele navale, la zgomotul cărora ducele de Chartres s'a ascuns oare de-

abinelea în fundul corăbiei, sau printr'un eroism activ a contribuit întradevăr la biruinţă ? Vai, la o doua tipărire aflăm, că n'a fost nicio victorie, sau că ea aparţine Englezului Keppel. Bietul nostru prinţişor îşi vede aplauzele dela operă schimbate în rânjete batjocoritoare şi nu va mai putea ajunge mare-amiral, izvor pentru el de nenorociri, pe cari le putem numi fără sfârşit.

Nenorocire deasemenea *Oraşului Paris*, uriaşul corăbiilor ! Englezul Rodney l-a prins cu cangea şi l-a tras la ai lui împreună cu restul, atât de bine a reuşit cu noua lui manevră să rupă linia duşmanului. Se pare că, după vorbele lui Ludovic XV, „Franţa e menită să n'aibă marină". Viteazul Suffren trebuie să se întoarcă dela Hyder-Ali şi din apele indiene fără mare procopseală, dar cu marea glorie a 6 *neînfrângeri*, ceeace la urma urmei, după chipul cum a fost ajutat, poate fi socotit ceva eroic. Bătrânul erou al mării să se dea prin urmare odihnei, onorat de Franţa, în munţii lui de naştere Cevennes şi să lase să iasă fumul nu dela tunuri, ci dela bucătăria sobelor bătrâneşti din castelul Jalés, care într'o zi va avea în alte mâni altă faimă. Viteazul Laperouse are să rădice în curând ancora, spre-a întreprinde o călătorie filantropică de descoperiri, căci regele cunoaşte geografia. Dar, vai, şi asta trebuie să dea greş; curajosul navigator pleacă, dar nu se mai întoarce. Inzadar cercetători pleacă în căutarea lui pe mările depărtate. A dispărut în nemărginirea albastră fără să lase urme; n'a mai rămas din el decât o umbră tainică şi tristă, care pluteşte prin capete şi inimi.

Nu trebuie deasemenea, atât cât războiul există, să ne bizuim pe cucerirea Gibraltarului, măcar că

aici se găsesc Crillon și Nassau-Siegen cu inginerii cei mai meșteri, iar prințul de Condé și contele de Artois aleargă într'ajutor. Niște baterii plutitoare minunate, cu punțile îmbrăcate în piele, puse pe apă de *pactul de familie* franco-spaniol, trimit somații zdravene, la cari cu toate acestea Gibraltarul dă niște răspunsuri plutonice, cu șuvoaie de fier înroșit, cași cum stânca asta Calpe ar fi devenit gâtlejul lui Pitt, rostind un „nu" ca un vifor așa de înfricoșat, încât toți oamenii cată să-i dea crezare.

Și acum, după această imensă zbucnire, vuietul războiului a contenit; putem nădăjdui o eră de bunăvoință pentru veșnicie. Nobilii noștri voluntari ai libertății s'au întors, spre a fi apostolii ei. Lafayette, ca un om fără pereche al zilei, strălucește în Ochiu-de-Vacă la Versailles; bustul lui e așezat în primăria Parisului. Democrația rămâne de neînfrânt, fără de hotare în lumea nouă; ea a întins un picior chiar și spre vechea emisferă, iar finanțele noastre franceze, puțin întremate prin isprava asta, nu se află într'o stare bună.

Ce-i de făcut cu finanțele? Asta-i într'adevăr întrebarea cea mare. Un semn mic, dar foarte negru, la orizont, pe care nu-l poate ascunde nicio rază de speranță universală. Am văzut pe Turgot trimis la plimbare din postul de controlor general, din lipsa unei pungi a lui Fortunatus; d-l de Clugny n'a izbutit să ducă treburile mai bine, nici chiar să facă ceva, decât doar să-și pape simbria, fără măcar să ocupe un locșor în istorie, unde nu face decât să treacă așa, ca o zadarnică umbră, lăsând lucrurile să se întocmească singure. Insfârșit, să fie Elveția-nul Necker în posesiunea pungei? El este în pose-

siunea unei dibăcii de bancher, a unei cinste de bancher, a unui *credit* de multe soiuri. Căci el a scris încercări despre concursurile academice, a luptat pentru companiile din India, a dat mese filozofilor şi a realizat în 20 de ani o avere mare. Pe lângă asta e în posesiunea unei demnităţi tăcute: adâncime, sau altceva, încremeneală.

Ce soartă ciudată pentru un Celadon Gibbon, îndrăgostit necredincios cum a fost, al cărui tată, care avea trăsură de casă, „nu voise să audă vorbindu-se de astfel de legătură", să vadă acuma pe domnişoara lui trădată, Curchod, aşezată printre mărimile lumei ca soţie de ministru, iar Necker „câtuşi de puţin gelos" !

O altă domnişoară tânără, care va avea să fie într'o zi celebră sub numele de d-na de Stael, se zbegueşte astăzi pe genunchii autorului *Decădere şi prăbuşire*. Doamna Necker întemeiază spitale, dă ospeţe solemne filozofice spre a reînsufleţi pe controlorul său general istovit. S'au întâmplat ciudate lucruri: prin ţipetele filozofismului s'a ajuns la cârmuirea marchizului de Pesay, iar sărăcimea constrânge până şi pe regi. Şi în felul acesta Necker, ca Atlas, susţine povara finanţelor vreme de 5 ani încheiaţi, fără simbrie, de care nu voia să audă, sprijinit numai de opinia publică şi de ajutorul nobilei sale soţii. Fără îndoială în el sunt idei mari, aşa se speră; sfiiciunea lui însă îl împiedică să le dea la lumină. *Darea* lui *de seamă*, publicată cu voia regelui, semn nou al unei ere noui, făgăduieşte minuni. Dar e nevoie numaidecât de geniul unui Atlas-Necker, spre a împiedica să nu se schimbe aceste minuni în catastrofe. In capul acesta al lui

Necker se mai află o întreagă revoluție franceză pașnică, într'un fel al său, iar în tăcerea aceasta de adâncime încremenită, sau de încremeneală adâncă, ambiție cât vrei.

Până una alta, punga lui Fortunatus se vede cât de colo că nu-i altceva decât vechiul venit, economia. Ba mai mult, și el și-a ticluit un proiect de biruri : biruri pe cler, pe nobilime, pe adunările provinciale, iar restul ca un adevărat Turgot. Incă odată d-l de Maurepas cu sufletul la gură cată să se învârtească în sfârleaza lui. Să se care deci și Necker, nu fără a lăsa păreri de rău.

Ajuns mare într'o situație privată, Necker privește dela distanță, așteptându-și momentul; 90.000 de bucăți din noua lui scriere întitulată *Administrația finanțelor* se vor vinde în câteva zile. El a plecat, dar se va întoarce, și de multe ori, dus pe sus de-o întreagă nație, cu strigăte. Ciudat controlor general al finanțelor, odinioară slujbaș în banca Thélusson.

6. — BĂȘICI DE SĂPUN.

Așa merge lumea în era asta de hârtie, sau eră de speranță. Nu fără piedici, ori zbucniri de război, cari, totuși, auzite dela distanță nu fac alt efect decât ca un marș vesel, de muzică militară. Numai dacă haosul acesta întunecat, trăind în neștiință și în mizerie, care se află sub picioarele voastre cu o putere de 25 de milioane de suflete, să nu-și înceapă și el serenada lui.

Pentru moment, cu toate acestea, să ne întoarcem ochii spre Longchamp, în clipa când se termină postul, iar gloria Parisului și a Franței iese la iveală,

după obiceiul anual, nu spre a lua parte la o leturghie a *înturnerecului*, ci spre a se arăta la soare şi a saluta tânăra primăvară. Mulţime multiplă, cu mii de nuanţe, cu poleituri scânteietoare, prin toată pădurea Boulogne, în lungi şiruri multicolore, ca nişte aleie lungi de flori vii, lalele, gherghine, crini din vale, toate în ghiveciurile lor mişcătoare, trăsuri aurite nou-nouţe: farmec al ochilor, mândria vieţei. Astfel se rostogoleşte alaiul şi dansează, liniştit şi cu o siguranţă senină, caşi cum s'ar rostogoli pe diamant şi pe temeliile lumei, nu pe un simplu hrisov de nobleţe, subt care clocoteşte un lac de foc. Continuaţi-vă dansul, zmintiţi ce sunteţi ; n'aţi căutat înţelepciunea şi desigur n'aţi găsit-o. Voi şi părinţii voştri aţi semănat vânt, veţi culege furtună. Nu stă de multă vreme scris: *plata păcatului este moartea ?*

Dar la Longchamp caşi aiurea observăm între alte lucruri, că doamnele şi cavalerii au în serviciul lor un soiu de copil de casă numit *jockeu :* un pitic sau un drăcuşor, deşi tânăr deja pângărit, cu aerul lui veşted de viţiu prea timpuriu, de răutate şi de plină drăcovenie: folositor pentru multe servicii. Numele-i de jockeu vine din Anglia, de unde micul nostru crede, că vine el însuşi. Anglomania noastră a devenit, într'adevăr, fără măsură, prevestire a multor lucruri. Dacă Franţa trebue să fie liberă, pentru ce nu i s'ar îngădui, acum când un războiu fără rost a încetat, să iubească libertatea dela vecini ? Spirite luminate, ca ducele de Rochefoucauld-Liancourt, admiră constituţia engleză, caracterul naţional englez şi ar vroi să aducă de acolo tot ce-ar putea lua.

In lucruri mai ușoare, mai ales dacă sunt ușoare ca vântul, cu atât e mai lesne inspirația ! Ne-amiralul duce de Chartres (care nu-i încă Orléans, sau Egalitate) trece peste strâmtoare și se întoarce, importând mode engleze. Și de bună seamă are dreptul, el tovarășul și intimul prințului de Galles : trăsuri și șei, cisme resfrânte și redingote, căci acuma niciun om de vrâsta lui nu și-ar îngădui să călărească în trap decât *englezește,* râdicându-se în scări și disprețuind metoda cea veche, de-a sta așezat, cu care, după Shakespeare, duceai în piață untul și ouăle. Afară de asta el se poate mândri cu repeziciunea roților lui, bunul nostru Chartres ; nici un biciu nu-i în Paris mai năzdrăvan și mai sigur decât al Monseniorului.

Am văzut până acum jockei pitici; de data asta însă se văd adevărați jockei din Yorskire, exercitând cai exotici: sirepi englezi pentru alergări franceze. Tot Monseniorului (cu ajutorul providenței diavolului) îi datorăm aceste lucruri. Contele d'Artois deasemenea are grajdul lui pentru alergări. Contele d'Artois pe lângă asta mai are un veterinar ciudat, un individ țâcnit, tare ca piatra, din Neufchâtel din Elveția, numit *Jean Paul Marat.* Un cavaler de Eon, ființă problematică, uneori în fustă alteori în pantaloni, nu-i mai puțin problematic la Paris decât la Londra și dă naștere la rămășaguri și procese. Frumoase zile de comunitate internațională! Șarlatani și cavaleri de industrie dându-și mâna pedeasupra strâmtorii și salutându-se unul pe altul. Pe câmpul de alergări dela Vincennes și dela Sablons uitați-vă cum în trăsură londoneză cu patru cai e purtat cu fală în mijlocul prinților și a coțcarilor un Englez, doctorul Dodd,

pe care-l așteaptă deasemenea prea curând munca silnică.

Ducele de Chartres era un prinț tânăr cu mari făgăduieli, cum sunt adesea prinții tineri. Dar cari nu fură din nenorocire decât minciuni. Cu proprietatea imensă a Orleans-ilor, cu ducele de Penthièvre ca socru (și acuma și tânărul cumnat Lamballe omorît de excese), va fi într'o zi omul cel mai bogat din Franța. Până una alta îi cade tot părul, sângele îi e în întregime stricat de abuzurile prea timpurii ale unei desfrânări fără margini. Fistule îi înmuguresc pe față: muguri întunecoși pe un fond de aramă tu-iurie. O cădere cu vază, prințul acesta ! Orice stofă consumată prea timpuriu în el, nelăsând decât un fum negru și cenușe de senzualități pe ducă. Ce puteau deveni gândirea, cunoștințele, sau chiar purtarea, pierite acum, sau alunecând cu repeziciune spre întunecimi învălmășite, întrerupte de orbiri amețitoare, spre fantezii zgomotoase, spre activități nebunești, sau galvanice ! Parisul se face, că râde de maniea lui cu trăsurile; lui însă nu-i arde de râs.

De altă parte ce zi, câtuși de puțin de râs, fu aceea, când el amenință, din dorul de câștig, să întindă o mână nelegiuită asupra grădinilor lui Palais-Royal. Straturile de flori vor fi desființate ; aleiele de castani vor cădea la pământ împreună cu tufișurile consfințite de vreme, pe subt cari aveau obiceiul să rătăcească Hamadriadele dela Operă, câtuși de puțin neînduplecate cu bărbații. Parisul geme cu glas tare. Philidor, din cafeneaua Regenței, nu va mai contempla verdeața, unde acum se vor lăfăi trândavii și copiii pierduți ai lumei. Dar gemetele sunt zadarnice. Securea sclipește ; tufișurile sacre se năruie cu vuiet. Căci

într'adevăr Monseniorul ducea lipsă de bani. Hamadriadele dela Operă o iau la fugă cu țipete. Nu mai țipați, hamadriadelor, ca aceia cari n'au nicio mângâiere. El va înconjura grădina voastră cu alte clădiri, cu alte piețe ; deși mai îngustă ea va fi replantată, împodobită cu jocuri de apă, cu un tun, pe care la amiază soarele îl va face să se descarce, cu lucruri trupești, cu lucruri sufletești, așa cum omul nu și-a închipuit încă. Iar Palais-Royal va ajunge din nou și mai mult ca oricând lăcașul vrăjitoarelor și a diavolilor de pe planeta noastră.

Ce nu încearcă muritorii ? Din depărtatul Annonay în Vivarais frații Montgolfier înalță în văzduh domul lor de hârtie, umplut cu fum de lână aprinsă. Adunarea provincială din Vivarais se amână în ziua aceea ; membrii adunării din Vivarais aplaudă : răcnete solemne de oameni strânși grămadă. Oare triumfătoarea analiză va vroi să urce treptele cerului ?

Parisul află și el, cu o vie uimire ; Parisul în curând îl va vedea. Din fabrica de hârtie a lui Reveillon, strada Saint-Antoine (fabrică vestită) se rădică noua corabie aeriană a lui Mongolfier. Mai întâi au fost îndreptate spre ceruri găini și rațe ; acuma îndrăznesc să se aburce și oamenii. In curând chimistul Charles face o aplicație de hidrogen și de mătase gumată. Chimistul Charles se va urca el însuși din grădina Tuilerii, iar Mongolfier taie solemn frânghia. Pe legea mea, Charles se înalță, el și încă unul. De zece ori 10.000 de inimi stau palpitând ; toate limbile sunt mute de mirare și de spaimă, până când un strigăt imens ca glasul oceanului îl salută și-l urmărește pe drumul lui aventuros. El plutește, se urcă, până ajunge un cerculeț nedeslușit, ca tabacherea

numită turgotină, ca o lună nouă în plină zi. Insfârșit coboară, întâmpinat de univers. Ducesa de Polignac, împreună cu societatea ei, stă în pădurea Boulogne și așteaptă, deși i-o iarnă aspră : 1 Decembrie 1783. Toată nobilimea Franței cu ducele de Chartres în cap o ia la galop, să-i iasă înainte.

Mândră invenție ! Care se înalță mândră în văzduh, fără călăuz ! Semn prevestitor al multor lucruri și chiar al erei noastre de speranță, care cu ușurința-i specială se va înălța măreț în același chip și se va legăna în aier, spre a cădea unde a hotărît ursita. Ferice de ei, dacă nu face explozie ca Pilâtre, spre a coborî într'un chip tragic. Astfel, purtați pe bășici de săpun, oamenii pun piciorul în Empireu. Sau contemplați pe Herr doctor Mesmer în spațioasele lui săli magnetice. El înaintează învestmântat cu patrahirul, solemn, cu privirile spre ceruri, ca într'o slujbă divină, preot al vechiului Egipt în epoca asta nouă. O muzică dulce murmură, abia întrerupând liniștea sfântă în jurul misterului lor magnetic, care nu le pune subt ochi decât hârdaie pline cu apă. Aici se așează în tăcere cu bețișorul în mână cercuri ale frumuseței, ale modei, fiecare cerc o *floare de pasiune* vie și circulară, așteptând efluviile magnetice și un cer fabricat proaspăt pe pământ. O, femei, o bărbați, mare este credința voastră păgânească ! Un parlamentar Duport, un Bergasse, un d'Espréménil sunt și ei aici ; deasemenea chimistul Berthollet din partea Monseniorului de Chartres.

Dacă Academia de științe cu alde Bailly, alde Franklin, alde Lavoisier, n'ar fi intervenit (dar ea intervine) Mesmer ar fi putut băga în buzunar sume frumoase și s'o șteargă. Să se primble deci în tăcere pe

malurile lacului Bodensee, pe lângă vechiul oraș Constanța, meditând asupra multor lucruri. Căci iată că, subt cele mai ciudate podoabe de noutate adevărul cel bun și vechiu (pe care nicio podoabă nu-l poate ascunde) începe iarăși să iasă la iveală. Anume, că omul este ceeace numim o făptură miraculoasă, cu puteri miraculoase asupra altor oameni ; și la urma urmei cu anumită vieață în el și-o anumită lume în juru-i, pe care analiza triumfătoare cu fiziologia ei, cu sistemul său nervos, cu fizica și metafizica sa, nu o va putea nici odată pe deplin lămuri, cu atât mai puțin s'o explice. Iată pentru ce în toate veacurile șarlatanismul va fi aici la largul său.

7. — CONTRACTUL SOCIAL

In șiragul acesta de ciudate nuanțe prismatice, când fiece culoare luminează la rându-i orizontul, era de speranță pășește spre înplinirea ei. Dar aicia e problema. Căci cu o èră de speranță, care se întemeează pe bunăvoința universală, pe analiza triumfătoare și vițiul lecuit de sluțeniile lui, în fundul tabloului se află 25 de milioane de negri sălbateci, cari contemplă în foame și istovire acel *ecce signum* „înalt de 6 stânjeni". Cum să nu fie o problemă ?

De când lumea păcatul, dacă lecțiile noastre sunt adevărate, a fost, este și va fi zămislitorul mizeriei. Țara aceasta se numește prea creștină; ea are cruci și catedrale, dar marele ei preot este un oarecare Roche-Aymon, un oarecare Louis de Rohan, cardinalul cu salba. Vreme de ani îndelungați glasul săracului se înalță îngăimat sub formă de răscoale, de răzmeriță, din pricina făinei : ecouri plângătoare ale unor gemete

imense. Pământul e surd la asta, dar cerul nu-i surd. De altfel, când milioanele sunt în mizerie, totdeauna mai sunt alte mii în strîmtorare, în nevoie. Numai unităţile pot să propăşească, să spunem mai de grabă, să fie cele din urmă ruinate. Industria, încătuşată şi zugrumată, ca şi cum ar fi fost şi ea un vânat de urmărit, care să procure distracţii şi bucate vânătorilor puternici de pe lumea asta, industria o ia la goană strigând ocrotitorilor şi călăuzilor ei bine plătiţi : *Lăsaţi lucrurile în voia lor ; nu mă ocrotiţi ; n'am ce face cu supravegherea voastră*". In această Franţă ce piaţă se deschide industriei ? Pentru 2 articole este cerere şi ofertă : pentru produsele obişnuite ale culturii agricole, căci milioanele trebuie să trăiască şi pentru produsele rafinate de lux şi ale gusturilor înalte, variate şi cu multe forme, dela melodiile de operă până la caii de alergări şi până la curtezane, căci unităţile trebuie să se distreze. In fond e o stare de lucruri ciudată, nesăbuită.

Spre a cârpi şi a reface totul, avem, e drept, analiza triumfătoare. Cinste analizei triumfătoare ! Totuşi, în afară de prăvălie şi de laborator, ce lucru a produs analiza triumfătoare ?

Descoperirea nepotrivelelor şi distrugerea nepotrivitului. De când lumea îndoiala n'a fost decât un vrăjitor pe jumătate : ea scoate la lumină spectre, pe cari nu le poate alunga. Avem genuri nesfârşite de logică vaporoasă, unde se rotesc în vârtej şi se scufundă cuvinte şi pe urmă lucruri. Să privim în fond : ceeace se ia drept temelia speranţei, nu este în realitate decât prezenţa desperării cu eternele-i teorii asupra omului, asupra spiritului omului, progresului omului, filozofia guvernului şi aşa mai departe.

Timpul și alde Montesquieu, alde Mably, avocați ai timpului, au descoperit nenumărate lucruri. Iar acuma Jean-Jacques n'a tipărit noua-i evanghelie a unui *Contract social,* explicând toate tainele guvernului și cum a fost *contractat* și târguit, spre mulțumirea obștească ? Teorii despre guvern ! Asta s'a văzut pururia și se va vedea pururia în epocile de decadență. Prețuiți-le după valoarea lor ca niște produse ale naturei, care nu face nimic în zadar, ca niște pași în marile ei înfăptuiri. Dar care teorie este mai sigură decât asta : toate teoriile, oricare ar fi conștiința curată care le zămislește cu anevoință, sunt și trebuie să fie, prin însăși condițiile cari se găsesc în ele, necomplete, problematice și chiar falșe. Află deci că universul acesta este ceeace mărturisește că este, *un infinit.* Nu încerca să faci din el prada mistuirei tale logice. Fii recunoscător, dacă înplântând ici și colo câte o coloană solidă în chaos, îl-împiedici să facă o pradă *din tine.* O generație nouă și tânără și-a schimbat scepticismul într'o credință oarbă în evanghelia asta, după Jean-Jacques. Iată un pas mare în afacere și care prevestește multe.

Binecuvântată fie speranța. Totdeauna, dela începutul lumei, s'a proorocit vreun milenariu : milenariu de sfințenie. Dar, ceeace-i de luat în seamă, niciodată până la această nouă eră vreun milenariu de simplă bună-stare și de provizii îmbelșugate. O, prietenilor, nu vă încredeți în aceste profeții, cari ne vestesc vremuri de huzur cu fericirea, bunăvoința și vițiul lecuit de sluțeniile lui. Omul nu este ceeace numim un animal fericit : lăcomia lui după bucate gustoase este așa de enormă ! In acest vast univers, care plutește deasupra-i ca o furtună, ne-

sfârşit, plin de ameninţări nelămurite, cum ar găsi acest biet om nu zic fericirea, dar existenţa, dar un colţişor, unde să-şi puie piciorul, dacă nu încingându-şi şoldurile pentru o vieaţă de sforţări continui, de resemnare continuă ? Nenorocire, dacă în inima lui nu sălăşlueşte nicio credinţă sfântă, dacă vorba datorie a pierdut pentru el orice noimă. Cât despre sentimentalism, aşa de eftin cu lacrimile ce se varsă pe romane, sau în ocazii patetice, nu-i în orice alt caz bun la nimic, e mai puţin decât nimic. Inima sănătoasă, care îşi spune în sine însăşi „cât sunt de sănătoasă", a căzut acum în soiul cel mai fatal de boală. Sentimentalismul nu-i frate cu sporovăeale ipocriziei, sau nu alcătueşe unul şi acelaş lucru ? Sporovăeala asta nu-i materia primă a diavolului, unde se zămislesc toate falşităţile, neghiobiile şi urâţeniile, din cari nu poate să nască nimic adevărat ? Căci sporovăiala asta la dreptul vorbind este ea însăşi o minciună de două ori destilată, o minciună la pătrat.

Şi acuma, dacă un popor întreg cade într'însa ? In atare caz răspund : se va reîntrema, fără greş. Căci vieaţa nu-i o amăgire cu meşteşug întocmită, pâcălindu-se pe sine însăşi : e un adevăr mare, că tu eşti viu, că ai dorinţi şi nevoi, iar acestea nu pot să dăinuiască şi să se satisfacă doar cu iluzii ci cu fapte. Să fii sigur deci, ne vom reîntoarce la fapte, la fapte fericite sau nenorocite, după cum se potrivesc cu gradul nostru de înţelepciune. Faptul cel mai josnic, cel mai puţin de laudă ce cunoaştem printre acelea ce-a izvorît din trebuinţile muritorilor, este faptul primitiv al canibalismului : *eu* cată să te sfâşiu pe tine. Ce va fi, când prin metodele noastre perfecţionate tocmai astfel de fapt primitiv îl vom reîntrona, spre a face un nou punct de plecare !

Maria Antoaneta, fiica Împăratului Austriei Francisc I și a mândrei și destoinice Împărătese Maria Tereza. Regină a Franței, a ajuns repede nepopulară și a murit, la rându-i, pe eșafod, în 1793, în vârstă de 38 de ani.

8. — HÂRTIA TIPĂRITĂ

Intr'o Franţă atât de practică, orice-ar spune teoria perfectibilităţii, nemulţumirile nu pot să lipsească. Reforma făgăduită e numaidecât trebuitoare; totuşi nu vine. Cine o va începe cu el însuşi? Nemulţumirea de ce este în jurul nostru, dar mai ales de ce este deasupra noastră, merge sporind, căutând pretutindeni alte portiţe.

De prisos să vorbim de baladele dela răspântii, sau de vechile epigrame, cari temperau despotismul; nu vom vorbi nici de noutăţile zilnice în manuscris. Bachaumont şi veselii lui tovarăşi pot să încheie cele 30 de volume ale lor cu istorisiri hazlii şi să renunţe la meseria, de-a asculta pela uşi, căci înfine nu mai e libertate a presei, ci desmăţ. Pamfletele pot să fie vândute pe subt mână şi citite în Paris, dacă vor purta aceste cuvinte: „tipărite la Peking". Mai avem în vremea asta un *Curier al Europei,* publicat regulat la Londra de un oarecare de Morande, pe care ghilotina nu l-a mistuit încă. Tot acolo un Linguet, un descreerat neghilotinat încă, îşi poate da la iveală jălaniile lui grosolane şi *Bastilia dezvăluită,* acuma când ţara lui a devenit prea fierbinte pentru el, iar confraţii din barou l-au dat afară. Vorbăreţul stareţ Raynal îşi îndeplineşte în fine dorinţele: vede *Istoria filozofică* cu porcăriile, cu minciunile, cu şaradele-i libertare, încurcată şi zgomotoasă (operă comună — se zice — în tovărăşie cu filozofismul, deşi subt numele stareţului şi spre gloria lui), arsă de mâna călăului şi pleacă în călătorie ca un mucenic. Era tipăritura din 1781, ultima carte mai de seamă care

s'a bucurat de această fericire a rugului, căci calăul a observat că asta nu serveşte la nimic.

Prin curţi şi prin tribunale odată cu certurile pentru bani şi cazurile de divorţ de fiecare dată, când poţi arunca o privire în interiorul unei gospodării, ce de revelaţii ! Parlamentele din Besançon şi din Aix, cari îşi trimit ecourile lor în toată Franţa, răsună de amorurile şi de ursita unui tânăr Mirabeau. Acesta subt scutul *Prietenului oamenilor,* în puşcării de stat, în regimente în marş, în autori germani, în hambare sau alte adăposturi, a învăţat vreme de 20 de ani să reziste la despotismul oamenilor şi chiar, vai, al zeilor ! Subt acest văl trandafiriu de bunăvoinţă universală şi al întoarcerei Astreei cum să nu fie altarul familiei adesea o tristă pustietate, sau un zgomotos adăpost de certuri, un iad pe pământ ! Vechiul *Prieten al oamenilor* îşi are şi el procesul de divorţ şi uneori întreaga familie, afară de unul, stă subt zăvor. El scrie mult despre reforma şi liberarea lumei şi pentru răzbunările lui private i-au trebuit 60 de răvaşe de popreală. Un om cu prevedere totuşi, cu hotărîre, ba chiar cu principii bărbăteşti, totul însă învălmăşite în astfel de elemente interne şi externe, încât îl lăsau fără regulă, aproape fără raţiune. Lăcomie, apucături de pradă, de-adreptul contrariul frumoaselor senzibilităţi ale inimei ! Nesăbuiţilor, cari aşteptaţi milenariul vostru înverzit şi nimic alta decât dragostea şi bielşugul, cu râuri rostogolind valuri de vin şi vânturi respirând muzică, cu fundul şi temeliile existenţei voastre cufundate într'un mâl de senzualitate, care făcându-se din zi în zi mai adânc, nu va mai avea încurând alt fund decât prăpastia.

Sau priviți această afacere de negrăit a salbei. Pălăria roșie, Cardinalul Louis de Rohan ; mușteriul pușcăriilor siciliene Balsamo Cagliostro; negustoreasa de mode, cucoana Lamotte „cu o figură destul de nostimă" ; cei mai înalți demnitari ai Bisericii valsând în danțuri desmățate cu profeți șarlatani, cu pungași de buzunare și cu fete publice, toată lumea nevăzută a Satanei scoasă la lumină și străduindu-se fără încetare în infernul acesta văzut, depe pământ, în vreme ce spre cer se urcă fumul chinurilor lui. Tronul a fost pus într'o ciocnire scandaloasă cu ocna. Europa, uimită, răsună de misterele acestea timp de nouă luni și nu vede decât minciuni înmulțindu-se cu minciuni ; conrupția printre cei mari și cei de jos, nesațul, credulitatea și neghiobia; iar puterea nici într'o parte decât în foame. Plângi, frumoasă regină, varsă-ți primele lacrămi ale unei dureri neostoite ! Frumosul tău nume a fost terfelit de o răsuflare necurată, terfelit fără leac atât cât va dura vieața ta. Niciodată nu va mai fi pentru tine iubire sau milă în inimile celor vii, până ce se va naște o nouă generație, iar propria ta inimă va fi moartă, vindecată de toate durerile ei. Epigramele se fac de aci înainte nu mai ascuțite și amare, ci crude, sălbatice, fără nume In ziua de 31 Maiu 1786 un ticălos de cardinal Rohan mare duhovnic, la ieșirea lui din Bastilia e întâmpinat de aplauzele mulțimei. Nu, că-i iubit, nici că merită să fie, dar e un om cu vază, deoarece are ca dușmani curtea și pe regina.

Cât de întunecată este strălucitoarea noastră epocă de speranță ! Tot cerul se înegrește de semnele uraganului și ale furtunei. E o lume osândită. Nu mai există nimic din principiul de supunere, care

făcea pe oameni liberi ; în curând nu va mai fi nimic din supunerea, care făcea pe oameni sclavi, cel puţin unul faţă de altul. Iată-i sclavi ai propriilor lor pofte şi ursiţi să fie sclavi ai păcatului, apoi fără greş şi ai durerii. Contemplaţi mulţimea asta conruptă de senzualitate şi de minciună, în jurul căreia joacă prosteşte cine ştie ce rază de sentimentalism, care nu-i el însuşi decât o fosforescenţă conruptă, iar pe deasupra tuturor acestora, ca o arcă a hrisovului cel nou, întunecosul monument cu spânzurătoarea *înaltă de 6 stânjeni*, el însuşi încurând aproape putrezit. Să adăogăm la asta, că poporul francez se deosebeşte de celelalte popoare prin caracterul său aţâţător ; cu binele dar şi cu răul primejdios, care se leagă de dânsul. Răzvrătirile, zbucnirile de-o putere de necalculat pot să fie prevăzute. Aicia sunt, cum scria Chesterfield, „toate semnele rele, ce-am putut întâlni în istorie".

S'o spunem prin urmare : nenorocire filozofismului, care a distrus religia, ceeace el numia *a zdrobi pe ticălos*, nenorocire mai degrabă acelora, cari au făcut din lucrurile sfinte o nelegiuire, un lucru, pe care să-l zdrobeşti. Nenorocire tuturor oamenilor, cari trăesc într'o aşa epocă de nelegiuire şi de pustiire. Nu, răspund curtenii, de vină e Turgot, ori Necker cu născocirile lor nebuneşti, ori regina cu lipsa ei de ţinută, ba-i el, ba-i ea, ba-i asta, ba-i aceea. Prieteni, e de vină fiece nemernic, care a trăit, pretinzând cu şarlatanismul lui că face ceva, dar care n'a făcut decât să îmbuce şi să facă rău în toate despărţămintele vieţei, ca văxuitor de ghete sau ca suveran domnitor, fiecare pe treapta lui, depe vremea lui Carol cel Mare şi mai înainte. Toate acestea

(căci, să fiți siguri, nicio minciună nu piere ; i-o sămânță semănată spre a crește), toate acestea s'au adunat timp de secole și acum a venit ziua socotelilor. Și groaznică va fi plata mâniilor strânse la un loc pentru ziua mâniei ! O, frate, să nu fii printre șarlatani ! Mai degrabă să mori, dacă vrei să asculți de sfatul meu ; doar nu mori decât odată și ai isprăvit pentru totdeauna. Dar această învârteală blestemată poartă în ea blesteme, cari se continuă mult timp dupăce tu nu vei mai fi, dupăce salariul, pe care l-ai căpătat, va fi cheltuit ; ba și mai mult, așa cum a scris înțeleptul din vechime, în toată veșnicia. Căci ele sunt înscrise în cartea de judecată a unui Dumnezeu.

Speranța amânată face inima să se îmbolnăvească. Și totuși, după cum am spus, ea nu-i decât amânată, nu distrusă, nici gata de distrus. E un lucru de seamă și atingător, să vezi cum această speranță însăși luminează încă mersul națiunei franceze prin aspra ei ursită. Căci găsim speranța strălucind mereu, fie ca o blândă îmbiere, fie ca un cuvânt de mânie și de amenințare. Ea strălucise ca o lumină pură din ceruri, ea strălucește ca un pojar roșiatic, ea tot mai strălucia ca niște flacări albastre de pucioasă prin cele mai întunecate ținuturi ale groazei și nu se stinge deabinelea, căci desperarea însăși e tot un soiu de speranță. In chipul acesta era noastră se poate încă numi speranță, deși c'un înțeles foarte trist, când nu rămâne nimica decât speranța.

Dar dacă vrea cineva să știe pe scurt ce cutie a Pandorei e aicia, menită să fie deschisă, cată să vedem în ceeace este prin natura sa semnul semnelor, literatura supraviețuitoare a epocei. Starețul Raynal

cu porcăriile lui şi şaradele-i încâlcite dar sonore şi-a spus cuvântul, iar generaţia lui, grăbită, răspunde altuia. Uitaţi-vă la *Nunta lui Figaro,* care acuma (în 1784) după unele greutăţi s'a reprezentat pe scenă şi ajunge la 100 de seri, în aplauzele tuturor. Prin care merit, prin ce putere lăuntrică un aşa de mare succes? Cititorul astăzi ar putea să se mire. Dar printr'asta va afla şi mai bine, că astfel de piesă gâdila nu ştiu ce mâncărime a epocei; că ea spunea ceeace toată lumea simţea şi năzuia să spună. Puţin miez în acest *Figaro;* intrigi slabe şi lăbărţate, sentimente slabe şi sarcasme trase de păr. Un lucru firav, sterp, dar care se desfăşoară totuşi şi se fâţâie cu dibăcie, ca printr'o lume cu desăvârşire rătăcită, cu oarecare aiere de sus şi dispreţuitoare. Şi în fiece aluzie, ceeace e secretul cel mare, oricine poate vedea o icoană a lui însuşi, a stării lui şi apucăturilor lui. Astfel piesa păşeşte la a suta reprezentare şi Franţa întreagă împreună cu dânsa, râzând şi aplaudând. Dacă bărbierul vorbind singur întreabă: „Ce-a făcut Înălţimea voastră spre a dobândi toate astea?" şi nu poate decât să răspundă: *„V'aţi dat osteneala de a vă naşte"*, toţi oamenii trebue să râdă, iar vesela nobilime anglomaniacă, aceea cu alergările ei de cai, va râde mai tare decât toţi ceilalţi. Căci cum ar putea nişte cărticele mici să aibă în ele o primejdie mare, întreabă meşterul Caron şi-şi închipue, că această epigramă găunoasă poate fi un soiu de argument. Cuceritor al Lânei de aur printr'o contrabandă uriaşă, îmblânzitor de câini din Infern în parlamentul Maupeou, iar la urmă încoronat ca *Orfeu* în Teatrul francez, Beaumarchais este acuma pe culme şi întruneşte la un loc atribu-

tele mai multor semi-zei. Il vom mai întâlni odată în cursul amurgului său.

Și mai cu tâlc încă sunt două cărți ieșite la lumină în ajunul memorabilei zbucniri și citite cu lăcomie de toată lumea : *Paul* și *Virginia* de Bernardin de Sant-Pierre și *Cavalerul de Faublas* de Louvet. Cărți vrednice să fie notate și cari pot fi socotite ca ultimele cuvinte ale vechei Franțe feudale. In cea dintâi să înalță ca o melodie gemetele unei lumi ce moare; pretutindeni natura sănătoasă în ciocnire neegală cu arta vicleană și bolnavă ; ea nu poate scăpa de asta nici în coliba cea mai săracă, nici în insula cea mai depărtată. Ruina și moartea trebue să lovească pe îndrăgostită și, ceeace-i mai semnificativ decât orice, chiar aici moartea nu din nevoe, ci din etichetă. Ce omenire de mâncărime și de conrupție iese la iveală în această extra-sublimitate a sfielii. Totuși, la urma urmei, bunul nostru Saint-Pierre este armonios și poetic, cu toate că bolnăvicios. Aș boteza cartea lui cântecul lebedei a vechei Franțe pe moarte.

Cât despre Louvet nimeni să nu-l ia drept un armonios. Intr'adevăr, dacă acest nenorocit de Faublas este un cuvânt de moarte, este însă de moarte în ocnă, rostit de un ticălos, care nu se căiește. Carte canal de scurgere, fără măcar adâncimea canalului de scurgere. Ce „tablou a societății franceze" avem aici? La dreptul vorbind, tabloul niciunui lucru, decât doar al spiritului, care l-a zămislit ca pe un soiu de tablou. Totuși, semn rău al multor lucruri și mai ales a lumei, care a putut să-și găsească hrana în el.

CARTEA III

PARLAMENTUL DIN PARIS

1. — POLIȚE PROTESTATE

In vreme ce o învălmășală de negrăit dospește pretutindeni în interior, iar la suprafață dintr'o mulțime de crăpături se strecoară un fum de pucioasă, întrebarea ce se prezintă este următoarea : prin care crăpătură își va face drum zbucnirea principală ? Prin care din vechile cratere ? Sau va trebui să-și formeze ea singură un crater nou ? In orice societate sunt coșuri de acestea de sobă pentru răsuflat, așezăminte cari servesc pentru asta. Stambulul însuși are supapele lui de siguranță ; aici deasemenea nemulțumirea își poate găsi ușurarea într'un foc material. După numărul incendiilor de noapte și a brutarilor spânzurați puterea cârmuitoare poate citi semnele vremei și să-și îndrepte mersul în consecință.

Putem spune, că această zbucnire franceză va căuta, fără îndoială, să încerce mai întâi toate vechile așezăminte cu răsuflătoare ; căci prin fiecare dintre ele există, sau cel puțin a existat, oarecare legătură cu prăpastia din interior ; tocmai pentru asta sunt

aşezăminte naţionale. Chiar dacă ele ar fi ajuns aşezăminte personale, astupate de abuzuri, aici totuşi piedicile pot fi mai slabe decât aiurea. Aşa dar, prin care se va căuta o ieşire? Orice observator poate ghici: prin parlamentul din Paris.

Oamenii, oricât ar fi de încărcaţi de demnităţi, nu rămân streini de înrâuririle epocii lor, mai ales oamenii cari duc o vieaţă de afaceri şi cari la fiece mişcare, măcar că îngrădiţi pe scaunele lor judecătoreşti, se află în atingere cu munca socială. Consilierul din parlament, preşedintele însuşi, care şi-a cumpărat dregătoria cu o sumedenie de bani ghiaţă spre a cumpăra totodată şi vază, nu poate, la seratele filozofice, în saloanele unei culturi elegante, să se facă luat în seamă ca un prieten al întunericului. Printre lungile robe din Paris sunt mai mulţi patrioţi, ca Malesherbes, care are ca regulă conştiinţa lui şi binele public; se află, lucru ştiut, mai mulţi înflăcăraţi, ca d'Esprémenil, în gândurile învălmăşite ale căruia o faimă înaltă ca a lui Brutus poate să pară glorioasă. Alde Lepelletier, alde Lamoignon au titluri şi averi; la curte însă nu sunt recunoscuţi decât ca nobilime de robă. Mai sunt alde Dupont, cu adânci combinaţii, alde Fréteau, alde Sabatier cu limba fără frâu: toţi hrăniţi mai mult sau mai puţin cu laptele din *Contractul social*. Dealtfel această opoziţie patriotică nu este pentru corpul întreg o luptă personală? In picioare, deci, parlament al Parisului, reîncepe lunga-ţi bătălie! Parlamentul Maupeou n'a fost desfiinţat în chip nelegiuit? De data asta n'ai să te mai temi de un Ludovic al XIV cu biciul şi privirile lui olimpiene, nici de un Richelieu cu bastiliile lui. Nu, tot poporul este la spatele

tău. Și tu (o, cerule !) poți deveni o putere politică, iar zgâlțâielile perucei tale vor zgâlțâi principatele și dinastiile, nici mai mult nici mai puțin decât pletele cu ambrozie ale lui Jupiter.

Ușurelul bătrân Maurepas a fost înțepenit, la sfârșitul lui 1781, de ghiața morței. „Nu voiu mai auzi niciodată, zise bunul Ludovic, pașii săi în camera de deasupra mea". Caraghiozlâcurile și învârtiturile lui au luat sfârșit. Realitatea supărătoare nu mai poate fi măsluită cu cuvinte de duh, nici răul de astăzi amânat cu meșteșug pe a doua zi.

Acest a doua zi a sosit, iar acuma nu mai sălășluește aici decât zdravănul și flegmaticul d-l de Vergennes: el nu se uită de cât la fapte, ca un punctual slujbaș de jos (ceeace a și fost la început); primește ceeace nu se poate tăgădui și lasă leacul să vie de unde va putea. Dar leacul nu este în el; el nu știe decât să dea drumul afacerilor după apucătura ruginită a biurourilor. Bietul rege, care a sporit în vrâstă dar cu puțină experiență, trebuie să se hotărască să guverneze el însuși, cu toată lipsa lui de pricepere; în treburile acestea însă îi va veni în ajutor și regina. Strălucitoare regină, cu privirile-i limpezi și îmboldurile arzătoare; limpezi și chiar nobile, toate însă prea superficiale, prea pornite și prea ușuratice pentru atare operă. A cârmui Franța, e-o așa problemă ! Iar acuma aproape a devenit greu să cârmuești și pe Ochiu-de-Vacă. Căci dacă un popor nevoiaș are gemetele lui, tot așa o curte micșorată are pe-ale ei, și mai zgomotoase încă. Pentru Ochiu-de-Vacă rămâne ceva de neînțeles, că într'o Franță așa de plină de mijloace cornul belșugului poate să sece. Nu era doar obișnuit să curgă ? Totuși, Necker cu sistemul lui de economii

a desființat peste 600 de posturi, pânăce curtenii au putut să-i vie de hac; pedant zgârcit al finanței! După asta un pedant militar, Saint-Germain, cu manevrele lui prusiene, cu ideile lui prusiene, cașicum meritul și nu blazonul ar trebui să fie o regulă de înaintare, a nemulțumit pe militari. Mușchetarii împreună cu alte multe lucruri sunt desființați. Astfel merge treaba, răsturnând, strămutând, nimicind și pricinuind pe degeaba rău lui Ochiu-de-Vacă. Plângerile sunt cu grămada. Neliniștea domnește și foametea. E un Ochiu-de-Vacă schimbat cu totul. Besenval spune, că încă în zilele acestea (1781) era la curte atâta tristețe, în comparație cu vremurile dinainte, încât îți făcea rău să vezi.

Nu-i de mirare, că Ochiu-de-Vacă se simte melancolic, când i se șterge posturile! Niciun post nu se poate desființa fără ca o pungă să devie mai ușoară și mai mult decât o inimă să nu devie mai grea. Căci în chipul acesta nu dai de lucru claselor muncitoare, fabricanți, bărbați și femei, de dantele și parfumuri, de plăcere îndeobște și de tot ce poate fabrica plăcerea. Ticăloase economii, cari nu vor avea niciun efect asupra celor 25 de milioane! Ele se continuă cu toate acestea și n'au ajuns încă la capăt. Peste câțiva ani și vânătoarea de mistreți și vânătoarea de lupi vor fi desființate, împreună cu toată crescătoria de șoimi. Posturile vor cădea unul după altul, ca frunzele toamna. Ducele de Polignac dovedește, fără ca logica ministerială să găsească un răspuns, că locul lui nu poate fi desființat; apoi, întorcându-se galant spre regină, își înaintează demisia, deoarece Maiestatea Sa dorește aceasta. Ducele de Coigny e mai puțin cavaler, dar nu reușește nici el: „Am avut o adevă-

rată ceartă, eu și Coigny, spune regele Ludovic; dar chiar de m'ar fi plesnit, n'aș fi putut să-l învinovățesc". In astfel de materii nu poate exista decât o singură părere. Baronul Besenval, cu acea sinceritate care deosebește pe omul independent, afirmă pe șleau Maiestății Sale, *că e grozav :* „mergând la culcare, nu ești sigur că a doua zi nu te vei trezi mai sărac. Mai bine am fi în Turcia". Intr'adevăr, e o viață de plâns.

Cât de ciudată este această veșnică strâmtorare a vistieriei regale ! Și totuși e un lucru, care nu e mai de necrezut decât imposibil de tăgăduit; un lucru cumplit de adevărat. Piatra de încercare, de care se izbesc toți miniștrii, spre a cădea unul după altul. Că va fi fiind din lipsă de geniu fiscal, sau din orice altă lipsă, e o diferență simțitoare între venituri și cheltueli. Un *deficit* la venituri. Trebue acoperit deficitul, sau să fii înghițit de el. Iată problema de temut, desnădăjduitoare, după cât se pare, ca și cvadratura cercului. Controlorul Joly de Fleury, care vine după Necker, nu poate face nimic, nimic decât să propue împrumuturi, care sunt acoperite târziu și să impună noui taxe, neproductive de bani, dar productive de țipete și nemulțumiri. Controlorul d'Ormesson face tot așa de puțin, ba poate și mai puțin. Căci dacă Joly s'a menținut peste un an și o zi, d'Ormesson nu numără decât cu lunile, până când regele cumpără Rambouillet fără să-l întrebe; el atunci găsește prilej să se retragă. In felul acesta, spre sfârșitul lui 1783, lucrurile amenință să ajungă la o oprire în loc. Orice chițibușuri omenești par zadarnice. In deșert a luptat un nou așezământ, consiliul de finanțe; în deșert se zbat administratorii finanțelor, controlorul general al

finanţelor : din nenorocire, nu sunt finanţe de controlat. O paralizie fatală opreşte în loc mişcarea socială; nouri de orbire şi de întunecime ne învăluie : avea-vom oare să cădem în grozăviile mohorâte ale *falimentului* de stat ?

Mare lucru, falimentul : o nesfârşită genune fără fund, în care se îneacă şi dispar toate falşităţile publice şi particulare, menite din capul locului să termine astfel. Căci natura este un adevăr şi nu o minciună. Nu poţi să spui, ori să faci, o minciună, fără să nu ţi se puie subt nas, după o alergătură mai mult sau mai puţin lungă, ca un soiu de poliţă trasă asupra realităţilor naturei şi înfăţişată la scadenţă cu răspunsul : *fără fonduri.* Păcat numai, c'a avut o alergătură aşa de lungă şi că plastograful primitiv e rareori victima cea din urmă. Minciunele şi povara relelor, ce zămislesc, trec dela unul la altul, umblă din mână în mână, din rang în rang şi se opresc definitiv în rândurile mute de jos, cari cu sapa şi cu târnăcopul, cu inima bolnavă şi stomacul gol, sunt zilnic *în contact* cu realitatea şi nu pot să facă să umble înşelătoria mai departe.

Să observăm totuşi cum, printr'o lege dreaptă de compensare, dacă în vârtejul unei societăţi învălmăşite minciuna cu sarcinile ei tinde totdeauna să se prăvăliască spre treptele inferioare, în schimb suferinţele, ce provoacă, se urcă totdeauna din ce în ce mai sus, spre culmi. De unde rezultă, că după îndelunga suferinţă şi pe jumătate-foametea acestor 25 de milioane de suflete, un duce de Coigny şi Maiestatea Sa ajung la o *adevărată ceartă.* Aceasta este legea dreaptă a naturii, care readuce la lungi răstim-

puri lucrurile la punctul de plecare, fie chiar prin faliment.

Dar cu o pungă a lui Fortunatus în buzunar câtă vreme poate să mai dureze o falșitate oarecare ? Societatea voastră, casa voastră lăuntrică, întocmirea voastră materială și spirituală, toate acestea sunt false, nedrepte, jignitoare în ochii lui Dumnezeu și ai oamenilor. Totuși, soba este caldă, dulapul cu merinde plin; nenumărații Elvețieni ai cerului, cu un soiu de credință naturală, se vor strânge împrejur și vor dovedi cu pamflete și cu puști, că totul este adevăr, dacă nu un adevăr curat (lucru omenește cu neputință), cel puțin un adevăr temperat (ca vântul pentru oaia tunsă), cu care toate merg bine. Cu toate acestea, ce schimbare, dacă punga și dulapul cu merinde ajung goale ! Deoarece întocmirea voastră era așa de adevărată, așa de potrivită cu legile naturei, cum se face, în numele cerului, că natura cu bunătatea-i nesfârșită lasă să pătrundă foametea ? Pentru orice bărbat, orice femeie și orice copil e în afară de orice îndoială, că întocmirea voastră era *falsă*. Onoare falimentului, pururia drept pe o scară mare, cu toate că în amănunt așa de crud ! Sub orice domnie a minciunii el lucrează, săpându-și fără încetare mina. Chiar dacă minciuna ar trebui să se înalțe până la ceruri și să acopere lumea, va veni o zi când falimentul va trebui s'o mănture și să ne mântuie de ea.

2. — CONTROLORUL CALONNE

In atari împrejurări de tristeță, de îndărătnicie și de lâncezeală bolnăvicioasă, când la o curte întârâtată se pare că geniul fiscal a spus oamenilor adio,

care apariţie putea să fie mai bine primită decât a lui Calonne ? Om de geniu înafară de orice discuţie, chiar de geniu fiscal, cu mai multă sau mai puţină experienţă în mânuirea finanţelor şi a parlamentelor, căci a fost administrator la Metz, la Lille şi procurorul regelui la Douai. Om cu greutate, în legătură cu oamenii de bani. Cu un nume fără pată, afară de oarecare păcat mic-micuţ (acela de a fi arătat scrisoarea unui client) în acea vechie afacere d'Aiguillon Lachalotais, de multă vreme uitată. El are rude cu cufere doldora, preţuite la Bursă. Alde Foulon, alde Berthier ai noştri trag sforile pentru el. Bătrânul Foulon n'are altceva de făcut decât să tragă sforile şi este cunoscut drept ceeace numim un coţcar, dar de o bogăţie nemăsurată. Din ipistat de comisar, cum a fost odată, poate nădăjdui, cred unii, dacă jocul lui merge bine, să ajungă într'o zi ministru.

Aceştia sunt stâlpii şi proptelele d-lui de Calonne; şi în el însuşi apoi ce de calităţi ! Speranţa străluceşte pe figura lui, iar convingerea îi spânzură pe buze. Pentru orice încurcătură el are la îndemână un leac şi va face să meargă lumea înainte-i pe roate. In ziua de 3 Noembrie 1783 Ochiu-de-Vacă se felicită pentru noul său controlor general. Calonne va avea şi el încercările lui. Şi Calonne are mijloacele lui, după cum Turgot şi Necker au pe ale lor; el va îmboldi consumaţia lucrurilor, va răspândi o nouă rază de lumină pe era noastră de speranţă în momentul de faţă de o culoare prea plumburie şi-i va aduce îndeplinirea.

Mare e în orice caz fericirea lui Ochiu-de-Vacă. Zgârcenia a fugit departe de lăcaşul regal; s'au dus desfiinţările. Besenval al nostru se poate duce în tihnă la culcare fără teamă că la deşteptare va fi

despuiat. Bielșugul surâzător parcă chemat de un vrăjitor a revenit și-și varsă conținutul cornului său iarăși plin. Și uitați-vă ce dulceață în apucături ! Controlorul nostru se deosebește printr'un surâs prietenos. El ascultă pe toată lumea cu un aier de interes și chiar de bunăvoință, o ia înaintea cererei și-o încuviințează, sau cel puțin dă făgăduieli condiționate.

— Mă tem, că asta va fi greu, spune regina.

— Doamnă, răspunde controlorul, dacă e numai greu, s'a și făcut. Dacă e cu neputință, se va face !

Om cu apucături așa de blajine! Văzându-l în vârtejul de plăceri ale societății, pe cari nimeni nu le gustă cu atâta ardoare, ne-am putea întreba : când mai lucrează el ? Și totuși, după cum vedem, nu rămâne niciodată în urmă cu munca, dar mai ales cu rodul muncii lui : bani ghiață. De sigur e un om de o vioiciune de necrezut : vioiciune la treabă, vioiciune la vorbă, vioiciune de gândire. Intr'un graiu dulce și convingător din fruntea lui țâșnesc adâncimi filozofice, în cuvinte de spirit și în scântei luminoase, iar la seratele Majestății Sale deși cu povara unei lumi pe umeri el face deliciul bărbaților și al femeilor. Prin ce putere magică săvârșește el minunile lui ? Prin singura magie adevărată, aceea a geniului. Ii zic *ministrul;* și de fapt când s'a mai văzut unul la fel ? Cu el lucrurile întortochiate au devenit drepte, câmpiile zgronțuroase au devenit ca în palmă, iar asupra lui Ochiu-de-Vacă radiază un soare de nedescris.

In realitate și cu tot dinadinsul nu s'ar putea spune, că acest Calonne a fost lipsit de geniu : avea geniul convingerei și înainte de toate geniul împrumutului. Printr'o aplicație cuminte și dibace a banului ce-și procură pe sub mână, face să înflorească dobânda

rentei, încât împrumuturi după împrumuturi sunt acoperite îndată ce sunt puse pe piaţă. Calculatori bine informaţi asigură, că el cheltuia peste rând 1 milion pe zi. Dar cu asta el nu procură ceva ? Anume pacea şi propăşirea, în momentul de faţă? Filozofismul mormăie şi croncăneşte, cumpără, cum am mai spus, 80.000 de bucăţi din cartea cea nouă a lui Necker. Dar Calonne cel fără pereche în încăperile Majestăţii Sale, cu alaiul strălucitor de duci, ducese şi de figuri fericite în admiraţie, poate lăsa pe Necker şi filozofismul să croncănească.

Nenorocirea vrea, ca toate astea să nu dureze. Risipa şi împrumuturile nu sunt mijloace, spre-a astupa un deficit, iar untdelemnul nu-i o substanţă să stingi un incendiu. Vai, nu, ci numai spre a-l linişti şi nu pentru totdeauna. Pentru cel fără pereche însuşi, deoarece nu-i lipsit de pătrundere, devine limpede la răstimpuri şi limpede nelămurit în fiece minut, că negustoria lui e prin firea lucrurilor vremelnică şi se face din zi în zi mai grea şi că într'un viitor nu prea îndepărtat se pregătesc schimbări incalculabile. In afară de deficitul financiar lumea e într'o dispoziţie de spirit cu totul nouă : toate lucrurile se desprind din vechile lor temelii în aşteptarea unor drumuri noi şi unor noi combinaţii. Nu-i un singur jokeu pitic, sau un cap tuns à la Brutus, sau un călăreţ anglomaniac călărind în picioare în scări, care să nu fie o prevestire de schimbare. Dar ce ! Ziua de astăzi în orice caz trece în chip plăcut; cât despre mâine, dacă va veni ziua de mâine, vom vedea. Odată înălţat aşa de sus (prin dărnicia lui, prin arta convingerei şi puterea magică a geniului) în favoarea lui Ochiu-de-Vacă, a regelui, a reginei, a Bursei şi pe

cât cu putință și a publicului, un controlor fără pereche poate nădăjdui să treacă și neînlăturabilul în vreun fel neprevăzut, cu tot atâta dibăcie ca și altul.

In orice caz în acești 3 ani miraculoși s'au adunat chițibușuri peste chițibușuri până ce însfârșit cu atâta îngrămădeală la o așa înălțime teancul se clatină și amenință. Și iată, că minunea asta a lumei salba de diamante o zgâlție încât să facă apropiată căderea. Geniul în această direcție nu mai poate nimic : înălțat atât de sus, sau neînălțat, trebuie să mergi înainte. Abia dacă bietul Rohan, cardinalul cu salba, a putut să se retragă în siguranță în munții Auvergniei; cucoana Lamotte, nu în siguranță ci la pușcărie; și această tristă afacere era ațipită, când îndrăznețul nostru uimește încă odată lumea. Un chițibuș, de care nu s'a mai auzit vorbindu-se de 160 de ani, a fost propus și prin arta lui de a convinge (căci cutezanța lui, speranța și darul vorbirei sunt de neîmpotrivit) a fost încuviințat : *adunarea notabililor.*

Oamenii notabili, călăuzitori aievea sau posibili ai județelor lor, să fie chemați din toate punctele Franței. Să li se pună sub ochi un raport adevărat al planurilor patriotice ale Majestății Sale și ale ticăloaselor de imposibilități bănești și atunci să se formuleze întrebarea : Ce-i de făcut ? Debunăseamă, să se încuviințeze măsuri de vindecare, așa cum le va arăta puterea magică a geniului; cărora, odată sancționate de notabili, toate parlamentele și toți oamenii vor trebui, cu mai multă sau mai puțină scârbă, să li se supună.

3. — NOTABILII

Iată dară cu adevărat un semn şi o minune văzute de toată lumea, prevestire a multor lucruri. Ochiude-Vacă geme cu durere : nu eram noi bine şi aşa? Potolind focul cu untdelemn ? Filozofismul constituţional tresare într'o plăcută surpriză şi se întreabă cu voioşie, care va fi rezultatul. Creditorul public ca şi debitorul public, toată lumea cugetătoare şi necugetătoare, are surprizele sale variate, fie de bucurie fie de supărare. Contele de Mirabeau, care a avut procesele lui, conjugale şi altele, încheiate mai mult sau mai puţin bine şi care lucrează acuma în elementul întunecos al Berlinului înjghebând „Monarchiile prusiene" şi pamflete despre Cagliostro, scriind cu simbrie, dar fără caracter oficial, nenumărate depeşi guvernului său, adulmecă, sau descoperă de departe o pradă mai bogată. Ca un vultur, sau ca o pajură, ori amestec chiar din amândouă, îşi pregăteşte aripile spre a-şi lua zborul spre ţară.

D-l de Calonne a întins varga miraculoasă a lui Aron asupra Franţei, chemând la lumină lucruri cu totul neaşteptate. In el îndrăzneala şi speranţa se amestecă rând pe rând cu dezamăgirile, deşi latura încrezătoare şi vitează iese biruitoare. El când scrie unui prieten intim : *„mi se face milă de mine însumi"*, când învită cine ştie ce poet sau versificator de dedicaţii, să cânte „această adunare a notabililor şi revoluţia ce se pregăteşte".

Care se pregăteşte întradevăr şi merită să fie cântată, dar nu până ce nu vom fi văzut-o, împreună cu rezultatele, care vor urma. Intr'o frământare adâncă şi întunecată toate lucrurile au fost atâta vreme în

fierbere și descompunere; oare d-l de Calonne cu alchimia lui de notabili va putea să le readucă la matcă și să dobândească noi venituri ? Sau să desăvârșiască sfâșierile, așa încât să nu mai fie fierbere și descompunere, ci luptă și ciocnire ?

Orice ar fi, în aceste zile friguroase și scurte vedem oameni cu greutate și cu trecere aruncați în marele vârtej al mișcărei franceze, fiecare pe drumurile lui și alergând din toate părțile spre castelul din Versailles, unde sunt chemați *prin porunca regelui.* Aici, în ziua de 22 Februarie 1787, ei s'au adunat și s'au așezat; notabilii în număr de 137, socotindu-i nominal; să mai adăugăm 7 prinți de sânge și vom avea cifra rotundă a notabililor. Oameni de spadă, oameni de robă, vasalii regelui, demnitari din cler, președinți de parlament împărțiți în șapte biurouri, sub cei 7 prinți de sânge, Monseniorul, d'Artois, Penthièvre și restul. Printre ei să nu uităm pe noul nostru duce d'Orléans (căci din 1785 nu mai e Chartres), care tot nu-i amiral și a trecut de 40, cu sângele stricat, nu mai puțin decât speranțele lui, pe jumătate sătul de lume, care-i pe jumătate sătulă de el. Viitorul Monseniorului este foarte problematic. El nu trăiește și mistuie în strălucire, sau în iluminații, nici măcar în incendii, ci, cum s'a spus, într'un fum întunecos, în cenușa unei senzualități arzătoare. Pompă și înjosire, răzbunare, oboseală de vieață, ambiție, întunecimi și putreziciune, iar pe lângă astea un venit de 6 milioane, iată în ce condiții sociale se găsește acest biet prinț. Să presupunem că într'o zi scapă din lanțurile curții. In ce ținuturi, în mijlocul căror fenomene, nu va putea el să se avânte și să crească ! Din fericire, până acum își dă aiere că vânează zilnic, tro-

nează aici, deoarece trebuie să troneze și prezidează biuroul cu o figură mohorâtă, cu niște ochi mohorâți, cași cum pentru el n'ar fi decât o plictiseală.

Observăm însfârșit, că a sosit tocmai acum contele de Mirabeau. El coboară din Berlin pe scena acțiunei; el întreabă c'o privire pătrunzătoare ca focul soarelui și descoperă că nu se va face nimic pentru dânsul. Nădăjduise, că notabilii vor avea trebuință de un secretar. Era adevărat; alegerea lor căzuse însă asupra lui Dupont de Nemours, om de un renume mai mic însă mai bun, care dealtfel, cum știau prietenii lui, se plânge de o boală puțin comună desigur : datoria de a corespunde cu 5 regi. Condeiul lui Mirabeau nu poate deveni un condeiu oficial, dar rămâne pururi condeiu. In lipsă de secretariat se pune să denunțe specula cu schimbul banilor, mărturisind, cum îi e obiceiul, printr'un zgomot asurzitor prezența și activitatea lui, până când, înștiințat de prietenul Talleyrand și chiar de Calonne pe sub mână, că un 17-lea răvaș de popreală ar putea foarte bine să fie dobândit împotrivă-i, o șterge la vreme peste hotare.

Și acum, în maiestoasele încăperi regale, întocmite așa cum ni le arată tablourile timpului, sălășluiesc cei 144 de notabili ai noștri, gata să asculte și să mediteze. Controlorul Calonne e grozav de întârziat cu discursurile și pregătirile lui; totuși, *ușurința lui de lucru* se cunoaște. Cât privește frăgezimea stilului, limpezimea, talentul și înălțimea vederilor, cuvântarea lui de deschidere n'ar putea să fie întrecută; atâta că subiectul în fond era spăimântător. Un deficit în privința căruia socotelile variază, însăși socoteala controlorului fiind pusă la îndoială, dar pe care toate socotelile sunt de acord să-l înfă-

țișeze ca *enorm*. Asta este pe scurt încurcătura controlorului și acuma, cari îi sunt mijloacele? O simplă imitație a lui Turgot, căci se pare că tot aici trebuie s'ajungem: adunări provinciale și biruri noi. Ba, mai mult și mai ciudat decât restul, un nou impozit fonciar, ceeace el numește *subvenție teritorială*, de care nu vor fi scutiți nici privilegiații, nici neprivilegiații, nici nobilimea, nici clerul, nici parlamentarii.

Ce nebunie! Aceste clase privilegiate sunt deprinse să stoarcă, să încaseze cu amândouă mâinele, trecerea pe pod, tributuri, drepturi, atât cât mai rămâne un gologan. Dar să fie ele înșile stoarse! Dar notabilii se alcătuesc tocmai din toate aceste persoane privilegiate, cu excepția unei fracțiuni foarte mici. In zăpăceala lui, Calonne nu avusese grijă să facă o alcătuire, sau o alegere cuminte; a luat drept notabili pe oamenii într'adevăr notabili și, spre a reuși, s'a bizuit pe iscusința lui veșnic prezentă, pe norocul lui și pe darul de a vorbi, care niciodată nu dăduse greș. Zăpăcit controlor! Darul vorbirei poate mult, dar nu poate orice. Orfeu, cu un dar de a vorbi devenit ritmic, muzical (ceeace numim poezie), a zmuls lacrimi de fier din ochii lui Pluto. Prin ce vrajă însă de rimă sau de proză vrei să zmulgi aur din buzunarul lui Plutus?

Prin urmare furtuna, care zbucnește acuma și începe să șuere în jurul lui Calonne mai întâi în cele 7 biurouri, iar pe urmă afară, stârnită de ele și întinzându-se încetul cu încetul peste întreaga Franță, amenință să nu mai poată fi potolită. Un deficit așa de enorm! Dezordinea, risipa sunt prea pe față. Se vorbește chiar de mâncătorie; mai mult

încă, Lafayette împreună cu alţii strigă sus şi tare şi caută să umble după dovezi. Vrednicul nostru Calonne încercase, cum era firesc, să arunce asupra înaintaşilor săi vina deficitului, fără a lăsa la o parte nici pe Necker. De data asta însă Necker îi pune împotrivă o tăgadă violentă, după care urmează o corespondenţă duşmănoasă, care merge de asemenea la tipografie.

In Ochiu-de-Vacă, în încăperile private ale Majestăţii Sale, un controlor cu limba ascuţită putea să convingă cu: „Doamnă, dacă nu-i decât greu"; dar, vai, cauza e acum înfăţişată aiurea. Uitaţi-vă la el, într'una din aceste zile de încercare, în biuroul Monseniorului, unde toate biurourile celelalte au trimis deputaţi. E în picioare, încolţit, singur, expus unui foc neîncetat de întrebări, de interpelări, de mustrări din partea acestor 137 bucăţi de logică, pe cari le-am putea deabinelea numi *guri de foc*. Nici odată, spune Besenval, sau aproape niciodată, alt om n'a desfăşurat atâta inteligenţă, atâta iscusinţă, sânge rece şi talent de a convinge. La tragerea tunătoare a atâtor baterii el nu pune împotrivă nimic mai duşmănos decât raze de lumină, stăpânirea de sine însuşi şi zâmbete frăţeşti. Cu o limpeziciune prietenoasă şi neturburată răspunde timp de 5 ceasuri încheiate la focul unor întrebări viclene, unor interpelări pline de imputare, dar răspunde cu cuvinte tot aşa de repezi ca fulgerul, tot aşa de paşnice ca lumina. Chiar focul încrucişat nu-l stinghereşte; întrebările indirecte, interpelările fără legătură, pe cari în înflăcărarea luptei principale, neavând decât o limbă, era în drept să le lase o parte, el le prinde din zbor şi le dă deasemenea răspun-

suri. Dacă blândețea și darul de a vorbi convingător ar fi putut mântui Franța, Franța ar fi fost mântuită.

Ce povară pe umerii lui ! In cele 7 biurouri el nu întâmpină decât piedici. In biuroul Monseniorului un Loménie de Brienne, arhiepiscop de Tuluza, fiindcă a ochit pentru el însuși postul de controlor, frământă clerul, se țin consfătuiri, intrigi subterane. Iar de afară nu vine niciun semn de ajutor, sau de siguranță. Pentru popor (de partea căruia este acum Mirabeau, care denunță specula cu banii cu plămâni de Samson) controlorul n'a făcut nimic, mai puțin decât nimic. Pentru filozofism a făcut tot atât de puțin ca și nimic, a poruncit expediția științifică a lui Lapérouse și altceva cam la fel. Și pe lângă asta nu-i în corespondență dușmănoasă cu Necker ? Ochiu-de-Vacă însuși are un aer problematic: un controlor, care se clatină, n'are prieteni. Zdravănul domn de Vergennes, care cu răceala lui și cu punctualitatea-i măsurată ar fi putut domoli multe lucruri, murise chiar în săptămâna, care a precedat această nenorocoasă adunare a notabililor. Iar acuma un paznic al sigiliului, Miroménil, e socotit, că se joacă de-a trădarea, uneltind pentru Loménie de Brienne. Cititorul reginei, starețul de Vermond, individ puțin iubit, era creatura lui de Brienne, opera mâinilor lui dela primii săi pași: ne putem teme, ca scările dosnice să nu fie deschise, ca terenul să nu ajungă minat sub pașii noștri ; cel puțin acest trădător paznic al sigiliului, Miroménil, ar trebui trimis la plimbare. Lamoignon, notabil elegant, președinte de parlament și voind totuși reforma parlamentelor, n'ar fi la locul lui la sigilii ? Asta e cel

puțin părerea harnicului Besenval, care la masă strecoară această părere în urechea controlorului; el, ca totdeauna, în răstimpurile datoriilor unui stăpân de casă, îl ascultă cu priviri în aparență încântate, dar nu dă niciun răspuns hotărât.

Vai, ce-i de răspuns ? Puterea intrigei particulare ca și puterea intrigei publice devine atât de primejdioasă, până și în învălmășeala ei. Filozofismul își bate joc cu furie, ca și cum Necker ar fi triumfător. Prostimea căscând gura privește niște gravuri în lemn, sau pe aramă, unde bunăoară e înfățișat un țăran, care își chiamă orăteniile din curte cu această cuvântare de deschidere :

— Puilor scumpi, v'am adunat ca să-mi spuneți, cu ce sos pot să vă gătesc.

La care un cocoș răspunde :

— Dar nu vrem câtuși de puțin să ne mânânci.

Este întrerupt numaidecât cu aceste cuvinte :

— *Vă depărtați de subiect.*

Hohote de râs și logică, balade și pamflete, epigrame și caricaturi, câtă sfâșiere în opinia publică! Parcă hruba cu vânturile s'ar fi deschis din toate părțile. Pe înserate președintele Lamoignon se strecoară la controlor, pe care-l găsește „străbătând camera cu pași mari, ca un om ieșit din minți". Cu vorbe repezi și întretăiate controlorul roagă pe d-l de Lamoignon, să-i dea un sfat. Lamoignon îi răspunde cu naivitate, că în afară de ce privește înaintarea sa la sigilii, dacă asta ar trebui să fie un leac, n'ar putea să ia asupră-și să recomande ceva.

„Luni, după Paști, 1 Aprilie 1787 (dată, ce se cuvine să verificăm, căci nimic nu întrece falșitatea și nepăsarea acestor *istorii* și *memorii*), Luni a doua

zi de Paşti, scrie Besenval, cum mă duceam călare spre Romainville la mareşalul de Ségur, mă întâlnesc pe bulevard c'un prieten, care-mi spune că d-l de Calonne era destituit. Ceva mai încolo dau peste ducele d'Orléans, călărind *englezeşte* spre mine şi care îmi confirmă vestea". Da, ştirea este adevărată. Paznicul trădător al sigiliului Miroménil a plecat şi Lamoignon pus în locu-i, dar spre folosul lui personal, nu spre al controlorului, căci a doua zi şi controlorul trebuie să-şi ia catrafusele. Pentru câtăva vreme încă se va mai târâi prin împrejurimi, va fi întâlnit pe la zarafi, ba chiar lucrând *prin biurourile controlului*, unde rămân multe treburi neisprăvite. Asta însă nu durează. Furtuna opiniei publice şi-a intrigei particulare suflă prea puternic şi se deslănţuie, ca şi cum ar porni din hruba tuturor vânturilor. In fine, la un semn din ţinuturile înalte, ea-l mătură din Paris şi din Franţa dincolo de orizont şi-l cufundă în nevăzut şi în întunecimile dinafară.

Crudă ursită, pe care n'o poate înlătura puterea magică a geniului. Ochiu-de-Vacă nerecunoscător! N'a făcut el să ploaie miraculos asupră-vă mana de aur, încât, după cum spunea un curtean: *toată lumea întindea mâna, eu am întins pălăria.* El însuşi ar fi sărac şi fără mijloace, dacă, deşi se apropie de 50 de ani, văduva unui bogătaş din Lorena nu i-ar fi oferit mâna ei şi punga doldora cu ce conţinea.

Activitatea lui va fi de aici înainte în umbră, deşi neobosită. Scrisori regelui, apeluri, preziceri, pamflete (din Londra), toate scrise cu vechea lui uşurinţă de convingere, dar care totuşi nu mai convinge. Din fericire, punga văduvei nu seacă. Odată,

cam peste un an sau doi, o umbră a lui se va arăta rătăcind pe hotarele dinspre nord, căutând să fie ales deputat național. I se va pune însă cu asprime în vedere să se retragă. Ajuns atunci și mai în umbră, mânat spre țările cele mai depărtate ale Europei, va pluti într'un amurg nedesluşit de diplomaţie, intrigând pentru *prinţii surghiuniţi*, aruncat în aventuri. Se va prăvăli în valurile Rinului, mai mai să se înece, abia dacă-şi salvează hârtiile. Neobosit, însă în zadar. Adio deci, prietenos şi încrezător controlor general, cu mâna ta uşoară şi îndrăzneaţă, cu gura-ţi de aur convingătoare. S'au văzut şi mai buni şi mai răi. Ţie însă ţi-a fost dată şi sarcina de-a stârni vânturile şi furtuna, iar tu ţi-ai îndeplinit-o.

Dar acuma, în vreme ce fostul controlor Calonne fuge în acest chip ciudat, bătut de vijelie, dincolo de orizont, ce s'a făcut cu funcţia lui? Aşteaptă vacantă, stinsă, ca luna cu peşterile-i interlunare. Două umbre premergătare, bietul d-l Fourqueux şi bietul d-l Villedeuil, înfăţişează în repede urmare un simulacru al ei, după cum luna nouă se arată uneori cu semnele unei luni vechi întunecate în braţe. Aveţi răbdare, notabili. Un controlor nou e acuma sigur, chiar gata-gata, îndată ce se vor fi îndeplinit manevrele cuvenite. Lamoignon cu capul cât un dovleac, secretarul dela interne Breteuil şi secretarul dela externe Montmorin, au schimbat priviri între ei. Aceşti trei oameni se întâlnesc şi şopotesc. Cine-i mai sus în favoarea reginei şi a stareţului Vermond? Cine-i omul cu capacităţi mari, sau cel puţin care de 50 ani lucrează spre a trece drept atare, care când a cerut *în numele clerului*

punerea în aplicare a pedepsei cu moartea împotriva protestanților, când sclipește în Ochiu-de-Vacă drept favoritul cel mai vesel al bărbaților, sau favoritul femeilor, însușindu-și chiar câte un cuvânt de duh dela filozofism, dela Voltaire, dela d'Alembert? Care printre notabili are un partid gata înjghebat? Loménie de Brienne, arhiepiscopul de Tuluza, răspund câteși trei într'o minunată înțelegere și dau năvală să-l propună regelui „cu atâta grabă, scrie Besenval, încât d-l Lamoignon a trebuit să împrumute un anteriu'", vestmânt trebuitor se vede pentru astfel de treburi.

Loménie de Brienne, care toată viața „avusese sentimentul celor mai înalte demnități", acuma însfârșit le-a dobândit. El cârmuește finanțele; va avea titlul de prim-ministru, iar străduințele lungii lui vieți vor fi realizate. Păcat numai, c'a trebuit atâta talent și atâta iscusință, spre a *câștiga* locul, iar spre a *guverna* rămâne în el disponibil așa de puțin talent și de puțină dibăcie. Dacă întrebi omul lăuntric, nu descoperi decât un gol la voia întâmplării; omul exterior e istovit, capul obosit. Cât despre principii, sau metode, sau cunoștințe câștigate, în el nu-i nimic, niciun plan desluşit, nici măcar un plan prost. Din fericire, în aceste împrejurări Calonne avea un plan. Planul lui Calonne, împrumutat cu hapca dela Turgot și dela Necker, va deveni prin înfiere planul lui Loménie. Nu degeaba Loménie a studiat mersul constituției britanice, căci el arată oarecare anglomanie, în felul său. Pentruce în țara aceea liberă un ministru alungat din parlament dispare din fața regelui, în timp ce un altul, trimis de parlament, îl înlocuește? De bună

seamă, nu pentru o simplă schimbare (ceeace-i pururi o pierdere), ci pentruca fiece om să ia parte la treburi şi astfel luptele libertăţii se prelungesc la nesfârşit, fără să iasă de aici niciun rău.

Notabilii, îmblânziţi de sărbătorile Paştelui prin sacrificarea lui Calonne, nu sunt în toane rele. Şi apoi Majestatea Sa, în vreme ce *umbrele interlunare* erau în funcţie, a ţinut în persoană şedinţă cu notabilii şi din înălţimea tronului a lăsat să cadă făgăduieli frumoase de împăcare. Regina era în picioare la o fereastră, aşteptând întoarcerea trăsurei, iar Monseniorul salutând-o de departe, aplaudând din mâini, semn că totul mergea bine. A fost de un efect din cele mai bune; numai dacă ar putea dura. Până una alta intriganţii dintre notabili pot să fie *alintaţi;* lustruiala cea nouă a lui de Brienne şi capul cât un dovleac al lui Lamoignon pot avea avantajele lor; vorbele împăciuitoare nu vor lipsi. La urma urmei, totuşi, nu se poate tăgădui, că izgonirea lui Calonne şi însuşirea planurilor lui Calonne nu sunt o măsură, care, spre a produce un efect bun, trebuiesc privite dela anumită distanţă, pe scurt şi nu cântărite într'o cercetare prea atentă. Cu un cuvânt, cel mai bun serviciu, ce l-ar face notabilii, ar fi să încuviinţeze o măsură bună şi apoi să se retragă. Cele *6 propuneri* ale lor asupra adunărilor provizorii, desfiinţarea corvezilor şi altele, pot fi primite fără critică. Subvenţia teritorială împreună cu multe alte lucruri nu trebuie să fie decât atinse în treacăt, afară numai dacă faci dintr'asta un text de elocvenţă împăciuitoare. Până când însfârşit, în ziua de 25 Maiu 1787 într'o şedinţă solemnă de închidere se deslănţuie ceeace am putea numi o zbuc-

nire de elocvență : regele, Loménie, Lamoignon și alaiul lor, luând unul după altul cuvântul în discursuri, zece la număr, în afară de al Majestății Sale; ele durează o zi întreagă încheiată. In puterea cărora, ca într'un fel de refren coral, sau de repetire finală de mulțumiri, de tămâieri sau făgăduieli, notabilii sunt, ca să zicem așa, poftiți afară și trimiși la locuințele lor respective. Ei lucrase și vorbise timp de 9 săptămâni ; a fost întâia adunare a notabililor dela Richelieu, în anul 1625.

Câțiva istorici, stând foarte la largul lor, la o depărtare puțin primejdioasă, au criticat pe Loménie pentru această concediere a notabililor. Totuși, era tocmai vremea. Sunt, cum spuneam, lucruri asupra cărora nu trebuie să te oprești cu o cercetare prea atentă; n'ai putea să treci destul de iute peste cărbuni aprinși. In aceste 7 biurouri, unde nu se putea face nici o treabă, afară numai dacă vorba nu se socotește drept treabă, se stârneau cele mai vii chestiuni. Lafayette, bunăoară, în biuroul monseniorului d'Artois și-a luat sarcina să rostească mai multe cuvântări acuzatoare despre răvașele de popreală, libertatea individuală, specula cu banii și alte subiecte, iar monseniorul încercând să-i impună tăcere, primi drept răspuns, că notabilii fiind chemați să-și dea părerea, ei trebue să și-o spună.

Astfel, Luminăția Sa arhiepiscopul din Aix, pe când perora cu tonul plângăreț de pe amvon cu aceste cuvinte: „Dijma, acest prinos de bună voie al evlaviei credincioșilor". „Dijma, îi luă vorba din gură ducele de Larochefoucauld, cu felul acela rece de a trata afacerile, pe care-l învățase dela Englezi, dijma, acest prinos de bunăvoie al evlaviei credincio-

şilor, pentru care există astăzi 40.000 de procese în regat". Mai mult încă, Lafayette, care ţinea să-şi spună părerea, ajunse într'o zi până acolo, încât să propună convocarea unei *adunări naţionale.*

— Cereţi statele generale? întrebă monseniorul c'un aer de uimire ameninţătoare.

— Da, monseniore, şi mai mult decât atâta.

— Scrieţi! spuse monseniorul secretarilor.

Ceeace, în consecinţă, se şi scrise şi mai mult încă în curând se va şi face.

4 — DECRETELE LUI LOMÉNIE

Aşadar notabilii s'au întors acasă, ducând cu ei în toate colţurile Franţei astfel de idei de deficit, de putreziciune, de învălmăşeală şi repetând că statele generale pot să lecuiască totul. Fiece notabil, ne putem închipui, e ca un fel de torţă funebră, luminând fundul prăpastiei pe care ar fi mai bine să-l ascundă. O frământare furioasă cuprinde pe toată lumea; fierberea îşi caută o ieşire în pamflete, caricaturi, planuri, declamaţii, zângăneală zadarnică de gânduri, de vorbe şi de fapte.

E un faliment spiritual răbdat de multă vreme, care se îndreaptă spre un faliment economic ajuns de nesuferit. Căci dela treptele mute cele mai de jos mizeria de neînlăturat se înalţă, după cum s'a prezis, şi se întinde spre păturile de sus. La orice om un simţimânt nelămurit îi şopteşte, că poziţia lui fie de asupritor, fie de asuprit, este falşă; toţi, într'un graiu înăcrit sau altul, ca asediatori sau ca apărători, trebue să dea drumul turburărei, care-i în ei. Bună starea naţională şi gloria aţâţătorilor

nu sunt croite din aceiași stofă. O, Loménie, după atâtea sforțări ale unei vieți îndelungate, tu ai luat prin înaintarea ta sarcina unei lumi atât de zdruncinate, de ruinate, de flămânde și de triste!

Primele decrete ale lui Loménie țintesc numai spre potolire; crearea de adunări provinciale *pentru așezarea birurilor*, când vom avea desființarea corvezilor, ușurarea dării pe sare. Măsuri de potolire recomandate de notabili și de mult timp cerute de toate spiritele liberale. Untdelemnul răspândit peste foc a fost recunoscut, că produce un efect bun. Inainte de a se aventura în măsurile cele mari, de căpetenie, Loménie vrea să vadă această frământare a spiritului public liniștindu-se, măcar cât de puțin. Foarte bine judecat, de bună seamă. Dar dacă frământarea asta nu era de natură să se astâmpere? Sunt zbuciumări, cari se stârnesc din furtunile de sus și din suflarea vânturilor. Sunt însă și altele, cari pornesc dela vânturi subterane înlănțuite, sau chiar din descompuneri lăuntrice, dintr'o corupție care se preface în ardere. Ca atunci când, după geologia neptuno-plutonică, lumea în descompunere se prăbușește în drojdia ei, spre a izbucni cu furie și a se reface ca nouă. Aceste din urmă zbuciumări nu se liniștesc cu untdelemn. Smintitul își spune în inima lui: cum n'ar fi ziua de mâine ca astăzi și ca toate zilele, cari au fost altădată mâine? Omul cuminte, când contemplă această Franță morală, intelectuală și economică, vede în rezumat toate semnele rele, pe cari nu le-a întâlnit niciodată în istorie și cari nu se pot domoli cu decrete de potolire.

Până una alta, potolire sau nu, trebue bani, iar pentru asta o serie întreagă de decrete, anume de-

crete de bursă, sau fiscale. Cât de lesne ar fi cu decretele fiscale, dacă ai fi sigur, că parlamentul din Paris ar vrea să le înregistreze. Acest drept de înregistrare, sau numai de *copiere*, îi este hărăzit printr'o veche datină și, cu toate că simplă curte judecătorească, el poate face mustrări și să se târguiască multă vreme. De aici o mulțime de certuri, chițibușurile lui Maupeou, izbânda lui, înfrângerea lui, certuri cari durează de 40 de ani. De aici vine că, decretele fiscale, altminteri destul de lesnicioase, devin niște probleme grele. Bunăoară, *subvenția teritorială* a lui Calonne, impozit funciar universal, fără nici o scutire, nu este ancora salvatoare a finanței? Pentru a arăta însă, pe cât cu putință, că nu suntem fără un pic de talent de născocire în finanțe, Loménie el însuși poate ticlui un *decret al timbrului*, altă imitație, e drept, împrumutată însă din America. Numai de-ar fi mai cu noroc în Franța decât acolo!

Franța are mijloace; totuși nu se poate tăgădui că fizionomia parlamentului este problematică. Chiar printre notabili, în simfonia finală a despărțirei, președintele din Paris avea un ton de piază-rea. Adrien Dupont, părăsind somnul magnetic în clocotul acesta al lumei, amenință să se înalțe la o veghe supranaturală. Mai puțin voinic, dar mai zgomotos, magneticul d'Esprémenil cu înflăcărarea lui tropicală (se născuse la Madras), cu violența lui desmățată, cultivă în acelaș timp iluminismul, magnetismul animal, opinia publică, pe Adam Weisshaupt, pe Harmodios și Aristogiton și toate amestecurile de învălmășeală și de violență. Dela el nu poate veni nimic bun. Vasalii regelui ei înșiși s'au

molipsit dela aluat. In prea multe prilejuri vasalii noștri și-au părăsit brandenburgurile, dantelele, cozile cu pungă ; ei se plimbă în costum englez și călăresc englezește cu nasul în vânt ; capul li-i plin de nesupunere, de manie libertară, de idei răvășite, de opoziție fără margini. Supuși nesiguri, nu ne-am putea încrede în ei, chiar de-am avea punga lui Fortunatus. Lomenie însă a așteptat toată luna Iunie, turnând tot untdelemnul ce avea, iar acuma, întâmple-se ce-o fi, cele 2 decrete trebue să iasă la lumină. In ziua de 6 Iulie trimete decretele parlamentului din Paris și, deoarece face primul pas cu piciorul lui și nu cu piciorul împrumutat dela Calonne, pune în frunte impozitul timbrului.

Vai, Parlamentul nu vrea să înregistreze; în loc de asta parlamentul cere state de cheltueli, state de reduceri probabile, o mulțime de state, pe cari Majestatea Sa e silită să le refuze. Neînțelegeri se ivesc; elocvența patriotică tună ; vasalii regelui sunt chemați. Oare leul din Nemeea începe să se zbârlească ? Aici este un adevărat duel, pe care Franța și universul îl contemplă cu rugăciuni, cel puțin cu o curiozitate amestecată cu rămășaguri. Capitala se agită cu o însuflețire nouă. Curțile exterioare ale Palatului de Justiție sunt tixite de o mulțime neobișnuită de du-te vino ; un murmur imens dinafară se amestecă azi cu hărmălaia dinăuntru a elocvenței patriotice și-i sporește puterea. Bietul Loménie privește dela distanță nu tocmai liniștit și trimete soli nevăzuți, cari aleargă ici și colo cu zel dar fără rezultat.

Astfel trec zilele de arșiță într'un chip cu totul electric ; apoi toată luna lui Cuptor. Iar în altarul

justiției nu răsună pururea nimic alta decât o elocvență de Harmodios-Aristogiton, întovărășită de murmurul Parisului adunat aici. Și nicio înregistrare nu se face și niciun stat nu se acordă.

— State ? strigă un parlamentar zglobiu. Domnilor, statele cari ar trebui să ne fie acordate sunt *Statele generale.*

Iar jocul de cuvinte venit așa bine la timp e urmat de râsete și de murmure de încuviințare. Așa cuvânt să pronunți în Palatul de Justiție ! Bătrânul d'Ormesson (unchiul fostului controlor) departe de a râde, clatină din capul său cuminte. Curțile dinafară însă și Parisul și Franța prind din zbor cuvântul fericit și-l repetă, îl vor repeta ca un ecou, ca o resfrângere, până ce va deveni un tărăboiu asurzitor. Debunăseamă aici nu mai e de gândit la înregistrare.

Proverbul cucernic spune : „Există leacuri pentru orice lucru, afară de moarte". Când un parlament refuză înregistrarea, leacul a devenit, printr'o îndelungată practică, obișnuit și pentru cei mai simpli : o ședință regală. O lună întreagă a fost pierdută de parlamentul acesta într'o trăncăneală zadarnică, în tămbălău și în furie. Decretul cu timbrul nu-i înregistrat, nici gata să fie, iar al subvenției nici măcar pomenit. La 6 August întreg corpul îndărătnic să fie transportat în trăsuri până la castelul din Versailles; aici regele, ținând ședința lui regală, le *ordonă,* cu însăși gura lui regească, să facă înregistrarea. Ei pot să risce o observație cu jumătate de gură; trebue să asculte însă, de teamă să nu li se întâmple ceva și mai rău.

S'a făcut : parlamentul a fost cărat pe sus la chemarea regelui și-a auzit ordinul categoric, să înre-

gistreze, după care a fost cărat pe sus înapoi la Paris în mijlocul așteptărei tăcute a oamenilor. Și acuma iată, că a doua zi același parlament, ținând încă odată ședință în propriul său palat, în timp ce mulțimea se îmbulzește în curțile dinafară, nu numai că nu înregistrează, dar (o, prezicere) declară, că tot ce s'a făcut în ziua precedentă este nul, iar ședința regală ca neexistentă. In istoria Franței asta într'adevăr e un fapt nou. Mai mult încă, eroicul nostru parlament, luminat dintr'odată asupra mai multor lucruri, declară, că în privința sa el nu-i în drept să înregistreze niciun decret de impozite și c'a făcut-o din greșală în timpul acestor din urmă secole. Că pentru atare act o singură autoritate este în drept : adunarea celor 3 state din regat.

Iată la ce adâncime poate pătrunde în tagma cea mai izolată spiritul universal al unei națiuni, sau mai de grabă cu ce arme ucigașe și sinucigașe se combat tagmele într'un duel politic îndărătnic. Dar în orice caz aici nu-i oare adevărata luptă mortală a războiului, a unui duel pe moarte, Grec contra Grec, pe care oamenii îl contemplă c'un interes de negrăit, chiar dacă personal n'ar avea aici niciun interes ? Mulțimea, am spus, se revărsase în curțile dinafară; revărsare de tineri nobili maniaci pentru libertate, îmbrăcați englezește, îngăimând cuvinte îndrăznețe, procurori, ipistați de judecătorie fără treabă în astfel de împrejurări, haimanale, palavragii și alte clase de nedescris. In mijlocul unui astfel de talaz ies parlamentarii, în mijlocul a 3 sau 4.000 de persoane, cari așteaptă cu lăcomie citirea *hotărîrilor* și aplaudă cu furie, făcând să uruie tunetul a 6-8.000 de mâni. Ce frumoasă răsplată dealtminteri pentru eloc-

venţa patriotică, atunci când un d'Esprémenil, un Fréteau, sau un Sabatier, coborînd din Olimpul lor de Demosteni, după ce furtuna de peste zi s'a potolit, e salutat în curţile dinafară de glasul a 4.000 de piepturi, e dus acasă pe sus pe nişte umeri zdraveni *cu binecuvântări,* iar capul său sublim se loveşte de stele!

5. — FULGERELE LUI LOMÉNIE

In picioare Loménie-Brienne ! Nu mai e timp de scrisori regale, de slăbiciuni, de compromisuri. Poţi să vezi toată populaţia hoinară a Parisului (tot ce nu-i solid, sau înlănţuit de muncă) revărsându-se asupra curţilor dinafară ca un potop zgomotos şi distrugător ; până şi ipistaţii de judecătorie au vorbe de răzvrătire. Clasele de jos în duelul acesta al autorităţii contra autorităţii, Grec luptând contra Grec, au încetat să mai respecte poliţia : slujbaşii forţei publice sunt însemnaţi cu creta pe spate cu un „S" (stiglete), sunt îmbrânciţi şi urmăriţi ca nişte fiare sălbatice. Tribunalele de mâna a doua trimit solii de felicitare, de alăturare. Izvorul de justiţie devine un izvor de răzmeriţă. Parlamentele din provincie contemplă cu ochii ţintă, cu dorinţi năstruşnice, în timp ce fratele lor mai mare din Paris intră în luptă. Toate cele 12 parlamente sunt din acelaş sânge, cu acelaş temperament ; biruinţa unuia va fi a tuturora.

Toate lucrurile s'au înrăutăţit : la 10 August o plângere este formulată asupra *dărniciilor lui Calonne,* cu cerere de urmărire împotriva-i. In loc de înregistrare denunţuri de mâncătorie, de furătură, şi pururi refrenul grozav cu statele generale. Stemele regale nu mai au oare niciun fulger, pe care să-l

poți, cu mâna ta cea dreaptă roșie, azvârli în mijlocul acestor butoae cu praf de pușcă patriotic, dar cari nu conțin cele mai multe decât rășină și tărăboiu, spre a le face să zboare în țăndări și să le reduci la tăcere ? In noaptea de 14 Lomenie își aruncă fulgerele, sau cel puțin un mănunchiu. Răvașe de popreală în număr de aproape 120 sunt împărțite peste noapte, iar a doua zi disdedimineață întreg parlamentul și de data asta tot în trăsuri o pornește spre Troyes în Champagne, „însoțit, scrie istoria, de binecuvântarea tuturor" ; până și hangiii și surugiii se arată, pe gratis, plini de respect. Asta se petrece la 15 August 1787.

Pe cine nu binecuvintează poporul la o nevoe mare ! Rareori parlamentul din Paris a primit multe binecuvântări și rareori le-a meritat. O tagmă izolată, care ieșită din mijlocul vechilor învălmășeli sociale (când stăpânirea cu sabia lupta sfios spre a deveni o stăpânire cu pana), se întocmise de bine de rău într'un corp, cum face orice breaslă, spre a răspunde unei nedeslușite dorinți obștești și la multe dorinți particulare foarte lămurite, apoi în scurgerea veacurilor se dezvoltase prin favoruri, prin câștiguri și prin uzurpări până în punctul, unde o vedem în această epocă. Anomalie socială înfloritoare, hotărînd asupra proceselor, sancționând sau respingând legi și pe lângă asta dispunând de posturile și de puterile ei, pe cari le vinde cu bani ghiață. Metodă, pe care blajinul președinte Hénault, după o matură chibzuință, o declară drept cea mai bună.

In astfel de breaslă, care trăiește din vânzarea dregătoriilor, nu poate exista prea mult spirit public, dar poate foarte bine să existe prea multă lăcomie

la împărţeala prăzilor publice. Oamenii cu coif le-au împărţit cu sabia, oamenii cu perucă le împart cu pana şi cu călimara, mai paşnic dar mai scârbos decât cei dintâi, deoarece metoda cu peruca este mai de neînfrânt şi mai nevrednică. Din experienţă, scrie Besenval, s'a dovedit că e zadarnic, să dai în judecată pe un parlamentar, căci nu se va găsi niciun agent judecătoresc, să se însărcineze cu citaţia. Peruca şi roba unui parlamentar alcătuesc o armură a lui Vulcan, o mantie vrăjită, care-l ascunde privirilor.

Parlamentul din Paris se poate socoti drept un corp puţin iubit, nemernic, câtuşi de puţin mărinimos, mai ales în politică. Când regele era slab, cum e cazul acuma, parlamentul îl lătra din urmă ca o javră şi-şi făcea un sprijin din strigătele norodului. Când regele era puternic, parlamentul lătra înaintea lui, conducând pentru el vânătoarea ca un copoiu harnic. Tagmă necinstită, în care înrâuriri murdare au dat de mai multe ori naştere la scandaluri judecătoreşti ruşinoase. Chiar zilele acestea sângele lui Lally ucis tâlhăreşte nu cere răzbunare? Incolţită din toate părţile, împresurată, împinsă la turbare ca un leu prins în lanţ, vrednicia a trebuit să îngenunche copleşită sub şicane răufăcătoare. Uitaţi-vă la acest Lally desperat, cu sufletul întunecat oglindindu-se pe figura-i întunecată, târît pe leasa blestemată, cu glasul desperării înăbuşit de căluş. Acest suflet înfocat şi mândru, care n'a cunoscut decât trudele şi primejdiile şi vreme de 60 de ani s'a luptat cu piedicele ursitei lui şi cu vicleşugurile oamenilor, ca geniul şi curajul în centrul mişeliei, a necinstei şi a banalităţii; înfruntând toate şi străduindu-se. O,

Parlament al Parisului, tu răsplătești asta cu spânzurătoarea și călușul ? Lally, dându-și sufletul, lasă fiului său cu limbă de moarte apărarea memoriei lui; un Lally tânăr s'a rădicat, cerând revizuirea în numele lui Dumnezeu și al oamenilor. Parlamentul din Paris își istovește silințele întru a apăra ceeace nu-i de apărat, o grozăvie. Și ceeace-i mai ciudat, tocmai acest întunecat Aristogiton d'Espréménil e omul ales pentru atare sarcină.

Aceasta e anomalia socială, pe care acum Franța o binecuvintează. Necurată anomalie socială, dar care luptă contra ceva și mai necurat. Parlamentul surghiunit e socotit, că s'a acoperit de glorie. Sunt certuri, unde Diavolul însuși, dacă ar aduce ajutorul lui, ar fi bine primit.

Diavolul însuși, dacă luptă cu vânjoșie, s'ar putea acoperi cu o glorie de speță trecătoare.

Dar ce agitație în curțile dinafară, când Parisul află că parlamentul său este surghiunit la Troyes în Champagne, că din el n'au mai rămas decât doar câțiva paznici muți ai condicelor. Tunetele lui Demostene s'au stins, martirii libertății au plecat. Un amestec de strigăte și de amenințări se înalță din cele 4.000 de piepturi de procurori, de ipistați de judecătorie, de haimanale și de nobili anglo-maniaci. Alți trântori aleargă să vadă și să asculte; prostimea, sporind în număr și'n putere, se pune să vâneze *stigleții*. Vârtejuri zgomotoase se rotesc prin mahala ; restul orașului, pironit la muncă, nu se mișcă încă. Afipte îndrăznețe se citesc pe ziduri; în palat și prin împrejurimi răzmeriță. Desigur, caracterul Parisului s'a schimbat mult. In a treia zi a acestei afaceri (18 August) Domnul, împreună cu Monsenio-

rul d'Artois, venind în trăsurile curții, după datină și obiceiu, ca să pună să se șteargă din condici cele din urmă *hotărîri* și protestări, sunt primiți cu o deosebire care sare'n ochi. Domnul, pe care-l cred din opoziție, capătă flori și urale; de cealaltă parte Monseniorul întâmpină tăcere, apoi murmure, cari se prefac în țipete și fluerături. In curând prostimea nerespectuoasă înaintează în valuri strânse cu fluerături atât de violente, încât căpitanul de gardiști comandă : *la mână arm !* La această vorbă răsunătoare și la zângănitul fierului talazul, e adevărat, dă înapoi și se retrage destul de repede prin toate ieșirile. Totuși, toate acestea constitue ceva cu totul neobișnuit și după cum observă pe bună dreptate acest bun domn de Malesherbes, „conflictul acesta cu parlamentul este de o natură cu totul nouă", câtuși de puțin un tărăboiu trecător ca o ciocnire între două corpuri deosebite, ci mai de grabă primele scântei ale unui foc, care, dacă nu va fi stăvilit, poate deveni un pojar imens.

Acest bun Malesherbes se vede acum chemat din nou la sfatul regelui după o absență de 10 ani. Loménie ar vrea să culeagă profitul dacă nu al însușirilor acestei persoane, cel puțin al numelui său. Cât despre părerile lui nimeni nu le ascultă ; pentru asta el se retrage a doua oară la cărțile și la copacii lui. Intr'un astfel de sfat al regelui la ce poate servi un om de treabă ? Nici Turgot nu s'a întors a doua oară. Turgot a spus adio Franței și pământului acesta de câțiva ani și acuma nu se mai sinchisește de aceste treburi. Lucru destul de ciudat. Turgot, acest Loménie în carne și oase și Morellet au fost odinioară o treime de prieteni tineri, tovarăși de studii la Sor-

bona. Alți 40 de ani i-au dus departe în direcții deosebite.

In vremea asta parlamentul ține zilnic ședință la Troyes, strigând pe împricinați și amânându-le în fiece zi, deoarece niciun procuror nu se află de față. Troyes este un colț atât de primitor, cât îți poate pofti inima; totuși, comparativ, ducem aici o viață tristă. Nu mai există mulțimea, să ne ducă pe umeri la zeii nemuritori ; abia dacă un patriot, sau doi, vor face o călătorie spre a ne spune s'avem curaj. Locuim în cameră mobilată, departe de ai noștri și de tihna de acasă, neavând nimic altceva de făcut decât să hoinărim prin câmpiile nu prea atrăgătoare din Champagne, să privim cum se coc strugurii, chibzuindu-ne asupra unor lucruri de o mie de ori chibzuite ; pradă plictiselei, în primejdie chiar de a fi uitați la Paris. Crainici vin și se duc ; pașnicul Loménie nu-i zgârcit în târgueli și făgăduințî; d'Ormesson și membrii bătrâni nu văd mare procopseală în luptă.

După o lună plicticoasă parlamentul, când supunându-se când împotrivindu-se, încheie un respir, cum trebue să facă toate parlamentele. Impozitul timbrului este retras împreună cu subvenția teritorială ; în schimb se acordă ceeace se numește *prorogarea douăzecimei a doua,* ceeace este un soiu de bir teritorial, dar mai puțin greu pentru clasele de sus, căzând însă cu deosebire asupra claselor mute. Pe lângă asta există și făgădueli în taină (din partea bătrânilor), cari fac să se creadă, că finanțele vor putea fi întremate printr'un împrumut. Cât despre vorba aceea urâcioasă de statele generale n'are să se mai audă.

Şi în chipul acesta la 20 Septembrie parlamentul nostru surghiunit se întoarce. D'Espréménil scrie: „Plecase acoperit de glorie ; vine înapoi acoperit de noroiu". Nu, Aristogiton, nu-i aşa; sau, dacă este, tu de bună seamă eşti omul care trebue spre a-l spăla.

6. — COMPLOTURILE LUI LOMÉNIE

Mai fost-a vreodată un nenorocit de prim-ministru într'o poziţie la fel cu Loménie-Brienne? Frânele statului sunt în întregime în mâinile lui de 6 luni şi n'are nici cea mai mică putere de mişcare (financiară), spre a se învârti dintr'o parte într'alta. El plesneşte din biciu, dar nu înaintează. In loc de bani ghiaţă nu sunt decât dezbateri îndărătnice şi de răzvrătire.

Departe de a se fi domolit, spiritul public se încălzeşte şi scoate fum mai mult ca oricând, iar în vistieria regală, odată cu deficitul anual care-şi vede de drum, abia dacă zăreşti un sfanţ. Ameninţătoare semne ! Malesherbes văzând o Franţă istovită, scoasă din răbdări, devenind din ce în ce mai arzătoare, vorbeşte de *pojar ;* Mirabeau, fără să vorbească, coboară din nou în Paris pe urmele parlamentului, spre a nu mai părăsi pământul de baştină.

Dincolo de hotare iată Olanda cotropită de Prusia, partidul francez prigonit, Anglia şi stathouderul triumfând, spre marea părere de rău a ministrului de război Montmorin şi-a întregului public. Fără bani însă, nervul războiului, ca şi al muncei, ca şi al existenţii însăşi, ce poate face un prim-ministru? Birurile folosesc puţin : cel cu a doua douăzecime

nu va fi datorat decât la anul și chiar atunci, socotit cu strășnicie, va aduce mai multă hărțueală decât monedă. Impozitele pe clasele privilegiate nu pot căpăta înregistrarea și sunt de nesuportat chiar pentru acei, ce le propun ; impozitele pe clasele neprivilegiate nu produc nimic, căci dintr'un lucru stors nu mai poți scoate ceva. Speranță nu-i de nicăeri, afară doar în vechiul adăpost al împrumuturilor.

In timp ce Loménie, ajutat de capul cât un dovleac a lui Lamoignon, cercetează până în fund oceanul acesta de turburări, îi vine o ideie : dece să nu aibă un împrumut succesiv, un împrumut care s'ar continua din an în an, după nevoie, bunăoară până în anul 1792 ? Greutățile pentru înregistrarea oricărui împrumut fiind aceleași, vom avea atunci vreme să respirăm, parale pentru a lucra, sau cel puțin pentru a trăi. Spre a împăca pe filozofi, un decret liberal va ieși, cel dintâi cu libertatea protestanților, iar o făgăduială liberală va forma coada, adică, în 1792, când împrumutul își va fi primit deplina lui acoperire, vor fi chemate statele generale.

Acest decret liberal cu libertatea protestantă, pentru care a bătut ceasul, îl costă pe Lomenie tot atât de puțin cât îl costase punerea în aplicare a pedepselor. Cât despre făgădueala liberală cu statele generale, ea poate fi îndeplinită, sau nu. Indeplinirea este tocmai peste 5 ani; în 5 ani însă se pot întâmpla multe lucruri. Dar înregistrarea ? Ei, cu adevărat, aici e greul. Totuși, avem făgăduința bătrânilor, dată în taină la Troyes. Ceva daruri împărțite cu chibzuință, ceva măguliri și intrigi subterane cu hodorogul de Foulon, botezat *sufletul blestemat* al parlamentului, vor face restul. In cazul cel mai rău și'n cel mai de

jos autoritatea regală are mijloace, pe cari trebuie să le pună în joc. Dacă nu poate realiza bani, autoritatea regală e ca şi moartă şi moartă de moartea cea mai sigură şi mai jalnică : de lipsă de hrană. Cine nu riscă nimic, nu câştigă nimic; fără risc totul e dinainte pierdut. Pentru rest, ca în orice întreprindere importantă, puţină stratagemă e pururi de folos; deci Majestatea Sa anunţă o vânătoare regală pe ziua de 19 Noembrie, iar toţi, pe cari îi priveşte, îşi pregătesc voioşi uneltele.

Vânătoare regală, întradevăr, dar de vânat cu 2 picioare şi fără pene ! La ora 11, în dimineaţa acestei zile de vânătoare regală, 19 Noembrie 1787, un sunet neaşteptat de trâmbiţi, un tărăboiu de trăsuri şi de călăreţi turbură sălaşul Justiţiei : Maiestatea Sa a venit cu paznicul sigiliului Lamoignon, cu vasalii regelui şi cu un lung alaiu, ca să ţină o şedinţă regală şi să aibă decretele înregistrate. Ce schimbare dela vremurile, când Ludovic XIV intra aici în cisme şi cu biciul în mână, poruncind înregistrarea cu o privire olimpiană, pe care nimeni nu cuteza s'o contrazică, săvârşind totul fără startagemă, cu aceiaşi nesinchiseală la înregistrare ca şi la vânătoare. Cât despre Ludovic al XVI astăzi înregistrarea va fi deajuns, presupunând că el şi ziua asta ar fi în stare.

In timpul acesta planurile voinţei regale sunt date la iveală cu ceremonialul obişnuit al cuvintelor de introducere; două decrete : unul pentru libertatea protestanţilor, celălalt pentru împrumutul succesiv, ale cărui dispoziţii le va lămuri credinciosul nostru paznic al sigiliului şi asupra cărora un parlament credincios este învitat să-şi dea părerea, fiecare membru având privilegiul de a vorbi liber. După ce Lamoig-

non a perorat astfel fără piedică și-a încheiat cu fă-găduiala statelor generale, muzica circulară a elocvenței parlamentare începe. Elocvență cu zbucniri, cu replici, o parte combătând pe cealaltă, încât țâșnește din ce în ce mai vie. Vasalii regelui ascultă atenți, cu sentimente diferite; dușmănoși față de controlorul general, dușmănoși față de despotismul, care nu poate răsplăti meritul și desființează posturile. dar ce frământă pe Alteța Sa d'Orléans ? Capul ca o lună plină roșiatică se bălăbănește într'o parte și într'alta; chipul ca de aramă are niște nuanțe mai întunecate ca o aramă nespoită. In ochii sticloși se citește o turburare. Se frământă la neîndemână pe scaunul lui, ca și cum ar pune la cale ceva. In mijlocul unui sat de negrăit i s'a năzărit dintr'o dată vreo poftă nouă pentru vreun nou fruct oprit? Dezgust și lăcomie; lene, care nu se poate odihni. Ambiție copilărească, răzbunare, ahtiat după amiralitate. O, sub pielea asta brobonata ce amestec de învălmășeală și de contradicții.

In timpul zilei 8 curieri pleacă în galop din Versailles, unde Loménie așteaptă palpitând și se întorc în galop cu vești nu prea îmbucurătoare. In curțile dinafară ale palatului domnește un imens zumzet de așteptare: umblă zvonul, că primul ministru a pierdut în cursul nopții trecute 6 voturi. Iar înăuntru răsună o elocvență judecătorească, patetică, ba chiar indignată; apeluri sfâșietoare la îndurarea regală; Majestatea Sa rugată fierbinte să cheme statele generale și să fie salvatorul Franței. Printre cei mai năbadăioși se semnalează întunecatul d'Espréménil și mai mult decât el Sabatier și Fréteau, botezat de atunci cumătra *Fréteau*. In felul acesta trec 6 ceasuri de moarte, fără ca nesfârșitul tămbălău să se liniștească.

In sfârşit, când umbrele amurgului se strecoara printre geamuri fără să se înfăţişeze nici o încheiere, Majestatea Sa la un semn al paznicului sigiliului Lamoignon mai deschide gura-i regală, spre a spune în rezumat, că decretul lui de împrumut trebuie înregistrat. O pauză momentană adâncă. Uitaţi-vă: monseniorul d'Orléans se râdică şi cu chipul lui ca o lună plină întors spre platforma regală întreabă cu o graţioasă delicateţă de apucături, care ascunde lucruri de negrăit: „Dacă este un scaun de judecată, sau o şedinţă regală? „Priviri de foc sunt azvârlite asupră-i de pe tron şi din împrejurimi. I se răspunde cu acreală: „E o şedinţă". In acest caz monseniorul şi-ar cere îngăduinţa să observe, că decretele nu pot să fie înregistrate *din ordin* într'o şedinţă şi să opună la o astfel de înregistrare smerita lui protestare individuală. „Voie ca la d-ta acasă", răspunse regele. După care se retrage cu mare pompă, urmat de curte; d'Orléans însuşi îl însoţeşte, după datorie, dar numai până la zăbrele. Care datorie îndeplinită, d'Orléans se întoarce să-şi reocupe scaunul şi ticlueşte protestarea, în aplauzele parlamentului, în aplauzele Franţei. Şi astfel el şi-a tăiat, am putea spune, funia, care-l lega de curte şi se aruncă în valuri, dus cu repeziciune spre haos.

Nesăbuitule Orléans! Tu trebuie să fii Egalitate! Regalitatea a ajuns oare o simplă sperietoare de şindrilă, ca tu, corb obraznic şi murdar, să te poţi cocoţa în tihnă deasupra-i şi s'o ciocăneşti cu pliscul? N'am ajuns încă chiar până aici.

A doua zi un răvaş de propeală trimete pe d'Orléans să mediteze în castelul lui din Villers-Cotterêts, unde, vai, nu se află niciun Paris cu veselele-i tre-

buinți ale vieții, nici o nelipsită și încântătoare doamnă de Buffon, soție ușuratică a unui mare naturalist cu mult prea în vârstă pentru dânsa. Monseniorul, se zice, nu face alta la Villers-Cotterêts decât se plimbă, c'un aier de pe altă lume, blestemându-și ursita. Până și Versailles va auzi gemetele lui de pocăință, atât de crudă-i e soarta ! Cu al doilea răvaș de popreală cumătra Fréteau este în acelaș timp azvârlit în cetățuia Ham, în mijlocul mlaștinilor; cu a treia hârtie de Colbre este depus la Muntele Saint-Michel, în mijlocul nisipurilor mișcătoare. Cât despre parlament el a trebuit, din ordin, să facă un drum până la Versailles, cu condica de înregistrare la subsuoară, spre a vedea *ștergându-se* protestarea, nu fără dojană și imputări. Măsură de autoritate, care se credea că va trebui să potolească spiritele.

Din nenorocire, nu ! E doar efectul biciului asupra unor telegari nărăvași, pe cari îi face și mai nărăvași. Când în hamuri sunt 25 de milioane, cari încep să devină nărăvași, ce mai poate biciul unui Loménie ! Parlamentul nu-i dispus să asculte în liniște, nici să înregistreze decretele protestante, nici să-și vadă de treabă, dintr'o frică sănătoasă de răvașele de popreală. Departe de asta, el începe să descoase răvașele de popreală îndeobște, legalitatea lor, neîmpotrivirea la ele; rostește mustrări dureroase, trimete jalbă după jalbă pentru liberarea celor 3 martiri; nu poate, atâta timp cât nu i se va da dreptate, nici să se gândească să ia în cercetare decretul protestant, ci îl amână zi cu zi peste o săptămână.

Iar în mustrările lui el se vede sprijinit de Paris și de Franța, sau mai degrabă nu face decât să se ia după vocea obștească, ținându-i un ison groaznic. Și

iată că parlamentele celelalte își deschid gura însfârșit și se alătură lângă dânsul, iar câteva dintre ele, ca la Grenoble sau la Rennes, amenință cu ifos să pună la opreală, ca măsură de răzbunare, pe strângătorii de biruri. „In toate ciocnirile dinainte, cum observă Malesherbes, parlamentul îmboldia; aici însă publicul îmboldește parlamentul".

7. — DUEL DE MOARTE.

Ce Franță în lunile de iarnă ale anului 1787 ! Ochiu-de-Vacă însuși e trist, zbuciumat : printre trântorii desființați simțimântul obștesc este, că mai bine ar fi să se ducă în Turcia. Vânătoarea de lupi este desființată, ca și vânătoarea de urși. Și odată cu asta ducele de Coigny și ducele de Polignac. In micul paradis din Trianon regina într'o seară ia de braț pe Besenval și-i cere părerea, sinceră. Indrăznețul Besenval, care totuși n'are în el nimic dintr'un denunțător, îi declară limpede, că așa, cu un parlament în răzvrătire și cu un Ochiu-de-Vacă în desființare, coroana regelui e în primejdie. După care, lucru ciudat, Majestatea Sa, ca și cum ar fi fost jignită, schimbă vorba și *„nu-mi mai grăi nimic"*.

Cui ar putea, într'adevăr, să vorbească această biată regină ? Niciodată un muritor n'a avut mai mare nevoie de un sfat cuminte, iar în juru-i nu-i decât murmurul nelămurit al haosului. Lăcașul ei, atât de strălucitor la vedere, e întunecat de turburări și de griji mohorâte. Supărări de suverană, supărări de femee, supărări cari se îngroașe mereu și-o înconjoară din toate părțile. Lamotte, contesa

cu salba, a fugit lunile trecute din pușcărie, ajutată poate la asta, sau cel puțin s'au închis ochii. In zadar speră, că astfel Parisul o va uita; înseamnă să dea frâu liber minciunilor, cari se lățesc și se îngrămădesc. Această Lamotte, cu un „H" (hoață) înfierat pe ambii ei umeri, a trecut în Anglia, de unde face să umble minciuni peste minciuni, terfelind numele celei mai auguste regine. Minciuni fără niciun miez, dar pe cari Franța, în starea ei, vădit lucru, le crede.

Cât despre rest, e prea limpede că împrumutul nostru succesiv n'are căutare. Și de fapt în atari împrejurări un împrumut înregistrat cu ștersături de protestări n'are câtuși de puțin sorți de acoperire. Denunțarea răvașelor de popreală și despotismul îndeobște nu sunt mijloace de potolire. Cele 12 parlamente se mișcă: 1200 de ticluitori de afipte, de balade, de pamflete. Parisul e inundat de cărțulii, ale căror valuri vin și se duc. Potop de foc, atât de mulți sunt patrioții improvizatori la temperatura de fierbere, fiecare improvizator fiind gata de zbucnire, ca gheizerul vulcanic din Islanda. Iar contra lor ce poate face un prieten cuminte ca Morellet, un Rivarol, un Linguet desmățat, bine plătiți totuși, însă scriind rece ca ghiața!

Acuma, apoi, vine însfârșit în discuție decretul protestant, productiv numai de noui discordii, în pamflete și contrapamflete, cari măresc amețeala. Biserica însăși, oricât e de bolnavă, se amestecă în iureș. Din înălțimea amvonului său sonor ea face un vuiet asurzitor prin organul starețului Lenfant, pe care prelații vin în trăsuri să-l viziteze și să-l felicite. De altă parte iată și pe d'Espréménil cu

apucăturile lui de neisprăvit în orice lucru că, în mijlocul unei cuvântări parlamentare, scoate un crucifix din buzunar, strigând:

— Vreţi să-l răstigniţi din nou, *pe el*?

Da, d'Espréménil fără conştiinţă; având în vedere din ce biată materie e făcut, fildeş şi podoabe zadarnice.

Adăugaţi la toate acestea, că sărmanul Brienne a căzut bolnav, atâta l-au ros bucuriile tinereţii lui desmăţate, atâta îl copleşesc frământările necurmate ale bătrâneţii lui stupide. Prigonit fără încetare, încolţit din toate părţile de o haită întărâtată, Graţia Sa ajunge ofticos, cu o umflătură a pielei şi se vede redus la lapte drept orice hrană, scos din fire, aproape disperat. I se ordonă repaos, tocmai leacul care-i este cu neputinţă.

La urma urmei ce poate să facă bietul guvern decât să dea încă odată înapoi, neputincios? Vistieria regelui e târâtă la fund, iar Parisul e inundat de un val de pamflete. In orice caz, ar trebui să mai slăbim puţin hăţurile. D'Orléans se întoarce la Raincy, mai aproape de Paris şi de frumoasa şi uşuratica Buffon, după aceea chiar în Paris; însfârşit Fréteau şi Sabatier nu sunt surghiuniţi pentru totdeauna. Decretul protestant e înregistrat, spre bucuria lui Boissy d'Anglas şi a bunului Malesherbes. Imprumutul succesiv cu protestările şterse sau retrase rămâne deschis, cu atât mai mult cu cât puţină lume se prezintă spre a subscrie, sau chiar nimeni. Statele generale, pentru cari parlamentul a scos atâtea răcnete, vor veni peste 5 ani, dacă nu mai devreme. O, parlament al Parisului, ce sunt răcnetele acestea?

— Domnilor, spune bătrânul d'Ormesson, veți avea statele generale, dar vă veți căi.

Ca telegarul din fabulă, care spre a se răzbuna pe dușmanul său a recurs la om ; omul încalecă, pune repede la locul lui pe dușman, dar din nenorocire nu mai vrea să descalece. In loc de 5 ani lăsați să treacă numai 3 și acest parlament gălăgios își va vedea vrăjmașul întins la pământ, dar totodată el însuși hărțuit până la istovire, sau mai degrabă jupuit pentru piele și copite, iar rămășițele părăsite în șanțul șoselei.

Sub astfel de semne rele intrăm în primăvara lui 1788. Nici o ieșire nu se deschide spre a lăsa liberă trecerea guvernului regelui, ci pretutindeni este respins cu rușine înapoi. Impresurat de 12 parlamente răzvrătite, cari au devenit organele unui popor întărâtat, el nu poate înainta nici într'o parte, nu poate duce la capăt nimic, dobândi nimic, nici măcar banii, spre a trăi; silit, se pare, a se lungi la pământ, spre a fi sfâșiat de deficit.

Astfel dar aproape că s'a umplut măsura nedreptăților și minciunilor, cari s'au grămădit de veacuri. Cel puțin cu mizeria este așa. Din fundul vizuinilor a 25 de milioane mizeria s'a întins și în sus și înainte, după cum e legea ei, și-a ajuns atât de departe, încât pătrunde chiar în Ochiu-de-Vacă din Versailles. In sânul suferinței oarbe mâna omului se rădică împotriva omului; nu numai cei mici contra celor mari, ci și cei mari unul contra altuia. Noblețea de provincie e dușmană nobleței de curte, roba sabiei, patrafirul condeiului. Dar împotriva guvernului regelui cine nu se arată dușman ? Până și Besenval în aceste zile triste. Față de acest guvern

orice om, orice tagmă de oameni, devin tot atâția vrăjmași. E un centru, spre care se strâng și ciocănesc toate loviturile nemulțumirei. Ce-i deci această mișcare universală în vârtej ? De așezăminte, de corpuri sociale, de spirite individuale, cari odinioară toate mergeau și conlucrau cu întregul, iar acuma se izbesc și se smucesc într'o ciocnire obștească? Fapt de neînlăturat. Este ștergerea unui solecism politic, ajuns însfârșit ros până la faliment. Și astfel această biată curte din Versailles, care e solecismul principal și central, găsește pe toate celelalte solecisme răzvrătite împotrivă-i. Ceeace-i foarte firesc, deoarece solecismul uman, fie el o persoană, fie o alcătuire de persoane, este pururea prin legea naturei nelalocul său, tinzând spre prăbușire, nenorocit în sine. Dar când oare solecismul cel mic va consimți să se mustre și să se îndrepte dela sine, atâta cât mai rămâne altul, pe care să-l îndrepte?

Aceste semne amenințătoare nu sperie pe Loménie și-l învață minte și mai puțin. Loménie, deși de o natură ușuratecă, nu e lipsit de oarecare curaj. Intr'adevăr, n'am auzit vorbindu-se de făpturi de speța cea mai ușoară, de canari dresați, cari pornesc yoioși cu fitiluri aprinse, de dau foc tunurilor și chiar magaziilor cu pulbere ? A se lungi și a muri de deficit, nu intră în planurile lui Loménie. Răul e năstrușnic, dar oare nu-l poate îndepărta, nu-l poate lua de piept ? In cazul cel mai prost îi poate combate semnele rele, poate combate și poate îndepărta aceste parlamente răzvrătite. Multe lucruri sunt nelămurite pentru Loménie, dar două lucruri sunt limpezi: mai întâi, că acest duel parlamentar cu regalitatea e primejdios, chiar mortal; apoi, că tre-

buie să aibă bani. Adună-ți gândurile, bunule Loménie, și tu paznic al sigiliului, Lamoignon, care ai idei. Atât de des învinși, crud dezamăgiți, când merele de aur păreau colea, doar să întinzi mâna, uniți-vă pentru o ultimă luptă. A îngenunchia parlamentul, a umple sipeturile regelui, iată chestiunile actuale, de viață și de moarte.

Parlamentele au fost îngenunchiate de mai multe ori. Transportat pe culmea unor stânci de urcat numai cu targa, un parlament se face cuminte. O, Maupeou, om îndrăzneț și rău, dece n'am primit sarcina ta ! Dar afară de surghiun și de alte metode violente, mai există altă metodă, care poate îmblânzi orice lucru, până și leii : metoda foamei. Să tăiem parlamentului merindele, luându-i procesele.

Se pot înființa curți secundare pentru judecata pricinilor mai mici, cari sunt nenumărate. Le vom numi marile scaune. Parlamentul, văzând că i se ronțăie din pradă, poate să îngălbenească de ciudă. Publicul însă, care vrea dreptate pe ieftin, va întâmpina măsura cu plăcere și nădejde. Cât despre finanțe, cât despre înregistrarea decretelor, ce ne oprește ca, împreună cu marii noștri dregători din Ochiu-de-Vacă, prinții noștri, ducii și mareșalii, să facem un lucru, ce-l vom numi *curte plenară*, iar cu ea să ne săvârșim înșine înregistrarea, ca să zicem astfel ? Sf. Ludovic avea curtea lui plenară din marii baroni, care-i era foarte folositoare. Marii noștri baroni sunt aici, cel puțin cu numele, iar nevoile noastre sunt mai strașnice decât ale lui.

Acesta e planul lui Loménie încuviințat de sfatul regelui ca o rază de lumină într'un întuneric

beznă. Lucrul pare lesne de făcut; şi e numai decât trebuitor; să fie odată adus la îndeplinire şi vom fi dobândit o mare uşurare. Tăcere aşadar şi linişte, acum sau niciodată! Lumea va vedea altă scenă istorică şi un om aşa de ciudat, Loménie de Brienne, va fi directorul comediei.

Uitaţi-vă prin urmare la secretarul dela interne *Breteuil*, cum înfrumuseţează Parisul în chipul cel mai paşnic; în primăvara asta a lui 1788 plină de speranţă vechile dughene şi maghernițe dispar de pe poduri, caşi cum şi pentru stat ar fi o întoarcere a primăverei şi alta nimic de făcut decât să înfrumuseţeze. Parlamentul pare că ţine şedinţe, ca un biruitor recunoscut. Brienne nu mai vorbeşte de finanţe; spune chiar şi tipăreşte că totul merge bine. Ce se petrece atunci? Un repaos aşa de liniştit, deşi împrumutul succesiv n'a fost acoperit! In parlamentul învingător, consilierul Goeslard de Monsabert se rădică împotriva încasării douăzecimei a doua după o socoteală strictă şi dobândeşte un decret, ca socoteala să nu fie *strictă* pentru clasele privilegiate. Cu toate acestea Loménie îndură toate, nu azvârle răvaş de popreală. Ce se petrece atunci?

Zâmbete frumoase ale primăverei, dar înşelătoare? Mai întâi se aude zvonindu-se pe şoptite: „Administratorii de provincii au primit toţi poruncă să fie la postul lor într'o anumită zi". După aceea, lucru şi mai ciudat, în castelul regelui se tipăreşte fără încetare, sub cheie. Sentinele păzesc la toate uşile şi ferestrele; tipografii nu ies afară, se culcă în atelier, unde li se aduce până şi hrană. Parlamentul biruitor adulmecă o nouă primejdie. D'Espréménil comandă cai pentru Versailles, dă târcoale ti-

pografiei pecetluite, scotocind, mirosind, spre a vedea dacă isteţimea şi dibăcia omului nu pot pătrunde acolo.

Orice lucru se poate pătrunde cu o ploaie de aur. D'Espréménil coboară pe sânul Danaei unui tipograf sub forma a 500 ludovici de aur; soţul Danaei îi pune în mână un cocoloş de lut, pe care ea îl trece consilierului poleit. Înăuntru se găsesc păturite corecturi de tipografie. Cerule! Decretul regal cu curtea plenară, care urmează să facă înregistrările şi cu marile scaune, cari cată să ne ronţăie procesele.

Iată dar pentru ce administratorii trebuie să fie la posturile lor, iată deci ce clocea curtea ca un ou blestemat de basilisc, neîndurându-se să se clintească, în ciuda provocărilor, până ce nu va sparge coaja. Grăbeşte-te D'Espréménil, şi te întoarce la Paris; convoacă numaidecât o şedinţă, iar parlamentul, cerul şi pământul să fie înştiinţaţi.

8. — CEA DIN URMĂ AGONIE A LUI LOMÉNIE

A doua zi, 3 Maiu 1788, un parlament uimit e convocat şi ascultă fără voce vocea lui d'Espréménil, care dezvăluie nelegiuirea de necrezut. Fapt de trădare, de întuneric, cum îi place despotismului. Denunţă-l, parlament al Parisului; trezeşte Franţa şi Universul şi fă să zbucnească tunetul elocvenţei tale. Pentru tine deasemenea e cazul să se spună: acum, sau niciodată.

Parlamentul în atare împrejurare nu rămâne mai prejos. In ceasuri de primejdie extremă leul mai întâi se întărâtă prin răgete şi bătându-şi coapsele.

Parlamentul din Paris la fel. După propunerea lui d'Espréménil se făurește într'un singur glas un jurământ patriotic, un jurământ de solidaritate reciprocă: ideie nouă și foarte nimerită, care va fi de multe ori imitată zilele viitoare. După asta vine o declarație falnică aproape a drepturilor omului, sau cel puțin a drepturilor parlamentului. Chemare către prietenii libertății franceze în timpurile de față și'n viitor. Totul, sau esența totului, pus pe hârtie pe un ton, în care formule de jalobă se amestecă, parcă spre a le tempera, cu aere eroice. Și astfel, după ce a sunat clopotul de alarmă, pe care Parisul îl aude și-l va auzi întreaga Franță, și-a azvârlit o sfidare în fața lui Loménie și a despotismului, parlamentul se retrage, ca după o primă zi de treabă bună.

Cititorul își poate lesne închipui cu ce ochi vede Loménie sfărâmându-se în chipul acesta înainte de vreme oul lui de basilisc așa de trebuitor pentru salvarea Franței. Indignat el pune mâna pe tunetele lui de popreală și zvârle două: un tunet pentru d'Espréménil, un tunet pentru acest cutezător de Goeslard, ale cărui servicii în douăzecimea a doua și socoteala strictă nu sunt uitate. Tunetele luate scurt în mână peste noapte și aruncate în zorii zilei vor readuce Parisul dacă nu la cumințenie, cel puțin la o uimire sănătoasă.

Tunetele ministeriale pot să fie zvârlite; mai trebuie să și lovească. D'Espréménil și Goslard însă, înștiințați amândoi la vreme de câteva glasuri prietene, păcălesc pe gardiștii lui Loménie, scapă deghizați prin ferestruicele podurilor și mergând pe acoperișuri ajung la palatul lor de justiție: tunetele

și-au greșit ținta. Parisul, căci vestea s'a și răspândit, e cuprins de-o uimire dar nu sănătoasă. Cei doi martiri ai libertății își scot hainele de împrumut și se îmbracă iarăși cu lungile lor robe. Iată că în timp de un ceas, cu ajutorul ușierilor și a unor curieri sprinteni, parlamentul cu consilierii lui, președinții, până și vasalii regelui, s'au adunat din nou și ține ședință. Parlamentul adunat declară, că cei 2 martiri nu vor fi predați niciunei autorități pământești; mai mult, că ședința e permanentă și nu se îngăduie nici o amânare până ce urmărirea nu va fi părăsită.

Și astfel în mijlocul elocvenței judecătorești, a denunțurilor și protestărilor, cu curieri care vin și se duc, parlamentul într'o stare de zbucnire continuă, care nu conține nici zi nici noapte, așteaptă cu gravitate rezultatul. Parisul, trezit, se revarsă încă odată asupra curților dinafară și năvălește în valuri mai înfuriate ca ori când prin toate ulițele. Un tărăboiu învălmășit se înalță ca încurcătura limbilor la Babel în clipa, când noroadele, încă neîmprăștiate, erau lovite de o neputință reciprocă de a se înțelege.

Cetatea Parisului trece prin epocile zilnice de muncă și de somn, și acuma, pentru a doua oară, mai toți muritorii din Europa și Africa adorm. Aici însă, în vârtejul acesta de vorbe, somnul nu vine. In zadar noaptea își întinde asupra-i mantia-i de întuneric. Înăuntru e zgomotul martirului de nebiruit temperat de un ton nimerit de jalobă. Afară e un bâzâit nesfârșit de așteptare, devenind ceva mai puțin zgomotos. Iar asta durează de 36 ore.

Dar ascultați; ce e tropotul acesta în toiul nopții? Tropot de oameni înarmați, pedestrași și călăreți:

străjile franceze, străjile elveţiene, înaintează încoace într'o regularitate tăcută, la lumina torţelor. Se văd şi săpători cu topoare şi cu scripete; debunăseamă, dacă uşile nu se deschid vor fi scoase din ţâţâni. E căpitanul d'Agoust, trimis din Versailles, d'Agoust, om de o tărie cunoscută, care deunăzi a silit pe prinţul de Condé însuşi, prin înverşunarea privirilor lui, să-i dea satisfacţie şi să se bată. El, acuma, cu topoare şi cu torţe înaintează spre altarul justiţiei. Faptă nelegiuită. Dar ce să facă. Omul acesta e un soldat; el nu ştie decât de ordinul primit şi merge înainte, nepăsător ca o maşină neînsufleţită.

La prima somaţie uşile se deschid; uşă după uşă; nici o nevoie de topor. Şi acuma se deschide uşa dinăuntru, arătând pe senatorii Franţei în robe lungi în număr de 167, dintre care 17 vasali ai regelui sălăşluind aici măreţi în şedinţă permanentă. Dacă omul n'ar fi fost un militar şi o inimă de fier, priveliştea aceasta, tăcerea aceasta care răsfrângea zornăitul tocurilor dela cismele lui, ar fi putut să-l clatine. Căci cei 167 îl primesc într'o tăcere adâncă, pe care unii o compară cu înfăţişarea senatului roman surprins de Brennus, iar alţii cu o ceată de falşificatori de bani surprinşi de ofiţerii de poliţie.

— Domnilor, spune d'Agoust, din ordinul regelui. Porunci anume au însărcinat pe d'Agoust cu trista datorie, de-a aresta pe 2 indivizi: D. Duval d'Espremenil şi d. Goeslard de Monsabert. Cari respectabili indivizi, fiindcă nu are onoarea să-i cunoască, sunt poftiţi aici, în numele regelui, să se predea.

Tăcere adâncă. Murmur, care se face curând tărăboiu.

— Toți suntem d'Espremenil ! strigă un glas, iar alte glasuri repetă.

Președintele îl întreabă, dacă vrea să întrebuințeze sila. Căpitanul d'Agoust, onorat de Majestatea Sa c'o însărcinare, nu are decât de îndeplinit ordinele Majestății Sale ; el o va face bucuros fără violențe, dar o va face în orice caz ; acordă augustului senat răgazul să chibzuiască asupra metodei ce preferă. După care d'Agoust cu o gravitate militară plină de curtenie se retrage pentru un moment.

Ce vă gândiți să faceți, auguști senatori ? Toate ulițele sunt închise cu baionete. Curierul vostru galopează spre Versailles prin noaptea umedă dar se întoarce tot în galop cu vestea, că ordinul este adevărat și că e irevocabil. Curțile din afară sunt ticsite de o mulțime fără treabă, dar grenadierii lui d'Agoust stau în picioare ca niște stăvilare neclintite. Nu va fi revoltă, spre a ne libera.

— Domnilor, spuse atunci d'Espréménil, când Galii victorioși intrară în Roma, pe care o luase cu asalt, senatorii romani, învestmântați în robele lor de purpură, rămaseră așezați în scaunele lor curule cu o înfățișare mândră și liniștită, așteptând robia sau moartea. La fel este deasemenea sublima priveliște, pe care voi în această clipă o oferiți universului. După ce cu mărinimie, etc.

Impreună cu multe alte vorbe de acelaș soiu, care se pot citi și astăzi.

In zadar, d'Espréménil ! Iată că se întoarce omul acesta de fier, căpitanul d'Agoust cu aierul lui de fier. Despotismul, constrângerea, distrugerea parcă se leagănă în penele lui. D'Espréménil trebuie să-și caute un adăpost în tăcere și să se predea, de teama

a ceva mai rău. El este imitat eroic de Goeslard; cu o emoție zgomotoasă dar fără cuvinte ei se aruncă în brațele fraților lor parlamentari pentru o ultimă îmbrățișare. Și astfel în mijlocul aplauzelor și a jălaniilor scoase din 165 de piepturi, în mijlocul semnelor de adio, a gemetelor și nenumăratelor suspine ale patosului parlamentar, sunt duși prin coridoare întortochiate spre ieșirea din dos, unde în zorii zilei îi așteaptă două trăsuri cu polițiști. Aici victimele trebuie să se urce, împinse din spate de baionete. Intrebarea mohorîtă a lui d'Espréménil către prostime: „dacă au curaj", e întâmpinată cu tăcere. Ei se urcă și pornesc și nici răsăritul soarelui de Maiu (e dimineața de 6), nici asfințitul lui nu le va ușura inima, deoarece merg înainte fără încetare; d'Espréménil spre ultimele insule Sainte Marguerite sau Hyères (presupuse de unii, dacă asta poate fi o mângâiere, că ar fi insula zeiței Calypso), iar Goeslard spre cetățuia Pierre din Cise, care dăinuia atunci în apropiere de orașul Lyon.

Căpitanul d'Agoust poate de aici înainte să râvnească la maiorie, la comanda Tuileriilor și apoi să dispară din istorie, unde a fost destinat totuși la o sarcină nobilă. Căci nu numai, că d'Espréménil și Goeslard sunt transportați în tihnă spre sud, dar trebue ca și parlamentul însuși să golească palatul: asta stă deasemenea scris în ordinele lui memorabile. Rădicându-și lungile lor robe, ei defilează în număr de 165 printre două rânduri de grenadieri puțin simpatici, priveliște pentru zei și pentru oameni. Norodul nu se revoltă, nu face alta decât se miră și murmură. Am observat însă, că acești grenadieri puțin

simpatici erau *străjile franceze,* care într'o zi apropiată vor simpatiza.

Cu un cuvânt palatul de justiție e gol, ușile închise cu cheia, iar d'Agoust se întoarce la Versailles cu cheia în buzunar, meritându-și, cum am spus, înaintarea.

Cât despre parlamentul acesta al Parisului azvârlit acuma în stradă îl vom lăsa acolo fără părere de rău. Scaunele de judecată, ce a trebuit să înghită săptămânile viitoare la Versailles cu prilejul înregistrării sau refuzului de înregistrare a decretelor nou născute ; adunările lui prin taverne și prin restaurante spre a-și ticlui protestările ; alergăturile lui rătăcite și disperate cu robele în vânt, fără să știe unde să se adune și silit să-și depue protestele la un notar; în sfârșit repaosul lui forțat, într'o stare de vacanță fără voie și neputința de a face ceva. Toate acestea sunt foarte firești și întocmai ca înmormântarea morților după o bătălie nu ne mai interesează. Parlamentul din Paris și-a terminat rolul ; faptele și păcatele lui sunt de ajuns. A merge mai departe, ar putea să se zgudue lumea.

Loménie deci a înlăturat buba ? Câtuși de puțin, nici măcar semnele răului ; abia *al doisprezecelea* dintre semne, întărâtând însă pe celelalte 11. Administratorii de provincie și comandanții militari sunt la posturile lor în ziua fixată, 8 Maiu, însă nici într'un parlament afară de unul singur, cel din Douai, n'au putut fi înregistrate nouile decrete. Nici o semnătură prietenoasă cu cerneală, ci sfidări, lupte sângeroase, apeluri la legea primitivă a ciomagului contra acestor mari scaune, contra acestei curți plenare. Thémis arată pretutindeni un chip războinic,

iar nobleţea provincială merge cu dânsa, împreună cu toţi aceia care blestemă pe Loménie şi asprimea vremurilor. Cu avocaţii şi cu portăreii ei ea face înrolări şi pune în mişcare chiar norodul. La Rennes în Bretania, unde istoricul Bertand de Moleville este administrator, după dueluri necontenite între militari şi civili se ajunge la bătăi de stradă, la aruncături de pietre şi la împuşcături. Iar decretele nu sunt totuşi înregistrate. Bretonii necăjiţi îşi trimit jalbele la Loménie printr'o solie de 12. Loménie, după ce i-a ascultat, îi închide la Bastilia. A doua solie şi mai numeroasă porneşte la drum ; el scoate înainte-i poliţiştii şi, jumătate din convingere, jumătate de teamă, aceasta se întoarce înapoi.

Dar atunci a treia solie, cu mult mai importantă, e trimisă cu indignare pe *mai multe* şosele ; odată sosită, la refuzul de a fi primită ea se adună spre a chibzui, chiamă pe Lafayette şi pe toţi patrioţii bretoni, care se află în Paris, să ia parte la dezbaterile ei, se frământă şi devine *clubul breton*, primul germene al *societăţii jacobinilor*.

Până la 8 parlamente sunt surghiunite; altele ar cere acelaş leac, dar acesta nu-i totdeauna lesne de pus în practică. La Grenoble, bunăoară, unde un Monnier, un Barnave, n'au fost trântori, Parlamentul a primit ordinul lămurit (prin *răvaşe de poprealâ)* de a fi surghiunit. A doua zi însă în loc de trăsuri înhămate sună clopotul de alarmă, care zvâcneşte şi răsună toată ziua. O liotă de munteni se prăvălesc cu topoare, unii cu puşti, iar ceiace-i mai ameninţător decât toate, soldaţii nu par gata să intre în luptă. Cu securea deasupra capului bietul general e silit să iscălească o capitulare, să declare,

Jacques Necker, Englez de obârşie, născut în Elveţia, a fost, în calitatea sa de ministru de Finanţe, unul dintre oamenii cei mai populari din Franţa. Cu toate silinţele lui însă n'a izbutit să salveze ţara de dezastrul financiar, provocat de risipa regilor precedenţi, Ludovic XIV şi Ludovic XV.

că răvașele de popreală nu vor fi puse în aplicare și mult iubitul parlament va rămâne pe loc. Besançon, Dijon, Rouen și Bordeaux nu s'au arătat așa cum trebuiau să fie. La Pau, în Bèarn, unde fostul comandant cedase, cel nou, un Gramont, un compatriot, se întâlnește cu un alaiu de cetățeni purtând pe umeri leagănul lui Henric IV-lea paladiul orașului lor, e juruit, pe respectul ce datorează acestei bătrâne scoici, în care a fost legănat marele Henric, să nu calce în picioare libertățile bearneze; dealtminteri îl înștiințează că tunurile Majestății Sale sunt toate la loc sigur sub paza unor burghezi credincioși ai Majestății Sale din Pau, iar acuma sunt așezate toate pe ziduri, gata să intre în acțiune.

In așa împrejurări marile voastre scaune riscă să aibă o copilărie furtunoasă. Cât despre curtea plenară s'a născut moartă deabinelea. Curtenii înșiși o privesc cu dispreț; bătrânul mareșal de Broglie refuză onoarea, de a lua parte la ședință. Asaltată de un concert obștesc de bătaie (de joc amestecată cu ură această biată curte plenară s'a adunat o singură dată nu de două ori. Țară rătăcită! Ori unde pune piciorul acest biet Loménie, vrajba prinde să șuiere cu multele-i limbi despicate. „Dacă un comandant, sau un comisar al regelui, spune Weber, intră în vreunul din aceste parlamente spre a vedea un decret înregistrat, întreg tribunalul dispare și lasă pe comandant singur, doar cu grefierul și cu primul președinte. Odată decretul înregistrat și comandantul plecat, tribunalul întreg se întoarce în grabă spre a declara ca nulă înregistrarea. Drumurile sunt pline de solii numeroase ducându-se la Versailles, spre a-și vedea condicele șterse de mâna regelui, sau

înapoindu-se acasă, spre-a acoperi alte pagini cu o nouă hotărîre şi mai îndrăzneaţă".

Aşa e Franţa din anul acesta 1788. Nu mai e o epocă de aur sau o epocă de hârtie cu speranţele ei, cu alergările de cai, cu baloanele şi sensibilităţile mai rafinate ale inimei. Vai, toate acestea au dispărut. Lumina-i aurie pluteşte, întunecată în chipul acesta ciudat, şi pregătind o furtună supranaturală. Căci, întocmai ca vijelia aceia din „Paul şi Virginia", un nour uriaş nemişcat (să spunem: de durere şi de indignare) învăluie tot orizontul şi cu licăriri de aramă aleargă despletit pe un cer de culoarea plumbului'. Nemişcat încă, dar nişte norişori (ca parlamentele surghiunite şi altele) se rup din el şi zboară pe sub boltă cu iuţeala unor păsări" până ce în sfârşit cu un lung muget cele patru vânturi se dezlănţuie şi toată lumea strigă: „Iată uraganul!"

Cât despre rest, firește în împrejurările de faţă împrumutul succesiv nu se acoperă; până şi birul douăzecimei a doua nu aduce nimic: vărsătorilor, spune Weber în graiul său violent şi isteric, li-i frică de ruină; strângătorilor de impozite frică de spânzurătoare. Clerul însuşi îşi întoarce faţa; chemat în adunare extraordinară, nu acordă niciun *dar gratuit* decât doar sfaturi. Chiar şi aici în loc de bani nu-i decât un singur strigăt pentru statele generale. O, Loménie de Brienne, cu sărmanul tău spirit beteag cu totul aiurit, cu trei fistule deschise pe trupul tău istovit, gata să mori de umflături, de provocare, de dieta cu lapte, de ulcere vii, şi de o boală, pe care e mai bine să n'o numim.

Tu, care prezidezi o Franţă, care deasemenea are nenumărate fistule deschise, care deasemenea îşi

trage sufletul de umflături și de celelalte, cuminte a fost să-ți părăsești boschetele verzi din Brienne și castelul tău și tot ce el conținea *pentru asta* ? Ce de încântări în insulele poeților, în drăgălășia clericilor îmbrăcați în roșu, cu filozofi ca Morellet cari ca și tine nu se socotea drept un preot falș și se simțea așa de fericit făcând fericiți. Iar alături de tine în școala militară stă, fără ca tu să știi, un elev tânăr, tăcut, cu obrazul smead, sub numele de Napoleon Bonaparte, care studiază matematicele. După 50 de ani de străduinți și o ultimă luptă finală, dar desnădăjduită, tu ai făcut schimbul. Ai dobândit roba de ministru ca Hercule cămașa lui Nessus.

La 13 Iulie din anul acesta 1788 chiar în ajunul culesului recoltei căzu un potop groaznic de grindină, prefăcând în praf toate roadele anului, care și până acuma pătimeau cumplit de lipsă de ploaie. Mai ales la 6 poște în jurul Parisului ruina fu aproape complectă. La atâtea alte rele deci cată să se mai adauge seceta, poate chiar foametea.

Cu câteva zile înainte de furtuna aceasta cu grindină, la 5 Iulie, dar mai hotărît câtva timp după asta, la 8 August, Loménie dă de știre că statele generale sunt convocate în luna Maiu a anului viitor. Curtea plenară se va amâna și ea până la această epocă împreună cu restul. Pe lângă asta, fiindcă Loménie nu are niciun plan pentru alcătuirea, sau funcționarea acestor prea dorite state generale, *cugetătorii sunt poftiți* să-i ticluească unul pe calea discuțiilor publice prin presă.

Ce putea să facă un biet ministru ? El își rezervă astfel încă 10 luni de răgaz : un corăbier naufragiat va arunca în apă orice lucru, sacii cu pesmeți,

lestul, cercul și busola, înainte de a se arunca el însuși. Numai după metoda asta de naufragiu și printr'un început de nebunie din disperare ne putem explica această învitație aproape miraculoasă către cugetători. Un fel de învitație haosului, să fie așa de bun, să clădească pentru dânsul o arcă de salvare cu bușteniĭ săi plutind pe valuri. In atari cazuri, nu o învitație, ci o poruncă poate servi la ceva.

In seara acestei zilei regina stătea în picioare la o fereastră, gânditoare, cu fața întoarsă spre grădină. Maestrul paharnic o urmase respectuos cu o ceașcă de cafea, apoi se retrase până ce va bea regina. Majestatea Sa făcu semn doamnei de Campan să se apropie.

— Dumnezeule Sfinte ! murmură ea cu ceașca în mână. Ce veste are să afle publicul astăzi : regele acordă statele generale.

Apoi, rădicând-și ochii spre cer (dacă doamna de Campan nu s'a înșelat) ea adaugă :

— E cea dintâi bătaie de tobă de piază-rea pentru Franța; nobletea asta ne va ruina.

In tot timpul nașterei curții plenare, când Lamoignon avea aiere așa de misterioase, Besenval nu contenea să-i pună o întrebare : avea parale ? La care, fiindcă Lamoignon răspundea pururea (bizuindu-se pe Loménie) că nu ducea lipsă de bani, istețul Besenval răspundea, că atunci totul merge bine. Tristul adevăr, totuși, e că sipetul regal e aproape în întregime gol. E adevărat, că afară de atâtea lucruri învitația aceasta către cugetători și marea schimbare, ce se pregătește, sunt deajuns ca să oprească circulația capitalului și să iuțiască numai pe a pamfletelor. Câteva mii de ludovici de aur sunt acum toți

banii, ce mai rămân în vistieria regală. Printr'o nouă apucătură de disperare Loménie poftește pe Necker să vină și să fie controlorul finanțelor. Necker însă are în vedere alte lucruri decât să controleze finanțele pentru Loménie : refuzând scurt, el rămâne tăcut, așteptându-și ceasul.

Ce poate face un prim ministru disperat ? Ia cu hapca până și casa teatrului regal. Se organizase o loterie pentru victimele grindinei. In nevoia lui extremă Loménie pune mâna și pe ea.

In curând va deveni cu neputință să-și facă rost, în orice condiții ar fi, de cheltuiala obișnuită a zilei. La 16 August bietul Weber aude în Paris și în Versailles crainici strigând și trâmbițând pe străzi cu o voce înăbușită, surdă, un *decret privitor la plăți,* acesta era titlul născocit de Rivarol. Toate plățile vistieriei regale vor fi de aici înainte făcute 3 cincimi în bani sunători, iar celelalte 2 cincimi în hârtie aducătoare de dobândă. Bietul Weber era cât pe ce să leșine la sunetul acestor glasuri sparte cu vestea lor întunecată ; el nu va uita niciodată efectul ce produsese asupră-i.

Dar ce efect asupra Parisului, asupra lumei îndeobște ! Dela hrubele speculei de bani până la culmele economiei politice a neckerismului și a filozofismului, din toate vocile, îngăimate sau închegate, se înalță strigăte și urlete, așa cum urechile n'au mai auzit. Răzvrătirea însăși poate fi aproape. Monseniorul d'Artois, îmboldit de ducesa de Polignac, se crede dator să se ducă la regină și să-i spună pe șleau în ce criză se află. Regina plânge, Brienne el însuși plânge, căci acuma e lucru văzut și pipăit că trebue să plece.

Rămâne o mângâiere : curtea, care totdeauna a găsit plăcute apucăturile şi trăncăneala lui, îi va putea îndulci căderea. Lacomul bătrân şi-a şi schimbat archiepiscopatul lui din Tuluza cu unul mai bogat din Sens. Şi acuma, în ceasul acesta de jale, va căpăta şi locul de ajutor pentru nepotul său (de abia în vârstă). Un loc de doamnă la palat pentru nepoată-sa, un regiment pentru soţul ei, iar pentru el însuşi pălăria roşie de cardinal, dreptul de a tăia lemne în pădurile regale, şi la urma urmei un venit de 5 până la 600.000 franci. Insfârşit fratele său, contele de Brienne, va rămâne ministru de război. Inzorzonat astfel cu peşcheşuri, să cadă acuma cât mai blând se va putea.

In chipul acesta se cară Loménie, bogat, dacă titlurile curţii şi hârtia monedă pot îmbogăţi ; dacă nu pot însă, atunci cel mai sărac, poate, dintre oameni. Fluerat de poporul din Versailles, se îndreaptă spre Zardi apoi către sud, spre Brienne, pentru motive de sănătate. De aici la Nisa în Italia. Dar în curând se va întoarce înapoi, rătăcind încoace şi încolo, tremurând, aproape orb, ajungând la nişte zile cumplite, până ce ghilotina va veni să-i stingă becisnica existenţă. Vai, mai rău decât asta ! Căci e astupată, înăbuşită jalnic, ruşinos, pe drumul spre ghilotină. In palatul lui din Sens nişte aspri portărei jacobini îl pun să bea cu dânşii din propriu-i vin, să ospăteze cu dânşii din propriu-i dulap cu merinde, iar a doua zi bietul bătrân e găsit mort. Astfel e sfârşitul primului ministru cardinalul-archiepiscop Loménie de Brienne. Rareori un muritor mai uşuratic a fost ursit să facă un rău aşa de grozav, să aibă o vieaţă aşa de invidiată şi o moarte aşa

de dispreţuită. Aprins, cum se zice, de ambiţie, ajuns ca o cârpă jucăria vânturilor nu de partea asta sau de cealaltă ci din toate părţile, târît spre o mină cu praf de puşcă şi căreia îi dă foc, să ne fie milă de bietul Loménie. Să-l iertăm şi, pe cât se poate, să-l uităm.

9. INMORMÂNTARE CU FOCURI DE BUCURIE

In timpul acestor operaţii extraordinare de plată a 2 cincimi în hârtie şi de schimbare de minister, Besenval se dusese să dea o raită prin ocolul comandamentului său, apoi, în lunile de urmă, să bea în tihnă apele minerale dela Contrexéville. Intorcându-se acuma pe la sfârşitul lui August spre Moulins şi neştiind nimic, ajunge într'o seară în Langres, unde găseşte tot oraşul în mare vâlvă. Fără îndoială e vreo răsmeriţă, lucru prea obişnuit pe vremurile astea. Totuşi el coboară şi întreabă pe un om îmbrăcat mai cum se cade, „ce este".

— Cum răspunse omul, nu ştiţi vestea? Archiepiscopul şi-a luat catrafusele şi d-l Necker e rechemat. Acum totul are să meargă bine.

Trebue să reamintim vuietul, aclamaţiile imense, cari întâmpinară pe Necker în ziua, când, după numirea lui la minister iese din încăperile reginei? Era la 24 August „Galeriile castelului, curţile, străzile din Versailles, în câteva ceasuri capitala, şi cum vestea zbura, întreaga Franţă răsuna de strigătul *trăiască regele, trăiască d-l Necker!*" In Paris bucuria merse chiar până la desordine. Artifiţii şi plesnitori ţâşnesc din piaţa Dauphine mai mult decât se cuvine. Un bust din mlajă în costum de

archiepiscop, croit cu tâlc 3 cincimi din satin iar cele 2 cincimi din hârtie, e adus, nu fără tămbălău, la tribunalul judecății populare, e osândit, spovedit de un falș stareț de Vermond, apoi ars cu solemnitate pe Podul-Nou la picioarele statuiei lui Henric al IV-lea, cu un alaiu de atâtea artifiții și de urlete, încât cavalerul Dubois cu oamenii de strajă socoti trebuitor să dea un iureș, cu mai mult sau mai puțin spor. După care vin gheretele arse, corpul de gardă spart și „mai mult decât un cadavru aruncate în Sena în toiul nopții", spre-a ocoli alte fierberi.

Parlamentele se vor întoarce dar din surghiun. Curtea plenară, plata celor 2 cincimi în hârtie, au dispărut, prefăcute în fum la picioarele statuei lui Henric al IV-lea. Statele generale acuma sunt sigure; ba încă, în duioasa noastră grabă, sunt anunțate pentru luna Ianuarie și, cum spunea omul din Langres, toate au să meargă.

Pentru ochii profetici ai lui Besenval alt lucru sare în ochi: că amicul Lamoignon nu mai poate păzi sigiliul, nici el, nici ministrul de război, contele de Brienne. De pe acum bătrânul Foulon cu privirile pironite asupra ministerului de război pentru el însuși, se apucă de intrigi subterane. E același Foulon, pe care-l botezaseră *sufletul osândit al parlamentului*. Om încărunțit în coțcării, în prigoane, în planuri, în intrigi și nedreptăți și care, la obiecțiile ce se puneau împotriva unuia din planurile lui financiare „ce va face poporul?", răspundea în focul discuției „poporul să mânânce fân". Cuvinte nechibzuite, cari vor zbura neîmpiedicate până în depărtări și-și vor avea răsplata.

Foulon, spre mulțumirea publicului, nu reușește cu acest prilej și nu va reuși niciodată. Totuși, asta nu folosește cu nimic lui Lamoignon ; cu nimic nu-i folosește, că are cu regele întrevederi, dela cari iese radios. Lamoignon e omul urît de parlamente, contele de Brienne este fratele cardinalului-archiepiscop. Ziua de 24 August a trecut, iar cea de 14 Septembrie nu s'a încheiat deabinelea și cele 2 personaje cad, cum făcuse și șeful lor. Dar, ca și lui, li se face o cădere *dulce*.

Și acuma, ca și cum ultima povară i s'ar fi rădicat de pe piept, iar siguranța ar fi ajuns desăvârșită, Parisul zbucnește în petreceri noi. Ipistații de tribunale se felicită în gura mare, că dușmanul parlamentului a căzut. Nobilimea, burghezimea, poporul se felicită. Ba, pe deasupra, prostimea însăși, într'o nouă zvăpăială, ieșind pe neașteptate din tainițele-i întunecoase, se rădică și se veselește. Căci noua evanghelie politică a pătruns și aici în tălmăciri aspre, cari au adus învățăminte. Suntem în ziua de Luni, 14 Septembrie 1788. Prostimea se adună din nou cu grămada pe piața Dauphine, dă drumul la artifiții și trage focuri de pușcă fără încetare vreme de 18 ore. Aicea se mai află încă un bust din mlajă, centrul unor urlete fără sfârșit, apoi portretul lui Necker : cumpărat, sau zmuls dintr'o prăvălie, îl poartă cu alaiu în vârful unei prăjini, cu aclamații zgomotoase. Exemplu de reținut.

Mulțimea însă se grămădește mai ales pe Podul-Nou, unde se înalță marele Henric de bronz. Orice trecător trebue să se oprească, să salute pe regele poporului și să spună cu glas tare: *„Trăiască Henric al IV; la dracul Lamoignon"*. Nici o trăsură nu poate

trece fără să se oprească, nici chiar a Alteţei Sale d'Orléans. Uşcioara se deschide ; Monseniorul vrea să aibă bunătatea să scoată capul să salute. Iar dacă e îndărătnic, să coboare şi să îngenuchie. Cât pentru Doamna, o legănare a penelor ei, un surâs al chipului său frumos va fi deajuns fără să se mai turbure. Pe urmă câţiva bani de argint, spre a cumpăra artifiţii, din partea claselor de sus, prietena libertăţii, n'ar fi prea mult. Jocul acesta continuă timp de mai multe zile, joc de telegari scăpaţi din grajd, dar nu fără câteva lovituri de copite. Straja oraşului nu poate face nimic, doar să-şi salveze pielea, căci de mai bine de un an, cum am văzut, norodul şi-a făcut un fel de petrecere, de a vâna pe gardişti. Besenval, e drept, e în apropiere c'o roată de soldaţi, dar cu porunca să se ferească de vreo ciocnire, iar soldaţii nu sunt dispuşi să se mişte.

Luni dimineaţa începuse izbucnirea artifiţiilor : acuma, suntem în ziua de Miercuri spre miezul nopţii ; iar momâia de mlajă trebue să fie înmormântată după datina străveche. Şiruri lungi de torţe mergând pe urmă-i se îndreaptă spre palatul lui Lamoignon ; dar „unul dintre servitorii mei (a lui Besenval) a alergat să-l înştiinţeze", iar soldaţii înaintează. Tristul Lamoignon nu trebue să moară ars nici în noaptea asta, nici măcar peste un an, iar atunci de un glonţ (întâmplare, sau sinucidere, nu se ştie). Prostimea dezamăgită arde momâia sub ferestrele lui, sfărîmă ghereta şi se retrage, spre a se duce să judece pe Brienne, să judece şi pe Dubois, căpitanul strajei. Dar iată că de cealaltă parte totul se pune în mişcare : străjile franceze, invalizi, patrule călări. Alaiul torţelor e întâmpinat cu focuri

de pușcă, precum și cu vârful baionetelor și ascuțișul săbiei. Dubois face un iureș cu călărimea lui specială, cea mai crudă dintre toate. „Sunt mulți morți și răniți", nu fără țipete și gemete. Apoi, mai târziu, procese criminale și persoane oficiale murind de supărare. In chipul acesta totuși prostimea fu respinsă cu mături de fier în tainițele-i întunecoase, iar străzile curățate.

Niciodată de un secol și jumătate prostimea nu-și luase vânt, să-și arate arama în felul acesta. Niciodată, de atâta vreme, nu dăduse la iveală imensa și aspra ei fizionomie. E o minune și o noutate. Cu toate acestea până acuma nu-i decât un joc grosolan, care nu e lipsit de originalitate. Abia ceva mânie. Insă în rânjetul ei primitiv pe jumătate format joacă umbra unei amenințări, care într'o zi se va putea dezvolta.

In vremea asta cugetătorii invitați de Loménie sunt cu toții ocupați cu pamfletele lor. Statele generale, pe un plan sau altul, se vor aduna negreșit, dacă nu în Ianuarie, cum se nădăjduia, cel puțin în Maiu, cel mai târziu. Bătrânul duce de Richelieu, pe moarte într'o zi de toamnă, își mai deschide odată ochii și murmură: „Ce-ar zice Ludovic al XIV!" (a cărui amintire a păstrat-o), apoi îi închide pentru totdeauna, înainte de a fi sosit zilele nefaste.

CARTEA IV

STATELE GENERALE

1. — IARĂȘI NOTABILII

Așadar dorința obștească va fi ascultată. Pururia, în zilele de ananghie națională, când răul prisosia, iar ajutorul nu venia, se invoca leacul cu statele generale, de un Malesherbes ca și de un Fènelon. Chiar parlamentele, când le chemau, erau „însoțite de binecuvântări". Și iată acuma, că leacul acesta ni s'a acordat : statele generale au să ia ființă aevea.

A spune „să fie statele generale", era un lucru lesne; a spune cum trebuie să fie, asta nu era lesne. Din anul 1614 nu s'au mai adunat în Franța statele generale. Orice urmă a lor se șterse dintre datinele vii. Alcătuirea lor, puterile, modul de procedură, care niciodată nu fuseseră lămurite nici într'un fel, au ajuns acuma cu desăvârșire o posibilitate învălmășită. Un lut, pe care olarul îl poate făuri într'un chip sau altul. Să spunem mai de grabă 25 de milioane de olari. Căci atâția sunt cari au, mai mult sau mai puțin, dreptul de vot. Ce formă să dăm statelor generale ?

Aici e problema. Fiecare breaslă, fiecare tagmă privilegiată, fiecare clasă organizată, are în privinţa asta speranţele sale tainice, dar şi presimţiri tainice. Căci iată clasa monstră de 25 de milioane de suflete, până aici turmă mută de oi, faţă de care celelalte aveau doar nevoie să se înţeleagă asupra chipului cum s'o tundă, acuma s'a rădicat şi ea în picioare cu speranţele ei. Ea a încetat, sau vrea să înceteze, de a fi mută; ea vorbeşte în pamflete, sau cel puţin zbiară la spatele pamfletelor şi urlă pe un singur ton, sporind minunat volumul de tărăboiu al lor.

Cât despre parlamentul din Paris el la început s'a pronunţat pentru „forma cea veche din 1614". Formă, care are acest avantaj, că starea a treia nu figurează aici decât de ochii lumii, astfel încât nobilimea şi clerul n'aveau decât să se feriască de orice ceartă între ele, spre a hotărî fără piedici ceeace le convenia *lor*. Asta era părerea limpede rostită a Parlamentului din Paris. Întâmpinată însă cu o furtună obştească de ţipete şi de huiduituri, părerea asta fu numai decât aruncată la gunoiu şi împreună cu ea şi popularitatea parlamentului, spre a nu mai reînvia niciodată. Rolul parlamentului, am spus-o, s'a jucat şi s'a terminat. In privinţa asta totuşi e de notat un lucru : apropierea datelor. Parlamentul „s'a întors din vacanţă", sau „din surghiun pe moşia lui" în ziua de 22 Septembrie, spre a fi reîntronat în mijlocul sărbătorirei fără margini a Parisului întreg. Nu mai departe decât în ziua următoare acelaş Parlament îşi arată „părerea sa limpede rostită", iar a doua zi după asta îl vedem copleşit de ocări, curtea-i dinafară devenită un vast teatru de fluerături, iar gloria lui mistuită pen-

tru vecie. O popularitate de 24 de ore era pe aceste vremuri un tacâm destul de obișnuit.

De altă parte, cât de prisos era acea învitație a lui Loménie : învitație către cugetători. Cugetători și necugetători cu milioanele erau dela sine la postul lor, îndeplinind ceeace era în ei. Cluburile sunt la treabă : societatea publicolă, clubul breton, clubul turbaților. Totodată ședințe de ospețe la Palais-Royal : cu Mirabeau, cu Talleyrand, luând aici cina în tovărășia lui alde Chamfort, alde Morellet, cu alde Dupont și parlamentarii cei calzi, nu fără motive. Căci un oarecare furnizor din Lyon *neckerian*, pe care l-am putea numi, îi strânge aici. Afară numai dacă nu-i o mișcare spontană din partea lor, pentru a lua cina. Și apoi, cât despre pamflete, i-o adevărată ninsoare, care cade ca făina, o ninsoare înstare să astupe toate străzile guvernului. Inainte deci prieteni ai libertății, și cuminți și zmintiți !

Contele d'Entraygues, sau, cum își zice el însuși, de Intrigă, „tânărul nobil din Languedoc", poate împreună cu Chamfort Cinicul ca ajutor, zbucnește în furii aproape sibiline, el, cel mai eminent dintre eminenți. Sărmane nobile tânăr din Languedoc ! Care în curând el însuși „pribeag printre cei dintâi" va trebui să fugă peste hotare cu *Contractul social* în buzunar spre întunecimile dinafară, spre intrigile ingrate, spre dezamăgirile focurilor jucăușe și a morții prin pumnal ! Abatele Sieyès și-a părăsit catedrala din Chartres și canonicatul și biblioteca, a lăsat să-i crească părul și a venit la Paris cu un cap mirean de soiul cel mai solid, spre a pune 3 întrebări și a răspunde tot el :

— Ce este starea a treia ?
— Totul !
— Ce-a fost până aci ?
— Nimic.
— Ce vrea să fie ?
— Ceva.

D'Orléans (căci să fiţi sigur că el, în drumu-i spre chaos, se află unde-i învălmăşeala mai mare) îşi tipăreşte *Chibzuirile* lui, adoptate părinteşte de el, dar scrise de Laclos, cel cu *Legăturile primejdioase*. Incheierea lui e foarte simplă : starea a treia e naţiunea. De altă parte monseniorul d'Artois, împreună cu alţi prinţi de sânge, publică într'un *Memoriu* solemn către rege, că dacă plecăm urechea la toate lucrurile acestea, atunci privilegii, nobilime, monarchie, Biserică, Stat şi vistierie sunt în pericol. In pericol, fără îndoială; dar dacă nu pleci urechea, sunt oare afară de orice pericol ? Vuietul acesta, care se stârneşte fără de margini, multiplu, ca vuietul apelor ce se revarsă, este glasul Franţei întregi. Prea cuminte ar fi acela, care să ştie ce-i de făcut. Afară numai dacă nu fuge în munţi spre a se ascunde.

Cu astfel de principii în joc, cu astfel de sfetnici, cum ar fi putut să se poarte un guvern chiar ideal din Versailles, care ar prevedea toate ? N'am putea să spunem. Un astfel de guvern ar fi simţit prea bine, că lunga lui sarcină se apropie de sfârşit; că sub masca aceasta a statelor generale, ajunse de neînlăturat, avea să ia naştere un necunoscut democratic, nou şi atotputernic, în faţa căruia niciun guvern din Versailles n'ar putea, sau n'ar trebui, să continuie a exista decât doar în stare provizorie. Iar spre a men-

ține această stare provizorie așa de negrăit de însemnată toate facultățile lui n'ar fi fost prea mult. Și atunci, ca ultimă scăpare, ar fi fost o abdicare gradată și bine condusă, un *Domine dimittas* (slobozește-mă, Doamne) pașnic.

Iată ce-ar fi Versailles-ul nostru ideal, prevăzând toate. Dar cu Versailles-ul nesăbuit de acum? Vai! Este un guvern, dar care nu există decât în propriu-i interes, fără drept, afară doar de al posesiunei, iar astăzi și fără putere. El nu prevede nimic, nu vede nimic, n'are măcar un plan, dar are numai planuri și acel instinct, în virtutea căruia tot ce dăinuește va lupta spre a-și păstra vieața. O întreagă prăpastie, în care halucinațiile, falșitățile, intrigile, neghiobiile se învârtesc val-vârtej ca niște zdrențe zadarnice în bătaia vântului. Ochiu-de-Vacă are speranțele lui nesăbuite, nu mai puțin ca spaimele lui. Deoarece până aici statele generale n'au reușit nimica, întrucât acestea au să facă mai mult? Starea a treia pare, e drept, primejdioasă; dar la urma urmei revolta, necunoscută de 5 generații, nu-i o imposibilitate? Cele 3 tagme vor fi, cu puțină dibăcie, asmuțite una contra alteia, iar starea a treia se va alipi, ca înainte, de rege. Din răutate și din interes va fi dornică să stoarcă și să împungă pe celelalte două. Celelalte două ne vor fi date astfel legate gata în mâinile noastre, iar noi vom putea la rându-ne să le tundem. După care, odată ce-am dobândit banii și cele 3 tagme în ceartă, le vom trimite la plimbare, iar viitorul va merge cum va putea. Așa după cum zicea de obiceiu bunul arhiepiscop Loménie: „Sunt atâtea întâmplări; e deajuns una singură, ca să ne salveze". Fără îndoială; dar câte, ca să ne piardă?

In fundul acestei întregi anarchii bietul Necker face tot ce poate. El o priveşte cu o figură plină de speranţe îndărătnice, laudă sinceritatea cunoscută a spiritului regal, ascultă cu răbdare ce se spune despre perversitatea cunoscută a reginei şi a curtenilor, publică proclamaţii şi regulamente, dintre cari unul în favoarea stărei a treia, însă, fără să încheie nimic, ci pierzându-se în spaţiu şi povăţuind lucrurile să se orânduiască singure. Chestiunile cele mari sunt pentru moment reduse la două : reprezentarea dublă şi votul pe cap. Comunii (burghezia) vor avea o dublă reprezentare, adică atâţia membri cât are la un loc nobilimea şi clerul ? Statele generale odată adunate vor trebui să voteze şi să chibzuiască într'un singur corp, sau în 3 corpuri separate ? Să voteze pe cap, sau pe clasă, pe tagmă, cum spun ei ? Iată punctele de drept, cari acuma umple Franţa de sporovăială, de logică şi de maniea libertăţii. La care Necker, spre a sfârşi odată, se întreabă : O a doua chemare a notabililor n'ar fi oare tot ce-i mai bun ? Se hotărăşte a doua chemare.

La 6 Noiembrie din anul acesta 1788 sunt prin urmare adunaţi, după un răstimp de vreo 18 luni. Sunt foştii notabili ai lui Calonne, aceiaşi 144, spre a da dovadă de nepărtinire, cum şi spre a cruţa vremea. S'au aşezat aici încă odată, împărţiţi în 7 biurouri, pe o iarnă grea, cea mai grea ce s'a văzut dela 1709 încoace : termometrul sub zero Fahrenheit, iar Sena îngheţată tun. Ger, foamete şi strigăte de libertate. O întreagă lume schimbată de când aceşti notabili au fost trimişi la vatră în Maiu anul trecut. Acuma au să vadă dacă pot, sub preşidenţia celor 7 prinţi

de sânge, în cele 7 biurouri ale lor, să dezlege punctele de drept.

Spre uimirea patriotismului aceşti notabili, înainte aşa de patrioţi, par să încline spre calea cea rea, spre latura anti-patriotică. Ei se frământă la dubla reprezentare, la votul pe cap; nu-i nici o hotărîre afirmativă, ci simple dezbateri, dar c'o înfăţişare foarte îndoielnică. Căci, întradevăr, cei mai mulţi din notabilii aceştia nu aparţin claselor privilegiate? Inainte au ţipat mult; acuma îşi au şi ei nemulţumirile lor şi fac imputări dureroase.

Să dispară deci, ca nişte nefolosinţe, spre a nu se mai întoarce! Se despart, după o lună de şedinţe, la 12 Decembrie 1788. Cei din urmă notabili de pe pământ, spre a nu mai reapare în istoria lumei.

Astfel încât, cum zbieretele continuă, împreună cu pamfletele, cum nu se vede nimic decât adrese patriotice din ce în ce mai vii plouând asupră-ne din toate colţurile Franţei, Necker însuşi după vreo 2 săptămâni, înainte ca anul să se încheie, este silit să-şi prezinte Raportul; el recomandă pe riscul său propriu tocmai această dublă reprezentare, ba mai mult chiar aproape o impune, atâta tărăboiu face sporovăeala şi mania de libertate. Ce de şovăeli, ce de ocolişuri!

In timpul acestor 6 luni zgomotoase (căci Brienne începuse în Iulie) s'a văzut raport după raport şi proclamaţii stârnite una prin alta.

Totuşi, cum vedem, acest prim punct de drept e fixat. Cât despre al doilea, votul pe cap sau pe tagmă, rămâne din nenorocire în suspensie. E, ca să zicem aşa, suspendat între tagmele privilegiate şi cele neprivilegiate, ca un premiu de biruinţă, o tre-

buinţă de luptă chiar dela început. Iar din acest premiu de biruinţă acela ce va pune mâna pe el, va putea face un drapel de războiu cu cei mai buni sorţi.

Ori cum ar fi însfârşit, prin decretul regal din 24 Ianuarie Franţa nerăbdătoare află într'un chip neîndoelnic, că deputaţii naţionali au să se adune şi că va fi *cu putinţă* să se înceapă alegerile (căci regulamentul regal nu merge mai departe de aceşti termeni).

2. — ALEGERILE

Inainte deci şi la lucru ! Cuvântul de ordine regal zboară prin Franţa ca mugetele unui vânt năprasnic prin pădure. Prin bisericele parohiale, prin primării, prin marile scaune, prin tribunale, sub toate formele, oamenii se adună. Aici nu fără învălmăşeală se alcătuesc adunările primare. Pentru a alege pe alegătorii voştri, asta e formula. După aceea, spre-a întocmi *caietele voastre de plângeri şi de jalobe.* In care este materie din belşug.

Astfel decretul regal din Ianuarie pune toate în mişcare, pe măsură ce aleargă în poştalioanele de piele dealungul şoselelor îngheţate spre cele patru vânturi, ca un fel de *fiat,* sau cuvânt magic. Căci atari lucruri capătă pururia caracterul acesta. Il proclamă înaintea crucei din piaţă în sunetul trâmbiţei, în faţa judecătorului, a ofiţerului, sau a vreunui altui slujbaş mărunţel, cu aprozi. In bisericile de ţară e citit c'o voce pe nas după predică la povetele către enoriaşi; e înregistrat, pus la poştă şi zboară în toate direcţiile. Şi iată că mulţimile acestea de

Francezi, cari atâta vreme bâzâise și clocotise într'o așteptare nerăbdătoare, încep să se strângă la un loc, să se formeze în grupe organice, cari apoi se subîmpart în grupe mai mici. Bâzâitul îngăimat ajunge cuvânt închegat, care are acțiunea lui. Cu adunările primare, apoi cu cele secundare, după aceea cu alegerile succesive, cu o înjghebare nesfârșită de anchete după metoda prescrisă, vom avea înfine pe hârtie *plângeri și jalobe sincere,* vom avea înfine o adevărată reprezentanță națională.

Cum se mișcă poporul întreg, ca și cum n'ar avea decât o singură viață și într'un hreamăt cu mii de glasuri dă de știre, că s'a trezit dintr'un somn lung ca de moarte și că de aici înainte nu va dormi ! Ziua mult așteptată însfârșit a sosit. Anunțuri minunate de izbândă, de liberare, de izbăvire, răsună ca niște ecouri magice în toate inimile. Ele sunt auzite de omul voinic, ale cărui mâini voinice nu mai sunt legate; înainte-i se deschid continente fără hotare și fără stăpâni. Ele sunt auzite și de salahorul, victimă istovită, și de cerșetorul cu coaja lui de pâine muiată în lacrămi. Cum ! Speranța licărește și pentru noi ? Ea s'a pogorît chiar până la noi ? Foamea și truda cea grea nu sunt așa dar veșnice ? Pâinea, pe care noi am smuls-o din glia zgronțuroasă cu munca mușchilor noștri, am secerat-o, am măcinat-o și prefăcut-o în aluat frumos, nu era dar în întregime pentru alții. Și noi vom mânca din ea și ne vom sătura ? Ademenitoare anunțuri (răspund bătrânii mai chibzuiți), dar până acuma de necrezut ! In orice caz, norodul de jos, care nu plătește niciun impozit și n'are drept de vot, are însă dreptul să se adune cu sârguință în jurul celor ce votează, iar

cele mai multe dintre sălile de alegere par, şi înăuntru şi'n afară, destul de însufleţite.

Dintre oraşe, singur Parisul are drept să aibă deputaţi, în număr de 20. Parisul e împărţit în 60 de sectoare; fiecare dintre ele (adunat într'o biserică, sau aiurea) trebuie să scoată 2 alegători. Solii oficiale umblă din sector în sector, căci totul este lipsit de experienţă, cu sfătueli nesfârşite. Străzile mişună în chip ciudat de o mulţime înghesuită, paşnică, dar neastâmpărată şi vorbăreaţă. La răstimpuri sclipeşte oţelul puştilor militare, mai ales în jurul palatului, unde sălăşlueşte parlamentul încă în funcţie, pururi arţăgos, aproape tremurând.

Totul e în mişcare în lumea franceză. In aceste zile mari şi cel mai sărac simbriaş îşi părăseşte maghernita, unde lucrează, dacă nu spre a vota, cel puţin să fie de faţă la votare. Pe toate drumurile sunt îmbulzeli sgomotoase. Din când în când pe toată suprafaţa întregei Franţe, în timpul acestor luni de primăvară, când plugarul aruncă în brazdă sămânţa cu pumnul, glasurile celor cari se adună şi se împrăştie, cum şi a norodului, care chibzuieşte, aclamă şi votează, se înalţă desperechiate spre ceruri. La aceste fenomene politice să adăugăm un fenomen economic : comerţul stă pe loc, iar pâinea se scumpeşte. Căci înainte de iarna cea aspră fusese o vară cu secetă şi grinda distrugătoare dela 13 Iulie. Ce zi groaznică ! striga lumea din toate părţile, când mugia vijelia. Vai, aniversarea viitoare a acestei zile va fi şi mai tristă. Sub astfel de semne Franţa îşi alege reprezentanţii naţionali.

Peripeţiile şi amănuntele acestor alegeri aparţin nu istoriei universale, ci istoriei locale, sau paro-

hiale. Pentru asta nu ne vom opri aici asupra nouilor turburări din Grenoble, sau din Besançon ; asupra sângelui vărsat pe străzi în Rennes, care chiamă pe tinerii Bretoni cu manifestul „mamelor lor, a surorilor și a iubitelor".

Este, totuși, aceiași istorie, cu variante de amănunt. Un parlament înscăunat din nou (ca la Besançon), care rămâne încremenit în fața acestui balaur al statelor generale, pe care el însuși l-a chemat, se repede cu mai multă sau mai puțină îndrăzneală să-i pună piedicile la picioare, dar, vai, este la moment dat peste cap și alungat. Căci noua forță populară știe să se folosească nu numai de argumente, ci și de gloanțe. Sau iarăși, ori poate combinat cu asta, o tagmă de nobilime (ca în Bretania), care ar vrea din capul locului să pună în lanțuri starea a treia, spre a nu supăra vechile privilegii. Dar pentru încătușarea aceasta, deși pregătită cu iscusință, nu sunt deloc sorți de izbândă. Căci balaurul Briareu sfărâmă în țăndări lanțurile, ca pe niște trestii plăpânde. Să puneți în lanțuri? Vai, domnilor ! Cât despre spada voastră de cavaleri, chezășie de luptă și de vitejie, ce greutate poate să aibă? Inima plebeiană are și ea în sine viață roșie, care nu se schimbă în paloare sub ochii niciunuia dintre voi, iar „cei 600 de nobili bretoni, adunați în arme timp de 72 ore în mânăstirea din Rennes" sunt siliți să iasă de acolo, mai *cuminți* decât intraseră. Căci flăcăii din Nantes, flăcăii din Angers, toată Bretania, erau în picioare, cu mamele, surorile, iubitele, strigându-le : *Mergeți !* Nobilimea bretonă trebuie să îngăduie lumei rătăcite să-și urmeze calea.

In alte provincii nobilimea cu tot atâta bunăvoinţă preferă să se ţină de protestări, de *caiete de jalobe* bine ticluite, de scrieri şi discursuri satirice. Aşa e în parte calea urmată în Provanţa, unde s'a repezit din Paris Gabriel-Honoré-Riquetti, conte de Mirabeau, spre a spune la vreme câteva cuvinte. In Provanţa câţiva privilegiaţi, sprijiniţi de parlamentul lor din Aix, descoperă, că toate aceste noutăţi, deşi ordonate printr'un decret regal, tind spre paguba naţiunei şi, ceeace-i şi mai de netăgăduit, ating demnitatea nobilimei. Fiindcă Mirabeau protestează cu energie contra acestui fapt, aceiaşi nobilime, în mijlocul unui imens tămbălău şi înăuntru şi afară, se hotărăşte scurt să-l alunge din adunarea ei. Nici o altă metodă, nici chiar a duelurilor succesive, n'ar putea reuşi cu omul acesta de neînfrânt, cu privirea mândră. Aşa dar este izgonit.

„In toate ţările, în toate epocile, strigă el la plecare, aristocraţii au urmărit neînduplecaţi pe prietenii poporului; iar dacă, prin nu ştiu ce întorsătură a norocului, s'a râdicat din sânul lor vreunul, pe acesta l-au lovit mai cu osebire, lacomi cum erau să înşufle groază prin alegerea victimei. Aşa a pierit cel din urmă dintre Grachi de mâna patricienilor; atins însă de lovitura de moarte el aruncă pulbere spre ceruri, luând de martori pe zeii răzbunători, iar din pulberea asta născu Marius, Marius nu atât de mare c'a nimicit pe Cimbri, cât fiindcă a doborît în Roma aristocraţia nobilimei".

Aruncând la rându-i pumnul lui de pulbere ciudată şi nouă (sub formă de hârtie tipărită) şi fără a se sinchisi de ce-are să iasă de aici, Mirabeau se îndreaptă mândru spre starea a treia. Dacă acuma,

spre a-și atrage starea a treia, el va fi deschis în Marsilia o prăvălie cu postavuri, dacă se face pentru un moment negustor de haine, sau nu va fiind decât o poveste a zilei, nu e totuși mai puțin unul dintre lucrurile memorabile ale epocei. Niciodată un mai ciudat postăvar n'a mânuit cotul, sau a tăiat țesături pentru oameni, sau crâmpeie de oameni. *Fiul adoptiv* se indignează de această poveste de disprețuit, care totuși pe vremea aceea era crezută. Dar însfârșit dacă într'o epocă eroică Achille tăia un berbec, pentruce Mirabeau într'o epocă neeroică n'ar fi măsurat postavuri ?

Ceeace e mai autentic sunt umbletele lui triumfale prin județul gălăgios însoțit de mulțime și de torțe aprinse; ferestrele se închiriază cu 2 ludovici. El are o strajă de voluntari de 100 de oameni. Devine deputat în acelaș timp și de Aix și de Marsilia; optează însă pentru Aix. A deschis peșterile vocei lui răsunătoare, adâncimile sufletului său, care trezește ecouri și poate stăpâni (atât de mare e puterea unui cuvânt vorbit) tămbălăul îngâmfat al bogaților, cât și tămbălăul flămând al săracilor. Mulțimile sălbatice se încovoaie sub el ca talazurile oceanului sub atracția lunei. A devenit deșteptătorul de cuvinte, conducătorul de oameni.

Să citâm altă întâmplare, deși oferă un interes mai mic. Iată parlamentul din Paris, care înaintează ca și celelalte (numai cu mai puțină îndrăzneală, de oarece vede situația mai bine), spre a pune botniță acestui balaur al statelor generale. Vrednicul doctor Guillotin, respectabil practician din Paris, a ticluit „Planul unui caiet de jalobe", după cum avea drept, întrucât avusese ideia. El poftește poporul să-l iscă-

lească; la care parlamentul cel mândru îl chiamă, spre a-şi da socoteală. El se duce, dar cu tot Parisul în urma lui; mulţimile inundă curţile dinafară şi iscălesc de zor *caietul*, chiar aici, în vreme ce sus doctorul dă socoteală. Parlamentul nu ştie cum să concedieze mai curând pe Guillotin cu complimente, spre a fi dus acasă pe umerii poporului. Pe acest respectabil Guillotin nădăjduim să-l mai vedem odată şi poate că o singură dată. Cât despre parlament nu-l vom mai revedea măcar odată; să rămâie deci înecat, dispărut din ochii noştri.

In timpul acesta toate aceste lucruri, oricât de îmbucurătoare ar fi, tind să bucure prea puţin pe creditorul naţional, sau chiar pe creditorii de orice soiu. In mijlocul unei imense îndoieli obşteşti, care siguranţă poate părea mai sigură decât banii din buzunar şi cumineţenia, de a-i ţine acolo? Specula negustorească, comerţul de orice soiu, au ajuns la ultimele limite ale lâncezelii; mâinile muncitorilor stau neocupate, încrucişate pe piept. Infricoşată perspectivă, când asprimea anotimpurilor a făcut şi ea isprava ei, iar la raritatea de lucru se adaugă raritatea pâinei. La începutul primăverei se stârnesc zvonuri de monopol, decrete regale, plângeri ale brutarilor împotriva morarilor; şi însfârşit, în luna Aprilie, cete de flămânzi în zdrenţe şi ţipete cumplite de mizerie. Aceştia sunt vestiţii *tâlhari*: o cătime oarecare de persoane în vieaţă, cari mult'ă vreme resfrânte şi reproduse de atâtea milioane de capete ca tot atâtea oglinzi concave şi înmulţitoare, ajung o lume întreagă de tâlhari şi, la fel cu cine ştie ce mecanism supranatural, pun în mişcare valul revoluţiei. Tâlharii sunt aici, tâlharii sunt colea, vin tâl-

harii. Tot așa răsuna până departe zgomotul arcului de argint al lui Febus-Apolon, împrăștiind ciuma și groaza cea palidă. Căci zgomotul acesta era și el o închipuire, supranatural; și înainta fără măsură și fără formă, *făcându-se el singur asemenea nopții.*

Dar să observăm cel puțin, pentru prima dată, puterea ciudată a bănuielei în această țară, în aceste timpuri. Dacă niște bieți oameni flămânzi se adună, înainte de a muri, în cete, în mulțime, cum fac în anotimpurile aspre sturzii și pescărușii, fie numai spre a ciripi trist împreună, pentru ca mizeria să privească în ochii mizeriei, dacă acești oameni flămânzi (ceeace nu pot face păsările flămânde) odată strânși ciotcă se pun să descopere, că nu e nevoie să moară atâta vreme cât se găsesc în țară merinde, odată ce ei sunt atâția, cu stomacurile goale dar cu mâinile vânjoase, ce nevoie mai e în toate astea de un mecanism supranatural ? La cele mai multe popoare nu-i nevoie, de bună seamă, iar la poporul francez, pe vreme de revoluție, și mai puțin. Acești tâlhari (cum a fost și cu ai lui Turgot acum 14 ani) au fost pururea împinși înainte și înrolați, fără trâmbiți de tobe, de aristocrați, de democrați, de d'Orléans, d'Artois și dușmanii binelui public. Dar sunt și astăzi istorici, cari vă dovedesc asta printr'un argument mare; acești tâlhari, cari pretind că n'au merinde, au totuși de unde să bea. Unii au fost văzuți în stare de beție. Fapt fără exemplu ! Dar la urma urmei nu vom putea prezice, că un popor, cu așa doză de încredere și de neîncredere (a căror îmbinare e menită să creeze bănuiala și îndeobște nesăbuința) va vedea lesne sub destule forme pe ne-

muritori combătând printre rândurile lui, fără să aibă vreodată trebuință de un mașinist epic.

Oricum ar fi, e limpede că tâlharii au intrat în Paris în cete numeroase, cu figura palidă, cu părul lins (adevărat tip de entuziaști), în zdrențe negre, dar și cu niște măciuci groase, cu cari izbesc cu furie în caldarâm. Ei, amestecându-se în învălmășeala alegerilor, ar vrea să semneze *caietul* lui Guillotin, sau orice alt caiet, ori jalobă, numai dacă ar ști să scrie. Tipul lor entuziast, vuetul măciucilor lor nu prevestește nimic bun, mai ales pentru fabricanții bogați din mahalaua Sfântul Anton, ai cărei lucrători sunt în legătură cu dânșii.

3. — ZGUDUIRI ELECTRICE

Dar iată că reprezentanții naționali din toate colțurile Franței au sosit la Paris cu sarcinile lor, ceea ce ei numesc *puterile* lor, în buzunar, întrebând, sfătuindu-se, căutând locuințe în Versailles. Aici trebuie să se deschidă statele generale, dacă nu la 1 cel puțin la 4 Maiu, foarte sigur, cu un mare alaiu și o gală. Sala măruntă este tâmplărită ca nouă și tapetată pentru ei. Până și costumele sunt fixate. O mare controversă asupra chestiunii de a se ști, dacă deputații stărei a treia vor purta pălăria lată cu marginile în jos, este în sfârșit lămurită. Streinii sosesc din toate părțile: trântori, caractere în doi peri, ofițeri în concediu, ca vrednicul căpitan Dampmartin, cu care nădăjduim să facem cunoștință. Toți aceștia vin din toate ținuturile, spre a vedea ce are să se întâmple. Comitetele noastre din cele 60 de sectoare sunt mai ocupate ca oricând. Acuma

e vădit lucru, că alegerile din Paris vor fi mai în zăbavă.

In ziua de 27 Aprilie astronomul Bailly observă, că jupân Reveillon nu e la post. Jupân Reveillon, mare fabricant de hârtie din strada Sf. Anton, el de obiceiu așa de exact, e lipsă din comitetul electoral, ba încă nici nu se va mai arăta vreodată.

In aceste „imense magazine de hârtie catifelată" se petrece prin urmare ceva. Vai, da ! Vai, astăzi nu se mai rădică un mongolfier, ci muncitorimea, prostimea, mahalaua se rădică. E oare adevărat că jupân Reveillon, altădată lucrător, a spus, că un lucrător putea să trăiască la largul lui cu 15 gologani pe zi, sumă de nimica? Sau, cred unii că l-au auzit ? Oamenii se înfierbântă, se frământă, iar frecătura mulțimei face temperamentul național *electric.*

In aceste vizuini întunecate, în aceste capete întunecate și aceste inimi flămânde, cine știe forma ciudată, ce va lua o nouă evanghelie politică ? Ce minunată întovărășire de muncitori se va manifesta ? Uitați-vă: indivizii în zdrențe, sporind repede în cete în zdrențe și alte cete vroind să vadă, împresoară fabrica de hârtie, demonstrând într'un graiu sgomotos, puțin gramatical și adresându-se de altfel pasiunilor, că nu ajunge 15 gologani pe zi. Straja orașului nu-i poate împrăștia; se stârnesc certuri, răgete. Reveillon isprăvind cu chițibușurile, se roagă de norod, se roagă de autorități. Besenval, în serviciu activ acuma, comandant al Parisului, trimite spre seară, după rugămințile stăruitoare ale lui Reveillon, vreo 30 de străjeri francezi. Aceștia mătură strada, din fericire fără să tragă un foc. Apoi

își fac aici tabără pentru noapte, în nădejdea că totul s'a terminat.

Dar nu merge așa ; a doua zi e cu totul altceva. Sf. Anton s'a rădicat din nou, mai amenințător ca oricând, întărit de bande necunoscute, cu tipul lor entuziast și reteveile lor. Orașul întreg se revarsă pe străzi spre a vedea; cum 2 căruțe pline cu caldarâm trec pe aici, sunt luate în primire ca un dar vizibil al cerului. Trebuie să se trimită o altă roată de străji franceze. Besenval și colonelul sunt într'o serioasă chibzuire, pe urmă trimit încă una; de abia poate să ajungă la fața locului, cu baionetele și amenințarea cu gloanțe. Ce priveliște ! O stradă astupată de grinzi, de tărăboiu și de cete de nepătruns de oameni; marea fabrică sfârticată de topoare și de flacări; țipete furioase de revoltă; salve de puști, la care răspund urlete, tot felul de zburături, cărămizi care plouă prin ferestre și de pe acoperișuri; cărămizi, blesteme și moarte de om.

Străjile franceze n'au tragere de inimă, dar sunt constrânse să stăruie. Vreme de o zi încheiată lupta continuă cu răstimpuri de încetinire și de pornire din nou. Soarele apune, dar Sf. Anton nu s'a lăsat. Tot Parisul e afară, alergând încoace și încolo. Vai, tunetul puștilor răsună până în restaurantele depărtate de pe șoseaua d'Antin și schimbă tonul convorbirilor la masă. Căpitanul Dampmartin își lasă sticla acolo și împreună cu unul sau doi prieteni se duce să vadă bătălia. Zdrențăroșii se uită la ei ponciș, strigând *jos aristocrații* și insultă crucea sfântului Ludovic. Ei îl împing cu cotul, îl ghiontesc, dar nu se ating de buzunarele lui; și chiar la Reveillon n'a fost un singur exemplu de furt.

Intr'amurg, fiindcă asta nu se sfârșește, Besenval se înarmează cu hotărîre și scoate străjile elvețiene cu guri de tun.

Ordinul este să se pună în mișcare, să someze mulțimea în numele legii, să se împrăștie. Dacă refuză, Elvețienii își vor încărca tunurile cu așchii de fier, în chip vizibil în ochii tuturora, iar dacă se încăpățânează în refuz, vor trage până ce strada va fi curățată „de ultimul om". După cum nădăjduise, ordinele sunt îndeplinite cu hotărîre energică. La vederea fitilurilor aprinse, a uniformelor roșii ale soldaților străini, mulțimile se risipesc repede în umbrele serii. O stradă înfundată; sunt 4 sau 5 sute de cadavre. Nenorocitul de Reveillon și-a găsit un liman în Bastilia și din fundul adăpostului său de piatră sloboade la plângeri, protestări și explicații timp de o lună încheiată.

Indrăznețul Besenval capătă mulțumiri dela clasele respectabile din Paris, dar nu întâmpină o primire bună la Versailles, lucru la care trebuie să se aștepte omul cu adevărate merite.

Dar care fu obârșia acestui mare măcel, a acestei zbucniri electrice? E din vina lui d'Orléans, strigă partidul curții: el cu aurul lui a năimit pe tâlhari. Prin cine știe ce metodă misterioasă, fără vuiet de tobe a scotocit toate colțurile, spre a-i strânge în acest loc, i-a asmuțit, i-a înflăcărat. Răul este binele lui. Curtea e de vină, strigă patriotismul luminat; aurul blestemat, viciușugul aristocraților i-a năimit și i-a aruncat asupra bietului Reveillon, spre a înfricoșa spiritele slabe și a dezgusta pe oameni de cariera libertății.

Besenval cu scârbă socoate, că răul a venit dela

„Englezi, duşmanii noştri naturali". Dar, vai, n'am putea mai degrabă să-l punem pe seama Dianei sub chipul foametei, sau a unor Dioscuri gemeni, *Asuprirea* şi *Răzbunarea*, aşa de des văzuţi în bătăliile dintre oameni? Sărmani zdrenţăroşi, cu totul copleşiţi de trude şi de pângărire, desfiguraţi de o mizerie hâdă, dar în cari totuşi Atotputernicul a turnat un suflet viu! Pentru dânşii e lucru văzut, că filozofismul maniac după libertate încă n'a copt pâine, iar oamenii din comitetele patriotice vor căuta să coboare nivelul până la nivelul lor propriu, dar nu mai jos. Tâlhari, sau ce-ar fi fost, pentru ei era o afacere serioasă. Ei îşi îngroapă morţii cu titlu de *apărători ai patriei*, martiri ai unei cauze bune.

Noi vom adăuga atâta: răzmeriţa şi-a făcut acum ucenicia; am văzut lovitura ei de încercare şi nimeni nu va spune că nu este cu rost. Incercarea viitoare va fi o lovitură de maestru, dând de ştire lumei uimite luarea în posesiune a unei stăpâniri de nediscutat. Acuma e rândul acestei cetăţui de piatră, cuibul tiraniei, numită *Bastilia* (sau *Clădirea*, ca şi cum n'ar mai fi altă construcţie) să-şi păzească tunurile.

Insfârşit în chipul acesta, cu adunări primare şi secundare, cu caiete de jalobe, cu cereri şi societăţi de tot felul, cu tunete de elocvenţă spumoasă, pe urmă cu tunete de focuri de pluton, Franţa frământată îşi săvârşeşte alegerile. Tot cerând şi trecând prin ciur, în mijlocul învălmăşelei şi-a tămbălăului, ea a cules sămânţa cea bună a deputaţilor ei naţionali (afară de câţiva zăbavnici din Paris), în număr de 1214 şi e gata să-şi deschidă statele generale.

Jean-Sylvain Bailly, astronom, care fu ales primar al Parisului, după cucerirea Bastiliei. El, deasemenea, şi-a pierdut popularitatea şi a murit, ca şi Regele şi Regina, pe eşafod, la vârsta de 57 de ani.

4. — ALAIUL

In prima Sâmbătă din Maiu este gală la Versailles, iar Luni în 4 ale lunei trebuie să fie o zi și mai însemnată. Cea mai mare parte din deputați au sosit și și-au luat locuințe, iar acuma, în șiraguri lungi bine orânduite, sunt admiși pe rând să sărute mâna Majestății Sale în castel. Crainicul suprem de Brézé nu dă satisfacție la toată lumea, căci trebuie să observăm, că întroducând nobilimea și clerul în prezența suveranului, el deschide cu dărnicie amândouă canaturile ușei, în timp ce pentru starea a treia nu deschide decât una. Totuși, este loc pentru a intra; Majestatea Sa are zâmbete pentru toți.

Bunul Ludovic primește pe onorabilii membri cu un surâs de speranță. El a pregătit pentru dânșii sala măruntă, cea mai spațioasă sală care e în apropiere și a supraveghiat adesea pe lucrători la munca lor; sală largă, cu o platformă înaltă pentru tron, curte și sângele regal; cu locuri dinainte pentru 600 de deputați din starea a treia; cu jumătate pe atâta nobilime de o parte și clerul de alta. Sunt galerii înalte, unde doamnele de onoare scânteind în mătase aurie, diplomații streini și alți dregători cu gulere albe în costume strălucitoare, pot să ia loc și să vadă, în număr de 2000. In centru radiază coridoare largi, iar prinprejur, înăuntrul zidurilor, o trecătoare circulară. Sunt camere pentru comitete, camere pentru strajă, cameră pentru haine. E într'adevăr o sală nobilă, unde tapițeria, cu ajutorul artelor inferioare, a făcut tot ce-a putut, iar perdelele pembe cu ciucuri mari și cu florile de crin simbolice nu lipsesc.

Sala e gata, până și costumul hotărît: starea a treia nu va avea pălăria cu marginea în sus, ci pălăria cu marginea în jos. Cât despre metoda de lucru, acuma după ce ne-am costumat, anume votul pe cap, sau pe tagmă și restul, care era poate bine să se fi lămurit, în vreme ce câteva ore mai târziu nu va mai fi timp, chestia este fără dezlegare, rămâne în suspensie în inima a 1200 de oameni.

Acuma în sfârșit soarele de Luni 4 Maiu a răsărit fără nouri, ca și cum n'ar fi fost vorba de o zi specială. Și totuși, dacă întâile lui raze puteau face să iasă sunete armonioase din statuia lui Memnon pe Nil, de ce natură erau sunetele pătrunzătoare, pline de nerăbdare și de prevestiri, ce le stârneau pregătirile din Versailles în fiece inimă! Parisul cel imens dă năvală în orice vehicul descriptibil și indescriptibil; din fiece oraș, din fiece sat, aleargă alți afluenți. Versailles e un ocean de oameni. Dar mai ales dela Biserica St. Louis până la biserica Notre-Dame, o tălăzuire uriașă de valuri vii cu țâșnirile lor de spumă sărind până pe acoperiș. Căci pe vârful hornurilor, cași pe culmea caselor, pe orice stâlp, pe orice picior de felinar, pe orice șubredă stinghie de firmă, s'a așezat curajul patriotic și fiece fereastră e împodobită cu frumuseți patriotice. Căci deputații se adună în biserica St. Louis spre a merge în alaiu la Notre-Dame, unde vor asculta predica.

Da, prieteni, puteți să luați loc și să priviți. Cu trupul sau cu gândul, toată Franța, toată Europa, pot să ia loc și să priviască, fiindcă e o zi ca puține altele. O, am putea plânge ca Xerxes. Iată-i înfipți în rânduri, înghesuiți ca niște făpturi într'aripate co-

borîte din văzduh și toți și mulți alții, care vor veni după ei, își vor fi reluat zborul, dispărând în imensitatea azurie cu mult înainte de a se șterge amintirea acestei zile. E ziua de botez a democrației; o epocă bolnavă a zămislit-o, odată scurse numărul cerut de 9 luni. Pentru feudalitate o zi de masluri! Un sistem social ruginit, ros de muncă (deoarece a făcut multe, te-a produs pe tine și ceeace știi) și cu gâlcevile și hoțiile lui, botezate biruințl glorioase, cu senzualitățile lui prefăcute în zahariseală bătrâncioasă, trebuie să moară! Și astfel în zbuciumul morții și în zbuciumul nașterei unui nou născut iese la lumină. Ce operă, cerule și pământule, ce operă! Bătălii și sânge, măcelurile din Septembrie, podul dela Lodi, retragerea dela Moscova, Waterloo, Peterloos, alegători a zece mărci, tărăboanțe și ghilotine și, începând din ziua asta, dacă am putea prooroci, două secole de lupte și de încăerări! Două secole! Nu mai puțin decât atâta trebuie, până ce democrația își capătă răsplata în ciuda unor epoci funeste, a unor epoci de șarlatanism, până ce o lume ciumată își dă duhul, spre a reînverzi și-a întineri din nou.

Bucurați-vă, totuși, mulțimi din Versailles; pentru voi aceste schimbări sunt ascunse, numai scopul glorios se vede. In ziua asta s'a pronunțat sentința de moarte împotriva falșităților, iar asupra realităților s'a pronunțat sentința de înviere, chiar de ar trebui să fie cândva, departe. In ziua asta s'a proclamat sus și tare, ca din trâmbițe de judecată, că minciuna *nu mai are întâietate.* Rețineți asta, bizuiți-vă pe asta, chiar dacă n'ar mai fi altceva; iar de aci încolo orice lucru să se călăuzească după

asta. „Altă cale nu există şi Dumnezeu să fie sprijinul vostru!" Astfel vorbea unul mai mare decât oricare dintre voi, începând capitolul lui din istoria lumei.

Fiţi cu luare aminte acum; uşile bisericei Saint-Louis se deschid de perete şi alaiul alaiurilor înaintează spre Nôtre-Dame. Aclamaţiile zguduie aerul, o singură aclamaţie imensă, care ar face să mai cadă păsările Greciei. Intr'adevăr, e o privelişte măreaţă, solemnă. Statele Franţei şi în urmă curtea Franţei; iată-le cum păşesc după ordonanţă, având fiecare locul şi costumul său. Cei de rând în mantale negre, simple, cu cravată albă; nobilimea în mantii de catifea cu broderii de aur, în culori strălucitoare, sclipitoare, şiroind de horbote şi legănându-şi penele; clerul în anterie, vestminte albe şi altele de-ale bisericei; la urmă vine regele însuşi şi casa regelui, toţi în pompa lor, în podoaba lor cea mai strălucită, în podoaba lor finală. Una peste alta 1400 de oameni adunaţi de toate vânturile pentru chemarea cea mai solemnă.

Da, în mulţimea asta, care înaintează în tăcere, se află un viitor întreg; nici o arcă simbolică nu este, ca a Evreilor, purtată de oamenii aceştia; totuşi şi cu dânşii este un contract de alianţă; ei deasemenea deschid o eră nouă în istoria omenirei. Tot viitorul este aici, iar ursita întunecată ghemuită pe ouăle ei. In inimile acestor oameni, în cugetele lor învălmăşite ea dăinueşte necitită, dar de neînlăturat. Lucru ciudat când te gândeşti! Ei au într'înşii această ursită şi totuşi nu e în căderea lor, nu e în căderea unui muritor, ci numai în căderea ochiului de sus stă s'o citească, pe măsură ce ea se dezvăluie în focul şi

tunetul artileriei de asediu și de câmp, în freamătul steagurilor de luptă, în tropotul armatelor, în văpaia orașelor incendiate și'n țipătul neamurilor zugrumate ! Toate aceste lucruri sunt ascunse, învăluite în ziua aceasta de 4 Maiu, sau mai degrabă învăluite în alte zile necunoscute, față de cari asta nu-i decât fructul și avântul public. Și într'adevăr, ce de minuni sunt cuprinse în fiece zi, dacă am avea darul, pe care din fericire nu-l avem, de a le descifra. Căci chiar și ziua cea mai neînsemnată nu este „afluentul a două eternități ?"

Până una alta să presupunem, prietene cititor, că prin puterea fără minuni a muzei Clio, am lua loc amândoi într'un colț, spre-a arunca o privire de o clipă asupra acestui alaiu, asupra acestei mări cu vieață, cu alți ochi decât restul, cu ochi profetici. Putem să ne urcăm și să stăm acolo fără teamă de cădere.

Cât despre marea cu vieață și mulțimea nenumărată care privește, ea e din nenorocire prea învălmășită. Totuși, dacă ne uităm bine, nu cumva sunt aici în mare număr unele figuri fără nume, cari ni se vor da pe față, văzute sau presupuse ? Tânăra baroană de Staël; de bună seamă, ea a luat loc la o fereastră printre femei onorabile mai în vârstă. Tatăl ei este ministru, printre persoanele de gală, iar în ochii ei cel principal. Tânără și spirituală amazoană, nu aici este locul tău de odihnă, nici pentru iubitul tău tată. După cum Malebranche vedea toate lucrurile prin Dumnezeu, tot așa d-l Necker vede toate lucrurile prin Necker. Teoremă, care n'a putut sta în picioare.

Dar unde-i fata cu părul negru, cu purtare ușoară,

cu inimă de foc, domnişoara Théroigne? O, frumoasă şi bună de gură brunetă, care cu vorbele şi privirile tale zvăpăiate vei străpunge inimi aspre, batalioane de oţel şi vei ademeni chiar pe un împărat austriac, suliţa şi coiful îţi sunt ursite la ceasul cuvenit, dar, vai, şi cămaşa de forţă şi-o îndelungă închisoare la puşcărie. Mai bine ar fi fost pentru tine să 'rămâi în Luxemburgul tău de baştină şi să ajungi mama copiilor unui om de treabă; dar nu asta era sarcina ta, nu asta ţi-era menirea.

Printre bărbaţi ar trebui o limbă de fier, sau mai de grabă o sută de limbi, spre-a înşira toate notabilităţile. Oare marchizul Valadi nu şi-a părăsit pălăria-i largă de quaker, greaca-i pitagoriciană din Wapping şi din Glasgow? De Morande cu *Curierul Europei* şi Linguet cu *Analele* spun adio negurilor Londrei, devin foşti redactori, spre a putea hrăni ghilotina şi să-şi recapete răsplata. Oare acela de colo, în vârful degetelor dela picioare, nu e Louvet (din Faublas)? Şi Brissot, numindu-se de Warville, prietenul Negrilor? El, împreună cu marchizul de Condorcet şi elveţianul Clavière, au creat, ori sunt aproape să creeze, *Monitorul*. Spre a face o dare de seamă a unei astfel de zile trebuiesc scriitori aleşi.

Il vedeţi de departe, foarte jos probabil, căţuşi de puţin în locurile de onoare, pe un Stanislas Maillard, portărel călare dela Châtelet, om din cei mai şmecheri; pe un căpitan Hulin din Geneva, un căpitan Ilie din regimentul Senei, amândoi c'un aier de jumătate-soldă. Jourdan, cu nişte favoriţi de culoare cărămizie, care nu are încă barba de cărămidă, geambaş necinstit? Peste câteva luni va avea altă treabă şi va fi Jourdan Taie-capete.

Desigur apoi în vreun loc nu de onoare stă, ori se iţâie bombănind, ca să vadă cu toată statura lui mică, un muritor soios şi puchinos, mirosind a funingine şi a doftorii de grajd : Jean-Paul Marat din Neuchatel. O, Marat, înoitor al ştiinţei omeneşti, ticluitor de lecturi despre optică, o, cel mai de seamă dintre veterinari, mai înainte în grajdurile lui d'Artis, când sufletul tău veştejit contemplă toate acestea prin faţa ta veştejită, aprigă şi însemnată de soartă, ce vede oare ? Vreo licărire slabă de speranţă, ca un zori de zi după o noapte din Noua-Zemlia ? Sau nu-i decât o licărire albastră, sulfuroasă, populată de vedenii, de bănueli, de nenorociri şi răzbunări fără capăt ?

Abia decă mai e nevoie să vorbim de negustorul de postavuri Lecointre, care şi-a închis prăvălia ca să alerge în înghesuială, nici de Santerre, berarul cu gura mare din mahalaua Sf. Anton. Două alte persoane şi numai două trebuie să fie semnalate. Uriaşul acesta musculos, ale cărui sprâncene negre şi chip turtit ascund energia în repaos a unui Hercule, care nu-i încă furios, e un avocat nevoiaş, lipsit de clientelă. Numele lui e Danton. Luaţi notă. Apoi celălalt, camaradul lui becisnic zidit, fratele lui de intrigi, cu pletele acestea lungi cu zulufi, cu mutra de haimana, minunat iluminată de raze de geniu, ca şi cum o lampă cu naftă ar arde înăuntru. Acesta e Camille Desmolins. Spirit fin, răutăcios, cu o vervă elocventă. Unul dintre sufletele cele mai agere, cele mai limpezi printre aceste milioane. Sărmane Camille !. Spună de tine ce-or vrea, ar fi greşit să se spună, că ar fi putut cineva să te cunoască fără aproape să te iubească ; zăpăcit încân-

tător, atât de sclipitor în ușurința ta ! Dar uriașul musculos, care nu-i încă furios, am spus, că e Jacques Danton ; un nume, ce va fi adesea cunoscut în revoluție. El este, sau are să fie, președintele sectorului electoral al Cordelierilor din Paris și în curând are să facă să zbucnească plămânii lui de bronz.

Să nu ne oprim mai mult timp cu mulțimea învălmășită, căci acuma iată, că deputații stărei a treia sunt în văz.

Printre acești 600 de inși cu simple cravate albe veniți să reîntremeze Franța, am putea oare să ghicim, cine va fi *regele* ? Căci le trebue unul, rege sau căpitan, ca la orice adunătură de bărbați. Oricare ar fi treaba lor, este aici un om, care prin caracterul, inteligența și poziția lui, e mai destoinic decât toți s'o facă. Omul acesta, viitor rege, neales încă, pășește printre ceilalți. Să fie oare acela cu părul negru, des ? Cu *râtul,* cum îi zice el însuși, croit să fie „zgâlțâit", ca un semn senatorial. Printre sprâncenile lui dese și aspre, cu fața-i țepoasă, crestată, plină de negi, iese la iveală urîțenia naturală, vărsatul, neînfrânarea, falimentul și focul arzător al geniului, ca flacăra unei comete proiectându-și văpaia de funingine în sânul celor mai întunecate învălmășeli. E Gabriel-Honoré Riquetti de *Mirabeau,* evocatorul vorbelor mari, conducătorul de oameni, deputat de Aix. Luându-ne după doamna de Staël, el înaintează mândru, cu toate că mulți ochi îl privesc ponciș, scuturându-și părul cel negru, coama lui de leu, părând că proorocește fapte mari.

Da, cititorule, iată tipul de Francez al secolului cel nou, ca Voltaire al celui trecut. Este Francez prin

năzuințele lui, prin cunoștințele-i câștigate, prin virtuțile, prin vițiile lui, poate că mai Francez decât oricare alt om, dealtfel purtând în el o gloată întreagă de oameni. Priviți-l bine. Fără el Adunarea Națională ar fi fost cu totul alta. Cu drept cuvânt ar fi putut spune, împreună cu vechiul despot: „Adunarea națională sunt eu".

Dintr'o climă meridională, dintr'un sânge meridional sălbatic, deoarece alde Riquetii, sau Arrighetti, trebuiseră cu câteva secole mai înainte să fugă din Florența și de Guelfi, venind să se așeze în Provanța. Aicea din generație în generație se arătară pururea o rasă aparte, arțăgoși, nepotoliți, iuți, dar adevărați ca oțelul ce-l poartă la coapsă, de-o activitate nesăbuită, care tinde uneori spre nebunie, dar nu ajunge până acolo. Un Riquetti odinioară, în îndeplinirea zmintită a unor jurăminte zmintite, înlănțui împreună doi munți; lanțul „cu steaua lui de fier cu 5 raze" se vede și astăzi. Oare Riquetti modernul nu va putea să deslănțue tot atâția, împingându-i la vale? Și asta are să se vadă.

Destinul a avut de furcă cu capul acesta întunecat și colosal al lui Mirabeau; destinul a veghiat asupră-i, l-a pregătit de departe. Iată pe bunicul lui, om zdravăn, cu *gâtul de arg'nt, zdrobit*, sfârticat de 27 de răni într'o singură luptă, întins însângerat pe podul din Casano, în timp ce călărimea prințului Eugen trecea și iar trecea pe deasupră-i în galop. Numai că un sergent în fuga lui pusese o căldare de campanie pe capul celui prea iubit. Iar Vendôme, lăsând să-i cadă binoclul, strigă gemând: „Mirabeau deci a murit". Cu toate acestea el nu murise, ci se redeșteptă la viață, iar chirurgia făcu o minune. Căci

Gabriel trebuia să vină; cu gâtul lui de argint cel înviat din morți își purtă drept vreme de ani îndelungați capul lui zdrobit, se însură și zămisli pe aprigul marchiz Victor, *prietenul oamenilor*. După care în sfârșit în anul ursit 1749 iese la lumină acest Gabriel-Honoré multă vreme așteptat, cioplit din topor, cel mai neastâmpărat puiu de leu din această semințe neastâmpărată. Cu câtă mirare leul cel bătrân (căci bătrânul nostru marchiz era tot sânge de leu, de neînfrânt, tăiat în stâncă, pervers), cu câtă uimire își contemplă el odrasla ! Și se hotărî să-l dreseze așa cum nu mai fusese un leu până acuma. Dar e în zadar, marchize ! Acest puiu de leu, chiar dacă l-ai jupui și l-ai strivi, n'are să învețe să tragă căruța economiei politice și să devină *prietenul oamenilor*. El nu va fi *tu*, ci va fi și trebue să fie *el*, altul decât tine. Procese de divorț, o familie întreagă în închisoare afară de unul și 60 de *răvașe de popreală* numai pentru nevoile tale, nu vor face decât să uimească lumea.

Nenorocitul nostru Gabriel, victimă a păcatelor lui și a păcatelor altora, a fost în insula Ré, din al cărei turn a ascultat vuietele Atlanticului ; în castelul If, unde a ascultat vuietele Mediteranei. A fost și în fortul Joux; apoi vreme de 42 de luni aproape fără îmbrăcăminte în castelul din Vincennes, toate prin *răvașe de popreală* ale leului său de tată. A fost și în temnița din Pontarlier, constituit prizonier de bună voie ; a fost surprins străbătând prin vad brațe de mare, la ape joase, fugind de chipul oamenilor. A pledat înaintea parlamentului din Aix, spre a-și recăpăta nevasta. Publicul se adună pe acoperișuri spre a-l vedea, odată ce nu poate să audă pe „clăn-

țăne dinți" cum îi zice ciudatul Mirabeau bătrânul, care nu vedea în această elocvență judecătorească atât de admirată decât un zgomot de fălci încoronate de un cap gol, sunător a tobă.

Cât despre Gabriel-Honoré câte n'a văzut și încercat în aceste ciudate aventuri ! Dela sergentul de recrutare până la primul ministru, librari străini și librari băștinași, a văzut toate soiurile de oameni. Și el și-a câștigat pentru sine orice soiu de oameni, căci în fond acest neîmblânzit sălbatic este o inimă sociabilă, iubitoare ; dar și-a câștigat mai ales orice soiu de femei. Dela fata arcașului din Saintes până la această tânără și frumoasă Sofia Monnier, pe care a trebuit „s'o răpească", urmând apoi să fie decapitat în portretul lui. Căci într'adevăr, de când a murit profetul arab spre marea mirare a lui Ali, nici când nu s'a mai ivit așa erou în dragoste, cu puterea a 30 bărbați. In războiu el ajută la cucerirea Corsicei, se bate când în duel când în harță neregulată și arde cu biciul pe niște baroni defăimători. In literatură scrie despre *despotism*, despre *răvașele de popreală*, bucăți erotice, safice, werteriene, porcării, blesteme, cărți despre *monarchia prusiană*, despre Cagliostro, despre Calonne, despre compania apelor din Paris, fiecare lucrare semănând, spunem noi, cu un foc de alarmă din smoală, fumegând, nemăsurat, neașteptat; ibricul, fitilul, smoala, erau cu adevărat ale lui ; dar grămada de zdrențe, de lemne uscate, de combustibil fără nume, erau împrumutate dela misiți, dela telali de tot felul. Drept care am auzit pe mai mulți misiți strigând : ieși afară, focul e al meu.

Privindu-l într'un chip general, rareori om a avut

un aşa talent să împrumute dela altul. Ideia, facultatea altui om, el şi le însuşia ; putea să-şi însuşească şi omul însuşi. *Totul numai resfrângere* şi oglindire, striga bătrânul Mirabeau, care putea să vadă mai bine, dar nu vroia. Prieten al oamenilor, bătrâne morocănos ! Fiul a moştenit sociabilitatea lui, natura sa buluccie, care va fi pentru dânsul calitatea calităţilor. In lupta lui contra despotismului a câştigat darul acesta *„ajută-te"* şi totuşi n'a pierdut glorioasa însuşire firească a frăţiei, care primeşte ajutor dela alţii. Rară îmbinare ! Omul acesta poate trăi prin sine. Şi cu toate acestea trăieşte din viaţa altora şi sileşte pe ceilalţi să-l iubească şi să lucreze cu dânsul. E născut rege al oamenilor.

Dar mai uitaţi-vă cum a aruncat în vânt toate formulele, după cum repetă bătrânul marchiz. Iar faptul acesta, dacă îl cântărim, va avea în astfel de vremuri un mare tâlc. Acesta deci nu-i om cu sisteme, ci un om cu instincte şi cu vederi lăuntrice. Un om, totuşi, care va contempla cu îndrăzneală orice obiect, îl va străbate cu privirea şi va face din el cucerirea lui, căci are inteligenţă, are o voinţă, are forţă mai mult decât ceilalţi. Un om nu cu ochelarii logicei, ci *cu ochi*. Din nenorocire, fără cele 10 porunci, fără lege morală, fără teoremă fixă de nici un soiu şi cu toate acestea nu fără un suflet vânjos trăind în el, iar în acest suflet sinceritate. O sinceritate reală, fără ascunzişuri, fără comedie. Şi iată-l acuma, după ce-a luptat 40 de ani contra despotismului şi-a aruncat în vânt toate formulele, iată-l gata să ajungă purtătorul de cuvânt al unui popor, care vrea să facă la fel. Căci, tocmai, nu-i şi voinţa Franţei de a lupta contra despotismului, de-a arun-

ca în vânt vechile formule, pe cari le găsește zadarnice, ruginite, departe cu totul de realitate? Ea vrea să termine cu astfel de formule, chiar de-ar trebui să umble goală pușcă, la nevoe, până va găsi altele noi.

Spre atare operă și în chipul acesta pășește acest ciudat Riquetti Mirabeau. Iată-l cum înaintează într'o atitudine năvalnică și severă, cu păru-i negru de Samson sub pălăria cea mare cu marginile în jos. Morman de funingine arzătoare, care n'ar putea fi nici stins, nici înăbușit, dar va umple Franța de fum. De data asta a găsit *aier;* va arde în toată voia, dar va umple și Franța întreagă de flacări, într'o atmosferă de fum. Soartă ciudată! Patruzeci de ani de foc intern, patruzeci de ani de ciocniri și de aburi negri și după asta izbânda. Și ca un munte arzător face zbucnire până la cer, vreme de 23 de luni sclipitoare varsă în flacări și în șuvoaie de lavă tot ce e într'însul, farul și minunea Europei încremenite, apoi se lungește istovit, înghețat pentru vecie. Treci prin urmare, problematicule Gabriel-Honoré, cel mai mare dintre ei! In toată reprezentanța națională, în toată națiia, tu nu ai pereche, nu ai un al doilea.

Dar dacă Mirabeau e cel mai mare, care din acești șase sute ar putea fi cel mai mic? Să semnalăm oare pe omul acesta mărunțel, sub 30 de ani, cu ochelari, c'o înfățișare neliniștită, neînsemnat, cu ochii șterși, vicleni, cu nasul în vânt, ca și cum ar adulmeca îngrijat nesiguranța vremurilor viitoare; cu pielea de-o culoare ca fierea, schimbătoare, a cărei nuanță finală ar putea să fie verdele palid al mării. Acest individ verzuiu este un avocat din Arras; numele lui

e Maximilian Robespierre, fiu de avocat. Tatăl său întemeiase loji masonice sub epitropia lui Charles Edouard, pretendentul englez. Maximilian, primul născut, căpătă o educaţie economică, o bursă la colegiul Louis le Grand din Paris, unde a avut camarad pe veselul Camille Desmolins. El se rugă însă de directorul Rohan, vestitul cardinal cu salba, să-l lase să iasă, spre a dispune de bursă în favoarea unui frate mai mic. Rigidul Max se întoarse deci în casa părintească din Arras şi fu însărcinat chiar cu un proces, în care reuşi, în favoarea primului paratrăsnet al lui Franklin. De un spirit neliniştit însă drept, cu o inteligenţă mărginită însă limpede şi vioaie, el ajunse repede căutat în lumea oficială, care recunoscu într'însul un om de afaceri excelent, din fericire lipsit cu totul de geniu. In consecinţă episcopul, după ce a cerut sfaturi, îl numi judecător în eparhia lui ; iar el împărţi poporului dreptatea cu credinţă. Iată că într'o zi se înfăţişează un învinuit, a cărui crimă merită spânzurătoarea. Rigidul Max se vede silit să abdice, deoarece conştiinţa lui nu-i îngădue să trimeată la moarte pe un fiu a lui Adam. Om rigid, strâmt, impropriu pentru revoluţie, al cărui suflet mic, străveziu şi anost ca berea leşinată, n'ar putea niciodată să ajungă la fermentarea oţetului, până când toată Franţa în clocote va deveni de o violenţă de oţet. Avem să vedem bine.

Intre aceste 2 extremităţi, cel mai mare şi cel mai mic, câţi alţii mari şi mici păşesc în alaiul acesta spre ursitele lor deosebite ! Iată pe Cazalès, tânărul şi învăţatul ofiţer, care va ajunge elocventul orator al regalismului şi va dobândi umbra unui nume. Incercatul Monnier, încercatul Malouet, a cărui expe-

rienţă parlamentară şi prezidenţială va da greş repede înaintea şuvoiului lucrurilor. Un Pétion şi-a lăsat roba şi dosarele la Chartres, spre-a întreprinde pledoarii mai furtunoase, fără să uite să-şi aducă vioara, căci e iubitor de muzică. Părul îi încărunţeşte, deşi e tânăr ; convingeri şi credinţi de-o statornicie de neturburat trăiesc în omul acesta, dar dintre toate cea mai solidă e credinţa în el însuşi. Un pastor protestant, Rabaut Saint-Etienne, apoi un tânăr zvelt cu o elocvenţă pasionată, Barnave, vor pune umărul să reîntremeze Franţa. Printre ei sunt atâţia tineri ! Spartanii nu îngăduiau bărbaţilor să se însoare până la 30 de ani. Aicia câţi sunt însă sub 30, având ca chemare nu să producă un singur cetăţean, ci o naţiune, o lume de cetăţeni. Bătrânii au de lecuit finanţele, tinerii să curăţe murdăriile ; dar această din urmă sarcină nu este oare cea mai grabnică ?

Un grup de deputaţi şters şi fără fizionomie în rolul lor oficial este cel din Nantes. Aceşti reprezentanţi, simpli figuranţi cu mantaua şi pălăria cu marginele în jos, poartă în buzunare un caiet de jalobe cu această ciudată cerere şi altele la fel : „Meşterii de peruci din Nantes să nu mai fie stingheriţi prin admiterea de noi confraţi, întrucât numărul actual de 92 este mai mult decât îndestulător". Norodul din Rennes a ales pe arendaşul Gérard, om de bun simţ şi de-o sinceritate naturală, dar fără nici o învăţătură. El calcă acolea cu un pas vânjos, unic în îmbrăcămintea-i ţărănească de arendaş, dispreţuitor al mantiilor şi al costumelor. Numele lui Gérard, sau tata Gérard, cum îi zic ei, va fi dus până departe, răspândit prin epigrame

fără sfârşit, în satire regaliste şi în calendarele didactice ale republicanilor. Cât despre Gerard el însuşi, când, după întâile încercări ale treburilor parlamentare, a fost întrebat ce crede sincer în privinţa asta, el răspunse :

— Cred, că printre noi se află un mare număr de derbedei.

Aşa păşeşte tata Gerard, zdravăn în bocancii lui groşi, fără a se sinchisi unde îl duc.

Dar vrednicul doctor Guillotin, pe care nădăjduiam să-l vedem altă dată ? Dacă nu-i aici, ar trebui să fie, iar noi îl vedem cu ochii profeţiei. Căci într'adevăr deputaţii parizieni sunt toţi puţin în întârziere. Ciudat Guillotin, respectabil practician, hărăzit de-o ursită satirică la cea mai ciudată nemurire, care a scos vreodată pe un muritor necunoscut afară din lăcaşul lui de odihnă, din sânul uitării ! Guillotin poate perfecţiona ventilaţia sălii, poate fi în toate cazurile de poliţie medicală şi de higienă de un ajutor spornic. Dar mult mai presus de toate acestea el poate da la lumină *Raportul* său asupra codului penal, dezvăluind o maşină de tăiat capul, întocmită artistic, care va ajunge vestită şi universal vestită.

Acesta este produsul străduinţelor lui Guillotin, dobândite nu fără meditaţie şi fără citiri. Care produs este botezat de recunoştinţa şi uşurinţa populară cu un derivat de genul femenin, ca şi cum ar fi fost fata lui : *ghilotina*. „Cu maşina mea, domnilor, fac să vă zboare capul într'o clipită şi nu simţiţi nici o durere". La care toţi se pun pe râs. Nenorocit doctor ! Timp de 22 ani el, cel neghilotinat, nu va auzi vorbindu-se decât de ghilotină, nu va vedea

altceva decât ghilotină. Apoi, la moartea lui, va trebui să rătăcească vreme de veacuri încheiate, fantomă nemângâiată pe malurile urâte ale Stixului și ale Letei cu un nume, care are sorți să supraviețuiască numelui lui Cezar.

Uitați-vă la Bailly, tot din Paris, istoric al astronomiei vechi și moderne, reputație consfințită de timp. Sărmane Bailly! Cum se va îneca senina și fermecătoarea ta filozofie, blândă și superficială ca licărirea lunei, într'o învălmășeală deasă și neagră de președenție, de primărie, de oficialitate diplomatică, de grabnică scârbotenie, iar la urmă în prăpăstiile întunecimilor veșnice! Era drum lung de scoborît din calea cerească a Laptelui până la drapelul roșu. Alături de acest bălegar fatal în acea zi de infern pentru tine tu cel din urmă de sigur va trebui să tremuri, deși *numai de frig*. Lucrarea minții nu-i practică; a fi slab nu-i tocmai o nenorocire. Dar să fii mai slab decât sarcina ta! Blestemată fie ziua, când te-au cocoțat, pe tine trecător pașnic, pe sălbaticul armăsar al democrației, care, disprețuind pământul de sub picioare, ba și mai mult înfruntând până și stelele, n'a putut să fie încălecat de niciun Astolphe cunoscut.

Printre deputații stărei a treia sunt negustori și artiști, oameni de litere, 372 de avocați și cel puțin un preot, starețul Siéyes. El deasemenea este unul din cei 20, trimiși de Paris. Priviți-l, pe acest om mărunțel și sprinten. In el e instinctul și trufia logicei, fără pasiune, sau cu o pasiune unică, aceea a desertăciunei personale. Numai dacă am putea numi pasiune ceeace, într'o mărire concentrată și izolată, se pierde în mijlocul unor nouri transcendentali, spre

a lua pe urmă loc pe băncile parlamentului cu o nepăsare de zeu contemplând pasiunile din înălțimea tronului său ! Acesta e omul și orice cuminţenie va muri împreună cu el. Acesta e Siéyès, care va fi constructorul de sisteme, constructorul general de constituţii și care va construi la constituţii piramidale câte vreţi, cari din nenorocire se vor prăbuși toate înainte de a le râdica schelele. „Politica, spunea el lui Dumont, este o știință, pe care cred c'am terminat-o". O, Siéyès, câte lucruri ești tu menit să privești cu ochii tăi atenţi și departe-văzători! Dar nu-i oare curios să știm cum se uită Siéyès acuma, în zilele noastre, căci se spune, că trăiește încă (în 1834) la clădăriea aceasta de constituţii, cu liniștea reumatică a extremei bătrâneţi? Trebue să mai avem vreo speranță în vechiul și autoritarul transcendentalism? Cauza victorioasă a plăcut zeilor, dar lui Siéyès cauza învinsă.

Astfel păşeşte în timpul acesta alaiul deputaţilor stării a treia în mijlocul uralelor, cari zguduie cerul și a binecuvântărilor, cari pornesc din toate inimile.

După aceea vine nobilimea, apoi clerul. Cât despre aceste două tagme ne-am putea întreba : Ce vin ele să facă anume aici ? Anume, deși nici nu visează la asta, spre a răspunde la această întrebare, care li se va pune cu o voce de tunet. Ce faceţi voi aici, pe pământul acesta frumos al lui Dumnezeu, în această grădină de muncă, unde oricine nu lucrează este un cerșetor, sau un hoţ ? Nenorocire, nenorocire lor și tuturor, dacă nu pot răspunde decât atât : Adunăm dijmele și împărţim vânatul. Uitaţi-vă, până una alta, cum d'Orleans își dă aiere, că merge înain-

tea tagmei lui și se amestecă cu starea a treia. Pentru dânsul sunt *urale;* pentru ceilalți foarte puține, deși ei își agită pălăriile cu pene cu tăietură feudală și au spada la coapsă. Printre ei este d'Entraigues, tânărul nobil din Languedoc și înafară de asta câțiva vasali ai regelui, mai mult sau mai puțin vrednici de luat în seamă.

Este Liancourt și la Rochefoucauld, cei 2 liberali cu manii englezești. Mai este Lally cu evlavia-i firească; o pereche de Lameth liberali. Mai presus de toți este Lafayette, al cărui nume va fi Cromwell-Grandisson și va umple lumea. Și el a aruncat la o parte multe formule, dar nu pe toate. El adoptă formula lui Washington și se ține de ea, se agață de ea, după cum un vânjos vas de război se agață și se leagănă pe lanțul ancorei, care, după toate schimbările valurilor și ale vijeliei, rămâne pironită în același loc. E o fericire pentru dânsul, fie că e o glorie sau nu. Singur dintre toți Francezii el are o teorie asupra lumei și o inimă dreaptă, spre a i se conforma; ar putea deveni un erou și un caracter fără pată, chiar dacă n'ar fi decât eroul unei idei. Observați mai departe pe vechea noastră cunoștință parlamentară, Crispin-Catilina d'Espremenil. Din insulele Mediteranei s'a întors regalist înfocat, pocăit până în vârful degetelor, părând nelalocul său. Luminile lui intelectuale, destul de șterse în zilele cele bune, nu mai au decât străluciri cu întrerupere. In curând Adunarea Națională, spre a nu-și pierde vremea, îl va declara coborît în stare de zăticneală.

Să semnalăm la urmă și pe rotofeiul Mirabeau cel tânăr, indignat că vede pe fratele lui mai mare printre rândurile stărei a treia; este vicontele de Mira-

beau, numit mai adesea *Mirabeau-butoiu*, din pricina rotunjimei lui şi a cantităţii de băuturi spirtoase, ce înghite.

Colea deci păşeşte nobilimea noastră franceză, în mare pompă de cavaleri. Dar, vai, ce schimbare în vechea ei poziţie. Iată-i duşi departe de latitudinea lor de naştere, ca nişte munţi de ghiaţă dela polul Nord în marea dela Ecuator, spre a se mistui în neant! A fost o vreme, când aceşti duci cavaleri conduceau lumea aievea, măcar numai spre prada din bătălie, unde se găsea pe atunci simbria cea mai bogată. Fiind dealtfel conducătorii cei mai dibaci, aveau partea leului, pe care nimeni nu le-o putea tăgădui. Acuma însă, când au fost născocite atâtea unelte de lucru, pluguri perfecţionate, maşini şi scrisori de schimb; acuma când până şi pentru tâmbălăul bătăliilor poţi să tocmeşti sergenţi recrutori cu douăzeci de gologani pe zi, ce rost au aceste persoane, cavaleri brodaţi cu aur, în mantiile lor de catifea şi cu pălăriile lor cu croială feudală şi împopoţonate cu pene? Nişte trestii care se leagănă în vânt!

Iată şi rândul clerului cu caiete cerând desfiinţarea pluralităţii de beneficii, reşedinţă pentru episcopi, o mai bună plată a dijmelor. Dregătorii, putem să vedem, calcă solemn, mai la o parte de numeroşii nedregători, cari la dreptul vorbind nu sunt decât starea a treia în anterie de preoţi. Şi aici se va îndeplini învăţătura, cu toate că prin ciudate răsturnări: spre adânca lor uimire cei mari vor ajunge cei mici. Ca exemplu, printre altele, priviţi pe blajinul Grigore; într'o zi preotul Grigore va fi episcop, atunci când cei mai de sus de astăzi vor rătăci risipiţi, episcopi fără eparhie. Cu alte gânduri observaţi

deasemenea și pe starețul Maury, cu figura-i lătăreață și îndrăzneață, cu gura-i croită pentru gingășii, cu ochii lui mari în care radiază inteligența și falșitatea și soiul acela de sofism, care se miră, când vede că e numit sofistic. Cârpaciu meșter de piei vechi, pe care le face să pară nouă, e un om care se înalță mereu. El spunea lui Mercier : „Vei vedea, voiu fi în Academie înaintea dumitale". Foarte probabil, prea îndămânaticule Maury. Mai mult încă, tu vei avea pălăriea de cardinal și catifea și glorie. Dar, deasemenea, în șiragul vremei nimic alta decât uitarea, ca și noi ăștiilalți și 3 coți de țărână. Pentru atare sfârșit la ce servește cârpoceala pieilor vechi? Mai glorioasă, prin comparație, este vieața, pe care o duce bătrânul tău tată, făcând ghete cu destulă dibăcie, putem să nădăjduim. Maury nu-i lipsit de îndrăzneală. Mai târziu va purta pistoale și la strigătul de moarte : *La felinar !*, el va răspunde cu sânge rece : „Prieteni, o să vedeți mai bine ?"

Dar colo, în fund, cu mersul acela șchiopătând, recunoașteți pe episcopul Talleyrand-Périgord, reverența sa din Autun. O strâmbătură diabolică se citește pe această nereverențioasă reverență din Autun. Va face și va suferi ciudate lucruri și va deveni el însuși unul dintre cele mai ciudate lucruri, care s'au văzut, sau care se pot vreodată vedea. Un om trăind din falșitate și în falșitate ; și totuși nu-i ceeace se chiamă un om falș ; asta constitue specialitatea lui. Va fi o enigmă pentru vremurile viitoare, sau cel puțin cată să sperăm. Un astfel de produs al naturei și al artei nu era cu putință decât în așa epocă, în era hârtiei și-a arderei de hârtii. Socotiți pe episcopul Talleyrand și pe marchizul de Lafayette

ca pe niște culmi ale celor 2 spețe a lor și spuneți încă odată, văzând ce-au făcut, ce-au fost : *O tempus, ferax rerum !* (O, vremuri, bogate în evenimente !)

In total, cu toate acestea, nenorocitul acesta de cler nu-i deasemenea târît de șuvoiul secolelor departe de latitudinea lui de baștină ? Gloată anormală de oameni, despre care presimțirea nelămurită a lumei întregi înțelege, că ei nu mai înțeleg nimic. Odinioară ei alcătuiau o preoțime, erau tâlmacii înțelepciunei, descoperitori a ceeace e sfânt în om, adevărați clerici, moștenitorii lui Dumnezeu pe pământ ; dar astăzi ? Ei trec în tăcere, cu caietele așa cum le-au putut ticlui și nimeni nu strigă : Dumnezeu să-i binecuvinteze.

Regele Ludovic cu curtea încheie alaiul; zglobiu în această zi de speranțe, e salutat cu aplauze ; și mai mult decât el ministrul său Necker. Câtuși de puțin însă regina, deasupra căreia speranța nu-i făcută să strălucească. Nenorocită regină predestinată! Părul îi e de pe acum încărunțit de griji și de cruci; fiul ei cel mare își trage zilele acestea sufletul ; neagra bârfeală i-a terfelit numele cu o pată de neșters, de neșters cât timp va dăinui generația asta. In loc de *„Trăiască regina !“* glasuri i-aruncă insulta de : „Trăiască d'Orléans!“ Din frumusețea-i de regină puțin lucru rămâne, afară doar de majestate. Acuma nu mai e grațioasă, ci trufașă, țeapănă, suferind în tăcere. Cu un amestec de sentimente, în cari bucuria nu-și are locul, ea se resemnează la această zi, pe care sperase să n'ajungă niciodată s'o vadă. Sărmană Maria Antoaneta ! Cu instinctele tale nobile și pătrunzătoare, cu agerimea privirei tale, cu apucă-

turile tale de vederi prea înguste pentru opera, ce ai de făcut ! O, pentru tine sunt provizii de lacrimi, de dureri amare, de dulci înduioșări de femee, deși în tine e o inimă împărătească, a fetei Mariei Tereza. Victimă preursită, închide ochii asupra viitorului!

Astfel, în alaiu măreț, au trecut aleșii Franței. Unii mergând spre onoare și-o activitate copleșitoare, mulți dintre ei spre dezonoare, o bună parte spre măcel, spre învălmășeală, surghiun și disperare. Și toți spre veșnicie ! Atâtea elemente deosebite, puse laolaltă în cada în fermentare, cu o acțiune și o reacțiune incalculabile, cu afinități elective, cu dezvoltări explozive, totul spre-a alcătui un leac, aplicabil unui sistem social pe ducă. De bună seamă, adunătura cea mai ciudată de oameni, dacă ne uităm bine, care se va fi întâlnit vreodată pe planeta noastră pentru astfel de treabă. O societate de-o mie de ori complexă, gata să facă explozie din adâncurile-i nesfârșite ! Iar oamenii aceștia, cârmacii ei, tămăduitorii ei, fără cârmă pentru ei înșiși, fără altă cârmă decât evanghelia după Jean-Jacques Rousseau ! Pentru cel mai înțelept dintre ei, ceeace trebue să numim cel mai înțelept, omul nu-i decât la întâmplare pe pământ. Omul n'are nici o datorie împrejuru-i, decât doar să facă o constituție. N'are un cer deasupră-i, n'are un infern dedesubt, n'are un Dumnezeu pe lume.

Să căutăm oare altă credință la acești 1200? Credința în pălăriile cu pene cu tăietură feudală, în blazonul nobilimei, în dreptul divin al regilor, în dreptul divin al distrugătorilor de vânat ? Credința, sau, ceeace-i mai rău, sporovăiala unei jumătăți de credință, sau, ceeace-i și mai rău încă, o spoială ma-

chiavelică de credinţă într'un aluat consfinţit şi în divinitatea unui biet Italian bătrân.

Totuşi, în mijlocul acestei învălmăşeli şi acestei conrupţii de nemăsurat, care se luptă aşa de orbeşte spre a deveni mai puţin învălmăşită şi mai puţin conruptă, se poate deslusi un punct deosebit al noii vieţi, anume: hotărîrea neclintită şi adâncă, de-a sfârşi cu înşelăciunile. Această hotărîre este, conştient sau inconştient, foarte netedă; ea merge chiar până la delir şi la idee fixă; ea capătă corp şi acuma are să se lăţiască repede. Monstruoasă, înfricoşată, de negrăit; o noutate după atâtea mii de ani. La fel cu lumina cerului, care adesea se înfăşoară pe pământul nostru în tunete şi întunecimi electrice, spre a coborî topită în trăsnetul, care distruge pentru a curăţa. Sau, mai degrabă, însăşi aceste întunecimi şi această zăpuşeală atmosferică nu aduc ele trăsnetul şi lumina? Evanghelia cea nouă trebue deci ca şi cea veche să nască din distrugerea unei lumi?

Lăsăm pe cititor să-şi închipue, cum luară parte deputaţii la leturghia cea mare, cum ascultară predica şi cum aplaudară, deşi în biserică, pe orator de câte ori vorbea de politică; cum a doua zi fură, pentru prima dată, orânduiţi cu mare pompă în sala măruntă, (care nu va mai fi a *plăcerilor mărunte*) şi deveniră însfârşit Statele generale. Regele de pe înălţimea platformei sale, măreţ ca Solomon în toată gloria lui, îşi plimbă ochii prin măreaţa sală cu mii de pene, cu mii de priviri, nuanţată şi colorată ca un curcubeu în galeriile cele mari şi în tribune, de unde Frumuseţea îşi aruncă până departe strălucitoarea-i înrâurire. Mulţumirea ca a unui om care, după o călătorie lungă, intră în port, se citeşte pe faţa lui

lată și naivă. Nevinovat rege ! El se scoală și rostește cu un glas răsunător o cuvântare potrivită. Vom scuti pe cititor de ea, și cu atât mai vârtos de cele cari urmară ; una de-o oră, cealaltă de două, a paznicului sigiliului și a d-lui Necker, amândouă pline de patriotism, de speranță, de credință, de deficitul la venituri.

Observăm numai că, atunci când Majestatea Sa, odată discursul terminat, își pune pe cap pălăria-i cu pene, iar nobilimea, după datină, îl imită, deputații stării a treia făcură la fel, nu fără oarecare gest de mândrie, care merse până la turtirea mai multor pălării cu marginea în jos, după care rămaseră în picioare, așteptând ieșirea. Un murmur lung străbătu sala, iar între majoritate și minoritate se schimbă cuvinte : *„Descoperiți-vă ! Acoperiți-vă“*, până când Majestatea Sa pune un capăt conflictului, scoțându-și ea însăși regala-i pălărie.

Ședința se termină fără altă întâmplare, sau prevestire, decât aceasta, destul de plină de înțeles totuși. Și în chipul acesta Franța și-a deschis Statele generale.

CARTEA V-a

STAREA A TREIA

1. — NEMIŞCARE

Această Franţă scoasă din fire a dobândit însfârşit ceva cu Adunarea ei naţională ; fără nici o îndoială, ceva mare, important, de nelipsit. Totuşi această întrebare rămâne mereu : *în ce* anume ? Chestiune greu de dezlegat chiar pentru privitorii liniştiţi, la depărtarea în care ne găsim ; pentru actorii însă, cari sunt amestecaţi în ea, cu totul de nedescurcat. Statele generale, create şi puse în mişcare de sforţarea pasionată a unei naţiuni întregi, e un lucru de preţ şi aşezat foarte sus. Speranţa jubilează şi strigă, că ele vor fi ca un şarpe minunat de bronz în pustie, care va vindeca toate relele, toate muşcăturile de şarpe la oricine îl priveşte cu credinţă şi supunere.

Cât pentru noi putem să răspundem, că ele vor servi ca o flamură simbolică, în jurul căreia cele 25 de milioane, scoşi din fire şi gemând, până acum izolaţi şi fără putere, au să se strângă şi să facă

treaba, ce li-i dat să facă. Dacă această treabă cată să fie o luptă, cum nu ne putem împiedica să presupunem, atunci va fi o flamură de luptă, ca un gonfalon italian în vechiul său căruț. Ea va fi purtată sus pe un car strălucitor la soare și cu limba-i de fier va face să răsune multe semnale. Lucru de prima trebuință ; care, fie în frunte, fie în centru, fie conducând gloata care se luptă, fie condus de dânsa, trebue să-i aducă servicii de necalculat. O bucată de vreme, atât cât această flamură fâlfâie în primele rânduri, chiar dacă rămâne acolo pe loc și singuratică, așteptând ca forțele să se grupeze în juru-i, căruțul național și semnalul de alarmă, ce-l face să zbârnâie până departe, vor fi pentru noi afacerea de căpetenie a epocei.

Prevestirea cu pălăriile cu marginea în jos păstrate pe cap arată, că deputații stării a treia sunt foarte hotărîți la un lucru, anume : că nici nobilimea, nici clerul nu vor avea precădere asupră-le, doar Majestatea Sa însăși. Iată unde ne-au dus *Contractul social* și puterea opiniei. Ce-i într'adevăr Majestatea Sa decât delegatul națiunei ; delegat și tocmit (într'un chip chiar destul de strâns) într'o situație de afaceri destul de ciudată, a cărei dată Jean Jacques n'a fixat-o ?

Venind deci a doua zi în sala lor, gloată neorânduită de 600 de inși, acești deputați ai burgheziei văd fără spaimă, că ei o ocupă singuri-singurei. Sala lor este totodată sala generală pentru câteși trele tagmele. Se pare însă, că nobilimea și clerul s'au retras în cele 2 camere separate ale lor și acolo se îndeletnicesc cu verificarea puterilor lor, nu împreună, ci aparte. Au să constitue ei deci două tagme deo-

sebite, votând poate deosebit? Nobilimea și clerul par că ar fi hotărît, ca așa să fie. Două tagme contra uneia; și astfel a treia lăsată pururea în minoritate perpetuă.

Multe lucruri pot rămâne nelămurite, dar ceeace e hotărît este, că această separație nu va fi primită; e hotărît în capul pălăriilor cu marginile în jos, în capul întregului popor francez. Fără asta, dubla reprezentare și tot restul, ce s'a dobândit, ar deveni nul. Fără îndoială, puterile trebuesc verificate; fără îndoială, mandatul și documentele electorale ale fiecărui deputat trebue să fie cercetate și întărite de deputații frați; asta e începutul tuturor celorlalte. Chestiunea asta de altfel, de a o face separat sau la un loc, nu este vitală în ea însăși. Dar dacă atrage și chestiunea vitală? Trebue să ne împotrivim. E foarte înțeleaptă zicătoarea: să te împotrivești din capul locului. Și apoi, chiar când împotrivirea n'ar fi la locul ei, ba chiar primejdioasă, așteptarea totuși este cu totul firească. Așteptarea cu 25 de milioane de oameni la spate poate deveni o împotrivire țeapănă. Gloata neorganică a deputaților burgheziei se va adăposti într'un sistem de *nemișcare* și pentru moment rămâne neorganizată.

Metoda aceasta, plăcută totodată și dibăciei și sfielii, este adoptată de deputații stării a treia; cu îndemânare dar cu și mai multă îndărătnicie stărue în ea zi de zi, săptămână cu săptămână. Vreme de 6 săptămâni istoria lor este din genul numit sterp, care, precum știe filozofia, este adesea cel mai rodnic dintre toate. Zilele acestea au fost zilele lor de zămislire liniștită, perioada lor de clocire. De fapt, ceeace făceau ei cu socoteală era, să nu facă nimic.

In fiece zi breasla neorganică se adună, regretă că nu poate fi organizată prin verificarea în comun a puterilor, că nu poate începe să reîntremeze Franța. Dacă se fac propuneri violente, trebue înăbușite. Singură nemișcarea este de neatacat și de neînvins.

Șiretenia trebue combătută prin șiretenie, pretențiile îngâmfate prin nemișcare, printr'un ton moderat de durere patriotică, moderat dar neclintit, de nezdruncinat. Înțelepciunea șarpelui și blândețea porumbiței. Ce priveliște pentru Franța! Șase sute de inși neorganici, dar esențiali pentru reîntremarea și salvarea ei, stau colea pe băncile lor eliptice, râvnind cu pasiune la vieață într'o așteptare chinuită ca niște suflete ce caută să nască. Se rostesc cuvântări pline de elocvență, cari răsună și înăuntru și afară. Spiritele se frământă, spiritele răspund, poporul contemplă c'un interes din ce în ce mai viu. In chipul acesta deputații burgheziei își continuă clocitul.

Sunt adunări private, ospețe seara, consfătuiri, clubul breton, clubul Viroflay, germeni a multor cluburi. E un element de zgomote nedeslușite, de întunecimi, de înflăcărări întârîtate, în cari totuși oul viitorului poate rămâne în siguranță, fără a fi spart înainte de ieșirea din găoace. Pentru asta au destulă pricepere alde Mounier ai noștri, alde Malouet, alde Lechapelier și destulă ardoare alde Barnave și alde Rabaut.

Uneori vine câte o inspirație dela regalul Mirabeau ; el încă nu-i câtuși de puțin recunoscut ca regal. Ba chiar la întâia pomenire a numelui său s'au stârnit murmure. El luptă însă spre a se face recunoscut.

In cursul săptămânei starea a treia cheamă la fotoliu pe deputatul lor cel mai în vârstă, dându-i ajutoare tinere cu plămâni zdraveni ; acuma pot să vorbească lămurit și să declare în termeni plângăreți, auziți până departe, că ele alcătuiesc un corp neorganic, care râvnește să devină organic. Sosesc scrisori ; un corp neorganic însă nu poate deschide scrisorile; ele rămân neatinse pe biurou. Președintele de vârstă poate cel mult să-și facă rost de-o condică, sau un rol, spre a număra voturile. El așteaptă evenimentele. Nobilimea și clerul sunt amândouă aiurea. In acest timp un public lacom ocupă toate tribunele, toate colțurile, ceeace este o încurajare. După câteva strădanii se hotărăște însfârșit, nu să se trimită o delegație, căci cum să trimită delegații un corp neorganic, dar ca unele persoane membre ale burgheziei să se ducă în chip întâmplător în camera clerului, apoi într'a nobilimei, unde vor spune, ca un lucru observat de ele, că starea a treia pare să-i aștepte spre a verifica împuternicirile lor. E metoda cea mai cuminte. Clerul, unde se află o mulțime de nedregători, reprezentând starea a treia doar în robe de preoți, trimite numaidecât o delegație, care declară pe un ton respectuos, că este și va fi mai mult ca oricând în întregime absorbit cu această treabă. Nobilimea, dimpotrivă, răspunde pe un ton cavaleresc, după patru zile, că în ce o privește ea s'a verificat în întregime și constituit și crezuse, că și burghezii erau la fel, verificarea *separată* fiind totdeauna metoda constituțională cuminte din strămoși. Ceeace nobilimea își va face o plăcere să dovedească prin trimiterea unei comisiuni din tagma ei, dacă și starea a treia vrea să trimită o comisie din partea

sa. Numaidecât după asta vine o delegaţie a clerului, repetând pe un ton de împăcare amăgitoare aceeaşi propunere. Aici încep nedumeririle : Ce vor hotărî burghezii în înţelepciunea lor ?

Cu băgare de seamă, cu nemişcare, înţelepţii burghezi, având în vedere că ei formează, dacă nu starea a treia a Franţei, cel puţin o închegare de inşi cari pretind acest titlu, declară după 5 zile de discuţii, că se va numi o comisiune, cu poruncă pe sub mână, să nu se lase convinsă. A şasea zi trece cu numirea comisiei ; a şaptea, a opta, spre a fixa formele întrunirei, locul, ziua şi ora, astfel încât abia în seara de 23 Maiu comisiunea nobilimei se întâlneşte cu comisiunea stării a treia, în timp ce a clerului îşi ia rolul de împăciuitor şi atunci începe sarcina imposibilă a convingerei. Altă întrunire va fi deajuns, la 25 Maiu. Burghezii nu se lasă a fi convinşi, iar nobilimea şi clerul stărue în voinţa de-a convinge. Comisiile se retrag, păstrându-şi fiecare pretenţiile dela început.

Astfel s'au scurs 3 săptămâni. Vreme de 3 săptămâni căruţul stării a treia cu flamura văzută până departe a stat locului, sfidând vânturile, aşteptând forţele, cari trebue să se grupeze în juru-i.

Numai închipuirea poate concepe sentimentele curţii ; consfătuirile urmând după consfătuiri, goliciunea găunoasă şi sonoră, rătăcită în vârtejul învălmăşit, în care cumînţenia nu-şi află niciun scaun. Maşina asta de biruri aşa de meşter îmbinată e în picioare, întruchipată c'o trudă de necrezut şi stă aşa, cu cele 3 încăperi în atingere. Aripele ei sunt nobilimea şi clerul, iar osia starea a treia. Cele 2 aripi se învârtesc în chipul cel mai lesne, dar, lucru

Marchizul de Lafayette, care luase o parte însemnată în războiul de neatârnare al Americei de Nord contra Angliei. Ales comandant suprem al gărzilor civice după izbucnirea revoluției, a avut o purtare de-o corectitudine absolută, ceeace l-a scăpat de ghilotină.

minunat de privit, osia cea uriașă stă înțepenită, nu vrea să se miște. Cei mai îndemânatici ingineri au dat greș. Dar când va începe, cum are să lucreze? Intr'un chip înfricoșat, prieteni. Cât despre punerea de biruri și măcinatul grăunțelor pentru curte, putem să prevedem, că n'are să facă nimica. Ah, dacă am fi putut continua să rădicăm birurile *singuri*! Nu-i oare ceva adevăr în prevestirile monseniorului d'Artois, Conti și Condé (porecliți triumviratul curței), autorii antidemocraticului *Memoriu pentru rege*? Ei pot să-și legene, în semn de imputare, capetele lor trufașe; pot să-și biciuiască bietul lor creer; cei mai meșteri ingineri n'au nici o putere. Necker însuși, de-ar trebui să-l asculte, începe să se îngălbenească. Singurul lucru, ce găsesc nimerit, este să cheme soldați. Două regimente noi și un batalion dintr'al treilea au și sosit în Paris, iar altele se vor pune pe drum. In orice stare de lucruri e bine să ai armată la îndemână; e bine să fie comanda ei în mâini sigure. Să fie numit de Broglie; bătrânul mareșal, duce de Broglie, veteran al disciplinei, cu moralitatea solidă a unui sergent recrutor, pe care te poți bizui.

Căci, vai, nici clerul, nici nobilimea nu sunt ce ar trebui să fie și ce-ar putea să fie în fața amenințărilor dinafară, adică strânși și uniți înăuntru. Nobilimea are, e drept, pe Catilina, sau Crispin d'Espréménil cu privirile întunecate, cu ardoarea lui de renegat, pe gălăgiosul Mirabeau-Butoiu; dar mai are apoi pe alde Lafayette, alde Liancourt, alde Lameth, iar pedeasupra tuturor pe d'Orleans al ei, care și-a tăiat pentru totdeauna legăturile cu curtea și meditează greoiu la măreața pradă, peste care poate da

în călătoria-i spre haos. Doar nu-i el un coborîtor din Henric al IV şi putând să-i fie moştenitor din capul locului ? Apoi printre cler iată că încep dezertările, atât de numeroşi sunt preoţii de rând. Două mici cete ; într'a doua părintele Grigore. Ba mai mult. Se vorbeşte, că 149 dintre ei sunt gata să dezerteze în gloată, ţinuţi încă pe loc doar de arhiepiscopul Parisului. E o partidă ce o pierdem.

Judecaţi dacă în vremea asta Franţa şi Parisul stau degeaba! Adrese, venite de aproape sau de departe, se îngrămădesc, căci starea a treia a noastră a devenit destul de organică spre a deschide scrisorile şi chiar spre a le discuta cuprinsul. Astfel bietul marchiz de Brézé, uşier suprem, mare maestru de ceremonii, sau oricare i-o fi titlul, scriind despre nu ştiu ce afacere de ceremonie, găseşte firesc să-şi încheie scrisoarea cu aceste cuvinte :

„Sunt, Domnule, al d-voastră, cu o sinceră alipire".

— Cui se adresează, întreabă Mirabeau, această sincere alipire ?

— Preşedintelui stărei a treia.

— Nu există, reluă el, niciun om în Franţa, care să aibă dreptul să scrie asta.

La care tribunele nu se stăpânesc să nu aplaude, urmate de aplauzele lumei. Sărmanul de Brézé! Burghezii au împotrivă-i o poxie mai veche, iar el n'a isprăvit-o cu asta. De altă parte Mirabeau a mai avut să protesteze contra desfiinţărei în scurt a *Jurnalului Statelor generale* şi să-l continue sub alt titlu. Iar în fapta asta de bărbăţie a fost sprijinit de alegătorii Parisului, cari sunt ocupaţi cu întocmirea caietelor lor. Printr'o adresă la Majestatea Sa

ei cer libertatea deplină a presei, vorbesc chiar să dărîme Bastilia și pe locu-i să înalțe statuia în bronz a regelui patriot! Iată unde au ajuns burghezii bogați. Gândiți-vă ce putea să fie cu amestecul învălmășit de trântori, de haimanale, de decăzuți și cu grosul prostimei, toți deveniți maniaci după libertate, toți înghesuindu-se pe aleiele dela Paris-Royal. Luați aminte la murmurele surde devenite în curând urlete, cari pleacă din mahalaua Sf. Anton și a celor 25 de milioane în primejdie de a suferi de foame.

Grâul, de netăgăduit, este rar. Va fi fiind anul acesta printr'un complot aristocratic, printr'un complot al lui d'Orléans, iar anul trecut din pricina secetei și grindinei. In capitală și în provincie sărăcimea privește cu ochi desnădăjduiți soarta fără nume, ce-o așteaptă. Iar aceste State generale, cari ne puteau aduce o epocă de aur, sunt silite să stea locului, nu pot să-și aibă împuternicirele verificate! Orice lucrare lâncezește, de voe de nevoe, afară de aceea de a ticlui propuneri.

La Palais-Royal s'a râdicat, pe semne prin subscripție, un soiu de cort din șipci de lemn, foarte la îndemână, unde un patriotism ales poate acum să întocmească în tihnă plângeri și să rostească cuvântări, pe orice vreme ar fi. Un fel de lăcaș diavolesc, unde fierbințelile își dau drumul. Pe o masă, pe un scaun, în fiece cafenea, găsești în picioare un orator patriotic; înăuntru în jurul lui o gloată, iar altă gloată îl ascultă afară cu gura căscată, astupând ușile și ferestrele, cu tunete de aplauze pentru orice propoziție și orice cuvânt, care se deosebește prin îndrăzneală. In apropiere se află prăvălia d-lui Dessein, centrul de

desfacere al pamfletelor. Numai dând zdravăn din coate poţi ajunge la tejghea. Fiece oră dă la iveală pamfletul ei, sau un maldăr de pamflete : „13 astăzi, 16 ieri, 92 săptămâna trecută". Inchipuiţi-vă pe lângă asta tirania, foametea, elocvenţa cu năbădăi şi zvonurile. *Societatea publicolă*, clubul breton, clubul Turbaţilor. De fapt fiece cafenea, fiece cârciumă, fiece adunătură socială, fiece grup întâmplător de pe stradă nu erau, pe toată întinderea Franţei, tot atâtea cluburi de turbaţi ? La povestirea tuturor acestora deputaţii stării a treia nu puteau decât să asculte într'o sublimă nemişcare de durere : reduşi să se ocupe cu poliţia lor lăuntrică. Era o poziţie dintre cele mai sigure, dacă ar păstra-o cu iscusinţă. Numai temperatura să nu se urce prea tare; să nu se spargă oul, până ce nu va fi pe deplin clocit, până ce se va sparge singur. Publicul lacom, care se îngrămădeşte prin tribune şi prin toate colţurile, aplaudă, fără să-l poată împiedica. Cele două tagme privilegiate, nobilimea verificată şi constituită, pot privi cu ce ochi vor vrea, dar nu fără o grijă tainică în suflet. Clerul, care râvneşte la un rol de împăciuitor, face un apel la tribune şi la popularitate, dar dă greş. Intradevăr, din partea lui sosesţe o delegaţie cu triste plângeri în privinţa *lipsei de grâne* şi a nevoiei, de a lăsa încolo nişte formalităţi zadarnice, spre a chibzui asupra acestei nenorociri publice. Propunere cu vicleşug, pe care totuşi burghezii (după ideia lui Robespierre cel verzuiu) o iau în chip dibaciu drept o aluzie, sau chiar o înştiinţare din partea clerului, despre intenţia sa de a se uni cu ei, de a constitui Statele generale, şi astfel de a scădea preţul grânelor. Insfârşit, la 27 Maiu Mirabeau, socotind c'a

venit momentul, propune să renunțe la nemișcare, să lase nobilimea în izolarea ei trufașă și să facă „în numele Dumnezeului păcei" un apel către cler și să înceapă. Dacă rămâne surd la acest apel, vom vedea ! Nu sunt de pe acum 149 dintre ei gata să dezerteze ?

O, triumvirat de prinți, noule paznic al sigiliului, ministru de interne Bréteuil, ducesă de Polignac și tu, regină prea grăbită să asculți de alții, ce-i de făcut acuma ? Această stare a treia are să intre în mișcare cu forța Franței întregi în sine. Mecanismul cler și mecanismul nobilime, cari trebuiau să servească drept frumoasă contra-greutate și legănare, au să fie rușinos târâte de dânsa și să ia foc împreună. Ce-i de făcut ? Ochiu-de-Vacă se face mai turbure ca oricând. Propuneri și contra propuneri; o adevărată furtună de propuneri. Uneltitori din cele 3 tagme sunt chemați în fiecare noapte, ca tot atâția vrăjitori. Numai că vrăjile lor nu mai pot împiedica asta. Necker el însuși ar fi acuma binevenit, dacă intervenția lui ar putea fi de folos.

Să intervină așadar Necker, și în numele regelui. Din fericire manifestul incendiar în numele *Dumnezeului păcei* nu-i încă răspândit. Cele 3 tagme vor avea din nou consfătuirile lor; cu ministrul acesta patriot se va pune la cale și cârpi ceva. In vremea asta vom chema regimentele elvețiene și 100 de guri de tun. Iată ce-a hotărât, în ce-l privește, Ochiu-de-Vacă.

Cât despre Necker, vai, sărmane Necker, îndărătnica ta stare a treia n'are decât un cuvânt, cel dintâi și cel din urmă : verificarea laolaltă, ca și garanția votului și a chizuirei laolaltă. Jumătăți de măsuri din partea unui prieten așa de încercat ! La asta ei răspund cu căutături de mirare. Consfătuirile târzii

sunt repede rupte; starea a treia, de data asta gata și hotărîtă, cu o lume la spate, se întoarce în sala celor 3 tagme, iar Necker la Ochiu-de-Vacă, însă cu aerul unui vrăjitor fără vrăji, bun doar să fie trimis la plimbare. Și astfel deputații burgheziei au ajuns însfârșit prin propria lor putere stăpâni pe teren. In locul unui președinte de vârstă, sau decan, au acum președinte ales, pe astronomul Bailly. Ei sunt stăpâni, gata de răzbunare. După multă elocvență, zgomotoasă sau moderată, dusă pe aripile jurnalelor în toată țara, au hotărît la 17 Iunie, că numele lor nu mai e *starea a treia,* ci *Adunarea națională.* Ei prin urmare alcătuesc națiunea ? Triumvirat de prinți, regină, nobilime și cler îndărătnici, ce sunteți voi atunci ? Chestiune adâncă, la care abia dacă se află un răspuns în discuțiile politice ale zilei.

Fără să mai țină socoteală de alții, Adunarea noastră națională se pune să numească un *comitet de aprovizionare,* scump Franței, măcar că asta nu dă decât puține grâne, sau deloc. După aceea, ca și cum Adunarea noastră națională s'ar ține zdravăn pe picioare, numește alte 4 comitete permanente; apoi lucrează să mențină siguranța datoriei naționale, să dea o fixitate birului anual; toate în 48 de ore. Cu așa grad de iuțeală merge. Uneltitorii din Ochiu-de-Vacă pot cu drept cuvânt să se întrebe : Spre care scop ?

2. — MERCUR DE BRÉZÉ.

Momentul a venit desigur pentru un *Deus ex machina,* căci se află un *nodus* vrednic de el. Singura întrebare este :

Care zeu ? Să fie Marte de Broglie cu cele 100 de guri de tun ?

— Nu răspunde Cumințenia. Regele Ludovic e așa de moale, de nehotărît ! Să fie pristavul Mercur, ușierul nostru supreum, de Brézé.

A doua zi, 20 Iunie, cei 149 de preoți trădători, pe cari nu-i mai poate reține archiepiscopul Parisului, vor dezerta în gloată. Să intervină de Brézé și să pună să închidă ușile ! Nu numai că va fi o ședință regală în această sală măruntă, dar până atunci nu se va face nici o întrunire, nici o lucrare, afară de a tâmplarilor. Starea voastră a treia, numită *Adunarea națională*, se va vedea dintrodată izgonită din sala sa în chipul acesta iscusit de niște dulgheri și silită să nu miște nimic, nici măcar să se întrunească, sau să îngăimeze plângeri, până când Majestatea Sa, cu ședința-i regală și alte miracole, va fi gata. Astfel va interveni de Brézé ca un Mercur *ex machina* și, dacă *Ochiu-de-Vacă* nu se înșeală, va aduce deznodământul.

Cât privește pe acest biet de Brézé, e nimerit să observăm, că până acum n'a reușit cu acești burghezi în niciuna din treburile lui. Acum 5 săptămâni la sărutarea mânei Majestății Sale modul, prescris de dânsul, n'a căpătat decât cenzură. Apoi *sincera lui alipire* cu ce dispreț a fost întâmpinată ! In seara aceasta înainte de cină scrie președintelui Bailly o nouă scrisoare, care trebue să-i fie înmânată a doua zi dimineața, în numele regelui. Care scrisoare însă Bailly în trufia dregătoriei lui se mulțumește s'o pună în întregime mototolită în buzunar, ca pe-o poliță pe care nu se gândește s'o plătească.

Prin urmare Sâmbătă dimineața, 20 Iunie, crainicii

proclamă pe străzile Versailles-lui c'un glas pătrunzător, că Luni va fi o *şedinţă regală,* iar până atunci nu va fi nici o întrunire a Statelor generale. Şi totuşi la auzul acestei ştiri vedem pe preşedintele Bailly cu scrisoarea lui de Brézé în buzunar înaintând, urmat de întreaga Adunare naţională, spre sala lor obişnuită, caşi cum de Brézé şi crainicii lui n'ar fi decât vânt. Această sală e închisă, ocupată de străjile franceze.

— Unde-i căpitanul vostru?

Căpitanul scoate ordinul regal; lucrătorii, o spune cu părere de rău, sunt ocupaţi cu toţii să înalţe platforma pentru Majestatea Sa. Din nenorocire nu se poate intra. Cel mult se poate îngădui preşedintele şi secretarii, spre a lua hârtiile, pe cari tâmplarii le-ar putea distruge. Preşedintele Bailly intră cu secretarii şi se întoarce, aducând hârtiile. Vai! Înăuntru în locul elocvenţei patriotice nu mai este decât zgomotul ciocanelor, a ferestraielor, a rândelii şi a tuturor treburilor de tâmplărie. Pângărire fără pereche!

Deputaţii stau ciotcă pe drumul Parisului, în umbroasa *aleie Versailles,* tânguindu-se cu glas tare de nedemnitatea ce li se face. Curtenii, putem să presupunem, se uită pe după ferestre şi-şi freacă mâinile. Dimineaţa nu-i dintre cele mai frumoase, ci umedă, cade chiar o burniţă de ploaie. Toţi trecătorii însă se opresc; patrioţii, obişnuiţi ai tribunelor, privitori de toate categoriile, măresc grupurile. Păreri îndrăzneţe se încrucişează. Câţiva deputaţi scoşi din fire propun, să se ducă să-şi ţină şedinţa pe scara cea mare din-afară dela Marly sub ferestrele regelui, căci se pare că Majestatea Sa s'a retras acolo. Alţii spun, să facă din piaţa *Armelor* un nou *câmpul lui Maiu* a France-

zilor liberi, sau chiar să trezească prin accentele unui patriotism indignat ecourile lui Ochiu-de-Vacă. In-sfârșit se dă înștiințare că, președintele Bailly, ajutat de meșterul Guillotin și de alții, a găsit un loc în jocul dea mingea de pe strada Sfântul Francisc. Numaidecât în șiruri lungi, ca niște cocori pe aripile vântului, deputații se îndreaptă într'acolo, zgomotoși și întărâtați. Ciudată priveliște se vedea în strada Sfântul Francisc din vechiul Versailles ! Un joc dea mingea golăneț, cum ni-l înfățișează tablourile timpului : patru ziduri, deasemenea goale, afară de sus, unde dăinuește dejurîmprejur o biată strașină de lemn, servind ca galerie pentru privitori. Jos nu mai e un zgomot zadarnic de jucători, de mingi plesnite cu plasa, ci trosnetele răsunătoare ale unei reprezentanțe naționale indignate, care se vede în mod scandalos surghiunită. Totuși un stol de martori o contemplă din înălțimea strașinei de scânduri, a zidurilor, a acoperișurilor vecine și a hornurilor; mulțimea aleargă întracoace din toate mahalalele, îngăimând sus și tare binecuvântări pasionate. Să căutăm o masă, ca să scriem; câteva scaune, dacă nu să ședem, cel puțin să ne urcăm pe ele drept tribună. Secretarii își desfășoară hârtiile; Bailly a constituit adunarea.

Incercatul Mounier, pentru care atari lucruri nu sunt cu totul noi, ca unul ce le văzuse, sau le citise, în revoltele parlamentare, crede c'ar fi bine, în aceste împrejurări de plâns și amenințătoare, să se lege printr'un jurământ. Aclamație generală, ca a unor piepturi apăsate, cari găsesc aier. Jurământul este alcătuit și pronunțat sus și tare de Bailly cu un glas așa de sonor, încât gloata ascultătorilor îl aude

până şi de afară şi-i răspunde cu strigăte de bucurie. 600 de persoane râdică mâna dreaptă împreună cu preşedintele Bailly, luând de martor pe Dumnezeu, că deputaţii nu se vor despărţi la ordinul niciunui om, ci se vor întruni în orice loc, în orice împrejurări, pretutindeni unde doi sau trei oameni se pot întâlni, până ce vor face Constituţia. Să faci Constituţia, prieteni, e o treabă îndelungă ! Totuşi, 600 de mâni vor să iscălească, după ce-au jurat; 600 de inşi, afară de *unul*. Un Abdiel credincios, vizibil şi astăzi în istorie numai prin acest punctuleţ de lumină şi pe care cată să-l numim : bietul Martin d'Auch, deputat din Castelnaudary din Languedoc. I se dă voie să iscălească, ori să-şi motiveze refuzul. Il apără până şi de furia mulţimei, declarând că e cu *scufiţa ţâcnită*. La ora 4 toate iscăliturile sunt gata. O nouă întrunire e fixată pe Luni dimineaţa înainte de deschiderea şedinţei regale, pentruca cei 149 dezertori din cler să nu fie momiţi. Ne vom întruni în biserica Récollets, sau aiurea, în speranţa că cei 149 vor veni cu noi. Şi acuma, e vremea să ne ducem să mâncăm.

Iată dar faimoasa şedinţă din jocul dea mingea, al cărei vuiet a răsunat prin toate ţinuturile. Iată apariţia d-lui de Brézé ca Deus ex machina, iată ce fruct a produs. Veselia curtenilor din aleia Versailles s'a transformat într'o tăcere jalnică. Oare curtea rătăcită, cu paznicul sigiliului Barentin, cu triumviratul ei şi compania, şi-a închipuit, că era deajuns buzduganul alb sau negru al unui prim uşier spre-a împrăştia 600 de deputaţi naţionali, purtând în sine o constituţie naţională, ca pe tot atâtea orătenii de coteţ, cari nu poartă în ele mai nimic ? Orăteniile de coteţ o iau la fugă cotcodăcind; deputaţii naţionali

însă țin piept cu aere de lei și cu mâna dreaptă în sus pronunță un jurământ, care cată să zgâlțâie cele patru colțuri ale Franței.

Președintele Bailly s'a acoperit de cinste, ceeace merită o răsplată. Adunarea națională este acuma de două și de trei ori adunarea națiunei, nu numai luptătoare și martiră, dar și triumfătoare; insultată, dar mai presus de insultă. Parisul își ia încă odată vacanță spre a contempla cu priviri mohorâte ședința regală, care printr'un nou noroc se amână pe Marți. Cei 149, și împreună cu ei chiar și unii episcopi, au avut tot răgazul să se ducă în lung alaiu să se alăture cu solemnitate de burghezii, cari țin ședință, spre a-i aștepta, în biserica lor. Burghezii îi primesc cu strigăte de bucurie, cu îmbrățișări și chiar cu lacrimi, căci acuma a ajuns o afacere de vieață, sau de moarte.

Cât privește *ședința* însăși, se pare, că tâmplarii au isprăvit cu platforma lor; tot restul însă rămâne neterminat. Intreaga afacere era în sine ușuratică, am putea să zicem fatală. Regele Ludovic intră printr'un ocean de privitori tăcuți și întunecați, necăjiți de o sumedenie de lucruri, căci cade și o ploaie deasă. Pășește în fața stărei a treia deopotrivă tăcute și întunecate, udă leoarcă de ploaie în timpul așteptării pe sub porticele înguste și care este întrodusă pe ușile din dos, în timp ce curtea și privilegiații pătrund prin intrarea cea mare. Regele și paznicul sigiliului (căci Necker lipsește) aduc la cunoștință, nu fără tărăgăneli, hotărîrea voinței regale. Cele 3 tagme *vor trebui* să voteze separat. De altă parte Franța poate aștepta importante binefaceri constituționale cuprinse în cele 35 de articole, pe cari paz-

nicul sigiliului răguşeşte citindu-le. Dacă din nenorocire aceste 35 de articole, adaugă Majestatea Sa sculându-se, nu vor întâmpina acordul celor 3 tagme, spre a le pune în aplicare, le voiu aduce la îndeplinire eu însumi. *Voiu face singur binele popoarelor mele.* Ceeace, prin tălmăcire, poate să însemne: „Voi deputaţi înverşunaţi ai Statelor generale, nu aveţi de bună seamă să rămâneţi aici multă vreme". Dar la urma urmelor astăzi toţi cată să se retragă, spre a se întruni apoi mâine dimineaţă fiecare tagmă în sala sa separată, spre a da drumul la afaceri. Aceasta este hotărîrea voinţei regale: solemnă şi limpede. După care regele, curtea, nobilimea şi majoritatea clerului se retrag, ca şi cum toate treburile erau definitiv încheiate într'un chip mulţumitor.

Aceştia deci se retrag printr'un ocean de norod, tăcut şi întunecat. Numai că deputaţii stării a treia nu se retrag, ci rămân la locurile lor într'o tăcere mohorâtă, nesiguri de ce trebue să facă. Un singur om printre ei nu e nesigur, un singur om printre ei vede şi cutează. Acuma regele Mirabeau se repede la tribună şi face să răsune vocea-i de leu. Desigur, niciodată alt cuvânt n'a fost mai la timp; căci în atari scene un minut este mama câtorva secole. Dacă Gabriel-Honoré n'ar fi fost aici, am putea să presupunem, că deputaţii burgheziei, înspăimântaţi de pericolele ameninţătoare ce-i înconjurau de data asta din toate părţile, iar îngălbenirea fiecăruia mărindu-se la îngălbenirea tuturor, s'ar fi îndreptat în chip firesc unul câte unul spre uşă, iar cursul întregei istorii europene ar fi fost cu totul diferit.

Dar el i-aici. Ascultaţi uruitul acestui glas regal

al pădurei, mai întâi surd și plângător, apoi înălțându-se până la răgete. Ochii se aprind la flacăra ochiului său. Deputații naționali au primit un mandat dela națiune; ei au pronunțat un jurământ; ei.... Dar, ia uitați-vă, în vreme ce vocea leului mugește năprasnic, cine-i apariția asta ? E domnul de Brézé mormăind nu știu ce.

— Mai tare ! i se strigă.

— Domnilor, reîncepe de Brézè c'un glas țipător, ați auzit ordinele regelui.

Mirabeau îl privește cu ochi scânteietori și-și scutură coama-i neagră de leu.

— Da, domnule, am auzit ceeace regele a fost sfătuit să spună. Iar d-ta, care nu poți fi tâlmaciul ordinelor lui către Statele generale, d-ta, care n'ai aici nici loc, nici drept de a vorbi, nu ești omul, care poate să ni le reamintească. Du-te, domnule, du-te și spune celor cari te-au trimis, că noi suntem aici prin voința poporului și nu vom ieși de aici decât prin forța baionetelor !

Iar bietul de Brézé dispare înfiorat din Adunarea națională și apoi dispare pentru totdeauna și din paginile istoriei, afară doar de o singură licărire nedeslușită, câteva luni mai încolo.

Nenorocit de Brézé, ursit să supraviețuiești vreme de veacuri îndelungate în amintirea oamenilor în felul acesta trist, cu buzduganu-i alb tremurând în mână. El era credincios regulei curței, singura lui credință aici, pe pământ. Mantalele scurte de lână nu puteau săruta mâinile Majestății Sale în acelaș chip ca mantiile lungi de catifea. Ba mai mult, când acum în urmă bietul micuț, prințul moștenitor, era întins mort și se prezintă o vizită de ceremonie, el

fu punctual s'o anunţe până şi cadavrului moştenitorului :

— Monseniore, o delegaţie a statelor generale.

Sunt lacrymae rerum (şi lucrurile au lacrimi!)

Dar ce va face Ochiu-de-Vacă acuma, când de Brézé s'a întors înfiorat ? *Să cheme* forţa baionetelor ? Nu prea. Valurile norodului se adună tot mai mari, iscodind ce se petrece, avântându-se şi rostogolindu-se cu mugete prelungi până în curtea castelului însuşi, căci umblă zvonul, că Necker trebue să fie trimis la plimbare. Partea proastă e că străjile franceze nu par gata să lucreze; două din companiile lor refuză să tragă, cu toate ordinele ofiţerilor. Necker, din pricina lipsei lui dela şedinţa regală, va fi aclamat, dus în triumf şi urmează să nu fie trimis la plimbare. De altă parte Graţia Sa din Paris e silit să fugă cu geamurile dela trăsură sparte şi nu-şi datorează vieaţa decât repeziciunei cailor. Se dăduse poruncă să scoată străjile castelului; s'a găsit că e mai cuminte, să le bage în cazarmă. Nici nu-i de gândit să se trimită baionete.

In loc de soldaţi Ochiu-de-Vacă trimite tâmplari, spre a desface platforma. Chiţibuş fără folos ! In câteva clipe dulgherii încetează cu ciocănitul şi descheierea platformei şi rămân în picioare cu ciocanul în mână, ascultând cu gura căscată. Starea a treia decretează, că este, că era şi că va fi numai şi numai o Adunare naţională, ba pe deasupra o adunare inviolabilă şi fiece membru inviolabil. „Nelegiuit, trădător faţă de naţiune şi vinovată de crimă capitală va fi orice persoană, orice breaslă, orice tribunal, curte sau comisiune, care astăzi sau mai târziu,

în timpul sesiunei de față, sau după, va cuteza să urmărească, să supuie la interogator, să aresteze ori să pună să aresteze, să închidă sau să pună să închidă pe vreun membru, *din orice parte* ar veni ordinul". Odată aceste lucruri făcute, putem rezuma ziua de azi cu aceste cuvinte ale lui Siéyès:

— Domnilor, sunteți astăzi ceeace erați ieri.

Curtenii pot să țipe; lucrul rămâne însă și va rămâne astfel. Zbucnirea lor, cu o încărcătură puternică, a țâșnit *printr'o gaură de lumină,* acoperindu-i pe ei înșiși de cucuie, de învălmășeală și de-o funingine groasă. Sărmane triumvirat! Sărmană regină! Și mai ales sărmane soț al reginei, care are intenții bune, dacă ar avea vreo intenție lămurită. Cumințenia, care vine după faptul întâmplat, este nebunie curată. Acum câteva luni 35 de îngăduinți ar fi umplut Franța de-o mulțumire în stare să dureze ani dearândul. Acuma ele sunt fără valoare; însăși ideia lor este respinsă, iar ordinele Majestății Sale risipite în vânt.

Toată Franța e în fierbere. Un ocean de lume, socotită la zece mii de inși, dă toată ziua târcoale prin Palais-Royal. Restul clerului și 48 de nobili, printre cari d'Orléans, au trecut la burghezii triumfători, unde sunt primiți firește cu aclamații.

Starea a treia triumfă. Intregul Versailles îi salută cu strigăte; zece mii de persoane forfotesc prin Palais-Royal și Franța întreagă în picioare, în vârful degetelor, gata și ea să forfotească. Ochiude-Vacă să ia seama. Cât despre regele Ludovic el își va înghiți ocara, va sta la îndoială, va păstra tăcerea; el vrea cu orice preț să aibă pentru moment

pace. In ziua de Miercuri 23 Iunie el rostia răspicat mandatul său regal. N'a trecut o săptămână şi iată-l că scrie restului mai îndărătnic al nobilimei, că l-ar îndatora, dacă ar ceda. D'Esprémènil scoate ultimele-i ţipete de turbare; Mirabeau-Butoiu îşi sfărâmă sabia, făcând o juruinţă, pe care ar fi fost bine s'o ţină. *Intreita familie* acuma e complectă, întrucât al treilea frate, cel rătăcit (tagma noblеţei) s'a întors. Rătăcit, dar vrednic de iertare, îmblânzit pe cât e cu putinţă prin dulcea elocvenţă a preşedintelui Bailly.

Astfel triumfă starea a treia, iar statele generale au devenit Adunarea naţională şi Franţa întreagă poate să cânte *Te Deum*. Printr'o nemişcare cuminte şi printr'o încetare cuminte a nemişcărei s'a câştigat o mare izbândă. E ultima noapte din Iunie. Pe străzile din Versailles poţi să întâlneşti toată noaptea oameni alergând cu torţe, aclamând şi chiuind. Dela 3 Maiu, când deputaţii sărutau mâna Majestăţii Sale, până azi, 30 Iunie, când lumea aleargă cu torţe, numărăm 8 săptămâni şi 3 zile. Vreme de 8 săptămâni căruţul naţional a stat pe roate, văzut de departe şi dând de mai multe ori semnale. Acuma, când în juru-i s'au strâns atâtea lucruri, putem nădăjdui, că se va menţine.

3. — BROGLIE, ZEUL RĂZBOIULUI

Curtea se simte indignată, că e învinsă. Ei bine, ce ! Altădată are să se poarte mai bine. Mercur s'a coborît în zadar ; acuma e rândul lui Marte. Zeii din Ochiu-de-Vacă s'au retras în întunecimile nou-

rosului lor Ida și stau acolo, fabricând și făurind ce poate fi de nevoie, fie bilete ale unei bănci naționale noi, muniții de războiu, sau lucruri de nepătruns pentru oameni.

Prin urmare, ce înseamnă îngrămădirea asta de trupe? Adunarea Națională nu poate dobândi nici un ajutor pentru comitetul ei de aprovizionare. Ea află numai că în Paris prăvăliile brutarilor sunt luate cu asalt; că în provincie norodul se hrănește cu tărâțe și buruieni fierte. Pe toate drumurile mari însă se învolbură nouri de pulbere, stârnite de mersul regimentelor și de rostogolitul tunurilor. Iată streinii, pandurii c'o înfățișare sălbatică; Salis-Samade, Esterhazy, Royal-Allemand. Cei mai mulți dintre ei streini; în număr de 30.000, pe cari frica îi poate spori până la 50.000. Toți se îndreaptă spre Paris și spre Versailles. Pe înălțimile dela Montmartre se sapă și se scurmă, parcă spre a face parapete și șanțuri. Năvala Parisului spre Versailles este oprită de o barieră de tunuri pe podul Sèvres. La grajdurile Reginei țevile sunt îndreptate chiar asupra sălii Adunării Naționale. Până și somnul Adunării Naționale este întrerupt de tropotul soldaților, cari mișună și defilează în rânduri fără sfârșit, sau cari par fără sfârșit, în toiul nopții, fără tobe, fără niciun cuvânt auzit de comandă. Ce înseamnă toate acestea?

Nu cumva 8 sau chiar 12 deputați, cu alde Mirabeau și alde Barnave în frunte, au să fie pe negândite târâți spre castelul din Ham, iar restul risipit cu rușine în cele patru vânturi? Nici o Adunare Națională nu poate face o constituție cu tunurile îndreptate asupră-i dela grajdurile Reginei. Ce în-

seamnă aceste vorbe pe jumătate ale lui Ochiu-de-Vacă, întrerupte numai de mişcări din cap, sau din umeri ? In tainele acestui Ida nouros oare ce se fabrică şi se făureşte ? Iată întrebările, ce şi le pune un patriotism turburat, care nu primeşte decât ecouri drept răspuns.

Intrebări şi ecouri de un caracter nu tocmai liniştitor. Şi acuma, pe lângă toate, în timp ce un an sterp, care merge dela August până la August, înaintează mai departe, transformându-se din ce în ce într'un an de foamete, cu *tărâţe şi burueni fierte* drept hrană, tâlharii umblă şi se adună, arătându-se în gloată pe moşii şi pe la conace cu acest strigăt de mânie : *de mâncare ! de mâncare !* In zadar se trimit contra lor soldaţi. La vederea trupei ei se împrăştie, dispar ca în pământ, dar numaidecât se strâng aiurea pentru alte tărăboiuri şi alte jafuri. Priveliştе înfricoşată de văzut. Dar şi mai înfricoşat e *ceeace se spune*, în istorisiri repetate de 25 de milioane de spirite bănuitoare. Tâlharii şi de Broglie, incendii publice şi zvonuri misterioase, aruncă mai toate spiritele în rătăcire. Cum va fi sfârşitul tuturor acestor lucruri ?

La Marsilia încă de acum câteva săptămâni orăşenii au pus mâna pe arme, pentru a *desfiinţa pe tâlhari*, precum şi alte lucruri. Comandantul militar să creadă ce-o pofti. Aiurea, pretutindeni, nu se poate face la fel ? In închipuirea turbure a patriotului flutură ca un ultim mijloc de scăpare icoana nelămurită a unei gărzi civice. Dar închipuiţi-vă mai ales cortul de lemn din Palais-Royal ! Aici se stârneşte un hreamăt universal, ca o mistuire a lumilor, aici se aud istorisirile cele mai zgomotoase a zvonu-

rilor grozave, cari rătăcesc spiritele; aici stă bănuiala cea palidă, întrebând vârtejul învălmășit al evenimentelor, zămislind zadarnice chipuri și vedenii: regimente însetate de sânge, tăbărâte pe Câmpul lui Marte; Adunarea Națională împrăștiată; ghiulele de tun înroșite, spre a da foc Parisului; pașii răsunători ai sălbaticului zeu al războiului și ai Belonei. Pentru oamenii cei mai liniștiți devine prea limpede, că bătălia e de neînlăturat.

De neînlăturat, afirmă deasemeni aerele cu tâlc ale monseniorilor și ale lui de Broglie; de neînlăturat și repede. Adunarea Națională oprită scurt în lucrările-i constituționale poate să obosească urechile regale cu adresele și mustrările ei; tunurile noastre sunt bine îndreptate, trupele sunt gata. Declarația regelui cu cele 35 de articole prea generoase a fost citită, dar n'a fost ascultată. Ea însă rămâne în picioare, fără a fi retrasă. El însuși o poate pune în aplicare; *o va face singur.*

Cât despre de Broglie el își are cartierul general în Versailles, ca fiind teatrul războiului. Ipistații scriu; ofițerii de stat major au aere cu tâlc, porniți pe tăcere; aghiotanți cu pene și curieri, ordonanțe pe drum, sau în așteptare. De Broglie el însuși își dă aere importante, de nepătruns, ascultă cu zâmbete tăcute dările de seamă ale lui Besenval, comandantul Parisului, venit anume spre a-i pune în vedere primejdia unor măsuri violente. Parizienii să reziste? răspund cu dispreț monseniorii. La fel ca cei cu răzmirița pentru făină. Ei s'au cuminți de cinci generații, supuși la orice. Mercier al lor declara, chiar anii aceștia, că o revoltă pariziană ar fi de aici înainte cu neputință. Trebue să rămânem

la declarația regală dela 23 Iunie. „Nobilii Franței, viteji, cavaleri ca pe vremuri, se vor strânge c'o singură inimă în jurul nostru. Cât despre ceeace voi numiți starea a treia, pe care noi o numim o gloată de calici mâzgâliți, de șmecheri scribăreți, de pisălogi răzvrătiți, vrednicul de Broglie cu o salvă de tunuri îi va da gata, de va fi nevoie". Așa judecă ei în nourosul lor Ída, ascunși vederii oamenilor, dar și oamenii fiindu-le ascunși lor.

Zburăturile de fier sunt, fără îndoială, un mijloc bun, Monseniorilor, cu o condiție însă: trăgătorul să fie croit din acelaș metal. Din nenorocire e croit din carne: sub curelele și cingătoarea lui trăgătorul vostru cu simbrie are instincte, sentimente, ba și un fel de judecată. Calicimea asta, care trebue măturată, e rudă cu ei, ciolan din ciolanele lui; colo sunt frați, un tată, o mamă, cari se hrănesc *cu tărâțe și cu burueni fierte*. Până și gagica lui, care încă *n'a murit la spital*, îl îndeamnă spre nesupunere militară, declară că dacă varsă sângele patrioților va fi blestemat printre oameni. Ostașul, care și-a văzut simbria ciupită de alde Foulon, sângele lui risipit de alde Soubise și alde Pompadour, iar ușile spre înaintare închise fără îndurare pentru dânsul, fiindcă nu s'a născut nobil, ostașul are și el poxia lui contra voastră. Cauza voastră nu-i și cauza ostașului, e numai a voastră și a niciunui alt om, sau Dumnezeu.

Bunăoară, lumea a auzit vorbindu-se ce s'a petrecut deunăzi la Béthune, când s'a stârnit o răscoală *din pricina grânelor*, așa cum se văd atâtea: soldații erau în rânduri; când s'a rostit cuvântul *foc!* niciun singur cocoș de armă nu s'a mișcat. Singure paturile puștilor răsunară pe caldarâm, iar sol-

dații stăteau mohorâți, cu o expresie de simțiminte de tot felul pe chipul lor, până ce fiecare dintre ei fu luat la braț de vreun tată de familie patriot și fură astfel duși cu toții să fie sărbătoriți și alintați și-și văzură și simbria sporită prin subscripții.

Ba de câtăva vreme până și Străjile franceze, cel mai bun regiment de linie, nu prea arată mare grabă să tragă în stradă. Dela Réveillon s'au întors bombănind, iar de atunci n'au mai ars măcar un cartuș, chiar când li se dă, cum am văzut, poruncă. O pornire primejdioasă dăinuește printre străjile acestea. Dealtminteri găsești acolo oameni de seamă. Valadi, pitagoricianul, a fost mai înainte unul dintre ofițerii lor. Chiar în rânduri sub pălăria cu 3 colțuri și cocarda lor câte capete solide poți întâlni, în cari se țes mii de gânduri, necunoscute de public! Nu deosebim noi aici unul dintre capetele cele mai solide pe umerii unui sergent oarecare? Numele său e Lazăr Hoche, ocupat la început în grajdurile regale din Versailles, nepotul unei sărmane precupețe, băiat deștept, dedat strașnic cititului. Acuma e sergentul Hoche și nu poate înainta mai departe, își cheltuește simbria pe lumânări de 2 gologani și pe ediții ieftine de cărți. In total, cel mai bun lucru de făcut pare a fi, să consemnăm aceste Străji franceze în cazarma lor. Este părerea și ordinul lui Besenval. Consemnați în cazarma lor, Străjile franceze n'au altă treabă decât să alcătuiască o *tovărășie secretă*, cu legământul să nu lucreze contra Adunării Naționale. Momiți de Valadi pitagoricianul, momiți cu bani și cu femei, spune Besenval și mulți alții. Momiți de cine ar fi, sau fără nevoie de a fi momiți, iată-i în șiraguri lungi, după ce și-au călcat

consemnul, sosind cu sergenţii lor în frunte, la 26 Iunie, la Palais-Royal. Salutaţi cu urale, cu cadouri şi cu daruri patriotice de băuturi, îmbrăţişaţi şi îmbrăţişând, declară în cuvinte răspicate, că pricina Franţei este şi pricina lor. A doua zi şi zilele următoare lucrurile se petrec la fel. Ceeace e ciudat, e că afară de pornirea asta patriotică şi de consemnul terfelit, încolo ele se poartă cu cea mai mare rânduială.

Străjile acestea devin neliniştitoare. Unsprezece dintre aţâţătorii lor sunt trimişi la închisoarea Stăreţia. Dar asta nu serveşte câtuşi de puţin. Cei 11 închişi n'au decât să facă să cadă, într'amurg, *prin mâna unui individ,* o linie în cafeneaua Foy, unde patriotismul îşi varsă cuvântările-i cele mai înflăcărate. In curând 200 tineri, cari repede se fac 4000, purtând nişte pârghii zdravene, dau năvală la Stăreţie, dărâmă uşile şi scot pe cei 11, împreună cu alte victime militare, îi ospătează la Palais-Royal, îi găzduesc şi-i pun să se culce pe paturi de campanie *în teatrul Varietăţi,* întrucât nu au la îndemână alt *Pritaneu* naţional. Faptă de mare îndrăzneală ! Dar tinerii aceştia erau aşa de treabă, încât, înştiinţaţi că unul dintre militarii liberaţi era la închisoare pentru o adevărată crimă civilă, ei îl duseră înapoi la celulă, cu protestări.

Dar pentruce nu s'a chemat o nouă forţă militară ? O nouă forţă militară a fost chemată şi sosi în galopul cel mare, cu săbiile scoase. Norodul însă puse cu mare blândeţe mâna pe căpestre. Dragonii îşi băgară sabia în teacă, îşi râdicară scufiile în sus în formă de salut şi rămaseră nemişcaţi, ca nişte adevărate statui de dragoni, afară numai când li se

aduse câteva picături de băutură; ei băură în sănătatea regelui și a națiunii, cu cea mai mare dragoste.

Și acuma întrebați-vă în schimb pentruce Monseniorii și de Broglie, marele zeu al războiului, văzând aceste lucruri, nu făcură o pauză, nu luară altă cale, oricare altă cale. Din nenorocire, cum am mai spus, ei nu puteau să vadă nimic. Trufia, care premerge oricărei prăbușiri, mânia, dacă nu la locul ei, cel puțin de iertat, foarte firească, le înăsprise inimile și le înfierbântase capetele. Astfel încât cu un amestec de neghiobie și de violență (pereche rău îmbinată) ei se repezeau s'o ia înaintea ceasului ursit. Nu toate regimentele sunt Străji franceze, nici momite de Valadi pitagoricianul. Să înainteze alte regimente, nemomite. Să înainteze Royal-allemand, Salis-Samade, Elveții din Château-Vieux. Aceștia se pot bate, dar abia pot să vorbească, decât doar cu guturale nemțești. Soldații să pornească la drum, iar drumurile cele mari să răsune de tunetul chesoanelor de artilerie. Majestatea Sa trebuie să țină o nouă ședință și să săvârșească minuni! Glasul tunurilor poate, dacă e nevoie, să devină o trâmbă și o furtună.

In atari împrejurări, înainte ca ghiulelele înroșite să înceapă să ploaie, nu-i oare îngăduit celor 120 de electori ai Parisului, deși *caietul* lor s'a terminat de mult, să se întrunească din nou zilnic ca un *club* electoral? Ei se întrunesc mai întâi într'un restaurant, unde o nuntă numeroasă le cedează locul. In curând însă ei se adună la primărie, chiar în sala ședințelor comunale. Flesselles, starostele negustorilor, cu cei 4 juați ai lui, nu s'a putut împotrivi.

Până într'atâta este forța opiniei publice. El, cu jurații lui și cu cei 26 de consilieri municipali, numiți de sus, pot foarte bine să stea în tăcere pe scaune, în lungile lor robe, și să cerceteze cu niște ochi îngroziți, care este începutul acesta al unei zguduiri pornite de jos și cum vor ieși ei înșiși din toate acestea.

IV. — LA ARME!

Așa rămân lucrurile în suspensie, nehotărâte, fatale, în aceste zile arzătoare de Cuptor. Există un *aviz* tipărit al pasionatului Marat, care povățuiește mai presus de toate să ne ferim de orice violență. Cu toate acestea bieții flămânzi, gălăgioși de nevoie, au și dat foc la barierele, unde se încasează vama pe lucrurile de mâncare.

Ziua de 12 Iulie este o Duminică; pe toate străzile este lipit un afiș enorm având ca titlu: *Din ordinul regelui*, în care cetățenii pașnici sunt învitați să stea acasă, „să nu se alarmeze și să se ferească de orice adunare la un loc". Pentru ce? Ce însemnează aceste afișe enorme? Inainte de toate, ce însemnează această zornăială militară? Din toate punctele orizontului curg dragoni și husari spre piața Ludovic al XV cu o gravitate măsurată pe chipurile lor, deși salutați cu porecle, cu huidueli și chiar cu zburături. Besenval este cu dânșii. Străjile elvețiene, pe cari le comandă el, sunt de pe acum la Câmpiile Elisee cu 4 guri de tun.

Distrugătorii s'au coborât așa dar asupra noastră? Dela podul Sèvres până la cele din urmă limite din Vincennes, dela Saint-Denis până la câmpul lui Mar-

te, suntem împresurați. Zvonuri nelămurite, misterioase, sunt în toate inimile. Palais-Royal a devenit un centru de interjecții înspăimântate, de semne tăcute din cap. Ne putem închipui dureroasa înfiorare, ce stârnește vuietul tunului la amiazi (pe care soarele îl face să se descarce la trecerea lui prin meridian), ca o prevestire, ca glasul îngăimat al unei sentințe. Trupele acestea vin oare să combată într'adevăr pe *tâlhari*? Dar unde sunt acești tâlhari? Ce mister e în aer? Ascultați! Un glas omenesc rostește cu vorbe limpezi cheia enigmei: *Necker, ministrul poporului, salvatorul Franței, e dat afară.* E cu neputință, de necrezut, înseamnă a trăda pacea publică! Vocea aceasta trebuie înecată în avuz. Aducătorul vestei o șterge în grabă. Cu toate acestea, prieteni, faceți ce veți vroi, știrea e adevărată. Necker a plecat; Necker e în drum spre nord de astă noapte, ascultând de ordine secrete. Avem un minister nou: pe Broglie, zeul războiului, pe aristocratul Bréteuil, pe Foulon, care a spus, că poporul poate să mânânce fân.

Un hreamăt imens are să se înalțe dar, în Palais-Royal și pe toată întinderea Franței. Paloarea e pe toate chipurile; o spaimă nelămurită, o fierbere, care izbucnește curând într'un tunet de glasuri, într'un tunet de furie îngroșată de frică.

Ia priviți pe Camille Desmolins cum se repede din cafeneaua Foy cu o fizionomie sibilină, cu pletele 'n vânt, c'un pistol în fiecare mână. El sare pe-o masă; ipistații de poliție îl supraveghează. Nu-l vor prinde însă viu; își vor pune în joc vieața lor, odată cu a lui. De data asta el vorbește, fără să bâlbâie:

— Prieteni, vom muri fugăriți ca niște iepuri?

Ca niște oi, puse pe fugă pe imașul lor ? Behăind ca să căpătăm milă, acolo unde în loc de milă nu-i decât cuțit ? A venit ceasul, ceasul suprem al Francezului, al bărbatului ; când asupritorul este în fața asupritului și altă scăpare nu-i decât ori o moarte repede, ori liberarea pentru totdeauna. Să fie binevenit ceasul acesta ! Pentru noi mi se pare, că un singur strigăt este la locul lui : la arme ! Din Parisul întreg, din întreaga Franță să se înalțe ca glasul uraganului un singur strigăt : la arme !

— La arme ! răspund, urlând, glasuri nenumărate, ca o singură voce răsunătoare, ca vocea unui demon urlând din înălțimile văzduhului. Căci pe toate figurile ochii se înflăcărează ; toate inimile bat până la nebunie. Cu astfel de răcnete, ba cu altele și mai energice, Camile invoacă în acest moment mare puterile elementare.

— Prieteni, continuă el, vreun semn de recunoaștere. Cocarde ! De culoare verde, culoarea speranței.

Ca și cum s'ar fi abătut un stol de lăcuste, copacii sunt numai decât despuiați de frunzele lor. Prin prăvăliile vecine se cumpără panglici verzi. Orice stofă verde e luată pe sus, spre a fi transformată în cocarde. Camille se dă jos de pe masa lui, e înăbușit în sărutări, scăldat în lacrimi. I se dă un căpețel de panglică verde, el o pune la pălărie. Și acuma la Curtius, cu figurile lui de ceară ; pe bulevard, în cele 4 vânturi și fără odihnă, până când întreaga Franță va fi în flacări !

Franța, atâta vreme zguduită și uscată de vânturi, este de bunăseamă tocmai în punctul de aprindere. Cât despre bietul Curtius, care, ne gândim cu părere de rău, e în primejdie să fie plătit pe sponci,

n'are să pledeze pentru figurile lui. Bustul de ceară al lui Necker, bustul de ceară al lui d'Orleans, stâlpii Franței, sunt luate pe sus. Infășurate în zăbranic ca într'un alaiu de înmormântare, sau în felul închinătorilor, cari fac apel la cer, la pământ, la iadul însuși, sunt plimbate de o mulțime pestriță. Pentru ea sunt un semn. Căci, într'adevăr, omul cu ciudatele-i puteri de închipuire nu poate face decât prea puțin, sau nimic, fără semne. Așa se uită Turcii la flamura profetului lor; așa au fost arse momâi de mlajă, iar portretul lui Necker a fost cocoțat deunăzi în vârful unei prăjini.

In acest chip înaintează dealungul străzilor o mulțime de toate neamurile, care sporește continuu, înarmată cu topoare, cu ciomege și cu diferite unelte, amenințătoare și plină de gălăgie. Toate teatrele să se închidă, orice dans să înceteze, atât pe scenă, cât și pe iarba verde ! In locul unui sabat creștin, în locul unei serbări a tabernacolului *prin cârciumi*, să fie un sabat de vrăjitori, iar Parisul, ieșit din minți, își va porni dansul, având ca lăutar pe diavolul.

In timpul acesta Besenval, cu pedestrime și călărime, se află în piața Ludovic XV. Oamenii, cari într'amurg se întorc acasă dela plimbare, dela o excursie la Passy, sau la Chaillot, dela o întâlnire dulce, sau dela un pic de vinișor alb, o străbat cu mai puțină veselie ca de obiceiu. Alaiul cu busturile va trece oare pe-aici ? Iată-l. Dar iată și pe prințul de Lambesc, că dă năvală asupră-le cu regimentul său. Gloanțele șuieră, săbiile scânteiază; busturile sunt spintecate și, împreună cu ele, vai ! și capete de oameni ! Un alaiu luat în săbii n'are altceva mai bun

de făcut decât să se împrăştie prin uliţi, prin aleie, prin potecile din Tuillerii şi să dispară. Un om, dezarmat, stă lungit, fără vieaţă, recunoscut după uniformă din straja franceză. Să-l ducă (şi să-i ducă totodată ştirea) mort şi însângerat la cazarmă, unde mai are camarazi în vieaţă.

Dar pentruce, victoriosule Lambesc, să nu tragi un iureş prin însăşi grădina Tuillerii, unde s'au retras fugarii? Pentruce să nu arăţi şi hoinarilor de duminică cum scânteiază sabia însângerată, ca să vorbească lumea, iar urechile oamenilor să aibă ţiuituri? Sunt, într'adevăr, ţiuituri, dar de alt soiu. Victoriosul Lambesc în acest al doilea iureş prin Tuillerii nu reuşeşte decât să răstoarne cu latul săbiei un singur om, un bătrân, un biet profesor, care se plimba paşnic. Pe urmă e gonit din grădină prin baricade de scaune, de cioburi de sticlă şi de înjurături pe toate tonurile. O sarcină delicată, a spintecătorului acesta de prostime, pentru care a face prea mult poate fi tot aşa de primejdios ca a nu face destul. Căci toate glasurile acestea, cari îl blestemă, repetate prin toate colţurile cetăţii, răsună într'o hărmălaie de indignare şi răsună toată noaptea. Strigătul *la arme* se amestecă cu răgete, la cari răspunde glasul metalic al clopotului de alarmă, pe măsură ce soarele coboară. Prăvăliile armurierilor sunt sparte şi jefuite, iar străzile au devenit talazuri spumegate, umflate de toate vânturile.

Acesta fu rezultatul iureşului lui Lambesc în grădina Tuillerii, căţuşi de puţin producător de o spaimă sănătoasă la hoinarii din Chaillot, ci producător al unei redeşteptări fără veste de nebunii şi a celor trei Furii, cari dealtminteri nu dormiau. Căci aceste

Eumenide subterane (fabuloase și totuși reale) sălășluiesc pururia în fundul existenței omenești, înălțând torțele lor fumegătoare și scuturându-și pletele cu șerpi. Lambesc cu regimentul său poate să se întoarcă la cazarmă, apoi să mai revină odată, ca un spirit turburat. Străjile franceze, aţâţate de răzbunare, se aruncă asupră-i din cazarma lor de pe șoseaua Antin cu înjurăturile pe buze și cu sprâncenile încruntate, îi trimit o salvă, care face morți și răniți. Fără să poată răspunde, el își vede de drum. Înțelepciunea nu sălășluiește dar în capetele împodobite cu pene. Dacă Eumenidele s'au trezit, iar de Broglie nu dă niciun ordin, ce poate să facă Besenval? Când Străjile franceze împreună cu voluntarii dela Palais-Royal coboară și mai însetați de răzbunare spre piața Ludovic XV însăși, nu mai găsesc nici pe Besenval, nici pe Lambesc, nici pe Royal-Allemand, ba niciun soldat. Lipsă de orice directivă militară. Pe bulevardul extrem dela Est, Sf. Anton, vânătorii din Normandia sosesc prăfuiți și morți de sete, după o alergătură strașnică de o zi. Dar nu găsesc nici un sergent pentru încartiruire, nu știu încotro să se îndrepte în cetatea asta de învălmășeli, nu pot ajunge până la Besenval, nu pot măcar să descopere unde se află. Normandia e nevoită să-și întindă corturile aici, cu praful și cu setea lor, afară numai când câte un patriot îi tratează c'un pahar de băutură, însoțit de povățuel.

Mulțimi furioase înconjoară primăria, strigând: „Arme! Ordinul!" Cei 26 de consilieri comunali cu lungile lor robe s'au scufundat pe tăcutele în haosul, care muge, spre a nu se mai arăta niciodată. Besenval caută cu anevoință să cotească spre Câmpul lui

Marte; e însă silit să rămâie pe loc, *în cea mai crudă nesiguranţă*. Curieri peste curieri sunt repeziţi la Versailles, dar nu aduc niciun răspuns, abia dacă pot să se întoarcă ei înşişi. Căci drumurile sunt închise de baterii şi de grupe de soldaţi, de valuri de trăsuri oprite spre a fi cercetate. Aceasta a fost singura îndrumare a lui de Broglie. Ochiu-de-Vacă, auzind dela distanţă nişte vuiete aşa de asurzitoare, cari răsunau aproape ca o năvălire, vrea înainte de orice să-şi păstreze capul neatins. Un minister nou neavând, ca să zicem astfel, decât un singur picior în scară, nu poate înainta în salturi. Parisul, scos din fire, este la urma urmei lăsat în voia lui.

Şi ce Paris, când se lasă noaptea! O metropolă europeană, aruncată dintrodată afară din vechile-i combinaţii şi deprinderi, se prăbuşeşte în hărmălaie, căutând ceva nou. Obiceiul şi datina n'au să mai îndrumeze de aici înainte pe niciun om. Fiece om, cu suma de originalitate câtă este în el, cată să se puie să cugete, sau să se ia după cei ce cugetă. Şapte sute de mii de inşi văd pe negândite cum toate vechile lor cărări, toate vechile lor căi, de-a hotărî şi de a lucra, dispar sub picioarele lor. Şi astfel merg ei, cu trosnete şi spaimă, fără să ştie încă dacă alergând, înotând, sau zburând, cu capul în jos spre era cea nouă. Cu trosnete şi spaimă: sus, Broglie, zeul războiului, pluteşte deasupra lor, supranatural, cu ghiulelele-i înroşite; jos o lume supranaturală de tâlhari îi ameninţă cu pumnalul şi cu torţa. La ceasul acesta nebunia singură domneşte.

Din fericire, în locul celor 26 de înecaţi clubul electoral se întruneşte şi se declară *municipalitate provizorie*. A doua zi această municipalitate îşi va

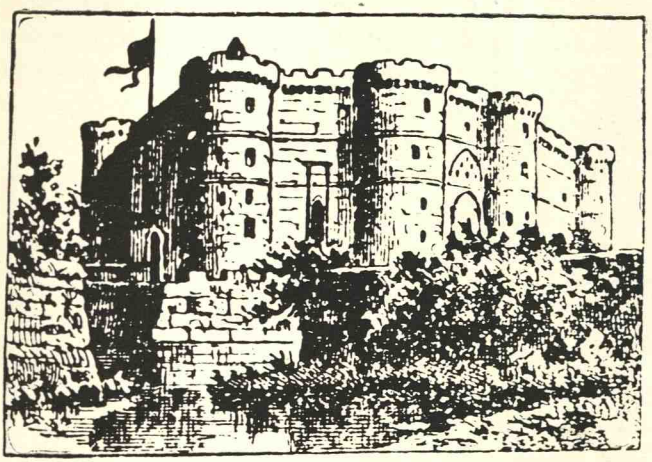
adăuga pe starostele Flesselles și unul sau doi jurați, spre-a o ajuta în amănuntele treburilor. Pentru moment ea decretează un lucru de mare însemnătate : că de aici înainte va fi *o miliție pariziană*. Duceți-vă, șefi de sectoare, și lucrați la această mare operă, în timp ce noi, constituiți în comitet permanent, vom ține ședință și vom veghia. Oamenii zdraveni, fiecare grup în mahalaua lui, să deschidă ochii și să stea de strajă toată noaptea. Parisul să guste cel puțin un pic de somn înfrigurat, turburat de atâtea vise înfrigurate, „stârnite de propunerile violente din Palais-Royal", sau din când în când să sară arsa din somn și să se uite palpitând la fereastră în scufia de noapte, întrebând zgomotul spart al patrulelor, de neînțeles între ele în ucenicia lor, sau flacăra depărtată a barierelor, înălțându-se roșiatică spre bolta nopții.

5. — DAȚI-NE ARME !

Luni imensa cetate se deșteaptă nu pentru munca ei zilnică, ci pentru o treabă cu totul alta. Omul muncitor a devenit un om de luptă și n'are decât o singură nevoie : arme ! Industria tuturor meseriilor este suspendată, afară de a făurarilor cari ciocănesc zdravăn la sulițe și cu mai puțină hărnicie a bucătarilor, cari meșteresc bucate, căci *gura umblă întruna*. Femeile deasemenea pregătesc cocarde, dar nu verzi, căci verdele, fiind culoarea prinților d'Artois, a fost condamnată de primărie, ci roșii cu albastru, vechile culori ale Parisului. Acestea, puse pe un fund *alb* constituțional, devin faimosul tricolor, care, dacă profeția e adevărată, „trebuie să facă ocolul lumei".

Toate prăvăliile sunt închise, afară de ale brutarilor şi ale cârciumarilor. Parisul este pe stradă, dând năvală spumegând ca sticla de Veneţia, în care s'ar fi turnat otravă. Clopotele sună, din ordin, cu glas mare în toate clopotniţele. Arme, alegători municipali! Şi tu Flesselles, cu juraţii tăi, daţi-ne arme! Flesselles dă ce poate: făgădueli amăgitoare, viclene poate, de arme provenind din Charleville; ordine să caute arme pe ici, ordine să caute pe dincolo. Noii consilieri dau ce pot: vreo 360 de puşti proaste, armele străjii oraşului. „Un om în bocanci, fără haină, înşfacă numai-decât una şi se pune de strajă". Pe lângă asta se dă ordin tuturor făurarilor să fabrice cu toată inima suliţe.

Şefii de sectoare sunt în consfătuiri fierbinţi; simplii patrioţi aleargă într'o parte şi'ntra'alta, căutând arme cu furie. Până acum primăria n'a procurat decât slăbuţul contingent de flinte inferioare, de cari am vorbit. In ceeace se cheamă arsenalul nu e nimic decât ruginituri, bleahuri şi silitră. Dealtminteri aici eşti sub tunurile Bastiliei. Depozitul Majestăţii Sale, numit *straja nobilă*, e spart şi jefuit. Nu e lipsit de tapiţerii, nici de podoabe zadarnice, însă în materie de scule de luptă provizia e şubredă. Se găsesc 2 tunuri bătute cu argint, un fost dar al regelui Siamului către Ludovic al XIV; spada aurită a bunului Henric; arme şi armuri ale cavalerilor de pe vremuri. Toate aceste lucruri şi altele de acelaş soiu sunt, în lipsă de ceva mai bun, zmulse cu lăcomie de un patriotism nevoiaş. Tunurile siameze o pornesc rostogolindu-se pentru o ispravă, care nu le era ursită. Printre puştile stricate se văd lănci de harţă, casca şi coiful scânteind în mijlocul unor capete rău piep-

Bastilia, vestita fortăreață din mahalaua Sf. Anton, zidită în sec. XIV (1382), prefăcută apoi in închisoare de stat. Aici au fost închiși atâția oameni fără vină, aici s'au îngropat atâtea dureri fără nume, aici s'au stins în chinuri sfâșietoare atâtea vieți tinere.

tănate, icoană a unei epoci, în care se amestecă învălmășite toate epocile cu produsele lor.

La casa Sf. Lazăr, altădată mânăstire, acuma un așezământ de corecție condus de preoți, nu-i nici urmă de arme, dar de altă parte grâu într'o cantitate, care se apropie de delict. Afară de aici, la hală, într'o așa lipsă de grâne! Cerule, 52 de căruțe, în lungi șiraguri, abia dacă ajung să-l transporte la hala de cereale. Cu adevărat, cucernici părinți, cuptorul vostru de pâine era bine aprovizionat, dulapul vostru cu merinde bine umplut, vinul vostru foarte generos. Vinovați zădărâtori ai săracului, șireți dositori de grâne!

In zadar protestați; în zadar vă rugați în genunchi. Casa Sf. Lazăr are într'însa ceeace nu iese prin protestări. Uitați-vă la ce *varsă* prin fiece fereastră: valuri de mobile, zbierete, răcnete; din fundul pivnițelor vinul curge șiroaie, până când, lucru firesc, o coloană de fum se înalță, un incendiu, stârnit, după unii, de lazariștii înșiși, desperați de celelalte pierderi. Și așezământul e mistuit de flacări. Să observăm totuși, că un hoț (îmboldit sau nu de aristocrați) fiind prins cu mâța'n sac, a fost spânzurat pe loc.

Uitați-vă deasemenea la închisoarea Châtelet. Inchisoarea pentru datorii silite e spartă pe dinafară și aceia, cari serviau ca zălog aristocraților, sunt puși în libertate. La vestea asta criminalii din pușcărie au desfundat caldarâmul și se pregătesc de atac, cu sorți de izbândă. Patriotismul însă trecând pe aici trage focuri asupra lumei criminale și-i face să intre înapoi în cușca lor. Patriotismul nu leagă frăție cu furtul și cu înșelătoria. Dealtfel astăzi pedeapsa

vine după nelegiuire (când dă peste ea) c'un pas grozav de repede. Vreo 30 de inşi găsiţi ghiftuiţi de băutură în pivniţele acestui Sf. Lazăr sunt târâţi cu indignare la puşcărie. Temnicerul nu mai are loc. Atunci, în lipsă de alt loc sigur, stă scris : *i-au spânzurat*. Adevărată sau nu, formula e scurtă, dar nu lipsită de tâlc.

In atari împrejurări aristocraţii şi bogătaşii nepatrioţi îşi fac cuferele pentru plecare. Dar nu pot să plece. O forţă armată în bocanci a pus stăpânire pe toate barierele, arse sau nu. Aici tot ce intră, tot ce caută să iasă, este oprit şi dus la primărie : trăsuri, tărăboanţe, argintărie, mobile, o sumedenie de saci cu grâu; uneori până şi turme de oi şi de vaci se îmbulzesc pe piaţa Grevei, dar vuietele continuă, mugesc, tună, tobele bat, clopotele zbârnie; crainicii dau năvală cu clopoţele de mână : „Ascultaţi, ascultaţi ! Toţi cetăţenii trebue să fie înrolaţi în sectoarele lor" ! Sectoarele s'au întrunit în grădini, în pieţele libere şi se întocmesc în cete de voluntari. Din tabăra lui Besenval n'a căzut încă nici o ghiulea înroşită; dimpotrivă, dezertori se prezintă încontinuu împreună cu armele lor. In curând, o bucurie supremă ! La 2 ore după amiază Străjile franceze, primind ordin să se ducă la Saint-Denis, refuză hotărît şi vin şi ele de se alătură de popor. E un fapt dintre cele mai însemnate : 3.600 dintre cei mai buni războinici cu echipamentul complect, ba şi cu artilerişti şi cu tunuri. Ofiţerii lor rămân singuri, fără să fi izbutit măcar să strice tunurile. Acuma putem nădăjdui, că până şi Elveţienii, Château-Vieux şi alţii, nu vor mai fi aşa de dornici să lupte.

Miliția noastră pariziană, pe care unii preferă s'o numească garda civică, a reușit de minune. Ea făgăduia să adune vreo 48.000 de cetățeni. In câteva ore însă va fi de două ori, de 4 ori pe atâta. De neînvins, numai dacă am avea arme.

Dar iată chesoanele făgăduite dela Charleville, pe care este înscris cuvântul artilerie. Insfârșit, vom avea destule arme! Să ne închipuim mutra galbenă a patriotismului, când găsește chesoanele pline cu cârpe, cu rufe murdare, cu capete de lumânări și de torțe! Staroste a negustorilor, ce înseamnă asta? Pe urmă, la mânăstirea Chartreux, unde am fost trimiși cu un ordin iscălit, n'a fost și n'a existat niciodată nici o armă de războiu. Și iată că acuma în luntrea asta de pe Sena pe sub niște mușamale cătrănite dăm peste 3.000 de ocale de pulbere; nu cari să intre în Paris, ci să iasă pe furiș, dacă nasul patriotismului n'ar fi fost dintre cele mai fine. Ce pretinzi tu, Flesselles? E un joc primejdios, să ne distrezi pe noi. Pisica se joacă cu șoarecele prins de ea. Dar s'a mai văzut vreodată un șoarece jucându-se cu pisica înfuriată, cu un tigru național turbat?

In urma acestora voi, făurari cu șorțurile negre, ciocăniți cu brațe zdravene și cu inima grăbită. Meșteri și calfe să se puie pe lucru, din cap până'n picioare; fiecare la rându-i să facă tunetul său și să mânuiască barosul cel mare al făurăriei până va face să se învârtească nicovala, spre a reîncepe apoi iarăși, în timp ce din ceas în ceas pedeasupra capetelor voastre răsună tunul de alarmă. Căci cetatea acuma are pulbere. Sulițele sunt fabricate: 50.000 în 36 de ore. Judecați, dacă șorțurile negre au hodinit! Săpați șanțuri, desfundați caldarâmul de zor,

voi ăştiilalţi, bărbaţi şi femei; umpleţi cu ţărână butoaiele pentru baricade, aşezaţi alături sentinele de bună voie, grămădiţi bolovani pe uşorii ferestrelor la caturile de sus; băbuţelor, să aveţi smoală clocotită, sau cel puţin apă clocotită, ca s'o turnaţi cu braţele voastre deşirate peste Royal-Allemand! Patrule din garda civică abia născută străbat, cu torţe în mână, toată noaptea uliţele pustii, dar luminate din ordin la fiece fereastră. Ciudată privelişte, ca o cetate a morţii luminată cu naftă, iar ici şi colo câte o ceată de vedenii rătăcite.

O, sărmani muritori! Cum vă faceţi amară pentru fiecare dintre voi această existenţă, această vieaţă înfricoşată şi minunată, înfricoşată şi groaznică. Iar Satana îşi are un loc în toate inimile! Ce agonii, ce furii, ce gemete ne înspăimântă şi ne-au înspăimântat în toate timpurile, spre a fi apoi învăluiţi într'o tăcere atât de adâncă! Iar marea sărată nu-i umflată de lacrimile voastre!

Solemnă, totuşi, e ora, când răsună pentru noi vuietul de libertate; când sufletul, multă vreme asuprit, se trezeşte, chiar şi'n orbire şi'n nesiguranţă, sfărâmându-şi lanţurile şi scuturându-şi colbul nemişcărei lui, şi jură pe cel ce l-a creat, că *va fi liber*. Liber! Cugetă bine la cuvântul acesta; e nevoia poruncitoare, nevoie nelămurită sau înţeleasă a întregei noastre fiinţe. Libertatea este singurul scop, urmărit cu chibzuinţă sau nechibzuinţă, a tuturor luptelor omului, a tuturor întreprinderilor lui, a tuturor suferinţelor lui pe pământ. Da, ora asta e supremă (dacă ai cunoscut-o): întâia viziune a unui Sinai împresurat de flacări în pelerinajul acesta prin pustie. Care nu va mai avea nevoie de aici

înainte de stâlpul său de nouri ziua, de stâlpul său de foc noaptea. Ba încă, e ceva de seamă, când lanțurile au devenit muşcătoare, veninoase, să fii izbăvit „de asuprirea semenilor noştri". Inainte deci, furioşi copii ai Franței, n'are face spre care soartă. Injuru-vă nu-i decât foamete, falşitate, conrupție şi dangătul de clopot al morței. Lăcaşul vostru nu mai e de voi!

Mintea îşi poate cu greu închipui cum a tărât Besenval aceste ore triste. Răzmirița domnia-i înjuru-i, iar oamenii i se topiau încetul cu încetul. Dela Versailles răvaşele cele mai grabnice rămân fără răspuns, sau nu primesc decât nişte cuvinte nelămurite, mai descurajatoare decât tăcerea. Un consiliu de ofițeri nu poate hotărî decât un singur lucru, anume, că nu e de luat nici o hotărîre. Coloneii îl informează *plângând,* că ei cred că nu se pot bizui pe soldați. Nimic decât o nesiguranță crudă. Zeul războiului, de Broglia, tronează acolo, de neapropiat în Olimpul său: nu se coboară înconjurat de spaimă, nu dă drumul la o salvă de tunuri, nu trimite niciun ordin.

Intradevăr, în castelul din Versailles toate par un mister; în oraşul Versailles toate sunt zvonuri, alarmă, indignare. O augustă Adunare națională ține şedință, de ochii lumei; amenințată cu moartea, încearcă să desfidă moartea. Ea a decretat, că „Necker duce cu el regretele națiunei". A trimis o delegație solemnă la castel, spre a ruga pe rege să îndepărteze trupele. In zadar. Majestatea Sa cu o înfățişare ciudată îi învită să se ocupe mai degrabă de datoria lor, care este să facă o Constituție. Panduri streini forfotesc călări şi lăfăindu-se c'un aier fanfa-

ron. Ei s'ar îndrepta fără îndoială bucuroşi spre sala măruntă, dacă n'ar fi chipurile ameninţătoare grupate în toate aleiele, cari duc într'acolo. Ţineţi-vă bine, senatori naţionali, speranţa unui popor dârz şi ameninţător.

Augustii senatori naţionali hotărăsc, că va fi şedinţă permanentă, până când această stare de lucruri va înceta. Gândiţi-vă totuşi, că vrednicul Lefranc de Pompignon, noul nostru preşedinte numit urmaş al lui Bailly, este un bătrân obosit de multe lucruri. E fratele acelui Pompignan, care a meditat jalnic asupra cărţii *Jelaniile*:

Ştiţi pentru ce Ieremia
S'a jeluit toată viaţa'n van?
Fiindcă, vai, prevedea,
Că-l va traduce Pompignan.

Bietul episcop Pompignan se retrage, lăsând ca înlocuitor pe Lafayette. Acesta din urmă, ca vicepreşedinte de noapte, veghiază asupra unei camere goale şi descurajată, abia luminată de un sfeşnic îndoielnic, aşteptând ce are s'aducă ceasul.

Iată înfăţişarea Versailles-ului. La Paris însă Besenval îngrijat, înainte de a se retrage peste noapte, s'a dus în împrejurimi să caute pe bătrânul d-l de Sombreuil dela *Palatul Invalizilor*. D-l de Sombreuil are, ceeace-i o taină mare, 28.000 de puşti depuse în pivniţă; nici o încredere însă în dispoziţiile invalizilor lui. Astăzi, bunăoară, a pus pe 20 dintre oamenii săi să coboare să desfacă puştile acestea, de frică să nu pună mâna răzmeriţa pe ele. Dar în 6 ore cei 20 de lucrători desşurubaseră

abia 20 de cocoașe : fiecare invalid pe al lui. Dacă li s'ar porunci să tragă, ei ar putea, după părerea lui, să întoarcă țeava contra lui însuși. Nenorociți militari bătrâni, a sunat ceasul vostru, dar nu de glorie. Bătrânul marchiz de Launay dela Bastilia și-a rădicat de mult podețele pe lanțuri și s'a retras în interior; cu santinele puse pe ziduri sub cerul dela miezul nopții, plutind deasupra luminilor Parisului, sclipitor. O patrulă națională trecând pe aici își ia libertatea de a face din ele un punct de ochire : trage în toiul nopții 7 gloanțe dar fără rezultat. Era în ziua de 13 Iulie 1789, zi și mai nenorocită, se spune, decât aniversarea de anul trecut : atunci cădea din cer numai grindină, nu furia care ieșia din iad, ruinând cu totul altceva decât o recoltă.

Tocmai în zilele acestea, după cum ne arată cronicele, înflăcăratul bătrân marchizul de Mirabeau e lungit, lovit de moarte la Argenteuil, nu în apropierea zgomotelor acestor tunuri de alarmă. Căci la dreptul vorbind nu el este întins acolea, ci doar corpul lui, surd și rece pentru totdeauna. Sâmbătă seara a respirat ultima lui suflare, dându-și sufletul, părăsind o lume, care nu i-ar fi plăcut niciodată, desmățată acuma în aparență până la nebunie și până la prăbușirea generală. Ce-i pasă de data asta, că pleacă în lunga-i călătorie spre alte ținuturi, oricari ar fi ele ? Vechiul castel Mirabeau rămâne în picioare, tăcut în zare, pe stânca-i prăpăstioasă în acest „gâtlej între două văi, lăcaș al vânturilor". Astăzi vedenie palidă, ștearsă, a unui castel. Această imensă răzmiriță populară și Franța și lumea însăși se șterg și ele ca o umbră pe oglinda

cea mare a oceanului în tihnă şi totul va merge după voia lui Dumnezeu.

Tânărul Mirabeau cu inima împovărată, căci iubia pe acest bătrân tată, de treabă dar morocănos, cu inima împovărată şi copleşit de griji apăsătoare, este absent din istoria politică. Criza cea mare se petrece fără el.

6. — ASALT ŞI IZBÂNDA

Pentru cei însă cari trăiesc şi luptă răsare din nou dimineaţa de 14. Sub toate acoperişurile acestei cetăţi în fierbere este deznodământul unei drame, care nu-i lipsită de elemente tragice şi se prăvăleşte spre o dezlegare. Zbuciume, pregătiri, tremurături şi ameninţări; lacrimi cad din ochii bătrâneţii. „Astăzi, copii, să ne despărţim ca bărbaţii, amintindu-ne de suferinţele părinţilor voştri şi nădăjduind în drepturile fiilor voştri. Tirania vă ameninţă cu sângeroasa ei mânie; pentru voi nu-i speranţă decât în opera propriilor voastre mâini. Astăzi trebuie ori să lucrăm, ori să murim".

Incă din zori un comitet permanent, fără somn, aude vechiul strigăt de răscoală devenit o turbare: arme! arme! Starostele Flesselles şi alţi trădători, cari sunt printre voi pot să mediteze la chesoanele din Charleville. Noi suntem 150.000 şi abia unul din trei înzestrat cu o suliţă. Armele, acestea e lucrul de trebuinţă. Cu arme suntem o gardă civică de nemăture tunurile.

Din fericire cuvântul s'a rostit, căci secretul nu e cu putinţă: la Palatul Invalizilor sunt puşti. D-l

Ethys de Corny procurorul regelui și tot ce ne poate da ca autoritate un comitet permanent, vor veni cu noi. Tabăra lui Besenval e acolo; poate că nu va trage asupră-ne, dar chiar dacă ne va ucide, nu putem decât să murim.

Vai, bietul Besenval cu trupe cari i se topesc printre degete, nici gând n'are să tragă. In dimineața asta la ora 5, în timp ce el moțăie încă în Școala militară uitând de toate, o vedenie se înfățișează fără veste alături de patul său, cu figura destul de frumoasă. Cu ochii înflăcărați, cu vorba repede și scurtă, cu aerul îndrăzneț, vedenia seamănă cu aceea, care a tras perdelele lui Priam. Solia și înștiințarea vedeniei spuneau, că orice împotrivire ar fi zadarnică și că, dacă sângele va curge, nenorocire aceluia, care-l va răspândi. Astfel vorbi vedenia, apoi dispăru. „In total un fel de elocvență, care vrăjește". Beseval mărturisește, c'ar fi trebuit să-l aresteze, dar n'a făcut-o. Cine poate fi deci această vedenie cu chip frumos, cu ochii înflăcărați și vorba repede și scurtă ? Besenval știe, dar tace. Să fie Camille Desmolins ? Sau pitagoricianul, marchizul Valadi, aţâţat de propunerile violente din tot cursul nopții la Palais-Royal ? Faima pomenește numele tânărului Meillar, apoi își închide pe vecie gura în privința lui.

In orice caz uitați-vă pela ora 9 dimineața la voluntarii noștri naționali, cum se rostogolesc ca un imens șuvoiu spre sud vest, la Palatul Invalizilor, în căutarea lucrului de nelipsit. Procurorul regelui, d-l Ethys de Corny și alte autorități sunt acolea. Preotul dela St. Etienne du Mont pășește dușmănos în fruntea parohiei lui luptătoare; vedem ipistații de

tribunale înaintând în haine roşii, astăzi voluntarii din tribunale; pe urmă voluntarii dela Palais-Royal; şi voluntarii naţionali cu zecile de mii. Toţi nu au decât o inimă şi un cuget. Puştile regelui sunt ale naţiunei, gândeşte-te la asta, bătrâne domn de Sombreuil. In această ananghie cum vei face să le refuzi? Bătrânul domn de Sombreuil ar vrea el să intre în tratative, să trimită crainici, curieri. Dar la ce bun? Zidurile sunt sărite; niciun invalid nu trage un foc. Trebue să deschidă porţile. Patriotismul năvăleşte buluc, dela temelii până la acoperiş, prin toate camerele şi coridoarele, scotocind cu furie peste tot în căutarea armelor. Care pivniţă, care pod poate să le scape? Armele sunt găsite, toate în siguranţă, împachetate în paie, debunăseamă cu scopul de a fi arse. Mai înverşunaţi decât nişte lei lihniţi pe o pradă moartă, gloata se aruncă asupră-le cu strigăte şi zbierete, luptând, îmbrâncind, înşfăcând, nu fără a strivi, a înăbuşi, a scrânti şi probabil a nimici pe patrioţii mai slabi. Şi astfel cu un trosnet continuu al celei mai asurzitoare şi mai sparte orchestre scena s'a schimbat: pe umerii a tot atâţia străjeri naţionali se reazimă 28.000 de puşti scoase dintr'un întuneric adânc la o ameninţătoare lumină.

Besenval să se uite cum sclipesc aceste puşti în trecerea lor strălucitoare. Străjile franceze au, se zice, tunurile îndreptate spre el, gata să pornească, de e nevoie, pe partea cealaltă a fluviului. Stând loculuí, nemişcat, uimit, ne putem mândri cu ţinuta mândră a Parizienilor... Şi acuma la Bastilia, îndrăzneţi Parizieni! Acolo tunurile ne ameninţă încă, în-

tr'acolo se îndreaptă acuma gândurile și pașii tuturora.

Bătrânul de Launay, cum am mai arătat, se retrăsese în încăperile lui puțin după miezul nopții, Duminică. Din acest moment rămâne pe loc, strivit cum sunt toți militarii de cele mai triste conflicte de nesiguranță. Primăria îl îmbie să lase pe soldații naționali să intre, ceeace e un cuvânt mai blând decât a se preda. De altă parte ordinele Majestății Sale sunt lămurite. Garnizoana nu se compune decât din 82 de invalizi bătrâni, întăriți cu 32 de Elveții tineri. Zidurile, e drept, au o grosime de 5 coți. Tunuri și pulbere are, dar, vai, merinde pentru gură doar pentru o zi. Pe urmă cetatea este franceză, garnizoana în majoritate franceză. Bătrâne posomorât de Launay, gândește-te la ce trebue să faci.

Toată dimineața, dela ora nouă, a răsunat strigătul: la Bastilia ! Delegații repetate de cetățeni, toți ahtiați după arme, s'au prezentat. De Launay s'a scăpat de dânșii cu discursuri pașnice prin ferestruicile zidurilor. Pela amiazi alegătorul Thuriot dela Rosiere capătă intrare ; el găsește pe Launay puțin dispus să se predea, dispus mai de grabă să arunce totul în aer. Thuriot se urcă până la parapete cu dânsul: aici sunt adunate grămezi de caldarâm, fierărie veche și alte zburături, tunurile sunt îndreptate cum trebue în fiece ferestruică, numai că puțin cam înapoi. Dar afară contemplă, Thuriot, cum năvălește gloata pe toate străzile. Clopotul de alarmă sună cu furie, toate tobele bat adunarea, mahalaua Sf. Anton se rostogolește spre fortăreață ca un singur om. Aceasta este vedenia fantastică, dar reală, pe care în acest moment o contemplă

Thuriot, ca de pe muntele Sinai. Ea proorocește alte fantasmagorii, realități spectrale rodnice în învățăminte, pe cari tu nu le vezi, dar le vei vedea. „*Ce vreți?*", spune de Launay, cu un aer de imputare, aproape de amenințare, îngălbenindu-se la această privelişte. „Domnule, răspunse Thuriot, rădicându-se până la sublim. Ce pretindeți d-voastră? Nu înțelegeți, c'aș putea să ne prăvălim amândoi dela înălțimea asta?" Cincisprezece stânjeni, fără a mai socoti șanțurile cu ziduri. După care de Launay rămâne tăcut. Thuriot se arată de sus mulțimei, devenită bănuitoare și frământată, pe urmă coboară și-și ia rămas bun protestând, după ce-a adresat o înștiințare și invalizilor, asupra cărora n'a produs totuși decât o impresie amestecată și nelămurită. Capetele acestea bătrâne nu sunt dintre cele mai istețe; pe lângă asta se povestește, că de Launay a fost darnic cu băutura. Ei se gândesc să nu tragă, dacă nu vor trage mai întâi asupra lor și dacă vor putea face altfel. In total, ei cată să fie strașnic cârmuiți de împrejurări.

Nenorocire ție, de Launay, dacă în atari momente nu vei putea, printr'o hotărîre dârză, să fii stăpân pe împrejurări! Discursurile pașnice nu pot face nimic, focurile de tun sunt norocoase. A te legăna însă între amândouă, nu poate fi o hotărîre. Valul oamenilor se înalță din ce în ce mai năvalnic, zbârnâitul lor nesfârșit se îngroașe din ce în ce, ajungând până la blesteme, poate chiar până la trosnetul de gloanțe rătăcite. Impotriva acestor ziduri de cinci coți grosime ele rămân însă fără rezultat. Se lăsase întâi un podeț mobil pentru Thuriot, o nouă delegație de cetățeni (este a treia și cea mai gălăgioasă

dintre toate) pătrunde în prima curte. Discursurile pașnice nu reușesc să-i împrăștie pe aceștia; de Launay poruncește să tragă și pune să rădice podețul mobil. Ușoară zbucnire, care dă foc haosului prea combustibil și face din el un haos de foc cu răgete. La vederea sângelui său (căci ușoara zbucnire a pricinuit morți) răscoala face explozie într'un foc, care se rostogolește fără sfârșit; explozie de puști, de răcnete, de înjurături. Dar colo, deasupra capelor noastre, un singur tun al fortului să răsune și să ne arate ce putem face. Bastilia este asediată.

Inainte, deci, voi toți Francezi, cari aveți o inimă în corp! Zbierați cu gâtlejurile voastre de zgârciu și de metal, fii ai libertății! Deșteptați arsa din somn toate însușirile, cari sunt în voi, suflet, corp și spirit, căci a sosit ceasul! Lovește tu, Louis Tournay, rotar din Marais, fost soldat în regimentul Dauphine; lovește în lanțul podețului mobil din afară prin grindina de foc, care șuieră în juru-ți. Niciodată securea ta n'a mai dat așa lovituri pe osii, sau pe obezi! Lovește, voinicul meu! Jos! Jos! Până în iad! Să se năruie toată clădirea blestemată și toată tirania să fie înghițită pe veci! Cocoțat unii spun pe acoperișul corpului de gardă, alții pe baionete înfipte în încheieturile zidului, Louis Tournay lovește, ajutat de voinicul Aubin Bonnemere (un fost soldat și el). Lanțul cedează, se sfărâmă, uriașul podeț mobil cade cu trosnete. Ce glorie! Dar, vai, acestea sunt numai posturile înaintate. Cele 8 turnuri întunecate cu invalizii lor înarmați cu puști, caldarâmul lor și gurile lor de tun, care ne domină de sus, sunt încă neatinse. Șanțul

zidit stă căscat, de netrecut; podeţul mobil dinăuntru, din care vedem suprafaţa dinafară, este înainte-ne. Bastilia mai e încă de cucerit!

A descrie asediul Bastiliei (socotit drept una dintre cele mai însemnate isprăvi din istorie) stă, poate, mai presus de talentul muritorilor. Dacă măcar prin multă citire am putea ajunge să înţelegem planul construcţiei. Dar colo, la capătul străzii Sf. Anton, este un tăpşan descoperit. Pe urmă atâtea curţi: *curtea Inaintată, curtea Ulmilor*, poarta cea mare boltită (unde Louis Tournay luptă acuma). Un nou podeţ mobil, poduri dormitoare, rădane, parapete şi pururea cele 8 turnuri întunecate. Un morman învălmăşit dominând din înălţimile sale munca tuturor epocilor, dela anii cei din urmă până la 420 de ani înapoi, asediat în ceasul cel din urmă de chaosul, care a revenit. Tunuri de toate calibrele, ţevi de toate lărgimile, oameni de toate iniţiativele, fiecare om fiind propriu-i inginer. Arareori, dela războiul piticilor şi al cocorilor, s'a mai văzut aşa anomalie. Ilie, cu jumătate de soldă, intră să-şi ia uniforma. Cine ar vroi să asculte de el în haine civile? Alt jumătate de soldă, Hulin, dăscăleşte străjile franceze pe piaţa Grevei. Patrioţi întârâtaţi adună de jos gloanţele şi le duc calde încă (sau părând astfel) la primărie. „Vedeţi, Parisul trebue să fie ars". Flesselles e palid până şi pe bot, căci răgetele mulţimei devin tot mai adânci. Parisul a ajuns în culmea furiei, învârtit în toate direcţiile de o spaimă nebună. La fiece baricadă de stradă zbârnâie un vârtej secundar, care îngroaşe baricada. Şi Dumnezeu ştie ce are să vină, căci vârtejele secundare se fac într'o nebunie una cu acest mare tăciune în flacări, care biciueşte Bastilia din toate părţile.

Astfel biciuește și muge. Cholat, negustorul de vinuri, se preschimbă în tunar. Uitați-vă la Georget, din serviciul marinei, de curând sosit dela Brest, cum ochește cu tunul regelui Siamului. Ciudat lucru, dacă n'am fi deprinși cu de acestea ! Ieri seara Georget stătea tihnit în hanul său, iar tunul regelui Siamului era acolea de o sută de ani, neavând nici o legătură cu dânsul. Și totuși iată, că la momentul cuvenit ei s'au întâlnit și fac împreună o muzică elocventă. Căci, aflând ce se petrece, Georget sare din diligența din Brest și aleargă. Străjile franceze vor fi acușica și ele cu artilerie adevărată. Numai dacă zidurile acestea n'ar fi așa de groase ! Dela înălțimea tăpșanului și orizontal depe toate acoperișurile și dela toate ferestrele zbucnește un potop neregulat de focuri de poșcă fără efect. Invalizii lungiți la pământ trag comparativ pe îndelete dela spatele pietrăriei, abia dacă unul singur și-arată vârful nasului prin ferestruica zidului. Noi cădem sub lovituri și nu facem impresie.

Să se înțindă pojarul cu tot ce este combustibil. Corpurile de gardă sunt arse, precum și sufrageria invalizilor. Un peruchier ieșit din minți vrea să dea foc cu două torțe aprinse pulberăriei Arsenalului, dacă n'ar fi alergat o femeie scoțând țipete și dacă un patriot cu ceva spoială de filozofie naturală nu i-ar fi tăiat respirația cu patul puștei în deșertul stomacului, n'ar fi răsturnat butoaiele și oprit elementul distrugător. O fată tânără răpitoare a fost prinsă în momentul, când se strecura din curtea dinafară și fiind socotită pe nedrept fiica lui de Launay era să fie arsă de vie sub ochii comandan-

tului. Ea e întinsă leşinată pe o saltea. Şi aici intervine un patriot: e vrednicul Aubin Bonnemère, fostul soldat, care aleargă şi o salvează. Se dă foc la paie; trei căruţe încărcate se înalţă ca un fum alb, riscând să înăbuşe însuşi patriotismul. Astfel încât Ilie, cu sprâncenele pârlite, trage înapoi una, iar Reole, un negustoraş cât o matahală, alta. O fumăraie ca în iad, o încurcătură ca la Babel şi o hărmălaie ca şi cum se apropie sfârşitul lumii.

Sângele curge, hrană nouă pentru furie. Răniţii sunt duşi în casele depe strada de la Cerisaie. Cei pe moarte lasă ca ultimă recomandaţie să nu cedeze, să lupte până la căderea fortăreţei blestemate. Dar, vai, ce-i de făcut? Zidurile sunt aşa de groase! Delegaţii, până la trei, sosesc dela primărie. Stareţul Fauchet, care făcea parte din ele, poate spune cu ce curaj, cu ce devotament supraomenesc ei fac să fluture pe sub arcade drapelul primăriei şi stau în picioare, făcând să răsune tobele lor. Toate acestea în zadar. Intr'un tărăboiu ca la sfârşitul lumei de Launay nu-i aude, nu îndrăzneşte să-i creadă. Ei se întorc la luptă cu o furie mai mult decât îndreptăţită, căci şueratul gloanţelor le răsună mereu în urechi. Ce-i de făcut? Pompierii sunt aicea, punându-şi în mişcare pompele contra invalizilor, spre a le uda bateriile. Din nenorocire, apa nu se urcă destul de sus şi nu stârneşte decât nouri de ploaie fină. Indivizi pricepuţi în studii clasice propun catapulte. Santerre, berarul gălăgios din mahalaua Sf. Anton, e mai degrabă de părere, ca fortăreaţa să fie asaltată cu mijlocul unor pompe cu aer cu un amestec de fosfor şi cu uleiu de terebentină. O, Spinoza Santerre, ai tu gata amestecul acesta? Fiece om e

propriu-i inginer. Iar potopul de foc nu conteneşte. Până şi femeile trag, până şi Turci, cel puţin o femeie cu iubitul ei, un Turc. Străjile franceze au sosit: tunuri adevărate şi tunari în lege. Portărelul Maillard e zorit. Cei 2 jumătate de soldă, Ilie şi Hulin, umblă val-vârtej printre miile de asediatori.

Cât de în tihnă ţăcăneşte orologiul cel mare al Bastiliei, fără a fi auzit, ceas cu ceas, în curtea dinăuntru, ca şi cum nimic extraordinar nu s'ar petrece pentru el şi pentru lume! Sunase ora unu, când au început împuşcăturile; acuşica are să arate cinci, iar focul nu descreşte. Din fundul hrubelor lor cei 7 prizonieri aud vuiete înăbuşite, ca dela un cutremur de pământ. Temnicerii le dau răspunsuri nelămurite.

Nenorocire ţie, de Launay, cu biata ta sută de invalizi! Broglie e departe şi urechile lui cam fudule. Besenval aude, dar nu poate nimic, Un biet despărţământ de husari a înaintat cu băgare de seamă, spre a face o recunoaştere dealungul cheiurilor până la Podul-Nou. „Am venit să ne unim cu voi", zise căpitanul, căci gloata pare fără sfârşit. Un individ, un soiu de pitic cu capul cât un dovleac, cu obrazul veştejit ca plumbul, înaintează, îşi deschide buzele palide şi strigă, căci nu-i lipsit de bun simţ:

— Atunci, jos de pe cal şi încredinţaţi-ne nouă armele voastre.

Căpitanul husarilor e prea fericit, că e însoţit până la barieră şi liberat pe cuvânt. Cine era deci acest individ urâcios? Se răspunde, că e d-l Marat, autorul excelentului şi paşnicului *Înştiinţare către popor*. Mare om, într'adevăr! O, veterinar de sea-

mă ! Aici e dar ziua apariției tale, a renașterei tale? Și cu toate acestea peste 4 ani, socotiți chiar din ziua de astăzi... Dar să nu tragem perdeaua, care ascunde viitorul.

Ce va face de Launay ? De Launay n'ar fi putut face decât un lucru, pe care spusese că-l va face. Să ni-l închipuim așezat dela început c'o torță aprinsă în apropierea magaziilor cu pulbere, neclintit ca un vechiu senator roman sau ca un picior de lampă de bronz și, printr'o mișcare a ochilor, punând cu răceală în vedere lui Thuriot și celorlalți hotărîrea lui, nevoind să lovească de cât spre a se apăra. Cetățuia regelui însă nu putea, nu trebuia desigur să se predea decât după ordinul regelui. Viața unui bătrân n'are preț, decât într'atâta, cât se pierde cu vrednicie. Gândiți-vă însă, prostime care răcniți, la ce va fi când Bastilia întreagă va sări în aer. In această ținută de statuie, purtătoare de torță, ne închipuim că de Launay ar fi putut lăsa pe Thuriot, pe ipistații roșii dela tribunale, pe preotul dela Saint-Etienne și pe golănimea din lumea întreagă să lucreze, cum înțelegeau ei.

Și totuși și în ciuda a toate el n'a putut-o face. Ai meditat cât de mult vibrează inima omului în simpatie cu inima tuturor ? Ai observat cât e de puternică vocea oamenilor adunați la un loc; cât de mult paralizează țipetele lor de indignare un suflet tare; câte neliniști necunoscute stârnesc răgetele lor ? Compozitorul Gluck mărturisește, că tonul fundamental în punctul cel mai nobil al uneia dintre operile lui cele mai nobile era glasul populației din Viena, pe care-o auzise strigând: „Pâine, pâine!" Puternic este glasul laolaltă al oamenilor ; îngăi-

marea instinctelor lor mai dreaptă decât cugetele lor. E ceeace există mai măreț printre toate sunetele și umbrele din această lume, fiică a vremei. Acela, care i se poate împotrivi, stă cu un picior înfipt dincolo de veacuri.

De Launay n'a putut să reziste. Infricoșat, plutește între două gânduri. Nădăjduiește în sânul desnădejdei, nu predă fortăreața, declară că vrea s'o arunce în aer, înșfacă în acest scop o torță, dar n'o face să sară în aier. Nenorocit de Launay, asta-i agonia de moarte pentru Bastilia ta ca și pentru tine. Temniță, temnicer și întemnițați trebue să sfârșească împreună câteși trei, așa cum erau.

Timp de 4 ore a zbierat lumea asta furioasă, am putea-o numi o lume chimerică, vărsând foc pe nări. Bieții invalizi s'au prăbușit sub bateriile lor, sau se scoală cu patul puștei în aer: au croit un steag alb din șervete și sună încetarea, sau socot ei că o sună, căci nu sunt auziți. Până și Elveții, cari păzesc barierele, par obosiți de a mai trage, descurajați de acest potop de foc. O ferestruică se deschide la podețul mobil, de unde se poate intra în tratative. Uitați-vă la portărelul Maillard, om dibaciu, pe scândurica lui, legănându-se deasupra prăpastiei șanțului. Scândurica e proptită în parapet și se îndoaie sub greutatea patrioților. El călărește în primejdie. Ce porumbiță pentru astfel de arcă! Incetișor, portărele isteț. Un om a căzut și zace acolo, departe, zdrobit de zid. Portărelul Maillard nu cade, el merge încet cu mâinile în lături fără să se poticnească; Elvețianul ține o hârtie la deschizătura ferestruicei; portărelul o înșfacă și vine înapoi. Condițiile de predare, iertare și libertate pentru

toţi. Sunt primite ? *Pe cuvânt de ofiţer,* răspunde jumătate de soldă Hulin, sau jumătate de soldă Ilie (căci nu se ştie bine, care din ei); sunt. Podeţul mobil se coboară, portărelul Maillard dă năvală, iar după el potopul viu. Bastilia a căzut. Victorie ! Victorie ! Bastilia e cucerită.

7 — NU-I O REVOLTĂ

Pentru ce să zăbovim asupra ce urmează ? *Cuvântul de ofiţer* al lui Hulin ar fi trebuit respectat, dar nu se putea. Elveţienii sunt aşezaţi pentru bătălie, îmbrăcaţi în bluze albe. Invalizii fără uniforme, cu armele răzimate de zid. Intâiul avânt al învingătorilor, voioşi c'au scăpat din primejdie de moarte, îi aruncă în braţele învinşilor. Dar alţi biruitori îşi fac vânt c'o zvăpăială, care nu mai e tocmai bucurie. Cum spuneam, era un potop viu, care se revărsa înainte, iar dacă străjile franceze cu sângele lor rece militar n'ar fi făcut stânga împrejur şi n'ar fi râdicat puştile, îmboldul ar fi mers până la sinucidere, deoarece riscau să se prăvălească în şanţurile Bastiliei cu sutele şi cu miile.

Astfel continuă valul, rostogolindu-se prin curţi şi coridoare. Mugind, de neîmpotrivit, trăgând pe ferestre într'ai săi, într'o dezlănţuire de triumf, de ură şi de răzbunare a morţilor săi. Bieţii invalizi au să treacă prin momente grele : un soldat elveţian strecurându-se într'o bluză albă este răsturnat cu o lovitură mortală. Toţi prizonierii să fie duşi sub pază la primărie, spre a fi judecaţi. Vai, un biet invalid are de acum mâna dreaptă doborâtă de o

lovitură de sabie, iar capul lui schilodit este târît și spânzurat în piața Grevei. Se zice, că e chiar acea mână dreaptă, care a îndepărtat pe de Launay din magaziile cu pulbere și a salvat Parisul.

De Launay, recunoscut în fracu-i cenușiu cu o panglică roșie, vrea să se omoare cu șișul lui cu sabie. Il duc la primărie; Hulin, Maillard și alții îl păzesc. Ilie merge în frunte cu actul capitulării în vârful săbiei, prin mijlocul zbieretelor, blestemelor, printre ghionturi, îmbrânceli și însfârșit lovituri. Straja e risipită și dată peste cap. Hulin istovit se prăbușește peste un morman de bolovani. Nenorocitul de Launay nu va intra niciodată în primărie. Aici nu va pătrunde decât rădăcina însângerată a părului său, ținută drept trofeu de o mână însângerată. Trupul însângerat e lungit pe trepte, iar capul, înfricoșat la vedere, plimbat în triumf pe străzi, într'o suliță lungă.

Mohorâtul de Launay a murit strigând: „O, prieteni, ucideți-mă repede!" Trebue ca blajinul de Losme să moară, deși recunoștința îl îmbrățișa în ceasul acesta groaznic și vrea să moară pentru dânsul, dar în zadar. Fraților, mânia voastră e crudă! Piața voastră a Grevei a devenit o gură de tigru, plină de răgete sălbatice și însetată de sânge. Alt ofițer e măcelărit, alt invalid spânzurat de felinar. Cu mari greutăți și cu o stăruință generoasă străjile franceze vor salva restul. Starostele Flesselles, de multă vreme lovit de o paloare de moarte, trebue să se dea jos de pe scaunul lui „spre a fi judecat la Palais-Royal", vai, spre a fi împușcat de o mână necunoscută la prima cotitură de stradă.

O, soare de Iulie la asfințit, la ceasul acesta ra-

zele tale oblice cad asupra secerătorului de pe ogoarele pașnice, asupra femeilor bătrâne cari torc în bordeiele lor, asupra corăbiilor depărtate în mijlocul Oceanului, asupra balului din sala portocalilor din Versailles, unde doamne frumos sulemenite dansează cu ofițeri de husari, dar și asupra acestui infern gălăgios dela poarta cea mare a primăriei. Turnul lui Babel cu amestecul limbilor nu ne poate înfățișa un model; ar trebui să-i mai adăugăm și Bedlamul cu învălmășeala ideilor. O pădure de oțel fără capăt sclipește în fața comitetului electoral, se înalță și amenință cu raze groaznice când unul, când altul din piepturile acuzate. Titanii se războiesc cu Olimpul și nu cutează să creadă în victoria lor. Minune a minunilor ! E un delir și nu putea fi altceva. Denunțuri, răzbunare, zbucniri de triumf pe un fond negru de spaimă, toate lucrurile exterioare și interioare contopite într'un naufragiu general de zminteală.

Să fi avut comitetul electoral și o mie de gâtlejuri de aramă, tot nu i-ar fi fost deajuns. Starețul Lefevre, în bolta cu pivnițele, e negru ca Vulcan, împărțind 5.000 de ocale de pulbere, cu câte primejdii, în aceste 48 ore. Noaptea trecută un patriot dat la băutură stăruia să stee jos cu pipa aprinsă pe marginea unui butoiu cu pulbere. Aicea fuma, bizuindu-se pe independența lui, până când starețul Lefevre, după ce i-a cumpărat luleaua cu 3 franci, s'a grăbit s'o arunce cât colo.

Ilie stă jos, în sala cea mare, sub ochii comitetului electoral, cu sabia scoasă, îndoită în trei locuri diferite, cu coiful turtit (căci era din regimentul de cavalerie al reginei), cu uniforma sfâșiată, cu obra-

zul pârlit și murdar, asemenea, se spune, unui războinic antic, judecând poporul și formând o listă cu eroii Bastiliei. „O, prieteni, nu pătați cu sânge laurii cei mai verzi, ce au fost vreodată cuceriți pe lume". Acesta e refrenul lui Ilie. Numai dacă l-ar putea asculta. Curaj, Ilie, curaj electori municipali! Soarele care apune, nevoia de alimente, nevoia de a povesti noutățile, vor aduce potolirea și împrăștierea. Toate lucrurile trebue să se termine pe lumea asta.

Dealungul străzilor Parisului circulă 7 prizonieri dela Bastilia purtați pe umeri, 7 capete în vârful sulițelor, cheile Bastiliei și multe alte lucruri. Uitați-vă deasemenea și la străjile franceze cum merg cu regularitatea lor militară spre cazarmă, după ce au format cu bunătate un pătrat în jurul invalizilor și a Elveției. E acum un an și două luni, oamenii aceștia fură cu Brennus d'Agoust (fără a lua parte) la palatul de Justiție, când soarta a îngenunchiat pe d'Espremenil, iar acuma ei au luat parte și vor lua parte la toate, de aici înainte nu ca străji franceze, ci ca grenadieri ai centrului gărzii civice, oameni de o disciplină de fier, veseli și câtuși de puțin lipsiți de idei.

Căderea pietrelor desprinse din Bastilia continuă să tune în întuneric; hârtiile din arhivă zboară. Secretele cele vechi ies la iveală, iar desnădejdea, de multă vreme îngropată, capătă glas. Citiți acest crâmpeiu dintr'o scrisoare veche, cu data 7 Octombrie 1752: „Dacă, întru mângâierea mea, Monseniorul ar vroi să-mi îngăduie, în dragostea de Dumnezeu și a prea sfintei Treimi, să pot avea știri dela scumpa mea soție, măcar de ar fi numai numele ei

pe o carte de vizită, spre a dovedi că trăeşte, ar fi cea mai mare mângâiere, ce aş putea primi, iar pentru asta aş binecuvânta deapururi mărinimia Monseniorului". Sărmane prizonier, care te numeşti Queret-Demery şi care nu ai altă istorie. Această scumpă femeie a murit şi ai murit şi tu ! Inima ta zdrobită a făcut acum 50 de ani această întrebare, auzită astăzi pentru prima dată, dar care va trebui să dăinuiască mult timp în inima oamenilor.

Dar iată că amurgul de Iulie se întunecă; iată că Parisul, ca un copil bolnav şi ca orice făptură scoasă din fire, adoarme la propriile-i ţipete. Electorii municipali, miraţi că mai poartă capul pe umeri, se întorc acasă. Singur Moreau de Saint-Mery, cu o inimă şi o obârşie tropicală, cu judecata liniştită, rămâne în permanenţă la primărie împreună cu alţi doi. Parisul doarme, cetatea iluminată radiază; patrule circulă fără cuvânt de ordine. Sunt zvonuri, temeri de războiu. Se vorbeşte de 15.000 de oameni, cari au străbătut mahalaua Sf. Anton, dar n:au străbătut-o niciodată. După vălmăşagul zilei putem să ne închipuim pe al nopţii. Moreau de Saint-Mery, înainte de a-şi părăsi locul, dă peste 3.000 de ordine. Ce cap ! La fel cu capul de aramă al călugărului Bacon ! Pe el se reazimă Parisul. Răspunsul cată să fie repede, bun sau rău. In Paris nu există altă autoritate; vorbind serios, e un cap liniştit şi bine orânduit, pentru care, o vrednice Moreau de Saint-Mery, tu vei găsi totdeauna întrebuinţare, în multe funcţiuni, ca un adevărat om destoinic, dela aceea de august senator, de scriitor de comerţ, de librar, de vice-rege în multe locuri, dela Virginia până la Sardinia.

Besenval a spălat putina într'un nor de pulbere, în mijlocul unei mari îmbulzeli de norod, care nu-i face niciun rău. Merge cu un pas slab și șovăelnic toată noaptea dealungul malului stâng al Senei, spre spațiul infinit. Besenval va fi chemat din nou spre a fi judecat și cu anevoință achitat. Trupele regelui și regimentul său Royal-Allemand au plecat pentru totdeauna.

La Versailles, balul și răcoritoarele s'au terminat, sala cu portocali e mută, afară doar pentru păsările de noapte. In sala măruntă, vice-președintele Lafayette, cu lumânările fumegând, cu vreo 100 de membri întinși pe mese în jurul lui, ține ședință cu capul sus, veghind dincolo de lumina stelelor. Astăzi a doua delegație se prezintă Majestății Sale, pe urmă a treia; dar fără efect. Care va fi sfârșitul tuturor acestora ? La curte totul este mister, nu fără șopote de spaimă, deși voi visați la baluri și la epoleți, femei ușuratice ; Majestatea Sa, ținută într'o neștiință fericită, visează poate la puști cu două focuri și la pădurile din Meudon. Seara târziu ducele de Liancourt, care avea oficial, de drept, intrare liberă, este primit în încăperile regale și cu felul său limpede și constituțional dezvăluie veștile dezastruoase.

— Dar, spune bietul Ludovic, asta-i o revoltă.

— Sire, răspunde de Liancourt, nu-i o revoltă, ci revoluție.

8 — CUCERIREA REGELUI NOSTRU

A doua zi a patra delegație la castel e gata, de un caracter mai solemn, spre a nu spune mai înfri-

coşat. Căci afară de „orgiile din sala cu portocali" se pare, că „toate convoiurile de grâne au fost oprite". Tunetul lui Mirabeau n'a lipsit. Astfel este delegaţiea, care se pregăteşte de plecare. Iată că vine Majestatea Sa însăşi, însoţită numai de cei 2 fraţi ai săi. Ea se înfăţişează în chipul cel mai părintesc, dă de ştire că trupele şi toate pricinele de neîncredere au fost îndepărtate, că de aici înainte nu va fi decât încredere, împăcare şi bunăvoinţă şi autorizează, ba chiar roagă Adunarea Naţională, să informeze Parisul în numele său. Răspund nişte aclamaţii, venind parcă dela nişte oameni scăpaţi fără veste dela moarte. Adunarea întreagă se scoală, spre-a însoţi pe Majestatea Sa la întoarcere, iar deputaţii fac din braţele lor înlănţuite o barieră, spre-a îndepărta şi împiedica năvala extremă a mulţimii, căci întregul Versailles e aici, ghiontind şi aclamând. Muzicanţii castelului cu o grabă fericită întonează: *Unde poţi fi mai bine decât în sânul familiei*". Regina se arată în balcon cu băiatul cel mic şi fata cea mică, sărutându-i în mai multe rânduri. Urale nesfârşite se prelungesc, de aproape şi de departe. Şi deodată, cum ar spune cineva, a venit un nou Paradis pe pământ.

Optzeci şi opt de senatori iluştri, Bailly şi Lafayette şi printre ei archiepiscopul nostru pocăit, se urcă în trăsuri, spre a duce Parisului vestea cea mare. Binecuvântări fără număr asupra capetelor lor. Din piaţa Ludovic XV, unde s'au dat jos, până la primărie este un adevărat ocean de cocarde tricolore şi de puşti naţionale sclipitoare; o vijelie de urale, de bătăi în palme, însoţite uneori de uruitul tobelor. Cuvântări deadreptul fierbinţi sunt pro-

nunțate, îndeosebi de Lally-Tollendal, cucernicul fiu al nenorocitului de Lally, pe fruntea căruia i se pusese cu deasila o coroană de stejar, sau de pătrunjel, pe care din parte-i o va strămuta cu deasila pe capul lui Bailly.

Dar debunăseamă este un lucru de căpetenie: garda civică are nevoie de un general. Moreau de Saint-Méry, omul cu cele 3.000 de porunci, aruncă o privire cu tâlc asupra bustului lui Lafayette, care e pus aici dela războiul de independență al Americei; după care Lafayette e numit prin aclamații. După aceea în locul trădătorului, sau aproape trădătorului, Flesselles președintele Bailly va fi oare starostele negustorilor? Nu; primar al Parisului. Fie. *Trăiască Bailly!* *Trăiască Lafayette!* Iar țipetele gloatei, care consfințește afară, zgudue văzduhul. Și acuma, spre-a încheia, haidem la Notre-Dame să cântăm un *Te Deum.*

Spre catedrala Notre-Dame înaintează într'un alaiu vesel regeneratorii națiunei prin mijlocul unui norod entuziast și într'un chip cu totul frățesc. Starețul Lefevre, încă negru peste tot de pulberea ce împărțise, dă brațul archiepiscopului, îmbrăcat într'un felon alb. Bietul Bailly întâlnește școala copiilor găsiți, trimiși spre a-i aduce prinos și varsă lacrimi. Te Deum-ul, slujit de archiepiscop, e nu numai cântat, ci și salutat cu focuri de pușcă. Bucuria noastră e fără margini, cum amenința să fie durerea noastră. Parisul, cu sulițele și flintele lui, cu vrednicia care e în el, a cucerit până și pe zeii războiului, spre mulțumirea chiar a Majestății Sale acum. Astă noapte a fost trimis un curier la Necker. Ministrul Poporului, învitat să se întoarcă de rege,

de Adunarea națională și de națiune, are să străbată Franța în mijlocul aclamațiilor, în sunetul trâmbițelor și al darabanelor.

Văzând întorsătura ce iau lucrurile, monseniorii din triumviratul curței, domnii din ministerul Broglie născut mort și alții la fel, socot că hotărîrea, ce au de luat, e limpede: să se urce în trăsuri și să spele putina. Plecați, prea regaliștilor Broglie, Polignac și prinți de sânge, plecați cât mai e încă vreme. Palais-Royal în ultimele-i propuneri de noapte n'a pus un premiu pe fiecare din capetele voastre (fără să arate locul de plată)? Cu mii de fereli, cu ajutorul tunurilor și a regimentelor, pe cari se pot bizui, monseniorii apucă pe diferitele lor drumuri în noaptea de 16 spre 17. Nu fără riscuri! Prințul de Condé vede (sau i se pare că vede) oameni urmărindu-l în galopul cel mare, cu gândul, se zice, de a-l prăvăli în Oise la podul Sf. Maxențiu. Alde Polignac călătoresc travestiți, pe capră cu niște prieteni în loc de vizitii. Broglie va înâmpina greutăți la Versailles, dă peste riscuri la Metz și la Verdun, dar izbutește totuși să ajungă în siguranță în Luxemburg, unde se stabilește.

A fost, cum se spune, întâia pribegie hotărâtă după cât se pare în plin divan la curte, în prezența regelui, pururea gata să se ia după orice părere, ca spre a-și avea partea lui de răspundere. „Trei fii ai Franței și patru prinți din sângele sfântului Ludovic, zice Weber, nu puteau să umilească mai bine pe cetățenii Parisului, decât arătând prin această retragere, că se tem de zilele lor". Vai, burghezii Parisului suferă umilirea cu stoicismul cel mai neașteptat. Prințul d'Artois a plecat, dar bunăoară a

luat el cu dânsul moșiile lui? Nici măcar Bagatelle, casa lui de odihnă, care are să servească acuma cu folos drept cârciumă. Cel mult pantalonii lui pentru 4 servitori, lăsând în urmă-i pe croitor. Cât despre bătrânul Foulon, aflăm c'a murit. Cel puțin o înmormântare pompoasă a avut loc, iar întreprinzătorii de pompe funebre i-au făcut onoruri, în lipsa altora. Administratorul Berthier, ginerele lui, trăește încă și stă la pândă. El s'a alăturat de Besenval în ziua aceea, a cumetrelor, duminică, părând că privește lucrurile cu ușurință. Iar acuma a fugit, nu se știe unde.

Pribegii nu sunt încă tocmai departe, prințul de Condé abia dincolo de Oise, când Majestatea Sa, ținându-se de ce s'a pus la cale (căci până și pribegii socoteau, că asta ar putea fi bun), ia o hotărîre destul de îndrăzneață, de a vizita Parisul în persoană. Cu vreo 100 de membri ai Adunării, cu puțină pază militară sau chiar deloc, căci i-a dat drumul la podul Sèvres, bietul Ludovic pornește la drum, părăsind un palat nemângâiat și o regină în lacrimi. Pentru ea prezentul, trecutul și viitorul sunt deopotrivă de crude. La bariera Passy, primarul Bailly în mare gală îi înfățișează cheile și-i cuvântează în stil academic. Ii declară, că e o zi mare, că împreună cu Henric al IV-lea e regele, care a făcut cucerirea Parisului, dar că în acest moment mai fericit poporul a *cucerit pe regele său.* Regele, așa de norocos cucerit, înaintează încet prin mijlocul unui popor de oțel tăcut, sau strigând numai: *Trăiască națiunea!* I se țin la primărie cuvântări de către Moreau cu cele 3.000 de porunci, de către procurorul regelui d-l Ethys de Corny, de către Lally-

Tollendal şi alţii, nu ştie ce să zică, sau să gândească, află că e restauratorul libertăţii franceze, cum trebue s'o mărturisească tuturor o statuie, ce are să i se înalţe pe vatra Bastiliei. Insfârşit se arată în balcon cu o cocardă tricoloră la pălărie şi atunci e salutat cu aclamaţii vijelioase, pornite de pe străzi şi dela răspântii, dela ferestre şi de pe acoperişuri. Apoi o ia din nou la drum în mijlocul strigătelor amestecate, cu un schimb şi cu o îmbinare între *Trăiască regele!* şi *Trăiască naţiunea,* ajunge la Versailles spetit, dar în siguranţă.

Ghiulelele înroşite spânzurau ameninţătoare deasupra capetelor noastre, într'o Duminică; iată-ne în ziua de Vineri, iar *revoluţia este consfinţită.* O augustă Adunare naţională va face constituţia; şi nici un pandur strein, niciun triumvirat casnic cu tunurile îndreptate spre noi şi comploturile-i de pulbere à la Guy-Fawx (căci s'a spus şi asta), nici o putere tiranică pe pământ, sau sub pământ, nu-i va spune: „Ce faci?" Aşa se felicită poporul, sigur acuma că are o constituţie. Zvăpăiatul marchiz Saint-Huruge se aude sub ferestrele castelului, murmurând cuvinte de trădare.

9 — FELINARUL

Căderea Bastiliei poate fi socotită, c'a zguduit toată Franţa, până la cele din urmă temelii ale fiinţei sale. Zvonul acestor minuni zboară în toate părţile cu repeziciunea obişnuită a tuturor zvonurilor, cu un rezultat preţuit ca supranatural şi stârnit de comploturi. D'Orléans, sau Laclos, sau chiar Mirabeau (totuşi atunci nu prea încărcat de bani)

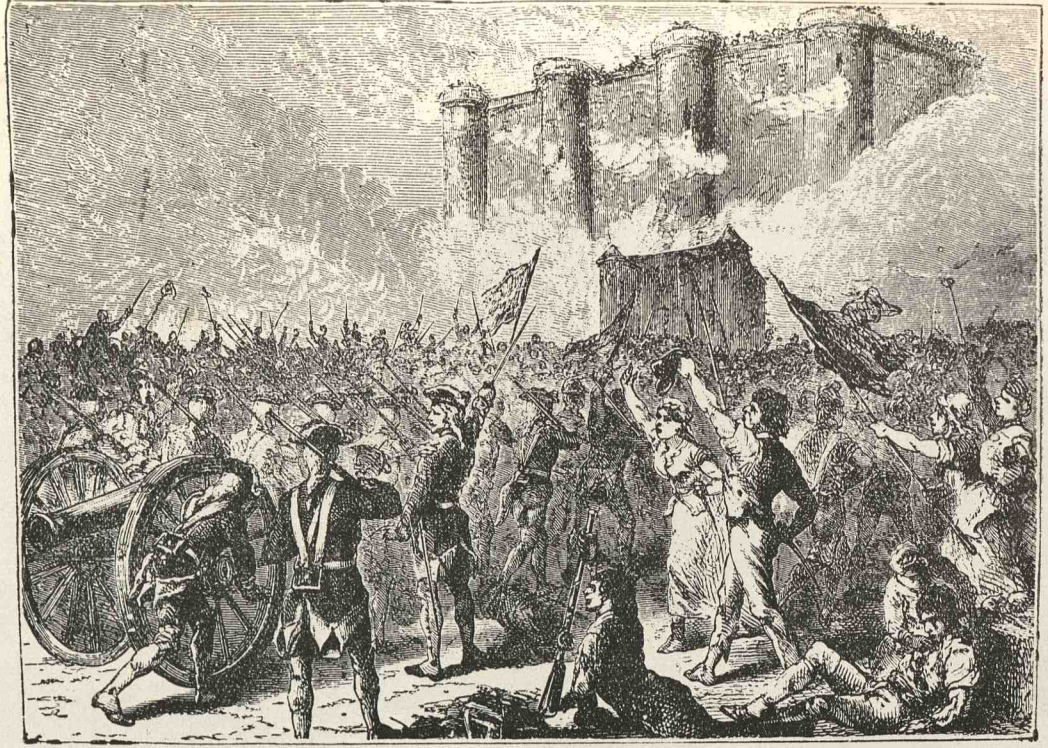
au trimis oare din Paris curieri, cari să galopeze radiind pe toate drumurile mari, spre toate punctele Franței ? Asta e un miracol, pe care orice om pătrunzător nu-l va pune la întrebare.

De pe acum în cele mai multe orașe s'au constituit comitetele electorale, spre a vota regrete lui Necker, a ține cuvântări și a lua hotărîri. In câteva orașe, ca Rennes, Caen, Lyon, un norod în fierbere și-a manifestat regretele prin zburături și focuri de pușcă. De astă dată însă, în zilele acestea de spaimă, la porțile fiecărui oraș din Franța se prezintă niște oameni, *oameni călări*, căci îndeobște zvonurile nu umblă pe jos. Oamenii aceștia declară c'o mutră alarmată, că sosesc *tâlharii*, că sunt prin împrejurimi, apoi o iau din nou la goană și-și continuă treaba, oricare ar fi. In consecință toată populația orașelor aleargă de zor să se apere. Pe urmă se trimit jalbe la Adunarea națională. In atari primejdii, în mijlocul unor asemenea spaime, îngăduința de a se organiza nu poate fi refuzată și populația înarmată devine pretutindeni o gardă civică înrolată. Astfel aleargă zvonul, radiind în toate direcțiile, dela Paris spre exterior. In câteva zile, alții spun în câteva ore, toată Franța până la cele mai depărtate hotare se găsește zbârlită de baionete. Lucru ciudat, dar de netăgăduit, miraculos sau nu ! In felul acesta orice lichid chimic, deși răcit până la punctul de îngheț sau și mai jos, poate să mai stea lichid, apoi la cea mai mică ciocnire, la cea mai mică mișcare, se preface în întregime în ghiață. Tot așa Franța, după ce a fost vreme de luni încheiate, de ani încheiați, supusă la încercări chimice și adusă sub zero grade, se află zguduită deodată

de căderea Bastiliei. Ingheţul soseşte şi devine un morman enorm cristalizat de oţel tăios. *Fereşte, cine o atinge!*

In Paris un comitet electoral cu un primar nou şi cu un general nou are de furcă cu muncitorii războinici, ca să-i facă să reia lucrul. Dame zdravene din hale ţin cuvântări de felicitare şi duc buchete la racla sfintei Genoveva. Bărbaţii înrolaţi neregulat depun armele, dar nu cu atâta grabă cât s'ar cuveni şi primesc *9 franci*. Cu Te Deum-ul, cu vizitele regelui şi cu consfinţirea revoluţiei, vremea se face iar frumoasă, strălucind chiar cu o lumină supranaturală: uraganul e măturat.

Totuşi, cum e firesc, valurile sunt încă agitate şi în scorburile stâncilor răsună murmure. Nu suntem decât la 22 ale lunei, abia o săptămână după căderea Bastiliei, când pe negândite umblă vorba, că bătrânul Foulon e în viaţă ; mai mult încă, el e aici, pe străzile Parisului, dis de dimineaţă. Hrăpăreţul, uneltitorul, care vrea ca poporul să mânânce fân, care a fost totdeauna şi din capul locului un mincinos. Totuşi, este aşa. Nici îngroparea înşelătoare (a vreunui servitor mort), nici adăpostul ascuns din Vitry spre Fontainebleu n'au fost de folos ticălosului bătrân. Vreun servitor în vieaţa, ori vreun mic slujbaş, căci nimeni nu-l iubeşte pe Foulon, au dat de gol în sat retragerea lui. Ţăranii neînduplecaţi îl scot la iveală şi se reped asupra-i ca nişte zăvozi din infern. „Spre apus, nelegiuire bătrână! La Paris, să fii judecat la primărie". Capul său de moşneag, despoiat, de 75 ani, e gol. Ia spate i-au legat un maldăr de fân, cu tâlc ; în jurul gâtului are o coroană de urzici şi de spini. In chipul acesta, mâ-

Cucerirea Bastiliei, simbolul absolutismului regal și a tuturor abuzurilor autorității suverane, de către populația răzvrătită a Parisului în ziua de 14 Iulie 1879, care de atunci a devenit sărbătoarea națională a Francezilor.

nat cu un capăt de frânghie, urmărit de blesteme și de amenințări, trebue să se târască cu mădularele-i slăbănoage. Dintre toți bătrânii cel mai vrednic de milă, dar cel care întâmpină mai puțin.

Neagra mahala Sf. Anton și toate străzile își revarsă gloatele la trecerea lui; sala cea mare a primăriei, piața Grevei ea însăși, abia e destul de mare pentru el și paznicii lui. Foulon nu numai trebue judecat după regulă, dar judecat pe loc, fără zăbavă. Numiți 7 judecători, consilierilor municipali, sau 77, numiți-i voi înși-vă, sau îi vom numi noi, dar să fie judecat. Retorica electorală, elocvența primarului Bailly se pierd vreme de ceasuri, spre a demonstra frumusețea amânării din lege. Amânări, veșnic amânări! Privește, primar al poporului, dimineața a ajuns la amiazi și el tot nu-i judecat. Lafayette, chemat în grabă, sosește la amiazi și-și dă cu părerea: „Acest Foulon, om bine cunoscut, este fără îndoială vinovat. Dar nu poate să aibă complici? N'am putea cu dibăcie să căpătăm dela dânsul revelații în închisoarea Stăreția?" E o lumină nouă! Calicimea bate din palme, iar nenorocitul Foulon, văzând o licărire de speranță și mânat de ursita lui, bate deasemenea din palme. „Vedeți? Ei se înțeleg între dânșii!" strigă calicimea mohorîtă, scoasă din fire de bănueli. „Prieteni, spuse o persoană bine îmbrăcată, înaintând prin mulțime, ce nevoe e să judecăm pe acest om? N'a fost el judecat de acum 30 de ani?" Numaidecât calicimea îl înșfacă cu cele o sută de mâini ale ei, cu urlete sălbatice. E târît prin piața Grevei spre felinarul, care este în colțul străzii Vannerie; el pledează amar pentru vieață, dar vocea i se pierde în vânt. Au trebuit 3 frânghii ca

să-l spânzure, căci cele 2 dintâi se rupsese, iar în răstimp glasul lui, cu gemete, pleda încă. Corpul îi e târît pe străzi, iar capul înfipt în vârful unei suliţi, cu fân în gură, în mijlocul unor zbierete infernale, scoase de un norod mâncător de fân.

Desigur, dacă răzbunarea e *un soiu de dreptate*, e însă de un soiu sălbatic. O, calicime în delir, tu ai răsărit deci pe negândite în întunecimea ta, ieşită din fire, în pângărirea şi'n zdrenţele tale, ca un Encelad îngropat de viu sub Sicilia lui? Aceia, care voiau să te facă să mânânci fân, îl mânâncă ei înşişi. După lungi generaţii de gemete îngăimate ţi-a venit deodată şi ţie rândul? Iată la ce prăpăstii, la ce răsturnări, la ce înfricoşate strămutări a centrului de gravitate duc solecismele omeneşti, cu o răspundere şi cu ruini pe măsura mărimei şi duratei solecismului.

Spre a spori groaza primarului Bailly şi a consilierilor săi le soseşte şi vestea arestării lui Berthier. E pe drum, adus din Compiègne. Berthier, administratorul, strângătorul de biruri din Paris, denunţător şi tiran, dositor de grâu, organizator de tabere împotriva poporului, învinuit de multe lucruri. Dealtminteri nu-i el ginerele lui Foulon şi numai prin acest fapt vinovat de toate mai ales în ceasurile acestea, când clocoteşte furia calicimei? Consilierii înfricoşaţi trimit pe unul dintr'ai lor spre a-l păzi, împreună cu străjeri naţionali călări.

Pe înoptate nenorocitul Berthier, purtând încă ceva curaj pe chipul lui, ajunge la barieră în trăsură descoperită, cu consilierul alături, cu 500 de călăreţi cu sabia scoasă, cu lume fără arme cu duiumul, nu fără tărăboiu. In juru-i umblă afişe, pur-

tând în litere uriașe actul său de acuzare, așa cum l-a ticluit calicimea, c'o scurtime extra-legală. Parisul i-a eșit întru întâmpinare cu bătăi din mâini, cu privitori la ferestre, cu dansuri, cu cântece de triumf semănând cu cântecele furiilor. Insfârșit înaintea lui se prezintă în vârful unei suliți capul lui Foulon. La această vedere înțelegem, că „ochii lui devin turburi" și că și-a pierdut cunoștința. Totuși, oricum i-ar fi cugetul, nervii îi sunt de fier. La primărie nu vrea să dea niciun răspuns; spune, că asculta de ordine superioare; ei au hârtiile lui, pot să-l judece și să se pronunțe. Cât despre dânsul, întrucât de 2 nopți n'a închis ochii, nu cere decât un singur lucru: somnul. Somn de plumb, nenorocitule Berthier! Străjile se rădică odată cu el, spre a se îndrepta spre Stăreție. Chiar la ușa primăriei sunt împrăștiați, azvârliți la o parte de un vârtej de brațe. Berthier e târît spre felinar. El înșfacă o pușcă, lovește și răstoarnă, apărându-se ca un leu furios. Insfârșit e doborît, călcat în picioare, spânzurat, schilodit. Și capul lui, ba până și inima, străbat orașul în vârful unei suliție.

Lucru îngrozitor în țări, cari au cunoscut o justiție egală pentru toți. Nu așa de ciudat în țări, cari n'o cunoscuseră niciodată. *Sângele, ce curge, e dar așa de curat?* întreabă Barnave, dând astfel a înțelege, că ocnele, cu toate că într'un chip neregulat, au prada care li se cuvenea. Și tu însuți, cititorule, când ocolești colțul acesta al străzii Vannerie și vezi aceiași pârghie neagră de fier vechiu, gândurile nu-ți vor lipsi. Ea e încă acolo, deasupra prăvăliei unui băcan, sau a oricărui alt negustor, cu bustul lui Ludovic al XIV într'o firidă dedesubt;

bustul totuşi nu mai există astăzi. Ea e acolo, susţinând încă un felinar cu lumină îndoielnică. Ea a văzut prăbuşindu-se lumi şi rămâne mută.

Dar pentru oamenii cu un patriotism luminat, ce lovitură de trăsnet, care a ţâşnit în razele unor zile frumoase. Nour de-o negreaţă infernală, prevestind gloate ascunse, cu o electricitate fără margini. Primarul Bailly şi generalul Lafayette îşi dau demisia cu indignare. Ei cată să fie aduşi înapoi cu măguliri. Nourul dispare, ca toţi nourii purtători de fulgere. Vremea frumoasă revine, cu toate că acum cu o nuanţă cenuşie, dar de un caracter din ce în ce mai vădit ca nefiind supranatural.

Astfel, în orice caz, ori cari ar fi suferinţele întâmplătoare, Bastilia e ştearsă de pe faţa pământului şi împreună cu ea feudalitatea, despotismul, precum şi (sperăm) asuprirea şi orice abuz al omului în contra fraţilor săi în omenire. Vai, asuprirea şi abuzul nu sunt aşa de lesne de şters! Cât despre Bastilia ea se prăbuşeşte zi cu zi, lună cu lună. Pietrele şi mortarul sunt zmulse fără întrerupere din ordinul anume al autorităţii comunale. Cete de curioşi se învârtesc prin hrubele ei, contemplă scheletele mute, celulele, cuştile de fier, blocurile monstruoase de piatră, de care sunt pecetluite lanţuri cu cadavrele lor. Intr'o zi deslusim aici şi pe Mirabeau, venit cu Elveţianul Dumont. Lucrători şi privitori îi deschid respectuoşi drumul, îi aruncă la picioare versuri şi flori, iar în trăsură hârtii din Bastilia şi lucruri curioase împreună cu urale din răsputeri.

Câţiva tipografi dibaci publică şi cărţi cu arhivele Bastiliei. Câte dintre ele mai supravieţuiesc? Cheia acestei vizunii va străbate Atlanticul şi va ră-

mâne pe biuroul lui Washington. Orologiul cel mare ţăcăneşte acum în încăperile private ale unui ceasornicar patriot şi nu mai măsoară numai ceasuri de durere. Bastilia a dispărut, ceeace numim noi dispărut. *Trupul ei,* sau pietrele, spânzură acum, printr'o fericită transformare şi pentru veacuri îndelungate, deasupra valurilor Senei sub numele de *podul* Ludovic al XVI. *Sufletul* va trebui să trăiască vreme şi mai îndelungată în amintirea oamenilor.

Iată unde ne-aţi adus, augusti senatori, cu nemişcarea şi cu îmboldul vostru, cu isteţimea şi stăruinţa voastră. „Şi cu toate acestea, domnilor, cum spuneau cu drept cuvânt petiţionarii, voi, cari eraţi salvatorii noştri, aţi avut înşivă nevoe de salvatori", adică de vrednicii bastilieni, de lucrătorii din Paris, mulţi dintre ei în starea financiară cea mai de plâns. Se deschid subscripţii ; se formează liste, mai corecte decât ale lui Ilie. Se rostesc cuvântări. Un corp de *eroi ai Bastiliei,* destul de complect, se organizează, comparabil cu al Argonauţilor şi nădăjduind să dăinuiască atât cât şi ei. In mai puţin de un an însă vârtejul lucrurilor i-a risipit şi sunt desfiinţaţi. Sunt atâtea superlative create de oameni, cari sunt urmate de superlative şi mai mari, dar se chircesc în comparative şi pozitive. Asaltul Bastiliei, faţă de care cele mai multe din celelalte asedii, împreună cu al Troiei, puse în balanţa istorică n'ar trage nici cât un fir de păr, n'a costat în morţi şi în răniţi mortal decât 83 de inşi din partea asediatorilor, iar din partea asediaţilor, după atâtea paie aprinse, aruncături de apă cu pompe şi un potop de focuri de puşcă, decât un biet invalid răzleţ, omorît pe parapete. Fortăreaţa Bastiliei fu răsturnată, ca şi cetatea Ierichonului, de *sunete miraculoase.*

CARTEA VI

CONSOLIDARE

1 — FACEŢI CONSTITUŢIA

Aici e, poate, momentul să lămurim într'un chip ceva mai limpede ce trebue să înţelegem prin aceste două cuvinte *Revoluţie franceză.* Căci privind mai de aproape, ele pot avea tot atâtea înţelesuri câţi oameni vorbesc de ea. Toate lucrurile sunt în revoluţie, în schimbare, din ceas în ceas, ceeace devine şi mai simţit din epocă în epocă. In lumea asta, care aparţine timpului, nu este, la dreptul vorbind, nimic decât revoluţie, mutare, ba chiar nimic altceva nu se poate închipui. Revoluţie, spuneţi voi, înseamnă schimbare *mai repede.* La care se poate încă face o întrebare : In ce grad de repeziciune? După cari puncte speciale ale acestui mers schimbător, care variază în iuţeală, dar nu se va opri niciodată, până când timpul însuşi se va opri, după cari puncte recunoaştem începutul, ori sfârşitul unei revoluţii ? Când încetează ea de a fi o mutare obişnuită ? Când reîncepe să fie ? E un lucru, care atârnă de o definiţie mai mult sau mai puţin arbitrară.

Pentru noi vom răspunde, că revoluţia franceză în-

seamnă aici răzvrătirea pe față și violentă, victoria anarhiei dezlănțuite împotriva autorității conrupte și istovite. Revoluția ne arată cum anarhia își sfărîmă închisoarea, se avântă din adâncimi infinite și-și desfășoară vijelile, necontrolată, nemăsurată, învăluind lumea, trecând din fierbințeală în fierbințeală, dela friguri la nebunie, până când nebunia se sfâșie pe sine însăși și răsar elemcntele unei ordine noi (căci orice forță le cuprinde în sine), iar necontrolabilul se găsește nu reîncătușat ci pus în hamuri, iar puterile-i desmățate sunt îndreptate spre îndeplinirea menirei lor, ca niște puteri sănătoase și ordonate, Intr'adevăr, după cum ierarchiile și dinastiile de tot soiul, teocrație, aristocrație, autocrație, pornocrație, toate au stăpânit lumea, tot așa a fost hotărît în decretele Providenței, ca până și această anarchie biruitoare, iacobinism, sanchiulotism, revoluție franceză, sau orice alt nume am vroi, trebue să-i vină rândul. Mânia distrugătoare a sanchiulotismului iată ce avem să istorisim, neavând din nenorocire glas spre a cânta.

Mare fenomen, debunăseamă! Transcendental, depășind orice regulă, orice experiență, fenomenul care încoronează timpurile noastre moderne. Căci aici deasemenea într'un chip cu totul neașteptat fanatismul antic se înfățișează în zorzoane foarte noi, miraculos ca orice fanatism. Numiți-l fanatism, „spre a sfârși cu formulele". Lumea formulelor, lumea *formată* și ordonată cum este orice lume locuită, trebue fatal să urască fanatismul ca moartea și să se încaere cu dânsul într'o vrăjmășie de moarte. Lumea formulelor trebue ori să învingă fanatismul, ori, dacă nu, trebue să moară, blestemându-l și afurisin-

du-l, dar nu poate totuși să-l împiedice de a fi și de a fi fost. Afuriseniile sunt colea, iar lucrul miraculos colea și el.

De unde vine el ? Incotro merge ? Iată întrebarea! Când vremea miracolelor s'a mistuit în depărtări ca o tradiție de necrezut ; când epoca prefăcătoriilor a îmbătrânit ; când însăși existența omului s'a rezemat timp de generații încheiate pe formule zadarnice, devenite găunoase prin acțiunea timpului; când se părea, că nu mai există nici o realitate, ci numai fantome de realități ; când însfârșit universul lui Dumnezeu nu mai era decât opera croitorilor și a tapițerilor, iar oamenii măști de carton gângurind și strâmbându-se, iată că deodată pământul se întredeschide și în mijlocul unui fum ca'n iad și a sclipirilor unei lumini amenințătoare, se înalță calicimea cea cu multe capete și cu răsuflarea de foc, strigând : „Cum mă găsiți ?“ Cu drept cuvânt măștile de carton pot să tresară, cuprinse de spaimă și să se înghesuie una într'alta în cete expresive și bine ticsite. Căci într'adevăr, prieteni, ea e ceva ciudat, ceva fatal. Ori cine nu-i decât carton și fantomă cată să ia seama, i se poate întâmpla vreun rău. Și acum mi se pare, nu poate fi multă vreme aici. Nenorocire deasemenea multora, cari nu sunt în întregime din carton, ci numai în parte reali și oameni ! Epoca miracolelor s'a întors. Iată că vine fenixul lumei, mistuit în foc și care se renaște în foc ; aripele lui întinse mătură spațiul; melodia de moarte răsună departe în tunetul bătăliilor și căderea orașelor; flacăra funebră linge cerul și învălue toate lucrurile. Este moartea și nașterea unei lumi.

De aci va rezulta, totuși, după cum am repetat-o,

o binefacere de negrăit, anume : că omul şi vieaţa lui nu se vor mai rezema pe negură şi minciună, ci pe realitate şi pe oarecare soiu de adevăr. Plecăciune adevărului cel mai de rând, numai să fie adevăr, în locul minciunei celei mai regale. Adevărul, oricare ar fi, zămisleşte pururi un adevăr nou şi mai bun. Astfel, stânca de granit prefăcută în pulbere sub înrâurirea binefăcătoare a cerului se va preschimba în ţărână de cultură şi se va acoperi cu verdeaţă, cu fructe şi cu umbră. Cât despre lucrul falş, care prin aceiaşi logică devine pururi mai falş, ce-ar putea face, când e copt, decât să cadă, să se descompună încet sau violent şi să se întoarcă în sânul tatălui său, spre a se mistui probabil în flacări?

Calicimea va arde multe lucruri, dar nu va arde ce nu se poate aprinde. Nu vă temeţi de sanchiulotism, recunoaşteţi-l drept ceeace este, sfârşitul groaznic şi de neînlăturat al multor lucruri şi începutul miraculos al multora. Alt lucru, ce mai poţi vedea aci, e că vine dela Dumnezeu. Căci nu *a fost*? Intr'adevăr, făptuirile lui Dumnezeu se pregătesc, cum stă scris, de departe, în adâncimea cea mare a lucrurilor înfricoşate şi minunate, astăzi caşi la începutul începutului. Dumnezeu vorbeşte şi în uragan, iar mânia oamenilor slujeşte spre a-l proslăvi. Cât despre a judeca şi măsura acest lucru de nemăsurat, sanchiulotismul, a-l explica, a-i face o dare de seamă, a-l readuce la o zadarnică formulă logică, să n'o încerci. Şi mai puţin trebue să zbieri până la răguşire, spre a-l blestema. Căci asta s'a mai făcut, pe toate tonurile şi pe o scară mare. Dar ca fiu în vieaţă al timpului contemplă cu un interes adânc şi neclintit, adesea într'o tăcere respectuoasă, ceeace timpul a a-

dus. Luminează-te, instruește-te, hrănește-te din această contemplare, sau mulțumește-te să cauți o distracție și o petrecere.

Altă întrebare, care la fiece nouă peripeție se înfățișează și cere pururi un răspuns nou, este aceasta : unde se întâlnește îndeosebi revoluția franceză? In palatul regelui, în discursurile, greșelile, intrigile, neroziile și nenorocirile Majestății Sale, sau a Majestăților Lor, răspund unii, cari nu merită să li se răspundă. In Adunarea Națională, răspund niște gloate mari, amestecate. Cari în consecință se așează pe scaunul raportorului și de acolo, luând notă de proclamațiile, actele, rapoartele, luptele de logică, zbucnirile de elocvență parlamentară, cari parcă frământă interiorul, de tărăboiul și freamătul cari se aud afară, produc volum peste volum, botează totul Istoria revoluției franceze și fac cu fală o publicație. A face la fel, cu cele mai mari dezvoltări, cu extrase din jurnale, culegeri de rapoarte, de istorii parlamentare, din cari există cu căruțele, ar fi pentru noi lucru lesne. Lesne, dar de puțin folos. Adunarea Națională, care se chiamă acum Adunarea Constituantă, își urmează cursul, alcătuind constituții, dar revoluția franceză își urmează și ea cursul ei.

In general, n'am putea spune că revoluția franceză se găsește în inima și capul fiecărui francez, care are zvăpăieli în vorbă, sau zvăpăieli în gândire? Să spui însă cum acești 25 de milioane de francezi lucrează și reacționează în mișcările lor complicate, cum pot să dea naștere la evenimente, să știi care eveniment ajunge rând pe rând cel principal și din care punct de vedere trebue să fie mai bine prețuit, iată problema. Iar spre a dezlega această problemă,

trebue mintea cea mai sănătoasă, care să caute lumină la toate izvoarele şi să-şi îndrepte punctul de ochire pretutindeni unde se poate arăta o rază, sau licărirea unei raze. Şi chiar aşa trebue să fii mulţumit cu o încheere admisibilă măcar într'un chip aproximativ.

Cât despre Adunarea Naţională, întrucât ea domină încă de sus asupra Franţei, în felul unui căruţ spânzurat în văzduh, deşi nu mai e în fruntea coloanei,sunând încă semnalele pentru plecare şi pentru retragere, ea este şi continuă să fie o realitate printre realităţi. Dar, întrucât se ocupă să facă o constituţie, nu-i decât o neputinţă şi o chimeră. Vai, în aceste clădiri eroice, în aceste castele de cărţi de joc, Montesquieu-Mably, deşi salutate de aclamaţiile unei lumi întregi, ce interes se află? Pornită pe calea asta o augustă adunare naţională nu ajunge altceva decât un sanhedrin de pedanţi, dacă nu o fabrică de gerundive, cel puţin nimic mai folositor. Iar dezbaterile zgomotoase, învinuirile fără sfârşit asupra drepturilor omului, dreptul de pace şi de războiu, veto suspensiv, veto absolut, nu par să reproducă acel *faimos blestem al pedanţilor*? Să vă bată Dumnezeu pentru teoria voastră a verbelor neregulate.

Poţi ticlui o constituţie, chiar mai multe constituţii à la Siéyès, dar greutatea înfricoşată este să găseşti oamenii, cari să se împace cu dânsa şi să trăiască după dânsa. Dacă, spre a consfinţi constituţia, Siéyès ar fi putut împrumuta din ceruri tunetul şi trăsnetul, ar fi fost bine. Dar fără nici un tunet? Şi apoi, uitându-te bine, nu-i totdeauna adevărat, că fără oarecare consfinţire cerească, arătată în chip văzut prin tunete, sau în chip nevăzut altfel, nici o

constituție nu poate cu vremea să aibă alt preț decât hârtia, pe care este scrisă? Constituția, adică mănunchiul de legi, sau de deprinderi prescrise, pe care oamenii le primesc drept regulă, oglindește convingerile lor, credința lor în ce privește acest minunat univers; și drepturile lor și datoriile lor și capacitățile lor. Care, prin urmare, este consfințită ne nevoia însăși și dacă nu de o divinitate văzută, cel puțin de o divinitate nevăzută. Celelalte legi, din cari există pururi o provizie destul de bună făcută gata, nu sunt decât uzurpări, de cari oamenii nu ascultă, contra cărora se răzvrătesc și pe cari le desființează la primul prilej.

Intrebarea întrebărilor mai ales pentru răzvrătiți și pentru desființători ar fi deci asta: cui aparține să facă o constituție? Numai aceluia, care poate oglindi credința generală, când există vreuna, și să însufle una, când nu există, cum este cazul pentru Franța. Om rar, debunăseamă, pururea ca altă dată, om trimis de Dumnezeu! Aicia totuși, în lipsa unui atare om suprem și transcendental, timpul, cu înșirarea lui nesfârșită de oameni doar superiori, fiecare aducând mica lui contribuție, timpul face mult. Forța deasemeni (căci, după cum ne învață filozofii cei vechi, sceptrul regal a fost la început ceva ca un ciocan, spre *a sfărîma* capetele, cari refuzau să se convingă), forța va găsi în orice vreme ceva de făcut. Și astfel, într'un șirag perpetuu de desființări și de reînscăunări, de sfâșieri și de cârpeli, de sforțări și de lupte cu relele din prezent, cu nădejdile cari tind spre binele din viitor, constituția, ca orice lucru omenesc, trebue să se facă progresiv, sau să se desfacă, ori să se prăbușească, după cum poate

şi cum înţelege. O, Siéyés şi voi ceilalţi oameni din comitet şi cei 1200 de inşi amestecaţi din toate părţile Franţei! Care e credinţa Franţei şi a voastră, dacă o cunoaşteţi? Nu-i oare, că nu trebue să fie nici o credinţă şi că toate formulele să dispară? Care-i constituţia, care poate merge cu asta? Vai, e prea vădit, o neconstituţie, o anarchie; care deasemenea vă va fi hărăzită la timpul cuvenit.

Dar la urma urmei ce poate face o nenorocită de Adunare naţională? Uitaţi-vă numai, că ei sunt aici 1200 de inşi amestecaţi; nici o unitate dintre ei, care să nu aibă aparatul său propriu de gândire, aparatul său propriu de vorbire. In fiece unitate e oarecare credinţă, oarecare speranţă, deosebite la ei toţi, asupra regenerării trebuitoare Franţei, asupra chemării, ce-i aparţine, în parte, de îndeplinit. O mie două sute de forţe răzleţe, adunate claie peste grămadă pentru orice obiect şi claie peste grămadă pe toate laturile obiectului, cu porunca să tragă sub pedeapsă de moarte!

Sau este îndeobşte în firea adunărilor naţionale să ajungă, după un zgomot şi o muncă fără sfârşit, să nu facă nimic? Guvernele reprezentative, nu sunt, în fond, cele mai multe tot nişte tiranii? Vom spune, că *aceşti tirani*, aceşti cârcotaşi ambiţioşi, veniţi din toate colţurile ţării, se întrunesc în chipul acesta într'un singur local, unde, cu propuneri şi contra-propuneri, cu sporovăială şi tărăboiu, se paralizează unul pe altul, iar drept rezultat final produc zero. In vremea asta ţara se cârmueşte, sau se călăuzeşte singură, cu ceeace poate exista din înţelepciunea, recunoscută sau nerecunoscută în capetele individuale, cari figurează ici şi colo. Şi totuşi chiar

asta era un progres mare, căci pe vremuri cu taberele lor de ghelfi și gibelini, cu rozele lor roșii sau rozele albe, partidele ajungeau să paralizeze deasemenea țara întreagă. Pe lângă asta aceștia își fac treaba pe un câmp de bătălie mult mai îngust, între cei 4 pereți ai adunării, ici și colo cu câteva posturi înaintate de tribunale sau de tobe. Dealtminteri, ei o fac cu limba, nu cu sabia, ceeace, în meșteșugul de a produce zero, poate fi încă socotit drept un mare progres. Mai mult decât atâta : unele continente fericite (ca acela din vestul depărtat cu savanele lui, unde oricine are 4 membre poate cu bunăvoință găsi pâine subt picioarele lui și un cer deasupra capului) se pot lipsi de a guverna și de a fi guvernați. O întrebare de sfinx, la care lumea aiurită din însăși generația actuală este datoare să răspundă, sub pedeapsă de moarte.

2 — ADUNAREA CONSTITUANTĂ

Este însă un lucru, pentru care o adunare de 1200 de aleși e bună : să distrugă. Ceeace în fapt nu-i decât o întrebuințare mai hotărîtă a talentului ei natural, de a nu face nimic. Nu faceți nimic, sau nu faceți decât să agitați și să discutați ; lucrurile se distrug singure.

Așa și nu altfel se manifestă și augusta Adunare Națională. Ea luă numele de Constituantă, ca și cum chemarea ei n'ar fi fost decât să clădească sau să construiască, ceeace și încearcă din tot sufletul să facă. Totuși, în menirea și în natura lucrurilor îi era rezervat dintre toate funcțiunile tocmai cea mai protivnică acesteia. E ciudat să vezi în ce Evanghelii

pot oamenii să creadă, chiar în Evanghelii după Jean Jacques! In toți acești deputați naționali, ca și în orice Francez care gândește, era o credință îndărătnică, anume: constituția putea *să fie făcută* și că ei, aici și atunci, erau chemați s'o facă. Cum un popor, în orice alt lucru atât de neîncrezător, atât de schimbător, a stăruit cu înverșunarea vechilor Evrei, sau a Ismaeliților musulmani, în acest *credo, quia imposibile* și-a înfruntat pentru el lumea în arme, a devenit fanatic, eroic chiar și i-a datorat isprăvile sale? Constituția Adunării Constituante, împreună cu câteva altele, fiind tipărită și nu manuscrisă, va putea supraviețui până la generațiile viitoare ca un document plin de învățăminte și aproape de necrezut a epocei, ca zugrăvirea cea mai cu tâlc a Franței de atunci, sau cel puțin ca reproducerea zugrăvirei ce i-au făcut oamenii aceștia.

Dar în fapt și în toată sinceritatea ce putea să facă Adunarea națională? Lucrul de făcut era, cum se spunea atunci, să regenereze Franța, să șteargă Franța cea veche, și să scoată una nouă, pașnic sau violent, prin îngăduință sau prin constrângere. Ceeace, în virtutea legilor naturei, devenise de neînlăturat. Cât despre gradul de violență asta atârnă de înțelepciunea celor ce o cârmuiesc. Ar fi putut, fără îndoială, să fie altfel, cu o înțelepciune desăvârșită în Adunarea Națională. Dar dacă regenerarea putea fi, în vreun chip oarecare, pașnică, altceva chiar decât sângeroasă și cu spasmuri, nu este încă îngăduit să ne întrebăm.

Să zicem totuși că această Adunarea Constituantă poate până la sfârșit să continue a fi ceva. Suspinând, ea se vede mereu abătută dela sarcina-i divină

și infinită de perfecționare „a teoriei verbelor neregulate" pentru sarcini pământești și lămurite, cari pentru noi au încă oarecare înțeles. Această Adunare Națională este creierul Franței revoluționare. Orice lucrare de guvernământ a căzut în mâinele, sau sub controlul ei ; toți oamenii își întorc spre dânsa ochii pentru o îndrumare. In sânul acestei năprasnice revolte a 25 de milioane de oameni ea plutește de sus ca un *căruț*, sau un steag de bătălie, dând și primind îmbolduri în chipul cel mai amestecat. Dacă nu va putea să cârmuiască mult, cel puțin va avea aerul că o face. Ea ticluește proclamații de potolire nu în număr mic, cu mai mult sau mai puțin rezultat. Ea încuviințează înrolarea de gărzi civice, de frică să nu vie tâlharii să ne înghită și să secere grâul înainte de-a fi copt. Ea trimete delegații să liniștească fierberea, să scape pe oameni de felinar. Ea poate ciuli urechea la adresele de felicitare, cari sosesc zilnic cu sutele, cele mai multe în stilul regelui Cambize, cum și la jalbele și plângerile oricărui muritor. Așa încât plângerile oricărui muritor dacă nu capătă îndreptare, cel puțin pot să fie auzite plângându-se. Pentru rest o augustă Adunare Națională poate să producă elocvență parlamentară și să numească comitete : comitetul constituției, a rapoartelor, a cercetărilor și a multor altora, ceeace îngrămădește la urmă munți de hârtie tipărită, temă a unei noui elocvențe parlamentare în zbucniri zgomotoase, sau în izvoare îmbelșugate curgând în liniște. Și astfel, din acest grup vast pe deasupra căruia toate lucrurile umblă învârtejindu-se și curățindu-se, răsar cu încetul legile organice, sau ceeace-i aparența lor.

După dezbateri fără sfârşit dobândim *Drepturile omului* scrise şi publicate : adevărată temelie de hârtie pentru orice constituţie de hârtie. Uitând, strigă protivnicii, să declare datoriile omului; uitând, vom adăuga noi, să recunoască *forţele omului.* Una dintre cele mai complecte uitări. Ba mai mult, uneori, ca la 4 August, Adunarea noastră naţională, înflăcărată pe negândite de un entuziasm aproape supranatural, va îndeplini într'o singură noapte un morman de treburi. Noapte vrednică de ţinut minte, acea dela 4 August: dregători, mireni şi bisericeşti, vasali ai regelui, archiepiscopi, preşedinţi de parlament, întrecându-se unul pe altul în devotament patriotic, vin pe rând să depună bunurile lor, acuma greu de păstrat, „pe altarul patriei". Cu aclamaţii din ce în ce mai zgomotoase, căci într'adevăr e şi *după masa de seară,* ei desfiinţează dijmele, claca boierească, birul pe sare, ocrotirea peste măsură a vânatului. Mai mult încă : privilegiile, scutirile, feudalitatea cu rădăcini şi ramuri, apoi decretează un *Te Deum,* iar la urmă se despart pe la ora 3 dimineaţa, înălţându-şi până la stele capetele lor sublime. Această noapte neprevăzută, dar pe vecie de ţinut minte, a fost la 4 August 1789. Unii o socot miraculoasă, sau pe jumătate miraculoasă. O nouă noapte de Rusalii, vom spune noi, croită după vremile noi şi după noua biserică a lui Jean Jacques Rousseau. Ea a avut cauzele ei ; va avea şi efectele ei.

Astfel lucrează deputaţii naţionali, perfecţionând teoria lor cu verbele neregulate, cârmuind Franţa şi fiind cârmuiţi de dânsa, cu anevoinţă şi vuiet, sfărâmând legături vechi şi nesuferite şi, spre a face altele noi, torcând cu sârguinţă frânghii de nisip. Totuşi,

dacă lucrările lor înseamnă nimic, sau ceva, ochii întregei Franțe sunt cu respect pironiți asupră-le, iar istoria nu-i poate niciodată pierde multă vreme din vedere.

Pentru moment, dacă ne adâncim privirile în sala lor de întrunire, o găsim firește foarte neorânduită. Nu mai puțin de 100 de membri sunt în orice moment în picioare ; nici o regulă spre a face propunerile, sau abia începuturi de regulă ; tribuna privitorilor are drept să aplaude și chiar să fluere. Numirea președintelui la fiece 15 zile înalță de multe ori pe deasupra valurilor capete puțin serioase. Totuși ca în toate adunările omenești cei la fel se apropie după vechea regulă : *Ubi homines sunt, modi sunt.* (Unde sunt oameni, sunt și reguli).

Incercări de metodă se produc, încercări de partide. Există un partid de dreapta și un partid de stânga, după dreapta sau stânga președintelui. Ca intermediar, constituționalismul anglomaniac, sau regalismul cu 2 camere, cu alde Mounier, alde Lally, îndreptându-se repede spre neființă. Precumpănind în partea dreaptă, pledează și perorează Cazalès, căpitanul de dragoni, elocvent, potrivit de înflăcărat, care luptă să câștige umbra unui nume. Tot aici face gălăgie Mirabeau-Butoiu, nu fără spirit ; întunecatul d'Espréménil, care nu știe decât să sforăie și să împroaște ; *el ar putea,* le place să creadă, să doboare până și pe Mirabeau cel mare, numai dacă ar vrea să încerce. Dar nu încearcă. Contemplați o clipă pe cel din urmă și cel mai mare : pe staretul Maury, cu ochii lui de iezuit, cu mutra-i neclintită de bronz, „icoană a tuturor păcatelor cardinale". Neînfrânt, nesecat, el combate cu o retorică de iezuit,

cu plămâni şi o inimă de fier, pentru tron, mai ales pentru altar şi pentru dijme. Astfel încât într'o zi un glas ascuţit strigă dela galerie: „Domnilor din cler, trebue să vă radem; dacă vă frământaţi prea mult, ne veţi face să vă tăiem".

Partidul de stânga mai e botezat şi partidul d'Orléans, iar uneori în bătae de joc Palais-Royal. Şi totuşi lucrurile sunt aşa de învălmăşite, realul aşa de închipuit, încât era îndoielnic, cum spunea Mirabeau, „dacă d'Orléans însuşi aparţine partidului d'Orléans". Ceeace se poate şti şi vedea, este că figura lui ca o lună radiază în acest punct al spaţiului. Tot aici ia loc şi verzuiul Robespierre, scoţând la iveală calabalâcu-i uşor, dar încă fără rezultat. Puritan subţirel, om slăbănog, de precizie, şi el vrea să termine cu formulele, dar în acest timp trăieşte, lucrează şi-şi cufundă întreaga fiinţă în formule de alt soiu. „*Popor* (astfel trebuia să fie după Robespierre metoda regală, spre a publica legile) *popor*, iată legea, ce-am întocmit pentru tine. O primeşti?" La care partidul de dreapta, centrul şi stânga răspund printr'un hohot fără sfârşit. Dar oamenii cu vederea mai bună prevăd, că verzuiul ar putea să ajungă departe. „Omul acesta, spune Mirabeau, va face ceva; el crede în tot ce spune".

Stareţul Siéyès nu-i ocupat decât cu lucrările constituţionale; din nefericire, confraţii săi la treabă se arată mai puţin ascultători decât s'ar cuveni să fie cu un om, care a terminat ştiinţa politică. Totuşi, curaj, Siéyès! Incă vreo 20 de luni de muncă eroică, de contraziceri din partea proştilor, şi constituţia va fi clădită. Piatra de temelie i-a fost pusă în mijlocul aclamaţiilor. Să zicem mai degrabă hârtia de temelie,

căci toate acestea sunt hârtie. Iar *tu*, tu ai făcut tot ce puteai; e tot ce puteau cere dela tine și cerul și pământul.

Notați acum această treime, vrednică de ținut minte în multe lucruri, vrednică de ținut minte mai ales, fiindcă istoria sa e scrisă într'o epigramă. Despre tot ce aceștia trei au în cap se spune : „Duport gândește, Barnave o spune, Lameth o face".

Dar regalul Mirabeau ? Cu mare vază între toate partidele, așezat deasupra tuturora și dincolo de toți, omul acesta crește din zi în zi. După cum am spus, el are *un ochiu*, el este o realitate, pe când ceilalți nu sunt decât formule și niște ochelari. In lucrul trecător el va descoperi ceeace-i perpetuu, iar pentru piciorul său va găsi câte un sprijin solid chiar în prăpăstiile de hârtie. Faima lui s'a întins în toate ținuturile; ea a bucurat până și inima bătrânului morocănos, prieten al oamenilor înainte de moarte. Până și surugiii de prin taverne au auzit vorbindu-se de Mirabeau. Când un călător nerăbdător se plânge, că telegarii nu sunt destui, surugiul răspunde :
„Da, domnule, cei doi cai dela loitre sunt slabi, dar Mirabeau al meu (calul din mijloc) este de mâna întâi".

Și acuma, cititorule, poți părăsi această zgomotoasă neînțelegere a unei Adunări naționale și nu fără compătimire, dacă ai o inimă de om. O mie două sute de oameni, o mie două sute de frați, sunt aici în centrul a 25 de milioane, combătând așa de aprig împotriva ursitei și unul împotriva altuia, tocindu-și și mistuindu-și viața ca mai toți fiii lui Adam pentru ceeace nu folosește. Ba mai mult, se admite în total, că e ceva foarte plicticos.

„Plicticos ca adunarea de astăzi" spune unul dintre ei.

„Pentruce să pui data?" răspunse Mirabeau.

Uitați-vă că sunt 1200; că nu numai discută, dar își și citesc discursurile, ba chiar împrumută și fură discursuri, spre a le citi. Cu 1200 de vorbitori cu înlesnire și cu potopul lor de locuri comune tăcerea, care nu se poate dobândi, ar putea să pară prima fericire a vieții. Dar închipuiți-vă 1200 de pamfletari dând încet la lumină pamflete perpetui. Și nimeni, care să le pună căluşul ! Afară de asta, orânduirea e departe de a fi perfectă ca în congresul american.

Ici un senator nu-și are pupitrul său propriu, nici jurnalul. Nu există nici cea mai mică provizie de tutun, iar de lulele și mai puțin. Insăși convorbirile nu pot avea loc decât cu glas scăzut, cu întreruperi necontenite. Numai „note cu creionul" umblă liber în număr de necrezut, până la picioarele tribunei însăși. Atâta muncă trebue spre a regenera o nație, sau spre a-și perfecționa teoria cu verbele neregulate !

3 — RASTURNARE GENERALA

Despre curtea regelui nu e pentru moment aproape nimic de spus. Aceste ziduri sunt tăcute și pustii; regalitatea lâncezește părăsită de zeul războiului și de toate speranțele ei, până când Ochiude-Vacă se adună încă odată. Sceptrul nu mai e în mâinile regelui Ludovic, a trecut în sala celor mărunte, la primăria Parisului, nu știm unde. In zilele din Iulie, când toate urechile erau asurzite de prăbușirea Bastiliei, când miniștrii și prinții erau îm-

prăștiați în cele 4 vânturi, se pare că până și servitorii ajunseseră lacomi să afle. Besenval, fugind și el spre spațiul infinit, se oprește însă un pic la Versailles; se adresa personal Majestății Sale pentru un ordin cu caii de poștă, când „feciorul de serviciu se așează familiar între Majestatea Sa și mine, întinzând gâtul lui de mocofan, spre-a afla dece e vorba". Majestatea Sa apucată de mânie se întoarse și întinse mâna spre vătraiu. „Il oprii cu blândețe; el îmi luă mâna spre a-mi mulțumi și în ochii lui văzui lacrimi".

Bietul rege ! Căci regii Franței sunt și ei oameni ! Ludovic al XIV el însuși înșfăcă odată vătraiul și chiar lovi. Atunci însă era cu Louvois și interveni doamna de Maintenon.

Regina stă plângând în încăperile-i lăuntrice, înconjurată de femei slabe. E în culmea nepopularității și privită de toți ca piaza-rea a Franței. Prietenii și sfetnicii ei familiari au luat-o la fugă cu toții; la fugă, de bună seamă prin cea mai neghioabă dintre combinații. Castelul Polignac stăpânește încă mândru pe enorma-i stâncă pătrată printre câmpurile înflorite în mijlocul cingătoarei albastre a munților Auvergniei; dar niciun duce, nici o ducesă de Polignac nu privește din vârful turnulețelor sale. Au luat-o la fugă și s'au întâlnit cu Necker la Bâle. Nu se vor reîntoarce. Dacă Franța ar fi văzut nobilimea ei ținând piept fatalității, neînlăturabilului, cu aerul unor oameni întărâtați, ar fi fost un lucru nenorocit, însă nu neașteptat. Dar cu aerul și cu necazul unor copii urâcioși ? Asta a fost particularitatea lor. Ei nu înțeleseră nimic, nu voiră să înțeleagă nimic. La ceasul acesta nu este un nou Polignac, pri-

mul născut din cei 2, care stă gânditor în castelul Ham într'o uimire, din care nu-şi va veni în fire niciodată? Cel mai încremenit dintre câţi muritori există.

Regele Ludovic are un nou ministru, un simplu amestec de popularităţi; ca preşedinte bătrânul Pompignan, cu Necker întors în triumf şi alţii la fel. Dar la ce-i serveşte? Cum s'a spus, sceptrul, afară de sceptrul de lemn poleit, s'a mutat aiurea. Voinţa, hotărârea, nu sunt în omul acesta, ci numai tembelismul şi nevinovăţia; el atârnă de toţi afară de el însuşi, de toate împrejurările, afară de aceea, asupra căreia e stăpân. Atâta învălmăşeală lăuntrică e în Versailles şi'n operele lui. Văzut de departe, măreţ şi strălucitor ca un soare; văzut însă de aproape, o simplă atmosferă de soare, care ascunde întunericul, un adevărat îmbold de ruină.

Peste toată Franţa însă continuă cea mai înverşunată distrugere de formule, de unde rezultă o târguială de realităţi. Atâtea milioane de inşi toţi încătuşaţi, aproape zugrumaţi de formule, în cari însă se află destulă vieaţă reală, cel puţin setea de a trăi! Cerul a trimis însfârşit o recoltă îmbelşugată; dar întrucât profită asta bieţilor oameni, când pământul se pune deacurmezişul cu formulele lui? Industria în vremuri de răzmiriţă trebue vrând nevrând să stea pe loc; capitalul ca de obiceiu nu circulă, ci doarme sfielnic prin ascunzişuri. Omul nevoiaş n'are de lucru şi prin urmare n'are bani. Şi chiar de-ar fi avut bani, n'ar putea cumpăra pâine.

Fie complot al aristocraţilor, fie complot al lui d'Orléans, fie teama de tâlhari, spaima supranaturală şi răsunetul arcului de argint al lui Apolon,

pieţele sunt goale de grâu şi pline numai de tărăboiu. Arendaşii par că nu voiesc să treere, fiind, se spune „plătiţi"; sau mai degrabă, neavând nevoie de asta, cu preţuri veşnic în urcare, poate unde strângătorii de biruri nu mai stăruie aşa mult. Pe lângă asta mai vin şi ordonanţele comunale, astfel ticluite: „La atâtea măsuri de grâu eşti dator să vinzi atâtea de secară". Şi lucru ciudat, aceste ordonanţe, împreună cu altele de aceeaşi natură, nu lecuiesc nimic. Dragonii cu sabia scoasă stau în picioare în mijlocul sacilor cu grâu, adesea tot atâţia dragoni câţi saci. Gloate flămânde se înghesuie, sporind în gloate de un soiu mai grozav.

In comunitatea franceză foametea a fost cunoscută şi înainte vreme, bine cunoscută şi obişnuită. N'am văzut noi în 1775 pe aceşti nenorociţi cu chipurile lor vinete, cu mizeria şi zdrenţele lor, prezentând jaloba cu plângerile lor şi căpătând drept răspuns o spânzurătoare de o construcţie nouă, înaltă de 6 stânjeni ? Foamea şi întunericul timp de ani îndelungaţi ! Priviţi în trecut această îndepărtată răzmiriţă a Parisului, când o persoană înaltă, istovită de desfrâuri, era socotită, că are nevoie de băi de sânge, iar mame în vestminte sfâşiate dar cu o inimă vie dedesubt umpleau pieţele publice cu ţipetele lor sălbatice de Raşelă. Răzmiriţă, care fu potolită tot cu spânzurătoarea. Acum 20 de ani prietenul oamenilor (predicând surzilor) descria pe ţăranul limuzin cu înfăţişarea lui de „îndură-dureri", o înfăţişare care sfidează orice leac, „ca şi cum asuprirea celor mari ar fi, ca grindina şi ca tunetul, un lucru fără leac, o lege a naturei". Iar acuma, dacă în vreun moment mare uruitul unei Bastilii prăbu-

şindu-se ar veni să vă trezească şi s'ar descoperi, că această asuprire nu era decât o lege de spoială, cu leac, cu două feţe !

Sau cititorul a uitat acel „talaz de sălbatici, cari sub ochii chiar a acestui prieten al oamenilor, se coborа de pe înălţimile lui Mont Dore. Oameni cu obrazul răvăşit, cu părul lins, cu forme slăbănoage, cocoţaţi pe bocanci, cu sumane de lână, cu chimire de piele, presărate cu ţinte de aramă ! Bătând măsura cu picioarele, cu coatele, spre a urmări loviturile din cearta şi din bătălia, care nu întârzie să se stârniască, scoţând răcnete înfricoşate, cu chipurile lor palide schimonosite de o pornire de râs crud. Căci ei erau întunecaţi şi împietriţi, de multă vreme prada oamenilor de taxe şi de biruri, a biurocraţilor cu împroşcătura rece a penelor lor. Bătrânul nostru marchiz a proorocit ceeace nimeni n'a vrut să audă, „că un aşa guvern de-a Baba-Oarba fâţâindu-se prea mult timp va sfârşi printr'o răsturnare generală".

Nimeni n'a vroit să audă, fiecare şi-a văzut cu nepăsare de drumul său, iar vremea şi ursita aveau şi ele drumul lor. Guvernul de-a Baba-Oarba fâţâindu-se a ajuns la prăpastia neînlăturată. Bieţii nenorociţi, tot fiind hărţuiţi de mişeii lor de biurocraţi cu împroşcătura rece a penelor lor, s'au preschimbat într'o comunitate de dureri. Căci acuma le-au sosit veşti ciudate, aduse pe aripile de hârtie ale jurnalelor pariziene şi, ceeace-i mai uimitor, acolo unde nu sunt jurnale, răspândite de presupuneri şi de zvonuri : asuprirea *nu este* de neînlăturat; o Bastilie a fost răsturnată; o constituţie pe cale de a fi întocmită. Care constituţie, dacă înseamnă ceva, dacă nu este o nimica, ce-ar putea să fie decât pâine de mâncat ?

Un călător se urca pe un munte cu dârlogii în mână; el întâlnește o biată femeie, adevărată icoană a suferinței și a foamei, părând să fie de 60 de ani, deși nu-i decât de 28. Ea și „îndură-dureri" al ei au 7 copii, un conac cu o vacă de lapte, care-i ajută să facă o ciorbă copiilor, cum și un căluț, un bidiviu. Ei sunt datori arenda și claca, orătenii cutărui boier, saci cu ovăz altuia, birurile regelui, corvezile, taxele pentru Biserică, o sumedenie de taxe, și nu au cuvinte, spre a zugrăvi asprimea vremurilor. Ea a auzit spunându-se *undeva*, într'un fel oarecare, că se va face *ceva* pentru săraci. „Să ni-l trimită Dumnezeu mai repede, zice ea, căci birurile și claca ne strivesc".

Profeții frumoase sunt povestite, dar nu îndeplinite. Au fost notabili, adunări, intrări și ieșiri, intrigi și uneltiri, elocvență și cârcotășie parlamentară, Grec luptând cu alt Grec în situații înalte. Toate acestea dăinuesc de multă vreme și totuși pâinea nu vine. Recolta e secerată și băgată în hambare și totuși noi nu avem pâine. Impins de desperare și de speranță, ce poate face un „îndură-dureri" decât să se scoale cum s'a prezis, și să stârnească o răsturnare generală ?

Inchipuiți-vă 25 de milioane din aceste ființe descărnate, cu chipurile lor plumburii, cu sumanele de lână, cu chimirele de piele presărate cu ținte de aramă, cu bocancii lor, dând năvală după veacuri îndelungate de nepăsare și adresând claselor înalte bine pieptănate cu o voce asemenea mugetelor pădurii întrebarea următoare : „Cum ne-ați tratat voi ? Cum ne-ați învățat carte, ne-ați hrănit, ne-ați cârmuit, când noi aram pentru voi ?" Răspunsul poate

fi citit în flacări pe cerul unei nopți de vară. Iată hrana și îndrumarea, pe cari le-am avut dela voi. Pustiu în buzunare, în stomac, în cap și'n inimă. Uitați-vă: *nu-i nimic în noi*, nimic decât ceeace natura dă copiilor ei sălbatici din deșert, pofta și îmboldul de fiară, forța sporită de foame. Ați înscris voi printre Drepturile omului, că omul nu trebue să moară de nevoi, când se află pâine secerată de dânsul? Aceasta este înscris printre forțele omului.

Șapte zeci și două de castele sunt prefăcute în cenușe numai în Mâconnais și în Beaujolais. Ținuturile acestea par centrul pojarului, dar el s'a întins și în Dauphinè, în Lyonnais, în Alsacia; tot sudestul e în flăcări. In tot nordul, dela Rouen până la Metz, dezordinea e în toiu; lucrătorii la sare umblă pe față în cete înarmate. Barierele orașelor sunt arse; strângătorii de taxe la poduri, strângătorii de biruri, persoanele oficiale, au luat-o la fugă. „Se credea, spune Young, că norodul, îmboldit de foame, are să se răscoale". Și vedem că o și face. Zdrențăroșii cu turbarea în suflet, cari multă vreme au rătăcit fără țintă, găsesc acuma o speranță în disperare și pretutindeni se alcătuesc în cete. Sună clopotele dela biserici în scop de alarmă și toată parohia iese, spre a se pune pe lucru. Și ne putem închipui opera săvârșită de furie și de pornirea de fiară, de foame și de răzbunare.

Groaznice zile pentru boierul, care a pus să zidească singurul șipot al satului, care a strigat sus și tare hrisoavele și pergamentele lui, care n'a ocrotit cu înțelepciune vânatul, ci prea mult! Chiar și biserici și episcopii sunt jefuite fără milă, fiindcă

tunsese turma până la piele și uitase s'o hrănească. Nenorocire pământului, pe care-l calcă în zilele ei de răzbunare calicimea încălțată primitiv, încălțată cu bocanci! Inalți și puternici boieri cu femeile lor delicate și cu copilașii au trebuit să fugă pe jumătate goi prin umbrele nopții, fericiți că scapă de flacări, ba și de ceva mai rău. Ii întâlnim pe la mesele din hanuri, făcând aprecieri cuminți sau nesăbuite asupra nimicirei oricărei ierarchii și neștiind încotro să-și îndrepte pașii. Arendașul va găsi că-i la îndemână s'o lase mai domol cu plata arendei. Cât despre strângătorul de biruri, el care multă vreme a făcut vânătoarea ca un biped de pradă, acuma are să fie și el vânat în calitatea asta. Vistieria Majestății Sale nu va putea anul acesta să acopere deficitul. E o idee generală la cei mai mulți, că o Majestate patrioată, că restauratorul libertății franceze, a desființat cea mai mare parte dintre taxe, dar că anumiți oameni țin lucrul secret pentru scopuri particulare.

Unde va sfârși asta? In prăpastiea, s'ar putea prooroci, în care se duc să se prăvălească în orice moment toate iluziile și la care ajunge și această nouă iluzie. Căci dacă este o credință, care urcă înapoi scara veacurilor, este aceea, pe care noi o repetăm adesea: nicio minciună nu poate trăi veșnic. Adevărul trebue din când în când să-și schimbe îmbrăcămintea și să renască din nou. Orice minciună însă își are osânda de moarte scrisă în însăși cancelaria Cerului și ea înaintează încet sau repede spre ceasul ei. „Semnele proprietății unui mare boier (spune năbădăiosul, dar sincerul Arthur Young) sunt bărăganele, pustiul, sihla. Duceți-vă la conacul lui; îl veți

găsi în mijlocul unei păduri, populată de cerbi, de mistreți, de lupi. Ogoarele nu prezintă decât un șir de trebăluieli de plâns, casele decât scene de mizerie. Să vezi atâtea milioane care nu cer decât să lucreze, că sunt trândavi și flămânzi! A, dacă aș fi eu legiuitor în Franța, o singură zi, cum aș constrânge pe marchizi *să mai sară* încă în aer". O, Arture, acuma îi vezi cum sar. Ai să mormăi iarăși la această priveliște?

Ani îndelungați, generații numeroase, au văzut dăinuind aceste lucruri. Dar le-a venit vremea. Capete goale, pe care niciun raționament, nici o rugăminte, nu le puteau atinge, au trebuit să fie luminate de văpăile focului. Nu rămânea nici o altă metodă. Priviți bine și cântăriți lucrurile. Văduva culege urzici pentru supa copiilor. Un boier parfumat și trândav din Ochiu-de-Vacă are o alchimie, cu care va scoate dela văduvă a treia urzică sub numele de lege și de clacă. O atare întocmire cată să se termine. Și oare nu trebuie? Dar cumplit va fi sfârșitul. Cei cărora Dumnezeu, în îndurarea lui, le-a dat timpul și spațiul, să încerce să pregătească altul, mai blând.

Pentru unele persoane e un prilej de mirare, văzând, că nobilii n'au făcut nimic să se apere. Bunăoară, să se înțeleagă între ei și să se înarmeze, căci erau 150.000, toți viteji. Din nenorocire 150.000 de oameni, împrăștiați în provincii întinse, dezbinați de rivalitățile lor firești, nu se pot înțelege între ei. Boerii cei mai înalți, cum am văzut, pribegise mai de mult, cu scopul de-a aduce Franța la pocăință. Dealtfel, armele nu mai sunt privilegiul numai al

boierilor, căci orice muritor posesor a 10 franci își poate face rost de o pușcă de strânsură.

Și apoi la urma urmei acești țărani flămânzi nu au patru labe și ghiare, care să vă îndreptățească a-i face să se târâie pururea. Nu sunt de culoare neagră; nu sunt altceva decât boieri nespălați, iar un boier are și el măruntaie de om. Boierii făceau ce puteau; se înrolau în garda civică, sau fugeau cu țipete, jeluindu-se cerului și pământului. Un boier, faimosul Memmay de Quincy de lângă Vesoul, pofti la un ospăț populația rurală din împrejurimi, făcu să sară în aer cu pulbere castelul său și commesenii, iar el dispăru numai decât, fără ca nimeni să știe ce-a devenit. Cam peste 6 ani s'a întors și a demonstrat, că lucrul se petrecuse din întâmplare.

Autoritățile, dealtminteri, nu stau cu mâinele în sân, dar toate autoritățile, comunale și celelalte, se află în nesiguranța unei stări vremelnice, trecând spre a se regenera dela vechile forme monarhice la formele cele noi democratice. Niciun om oficial nu știe tocmai bine ce este. Totuși, primarii și vechi și noi adună pe jurați, gărzile civice, trupele de linie. Justiția de soiul cel mai sumar nu lipsește. Comitetul electoral din Mâcon, deși nu-i decât un comitet, merge până la execuțiea, în propriu-i folos, a 20 de spânzurări. Starostele din Dauphiné străbate ținutul cu o coloană mobilă cu portărei și cu frânghii. Drept spânzurătoare cel dintâi copac întâlnit primește pe vinovat, sau „treisprezece vinovați".

Țară nenorocită! Cum s'au transformat făgăduielele aurite din anul strălucitor, copt pentru reînoire, în întunecimi înfricoșate, în cenușa neagră a castelelor și în hoituri negre în spânzurători! Ori

ce muncă a încetat; în locul zgomotului ciocanelor şi fierăstraelor sunetul clopotelor şi al tobelor de alarmă. Sceptrul a plecat, nu se ştie unde, sfărâmat în bucăţi; ici neputincios, dincolo tiranic. Gărzile civice sunt neîndemânatice, de-o bunăvoinţă îndoielnică. Soldaţii sunt înclinaţi spre răzvrătire. Există teama de a-i vedea certându-se între ei, există teama de a-i vedea înţelegându-se între ei. Strasbourgul a văzut răzmiriţe: primăria redusă în ruine, arhivele împrăştiate în vânt, vreme de trei zile soldaţi beţi îmbrăţişându-se cu civili beţi, iar maiorul Dietrich şi mareşalul Rochambeau aduşi aproape la disperare.

Şi în mijlocul tuturor acestor fenomene d-l Necker, la întoarcerea din Basel, se vede în trecerea-i triumfală însoţit la Befort, bunăoară, de cincizeci de străjeri naţionali călări şi de întreaga muzică militară din localitate. Glorios ca meridianul, deşi bietul Necker însuşi ghiceşte în parte, unde-l duce asta. Ziua cea mai frumoasă, ziua culminantă pentru dânsul, se petrece la primăria Parisului, cu urale nemuritoare, cu soţia şi fiică-sa îngenunchind în public, spre a-i săruta mâna, cu iertarea lui Besenval acordată, dar, e adevărat, revocată înainte de apusul soarelui, ziua celor mai mari înălţări. Pe urmă vin zilele de scădere, scăzând într'una până ce coboară la punctul cel mai de jos. Atâta vrajă e într'un nume şi în nevoia de un nume: ca vreun coif fermecat al lui Mambrin, esenţial pentru biruinţă, aşa vine acest *salvator al Franţei*, aclamat, salutat de glasuri şi de orchestre, de o lume întreagă, spre a fi, vai, aşa de repede dezamăgit, spre a fi gonit ruşinos din arenă ca o scufie de lână. Gibbon „ar fi vroit să-l arate"

Părăsirea reşedinţei regale dela Versailles şi mutarea curţii la Paris, după cererea populaţiei răzvrătite.

(în starea asta de scufie de lână zvârlită la o parte) oricărui om de temeiu, care ar fi astfel înștiințat, să nu lase a i se nesocoti sufletul de-o ambiție, reușită sau nereușită, spre a deveni un *caput mortuum*.

Să semnalăm altă fază mai mică și nimic mai mult. Să spunem, cum țâfnosul nostru călător Arthur Young fu „stingherit timp de mai multe zile de împușcături, de gloanțe și de alice de plumb, care-mi răsunau în urechi și-au pătruns de 5 sau de 6 ori în trăsura mea". Toate gloatele din țară erau pe drumuri, făcând războiu vânatului. Cu toate acestea e așa. La stâncele dela Douvres și la toate hotarele Franței se ivesc în cursul acestei toamne două semne pe pământ: cete de nobili francezi pribegi, cârduri de vânat francez pribeag. S'a sfârșit, se poate spune, sau e aproape sfârșit, cu apărarea vânatului pe pământul acesta. Opera este complectă pentru o vreme nehotărîtă. Rolul, ce-a avut de jucat în istoria civilizației s'a terminat: *Plaudite, exeat.* (Aplaudați; să plece).

In chipul acesta licărește până în depărtare sanchiulotismul, luminând sumedenie de lucruri; stârnind, printre celelalte, cum am văzut, ziua de 4 August, acea noapte pe jumătate miraculoasă de Rusalii în Adunarea națională; semi-miraculoasă, având cauzele și efectele ei. Feudalitatea este lovită de moarte nu numai în pergamente și cu cerneală, ci în realitate, de foc. Să spunem prin ardere dela sine. Pojarul acesta din sud-est se va domoli; se va lăți însă spre apus și aiurea. Dar ca să se stingă, să nu vă așteptați, atât cât va rămâne *combustibil.*

4 — LA COADĂ

Dacă ne îndreptăm acuma privirile spre Paris, ur lucru este vădit : că prăvăliile brutarilor au *coadă*, şiruri lungi de cumpărători, astfel încât cei dintâi sosiţi să fie serviţi primii, îndată ce se deschide prăvălia. Aşteptarea asta în coadă, care nu se mai văzuse din primele zile din Iulie, se repetă în August. La timpul şi la locul cuvenit vom vedea practica perfecţionată până la artă, iar arta, sau aproapearta, de a face coadă, va ajunge una din trăsăturile caracteristice ale poporului parizian, care-l deosebeşte de orice alt popor.

Dar uitaţi-vă, când munca însăşi e aşa de rară, cum un om trebuie nu numai să facă rost de bani, dar mai trebuie să se condamne pe el însuşi (dacă femeea lui e prea slabă, spre-a aştepta şi lupta) să piardă o jumătate de zi cu coada, până să poată schimba aceşti bani pe o pâine proastă şi foarte scumpă. Certuri care degenerează câte odată în bătaie şi în vărsări de sânge trebuie vrând nevrând să se stârnească din aceste cozi scoase din sărite. Sau, dacă nu e ceartă, atunci nu-i decât un singur *Pange lingua* (de jelanii) contra autorităţilor, care există. Franţa şi-a început lunga-i carieră de foamete, mai plină de învăţăminte şi mai productivă decât carierele academice, având drept arenă şapte ani de necazuri. Cum spune Jean Paul în istoria vieţii sale, afacerea asta cu foametea va avea proporţii mari.

Priviţi după aceea ciudatul contrast al ceremoniilor de jubilare; căci în general înfăţişarea Parisului prezintă aceste două fizionomii : ceremonii de jubi-

lare și raritatea pâinei. Alaiurile nu lipsesc în aceste jubilări; femei tinere împodobite și înzorzonate, cu panglică tricoloră de sus până jos, păşesc însoţite de cântece şi de muzică spre racla Sf. Genoveva, spre a-i mulţumi pentru căderea Bastiliei. Atleţii din hale şi femeile zdravene nu sunt zgârcite în buchete şi'n discursuri. Stareţul Fauchet, vestit pentru aceste treburi speciale, (căci stareţul Lefèvre nu ştie decât să împartă praf de puşcă) binecuvântează cearşaful tricolor pentru garda civică şi face din el un drapel naţional, biruitor sau trebuind să fie biruitor, în cauza libertăţii civile şi religioase în toată lumea. Fauchet e omul cu Te Deum şi cu consfinţiri, cărora garda civică le răspunde prin salve de puşcă, fie că e într'o biserică, fie într'o catedrală, umplând Notre-Dame de un *Amin* zgomotos cu funingine, care înseamnă o lume de lucruri.

In total vom spune, că noul nostru primar Bailly şi noul nostru comandant Lafayette, botezat deasemeni Scipion Americanul, şi-au plătit slujba foarte scump. Bailly e purtat într'o căruţă aurită cu vizitii în uniformă şi cu pompă, iar Camille Desmolins şi alţii îşi bat joc de el. Scipion călăreşte pe un bidiviu alb şi-şi leagănă penele cetăţeneşti în ochii Franţei întregi. Totuşi niciunul nici altul nu capătă asta pentru nimic, ci în fapt cu un preţ afară din cale. Anume cu o condiţie : să hrănească Parisul şi să-l împiedice să se bată. Cu veniturile oraşului vreo 17.000 dintre cei mai nevoiaşi sunt întrebuinţaţi să facă şanţuri în Montmartre, cu o plată de 20 gologani pe zi, ceeace, cu preţurile pieţii, le dă cam o oca de pâine proastă. Ei se uită chorâş când Lafayette vine să-i descăleasca.

Primăria este la lucru zi şi noapte. Ea trebuie să producă pâine, o constituţie comunală, regulamente de tot soiul, frâne pentru presa calicimei. Mai presus de toate pâine, pâine !

Agenţii dau târcoale prin ţară în lung şi'n lat, cu o poftă de mâncare de fiară Dibuesc grâul ascuns, cumpără grâul care se produce, de bună voie sau cu sila. Trebuie să caute grâu, trebuie să se găsească. Sarcină foarte spinoasă şi aşa de anevoioasă, aşa de primejdioasă, chiar dacă un om ar câştiga ceva dintr'asta. La 19 August era în Paris pâine pentru o zi. După aceea vin plângerile asupra falşificării merindelor, cauză de îmbolnăvire a intestinelor. In loc de făină, spun zvonurile populare, e ipsos din Paris. Cât despre turburarea intestinelor şi întârâtarea omuşorului cu a gâtlejului, o proclamaţie a primăriei sfătueşte populaţia să nu le ia în seamă, sau chiar să nu vadă în ele decât nişte semne puternice de sănătate. Primarul din Saint Denis a fost spânzurat de felinar de o populaţie cu diaree, atât de neagră era pâinea lui. Garda civică apără hala cu grâne a Parisului. La început erau deajuns 10 inşi; în curând trebuiesc 600. Aveţi de furcă, Bailly, Brissot, de Warville, Condorcet şi ceilalţi.

Căci, precum s'a spus, mai e de făcut şi o constituţie comunală. Vechii electori ai Bastiliei, după vreo 10 zile de litanii asupra glorioasei lor victorii, auzeau cum îi întreabă din toate părţile pe un ton melancolic : Cine v'a pus acolo ? Trebuiră astfel să facă loc, nu fără multe jelanii şi învinuiri de amândouă părţile, unui nou corp, mai numeros, ales special pentru aceste funcţii. Care corp nou mărit, schimbat, fixat definitiv la numărul de 300, ţine acum şedinţă sub titlu de reprezentanţi ai comunei, împărţiţi re-

gulat în comitete, silindu-se să facă o constituție în orice oră, când nu umblă după făină.

Și ce constituție ! Apropiindu-se de miracol, și trebuind să *întărească revoluția.* Așa dar revoluția s'a sfârșit ? Primarul Bailly și respectabilii prieteni ai libertății ar fi bucuroși s'o poată crede. Revoluția noastră, ca o peltea destul de *fiartă,* n'are nevoie decât să fie turnată *în forme* de constituție, spre a se întări. Pentru acest scop ar trebui să se răcească. Dar tocmai asta e un lucru îndoielnic, sau mai degrabă neîndoielnic.

Nenorociți prieteni ai libertății, cari întăriți o revoluție ! Iată-i așternuți la treabă, cu steagul întins peste un adevărat haos, între două lumi dușmane, lumea monarhică de sus, lumea golănimei de jos și hărțuiți de amândouă, lucrând cu trudă în mijlocul primejdiilor și făcând cu o sericzitate jalnică întradevăr *imposibilul.*

5 — STAREA A PATRA

Pamfletele își deschid din ce în ce fălcile lor căscate, spre a nu le mai închide. Filozofii noștri stau, adevărat, laoparte, și, ca Marmontel, „se retrag cu dezgust, din primele zile". Starețul Raynal, încărunțit în tihnă la locuința lui din Marsilia, nu-i tocmai mulțumit de ce se petrece. Ultimul act literar al acestui om va fi un act de răzvrătire, o mușcătoare *Scrisoare către Adunarea constituantă,* care este primită în ordinea de zi. Deasemenea filozoful Morellet își încruntă și el sprâncenele-i nemulțumite, amenințat, cum este, în beneficiile lui de noaptea aceea de 4 August. Inseamnă, vădit lucru, a merge prea de-

parte. E uimitor, că „aceste chipuri plumburii, în sumane de lână" nu se mulțumesc, ca noi, cu teorii și cu analiza triumfătoare.

Vai, da, filozofismul, discuțiile care făceau odinioară podoaba și bogăția saloanelor, se vor preschimba în propuneri curat practice, care vor circula pe străzi, pe drumurile mari, în gura tuturora, nu fără rezultat. A patra stare, de publiciști dibaci, se ivește, sporește, se înmulțește, neîngrădită, incalculabilă. Tipografii noi, jurnale noi se reînprospătează fără încetare, atâta e lumea de lacomă. Cei 300 ai noștri să-i încătușeze dacă pot, consolidând cum pot. Loustalot, sub aripa lui Prudhomme, tipograf morocănos și gălăgios, publică în fiece săptămână *Revoluțiile din Paris* într'un stil aprig și înțepător. Aprig deasemenea și iute ca o țuică de prune sălbatice, ca un extract de vitriol, este Marat, *prietenul* poporului, izbit mai înainte de faptul acesta, că Adunarea națională, așa de plină de aristocrați, nu poate *face nimic* decât să se dizolve și să facă loc uneia mai bune. Că reprezentanții primăriei nu sunt decât niște flecari și niște nerozi, dacă nu niște ticăloși. Omul acesta e sărac, murdar, trăiește într'o vizuină, respingător în toate privințele și pe din afară și pe dinăuntru. Un om să-l cetlușești; devenit fanatic și urmărit de o idee fixă. Crud joc al naturei ! Oare natura, sărmane Marat, te-a plămădit, într'unul din crudele-i capricii, din rămășițe amestecate cu lut din gunoiu, ca o adevărată meșteră, spre a te arunca în această lume ciudată a secolului XVIII ca altă ciudățenie ? Aici e treabă gata pentru tine și tu o vei face. Cei 300 îl trag la răspundere pe Marat și-l vor trage din nou la răspundere; dar, croncănind, el are

răspuns la toate. Ii va sfida pururea, sau îi va juca pe degete, dar nu va lăsa să i se pună căluşul.

Carra, fost secretar al unui voievod decapitat, apoi al Cardinalului cu salba, pamfletar şi aventurier în multe genuri şi pe multe ţărmuri, face concurenţă lui Mercier dela Tabloul Parisului şi cu spuma pe buze scoate *Analele patriotice*. *Monitorul* îşi urmează cariera-i înfloritoare. Barrère geme încă, regalist pe hârtie. Rivarol şi Royou nu stau degeaba. Prăpastia chiamă prăpastie. Un *Domine, salvum fac regem* al vostru va trezi un *Pange lingua*. Odată cu un *prieten al poporului* este un prieten al regelui. Camille Desmoulins s'a proclamat *procuror general al Felinarului* şi pledează fără cruzime sub un titlu cu cruzime, publicând în fiece săptămână sclipitoarele-i *revoluţii ale Franţei şi ale Brabantului*. Spunem sclipitoare, căci dacă în ceaţa aceasta groasă a jurnalismului cu vuietele-i mohorâte, cu furiile-i permanente sau cu întreruperi, veţi întâlni vreo rază de geniu, să fiţi siguri că vine dela Camille. Lucrul, pe care-l atinge Camille cu degetele-i uşoare, îl împodobeşte; lumina se joacă prin ele blajină, neaşteptată. Adeseori când cuvintele niciunui altuia nu fac osteneala de a fi citate, ale lui Camille merită să fie. Problematice Camille, tu străluceşti într'o lumină decăzută, răzvrătită, dar încă pe jumătate cerească, aşa ca steaua pe fruntea lui Lucifer. Fiu al dimineţei, în ce vremuri şi în ce ţinuturi ai căzut!

Dar în toate lucrurile este şi ceva bun, deşi nu bun spre-a *întări revoluţiile*. Căruţe cu material de acesta de pamflete şi jurnale putrezesc încet cu miile în bibliotecile publice ale Europei noastre. Scoase din această genune vastă, ca nişte stridii de pescuitorii

de perle bibliomani, ele trebuie mai întâi să putrezească, și atunci ceeace este perlă în Camille sau alții, va fi recunoscut ca atare și va dăinui ca atare.

Dealtfel, discursurile publice nu s'au rărit, deși Lafayette și patrulele lui nu le ascultă decât în silă. Veșnic gălăgios este Palais-Royal și mai gălăgioasă Cafeneaua Foy, atât de mare e circulația amestecată a cetățenilor și a cetățencelor. „Din când în când, spune Camille, unii cetățeni se servesc de *libertatea presei* pentru profitul lor particular; astfel încât patriotul acesta, sau cestălalt, observă că-i lipsește ceasornicul, sau batista". Cât pentru rest, după părerea lui Camille, nimic nu poate oferi o icoană mai vie a Forului roman. „Un patriot face o propunere; dacă e sprijinită, îl pun să se urce pe un scaun și el vorbește. Dacă e aplaudat, reușește și redactează. Dacă e fluerat, spală putina".

Așa își petrec ei timpul, circulând și perorând. Asprul și uriașul Marchiz Saint Huruge, om care a încercat pierderi și le-a meritat, se vede dominând toate capetele și toate glasurile. Vorba lui e un muget ca a boului lui Basan, vorbă care înăbușă toate vorbele și care adesea face să tresară inima oamenilor. Căpățâna uriașului marchiz e țîcnită, sau pe jumătate țâcnită; plămânii însă nu-i sunt țâcniți. Și ce-i țâcnit și ce netâcnit îi vor fi deopotrivă de folos.

Țineți pe lângă asta seamă, că fiecare dintre cele 48 de sectoare își are comitetul său particular, discutând și propunând fără încetare, ajutând la căutarea grânelor și la căutarea unei constituții, descântând și îmboldind pe cei bieți 300 dela primărie. Danton, cu vocea lui care răsună pe sub bolți, este președintele sectorului Cordeliers, care a devenit de pe acum un

altar al patriotismului. In afară de cei 17.000 cu desăvârșire nevoiași, care scormonesc colinile din Montmartre, dintre cari cei mai mulți, e drept, au dobândit învoiri și au fost aruncați în spațiu cu 5 franci, există o grevă a servitorilor fără stăpâni, care se întrunesc spre a discuta în public, apoi o grevă a croitorilor, cari vor și ei să se întovărășiască și să discute; în sfârșit o grevă a lucrătorilor de funii, o grevă a spițerilor; așa de scumpă e pâinea.

Toți oamenii aceștia, care au făcut grevă, trebuie să discute în general sub cerul liber și să voteze hotărîri; Lafayette și patrulele lui îi supraveghează dela distanță, cu un aer bănuelnic.

Nenorociți muritori, luptând, hărțuindu-se, zugrumându-se reciproc, spre a face o împărțeală în vreun fel, care să nu fie de nesuferit, a fericirei obștești a omului pe pământ, când întregul lot de împărțit n'ar fi decât un praznic de *scoici*. Activitatea celor 300 nu se dezmin'e. Nimeni nu se pune alături cu Scipion Americanul în meșteșugul de a se învârti cu gloatele. Dar debunăseamă toate aceste lucruri făgăduiesc puțin, spre-a întări o revoluție.

CARTEA VII

RAZMIRIȚA FEMEILOR

1 — PATRULISMUL

Nu, prieteni, revoluția asta nu-i de natură să se întărească. Oare focul, frigurile, grânele semănate, amestecurile chimice, oamenii, evenimentele, toate întrupările forței, care lucrează în această minunată complicație a forței, care se chiamă Univers, nu merg crescând dealungul fazelor și dezvoltărilor naturale, fiecare în felul său, atingând înălțimea lor cea mai mare, atingând momentul văzut al apusului lor; și în sfârșit prăbușindu-se și dispărând, ceeace noi spunem *a muri ?*

Toate au creșterea lor; nu există niciun lucru, care să nu crească, care să nu se dezvolte în sporirea lui specială, odată ce i-a fost menit să se producă. Observați dealtminteri, că fiece lucru se dezvoltă cu o repeziciune proporționată în genere cu dezordinea și șubrezenia, care e în el. O creștere înceată și regulată, deși trebuie să se termine și ea prin moarte, e ceeace numim sănătate și bună stare.

O calicime, care a răsturnat Bastilii, care are suliți și pușți și care acuma umblă dând foc castelelor, vo-

tând hotărîri şi ţinând cuvântări pe sub acoperişuri şi sub cerul liber, poate fi socotită ca născută; şi prin legile naturei ea trebuie să crească. Judecând după dezordinea şi necumpătarea, care sunt nu numai în ea, dar şi în ţărâna şi în elementele în care se află, ne putem aştepta, ca reţeziciunea şi monstruozitatea sporirei să fie extreme.

Multe lucruri, dealtfel, mai ales lucrurile nesănătoase, cresc prin ţâşnituri şi prin spasmuri. Prima ţâşnitură, primul mare spasm al sanchiulotismului, s'a manifestat, când Parisul şi-a cucerit regele; căci metafora lui Bailly nu era decât o prea dureroasă realitate. Regele este cucerit, liber doar pe încredere, cu condiţia dealtminteri a unei purtări bune, ceeace în atare împrejurări înseamnă din nenorocire lipsă de purtare. E de nesusţinut poziţia unei Majestăţi, care atârnă de o purtare bună. Vai, nu-i oare firesc ca tot ce trăieşte să caute să se menţină în vieaţă? Astfel încât purtarea Majestăţii Sale va deveni în curând bănuitoare; şi astfel al doilea mare spasm al sanchiulotismului, care va sta în a pune pe rege sub pază, nu poate fi departe.

Necker în Adunarea naţională se jeluieşte, ca de obiceiu, cu deficitul său. Barierele şi birourile de vamă sunt arse, strângătorii de biruri urmăriţi şi nu urmărind ei; vistieria Majestăţii Sale e aproape goală. Leacul este un împrumut de 30 de milioane; apoi, în condiţii mult mai prielnice, de 80 de milioane. Din nenorocire bancherii nu vor să riste să dea banii la niciunul din acele două împrumuturi. Bancherii n'au nici o patrie, afară de neagra lor vizuină a agiului.

Şi totuşi în zilele acestea la oamenii, care au o patrie, ce flacără de patriotism arde în inimi! Încă dela

7 August un *dar patriotic* „de juvaieruri în cantitate strașnică a fost solemn oferit de câteva Parizience și solemn primit, cu mențiune de onoare. Prinos, care atâță la toți imitația și întrecerea. Darurile patriotice sosesc la Adunare de aproape și de departe, însoțite pururea de vreo bucată carecare de elocvență eroică, pe care Adunarea trebuie s'o asculte și la care președintele trebuie să răspundă. In curând ele sunt în așa număr, încât mențiunea de onoare nu se mai poate face decât prin liste publicate la răstimpuri. Fiecare dă ce poate; curelarii au lucrat cu mărinimie. Un proprietar dărueşte o pădure; societatea elegantă dăruiește paftalele dela pantofi și rămâne de bună voie la șireturi. Femei fără noroc dăruesc ceeace au adunat *făcând dragoste*. Orice ban, spunea Vespasian, miroase frumos.

Mișcare de laudă, dar fără rezultat! Clerul trebuie să fie *învitat* să topească argintăria de prisos de prin biserici pentru moneda regală. In sfârșit trebuie să se ordone, deși în silă, o contribuție patriotică forțată. A patra parte din venitul vostru anual să fie vărsat, numai de data asta, așa încât Adunarea Națională să poată face constituția, fără să aibă grijile neputinței de plată. Salariul deputaților, fixat prin decretul din 17 August, nu-i decât de 18 franci pe zi. Serviciile publice cată să aibă însă nerv, bani spre a *domoli* deficitul, nu spre a-l *acoperi*, chiar dacă s'ar putea. Căci, cum spunea Mirabeau, „deficitul ne salvează".

Pe la sfârșitul lui August Adunarea noastră națională a ajuns în lucrările ei constituționale la chestiunea lui *veto*: Majestatea Sa va avea, sau nu va avea, un veto asupra decretelor naționale? Ce

de discursuri asupra acestei chestiuni înăuntru și afară, pline de logică și de pasiune, pline de afurisenii și de amenințări, din fericire îngropate în cea mai mare parte în hăuri. Mulțumită creerului dogit și plămânilor nedogiți ai lui St. Huruge, Palais-Royal muge asupra lui veto. Jurnalismul întreg ia parte; Franța răsună de *veto*.

„Nu voiu uita niciodată, spune Dumont, că ducându-mă la Paris cu Mirabeau, chiar în ziua aceea sau a doua zi, oamenii îi așteptau trăsura înaintea prăvăliei lui Jay; aceștia se aruncară înainte-i, rugându-l cu lacrimile în ochi să nu sufere, ca regele să aibă *'veto absolut"*. Era o nebunie. „Domnule Conte, d-ta ești părintele acestui popor, trebuie să ne salvezi, trebuie să ne aperi împotriva acestor nenorociți, care vor să ne vândă despotismului. Dacă regele are *veto*, nu mai e nevoie de Adunarea Națională, totul e pierdut, iată-ne sclavi". Prieteni, dacă va cădea cerul, vom putea prinde multe prepelițe. „Mirabeau, adaugă Dumont, o aducea foarte bine. El îi potolia, nu spunea decât vorbe în doi peri și-i trimetea acasă cu o politeță cam patriciană".

La primărie vin delegații; aristocraților din Adunarea Națională sunt adresate scrisori anonime, dându-le de știre cu amenințări, că 15.000, sau uneori 60.000 de cetățeni „vor porni la drum, spre a vă lumina". Toate sectoarele Parisului sunt în mișcare ; se semnează jalbe. Saint-Huruge pleacă dela Palais-Royal cu un alaiu de 1.500 de inși, spre a petiționa în persoană. Uriașul și desmățatul marchiz este hotărît, sau pare a fi ; cafeneaua Foy la fel; dar și la comandantul general Lafayette e deasemenea hotărîre. Toate străzile sunt tixite cu patrule.

Saint-Huruge e oprit la bariera *Oameni buni*, poate să zbiere în voe ca taurii lui Basan, dar e nevoit absolut să facă stânga'mprejur. Frații dela Palais-Royal circulă toată noaptea și fac propuneri sub cerul liber, căci toate cafenelele sunt închise. Totuși primăria și Lafayette birue. Saint-Huruge e aruncat în închisoare. Veto absolut se rotunjește în *veto suspensiv*. Oprire nu definitivă, ci pentru un timp, și răcnetele acestea amenințătoare vor amuți ca și celelalte.

Iată punctul, unde a ajuns consolidarea, nu fără greutate, strângând în chingi lumea inferioară a sanchiulotismului, iar constituția va fi făcută în mijlocul jubilării și a secetei, a darurilor patriotice și a cozilor la brutării, a cuvântărilor starețului Fauchet și a focurilor de pluton drept *Amin*. Scipion Americanul a meritat mulțumirile Adunării naționale și a Franței. I se oferă daruri și salarii de o valoare strașnică, pe cari el le refuză fără părere de rău și într'un chip cavaleresc, lacom, cum este, de alte foloase decât banii.

Cu toate acestea pentru Parizianul din mulțime un lucru rămâne de neînțeles : că astăzi, când Bastilia e răsturnată și libertatea restabilită, grâul continuă să fie tot așa de scump. Drepturile omului sunt votate, feudalitatea și orice tiranie desființate, și totuși, uite, *încă se mai face coadă*. Oare aristocrații sunt dositori ? Oare e-o învârteală dibace în intrigi? Undeva este ceva ce dă de bănuit.

Și totuși, vai, ce-i de făcut ? Lafayette cu patrulele lui împiedică orice lucru, până și plângerile. Saint-Huruge și alți eroi ai dreptului de veto sunt ținuți la închisoare. Prietenul poporului Marat a fost

înşfăcat; tipografii cu jurnalele patriotice sunt sâcâiţi şi încătuşaţi ; până şi vânzătorii nu pot să strige, dacă n'au o încuviinţare şi o medalie de plumb. Garda civică în albastru împrăştie brutal toate cetele şi curăţă cu baioneta întinsă chiar şi Palais-Royal. Dacă străbaţi pentru treburile tale strada Taranne, patrula întinde baioneta şi-ţi strigă : treci pe stânga. Ocoleşti pe strada Saint-Benoit, patrula strigă: treci pe dreapta. Un patriot cu judecată (cum e Camille Desmoulins, în această împrejurare) e silit, ca să nu fie maltratat, s'o ia pe albia râului.

O, popor la capătul suferinţelor, glorioasa noastră revoluţie se evaporează în ceremonii tricolore şi'n cuvântări cu complimente ! Dintre acestea din urmă, după socotelile lui Loustalot, au fost numai la primărie în cursul lunei trecute mai bine de 2.000. Dar gurile noastre, goale de pâine, cată să fie închise sub pedeapsa închisorii ? Un caricaturist îşi publică gravura cu tâlc : *patrulismul alungând patriotismul.* Patrule neînduplecate, lungi cuvântări rafinate şi pâine rară şi rău coaptă, semănând mai degrabă cu nişte cărămizi coapte şi producând aşa efecte asupra intestinelor! Cum vor sfârşi toate acestea ? Oare prin consolidare ?

2 — O, RICHARD ! O, REGELE MEU !

Căci, vai, primăria însăşi nu e scutită de grijă. Lumea de jos a sanchiulotismului a fost până aici ţinută în frâu. Dar e şi lumea de sus a curţei ! Unele semne prevestesc trezirea lui Ochiu-de-Vacă.

De câte ori în consiliul comunal, foarte adesea în convorbirile schimbate la coada brutăriilor, s'a au-

zit repetându-se: o, dacă restauratorul nostru al libertății franceze ar fi aici, dacă ar putea să vadă cu ochii lui și nu cu ochii falși ai reginelor și ai curtenilor, cât de mult ar fi ușurată inima lui, într'adevăr bună. Căci falșitatea îl înconjoară încă: ducii intriganți de Guiche cu străjile lor personale, spioni ca Bouillé, o nouă gașcă de uneltitori, acuma când cei vechi au dispărut. Altfel, ce-ar însemna sosirea regimentului de Flandra, intrând în Versailles, cum aflăm în ziua de 23 Septembrie, cu 2 guri de tun? Oare garda civică din Versailles nu-și face datoria la castel? Nu aveau pe Elvețieni, pe 100 de Elvețieni, străjile personale? Ba mai mult, se pare că printr'o manevră tăcută numărul străjilor personale de serviciu a fost îndoit; compania cea nouă pe trimestru a sosit, iar cea, care era înlocuită, n'a fost plecat.

In momentul de față printre cercurile înalte aleargă un zvon, sau se văd semne din cap cu tâlc. Se vorbește de o fugă plănuită a regelui la Metz, de un legământ de a se strânge în juru-i, semnat de nobilime și de cler, până la cifra de 30.000, sau chiar 60.000 de semnatari. Lafayette dă de știre cu răceală contelui d'Estaing, la masă; iar contele d'Estaing, un om dintre cei mai vitezi, tremură să nu fi auzit careva dintre feciori și, devenit foarte gânditor, rămâne toată noaptea fără somn. In acest timp, precum spuneam, regimentul de Flandra a sosit. Majestatea Sa, se zice, șovăește să încuviințeze pe 4 August, face observații de o natură nu tocmai liniștitoare chiar despre Drepturile omului. Pe lângă asta toată lumea, până și persoanele cari fac coadă la brutării, puteau să vadă pe străzile Parisului un

număr extraordinar de ofiţeri în concediu, cu crucea sfântului Ludovic şi altele. Unele persoane socotesc, că ar fi dela o mie până la o mie două sute de ofiţeri de toate armele. Se semnalează chiar o uniformă, care nu se mai văzuse niciodată până acuma : verde cu vipuşcă roşie. Cocarda tricoloră nu-i totdeauna vizibilă. Dar, în numele cerului, ce ne prevestesc aceste cocarde *negre,* purtate de unii?

Foamea şi mai ales bănuielele şi indignarea îngroaşă toate. In Parisul acesta realităţile înşile încetează de a fi reale, se preschimbă în supranaturale. Fantomele turbură încă odată creerul unei Franţe flămânde. O, tembeli şi mişei ! strigă glasuri ascuţite la uşile brutăriilor. Dacă aţi avea inimi de bărbaţi, aţi înşfăca suliţele şi puştile voastre de strânsură spre a le cere socoteală, în loc să vă vedeţi nevestele şi fetele lăsate pradă foamei, morţei, ba şi mai rău ! Linişte, femeilor ! Inima bărbaţilor e tristă şi copleşită, patriotismul alungat de patrulism nu ştie ce să hotărască.

Adevărul este, că Ochiu-de-vacă s'a adunat la un loc. Până la ce punct ? Nu se ştie. E un Ochiu-de-Vacă schimbat, cu garda civică din Versailles şi cu cocardele lor tricolore, cu o curte luminată de tricolor. Totuşi, ne putem strânge chiar în jurul unei curţi tricolore. Aideţi, inimi credincioase, nobili lăsaţi pedelături, grupaţi-vă în jurul reginei voastre ! Cu bună voinţă, care va zămisli speranţa, care va zămisli încercări.

Căci însfârşit conservarea de sine însuşi fiind o aşa de puternică lege a naturii, ce poate face o curte strânsă la un loc decât să încerce şi să întreprindă, sau, dacă vreţi, să comploteze după înţelepciunea,

sau neînțelepciunea, ce este întrînsa? Vor fugi în alaiu spre Metz, unde comandă vrednicul Bouillé; vor rădica stindardul regal; semnatarii legământului vor deveni oameni înarmați. Ah, dacă regele n'ar fi așa de slab! Legământul lor trebue semnat fără participarea lui. Nenorocit rege, el nu are decât o hotărîre: să înlăture războiul civil. Cât despre rest, vânează într'una, după ce a renunțat la lăcătușerie. Moțăie și mistue și nu-i decât lut în mâinele olarului. I se va întâmpla o nenorocire într'o lume, unde fiecare cată să se ajute pe sine însuși, unde, după cum stă scris, „acela, care nu-i ciocan, trebue să fie nicovală, unde iedera de pe ziduri crește în crăpătura asta, deoarece universul întreg n'ar putea-o împiedeca să crească".

Cât despre venirea regimentului de Flandra, ea nu poate fi îndreptățită de jalobele lui Saint-Huruge și necontenitele răzmiriță pentru făină? Că este complot, sau numai niște elemente nelămurite de complot, niște soldați credincioși sunt totdeauna un lucru bun. Oare primăria din Versailles (municipalitate veche monarchică, netopită încă în democrație) n'a sprijinit dela sine propunerea? Însăși garda civică, obosită de un serviciu continuu la castel, n'a făcut la asta nicio împotrivire. Numai postăvarul Lecointre, care acuma e maiorul Lecointre, clatină din cap. Da, prieteni, desigur era firesc, ca regimentul acesta de Flandra să fie chemat, deoarece putem să-l avem. Era firesc, ca la vederea leduncilor militare inima lui Ochiu-de-Vacă întrunit la un loc să se întărească, iar doamnele de onoare și domnii de onoare să adreseze cuvinte măgulitoare apărătorilor cu epoleți și să se felicite între ei. Era deasemenea

firesc şi o simplă formalitate de politeţă, ca străjile personale, regiment de nobili, să învite pe fraţii lor din Flandra la un ospăţ de bună venire. Invitaţia este făcută în ultimele zile din Septembrie şi primită.

Un ospăţ e socotit drept cel din urmă act de comunitate ; oameni, cari n'au între ei nici o comunitate pentru altceva, pot cu simpatie să mânânce împreună şi se pot râdica până la anume grad de frăţie între pahar şi furculiţă. Ospăţul e fixat pe Joi, 1 Octombrie, şi trebue să aibă anume efect. Pe urmă, cum un astfel de ospăţ poate fi numeros şi vom lăsa să intre spre a vedea şi asculta şi neînvitaţi, cum şi oameni din popor, nu s'ar putea căpăta dela Majestatea Sa sala de operă, care a fost cu desăvârşire tăcută dela vizita Kaizerului Josif ? Sala de operă este acordată, iar salonul lui Hercule va servi ca sală de aşteptare. Nu sunt învitaţi numai ofiţerii din Flandra, ci şi cei ai Elveţienilor şi ai O sută de Elveţieni. Ba, mai mult, dintre cei din garda civică din Versailles cei credincioşi vor lua parte la ospăţ. Va fi o masă ca puţine altele.

Şi acuma presupuneţi, că s'a terminat partea solidă a acestui praznic şi prima sticlă golită. Presupuneţi, că s'au râdicat toasturile obişnuite : în sănătatea regelui, a reginei, cu urale asurzitoare, iar toastul pentru naţiune lăsat în uitare, sau chiar *respins*. Presupuneţi valuri de şampanie cu discursuri de o vitejie de aramă şi cu muzică instrumentală ; capetele cu pene, goale şi gălăgioase, se înfierbântă cu atât mai mult în gol şi în tărăboiul lor reciproc. Regina, care în astă seară pare şi mai tristă ca de obiceiu (regele stă jos, obosit de vânătoarea de peste zi),

îngădue să i se spue, că privelișteа aceasta o va putea reîntrema. Iat'o ! Ea intră, trecând prin sălile de primire, apărând ca luna când se desprinde dintre nouri, frumoasă și nenorocită regină a inimilor. Regalul său soț e alături de dânsa, tânărul prinț moștenitor în brațele ei. Ea se coboară din lojă în mijlocul strălucirilor și aclamațiilor, circulă maiestoasă prin jurul meselor, grațios întovărășită și adresând grațios salutări. Ochii îi sunt plini de neliniște și totuși de recunoștință și de îndrăzneală, cu speranța Franței pe sânul ei de mamă. Și acuma muzica militară să cânte ca mare orchestră : *O, Richard, o regele meu ! Universul te părăsește !* Cum să nu fie inimile învăpăiate până la cel mai înalt grad de compătimire și de credință entuziastă ? Cum ar fi putut niște ofițeri tineri cu capetele împodobite cu pene să facă altfel de cât să dovedească starea furtunoasă și golul minții lor prin jurăminte făcute pe cocardele albe, pe cari le împart niște mâini frumoase, pe săbiile lor, pe cari le fac să scânteieze în onoarea reginei? După aceea vin insultele pentru cocarda națională, călcată în picioare, salturile în loji, de unde puteau veni murmure nelalocul lor; zbierete, dansuri, furii, neorândueli în sală și afară, până când șampania și dansul și-au făcut efectul și toți dorm lungiți, tăcuți, visând în tihnă isprăvi și răsplăți militare.

Ospăț prea firesc și în vremuri obișnuite foarte nevinovat, acuma însă fatal ca al lui Thyeste, ca al fiilor lui Iov, când vântul și vijelia au zguduit cele 4 colțuri ale sălii cu banchetul ! Sărmană regină rău povățuită, cu năbădăile unei femei și nu cu prevederea unei suverane ! Era așa de firesc și totuși ceva așa de nechibzuit ! A doua zi într'un discurs public

de ceremonie regina se declară „încântată de această zi de Joi".

Inima lui Ochiu-de-Vacă se luminează de speranțe, de visuri îndrăznețe, cari sunt pretimpurii. Domnișoare de onoare frumoase, conduse de eclesiastici, fac cocarde albe și le împart cu ochi galeși, cu cuvinte încurajatoare, tinerilor cu epoleți; aceștia în schimb pot să sărute, nu fără ardoare, frumoasele mâini ale croitoreselor. Căpitani pe jos și călări umblă lăfăindu-se cu cocarde albe enorme, până și un căpitan din garda civică din Versailles, care dă la oparte cocarda-i tricoloră și-și spânzură una albă, atâta de seducătoare au fost privirile galeșe și vorbele dulci! Cu drept cuvânt maiorul Lecointre îl apostrofează aspru și-i adresează mustrări vii, cu cuvinte răsunătoare. Dar iată că un fanfaron, care poartă o cocardă albă enormă, auzind cuvintele maiorului, îl invită obraznic să retragă cele spuse, iar dacă nu să primească un duel. Maiorul Lecointre îi declară răspicat, că el nu înțelege să se supună regulelor din sălile de arme, dar, că după legile naturei, cu pumnalul și cu sabia, *va stârpi pe orice gladiator josnic*, care-și va îngădui o insultă împotriva lui, sau împotriva națiunei. Și el își trăsese acuma sabia, când i-au despărțit, încât n'a fost vărsare de sânge.

3 — COCARDELE NEGRE

Să ne închipuim efectul, pe care acest ospăț de Thyeste, pe care această insultă a cocardei naționale, a trebuit să-l producă în *Sala măruntă*, printre gloatele flămânde înaintea prăvăliilor brutari-

lor ! De altfel se pare, că aceste praznice de Thyeste se reînoiesc. Flandra a dat Elveţienilor şi celor O sută de Elveţieni un contra-ospăţ. Sâmbătă urmează să aibă loc altul.

Da, pentru noi aici foametea, dar acolo, la Versailles, merinde din berechet ! Patriotismul face coadă, dârdâind şi flămând, insultat de patrulism, în vreme ce aristocraţii cu planuri sângeroase, înfierbântaţi de prisosurile mesei, calcă în picioare cocarda naţională. Poate fi adevărată năzdrăvănia asta ? Dar ia priviţi : uniforme verzi cu vipuşcă roşie, cocarde negre de culoarea nopţii ! Trebue oare s'avem o năvălire militară cu moartea prin foame ? Căci iată, că barcazul lui Corbeil, care de obiceiu venia de 2 ori pe zi cu făină amestecată cu ipsos de Paris, nu mai vine decât odată. Şi primăria e surdă, iar bărbaţii sunt tembeli şi mişei ! La cafeneaua Foy în seara de Sâmbătă se vede un lucru nou, care nu va fi cel din urmă de acest soiu : o femee perorând în public. Bietul bărbatu-so, spune ea, a fost silit de sectorul său să tacă, preşedintele şi biuroul n'au vrut să-l lase să vorbească. Pentru asta ea a venit aici, să-şi rădice glasul ei slab şi să denunţe, atât cât îi va mai rămâne suflare, barcazul lui Corbeil, pâinea cu ipsos de Paris, ospeţele nelegiuite dela operă, uniformele verzi, aristocraţii piraţi şi cocardele lor negre.

E timpul, într'adevăr, ca aceste cocarde negre să dispară. Insăşi patrulismul nu vrea să le ocrotească. La parada gărzii civice din Tuilerii Duminică dimineaţa zvăpăiatul Matassin, uitând de orice regulă militară, se rupe din rânduri, zmulge o cocardă neagră care se lăfăia şi o aruncă fudul sub călcâile

lui. Patrulismul însuşi are furii stăpânite. Sectoarele dealtminteri încep să se frământe, glasul preşedintelui Danton răsună la Cordeliers. Prietenul poporului Marat s'a dus la Versailles şi iată-l înapoi. Crainic negru, nu din familia Alcion.

Şi iată că Duminică patriotul se întâlneşte cu patriotul la plimbare şi citeşte propriile-i griji oglindite pe chipul celuilalt. In ciuda patrulismului, care nu-i aşa de sprinten ca de obiceiu, cete mişcătoare chibzuiesc; cete pe poduri, pe cheiuri, în cafenelele patriotice. Pe măsură ce se iveşte o cocardă neagră un urlet deavalma se râdică: *Jos! Jos!* Toate cocardele negre sunt zmulse cu sălbăticie. Un individ ia de jos pe a lui, o sărută şi se străduieşte s'o puie la loc, dar o sută de suliţi se înalţă şi atunci renunţă. Altul nu scapă aşa de ieftin: condamnat la felinar de un plebiscit spontan, nu e salvat decât cu mare greutate de cine ştie ce harnic corp de strajă. Lafayette vede toate semnele unei răzmiriţi; spre a o preîntâmpina, îşi îndoeşte patrulele, îşi îndoeşte activitatea. Astfel trece Duminica de 4 Octombrie 1789. La bărbaţii ţinuţi în frâu de patrulism inimile sunt triste; la femei sunt însă în fierbere, nimic nu le va ţine în frâu. Femeea orator dela Palais-Royal nu e singura, care cuvântează. Bărbaţii nu ştiu ce înseamnă un dulap de merinde gol, mamele de familie ştiu. O femei, soţii ale unor bărbaţi cari nu ştiu decât să sporovăiască fără să lucreze! Patrulismul este puternic; dar moartea, prin foamete sau năvală militară, este şi mai puternică. Patrulismul ţine în frâu patriotismul bărbaţilor. Dar pe-al femeilor? Oare străjile numite naţionale îşi vor înfige baioneta în sânul femeilor? Acestea sunt gân-

durile, sau acestea sunt frânturile nelămurite de gânduri, cari dospesc universal sub scufia femeilor și cari în zorii zilei la un simplu semnal vor face explozie.

4 — FEMEILE — FURII

Intr'o zi Voltaire într'o apucătură de rea dispoziție spunea compatrioților lui : „Dar voi, Francezii, ce-ați născocit ?". Astăzi ei pot să răspundă : Arta răscoalei. Era o artă trebuitoare în vremurile acestea din urmă, atât de ciudate. O artă pentru care poporul francez, așa de plin de zvăpăială, așa de lipsit de adâncime, era cel mai înclinat dintre toate.

Deaceea, la ce grad de perfecțiune, putem zice, a fost împinsă în Franța această ramură a industriei omenești de o jumătate de secol ! Răzvrătirea, pe care Lafayette o socotea *cea mai sfântă dintre datorii,* figurează acuma în ochii poporului francez printre datoriile, pe cari știe să le îndeplinească. Mulțimea din țările celelalte nu formează decât gloate greoaie, cari se rostogolesc înainte cu o mohorîtă și sălbatică îndărătnicie, o mohorîtă și sălbatică violență, dar de unde nu țâșnește nici o scânteie de geniu. Gloata franceză dimpotrivă este printre cele mai însemnate fenomene ale Globului nostru Așa de vioaie, de îndrăzneață, de limpede-văzătoare, de născocitoare, gata să prindă momentul, cu instinctul vieții până în vârful unghiilor. Până și talentul de *a face coadă* spontan, chiar de n'ar mai avea altul, deosebește pe poporul francez de toate celelalte popoare, vechi și moderne.

Cititorul, și el, să-și mărturisească un lucru : jude-

când bine totul, puține apariții pământești merită mai mult să fie studiate decât mulțimea. Mulțimea este un adevărat vlăstar al naturei, pornind din cele mai mari adâncimi ale naturei, sau în legătură cu dânsa. Când atâtea alte lucruri nu sunt decât strâmbături și formalități zadarnice, când sub atâtea haine nu găsești bătaia unei singure inimi, aici cel puțin se află sinceritatea, realitatea. Privește-o cu înfiorare dacă vrei, sau chiar cu gemete, dar privește cu luare-aminte. Un așa amestec de forțe și de individualități omenești puse în mișcare în felul lor transcendental spre a lucra și a reacționa asupra faptelor dinafară caşi asupra lor înșile, spre a săvârși opera, care este în ele. Ce-au să facă, nu-i cunoscut de niciun om, iar de ele și mai puțin. E un foc de artifiții nemăsurat, care zămislește flacări și se mistue și pe sine. Cari vor fi fazele, care va fi întinderea, cari vor fi rezultatele pojarului? Iată ceeace desfide toate presupunerile filozofiei și ale logicei.

„Omul, luându-ne după ce stă scris, este pururi interesant pentru om, ba chiar, la dreptul vorbind, nici nu este altceva interesant". Din acest punct de vedere nu putem să recunoaștem pentru ce descrierea bătăliilor a ajuns așa de monotonă? In epoca noastră luptele nu mai sunt decât o afacere de mecanică, fără nici o dezvoltare a individualității și a spontaneității omenești. Acuma până și oamenii mor și se omoară într'un chip artificial. De pe vremea lui Homer, atunci când erau gloate luptătoare, cea mai mare parte dintre bătălii nu merită să fie privite, să fie citite, să fie întipărite în memorie. Câte bătălii sângeroase se obosește istoria să reprezinte, ba chiar să cânte c'o voce răgușită! Trebui-va oare să

lase la o parte, sau chiar să istorisească nepăsătoare, această unică răzmiriță a femeilor ?

Un gând, spuneam noi, sau frânturile nelămurite ale unui gând, dospiau universal în capetele femeilor și trebuiau să facă explozie. Luni dimineața în maghernițele triste maternitatea se trezește spre a auzi cum copiii cer pâine, plângând. Maternitatea se repede în stradă, în piața de legume, se pune la coada brutăriilor și aici se întâlnește cu alte maternități flămânde, simpatice, întărâtate. O, nenorocite ce suntem ! Dar în loc să facem coadă la ușa brutăriilor, dece să nu ne ducem la palatele aristocraților, autorii răului ? Să *mergem*, să ne adunăm. La primărie ! La Versailles ! La felinar !

Intr'unul din corpurile de gardă din mahalaua Sf. Eustațiu o femeie tânără înșfacă o tobă. Căci cum să tragă niște străjări naționali în femei, într'o femee tânără ? Femeiușca pune mâna pe tobă și pornește la drum, bătând adunarea și scoțând strigăte cu lipsa de grâne. Coborâți, mamelor, coborâți Juditelor, veniți să căutați pâine și răzbunare. Femeile se adună și-o urmează, ele năpădesc toate scările și fac pe toate femeile să iasă. Forța răzmiriței feminine seamănă, spune Camil, cu a marinei engleze ; e o liotă universală de femei. Damele zdravene din hale, fetițele zvelte sculate cu noaptea'n cap, fetele bătrâne alergând la biserică, servitoarele cu mătura de dimineață, toate trebue să pornească la luptă. In picioare, femei; bărbații trândavi nu vor să lucreze, e de datoria noastră să lucrăm.

Și iată că gloata de muieri se revarsă ca un șuvoiu din vârful munților, fiecare scară dă drumul la un pârâu. El înaintează năvalnic, cu mugete, spre pri-

mărie. Tărăboiul se măreşte cu sau fără tobă, căci femeile din mahalaua Sf. Anton au pornit-o şi ele la drum, cu cozi de mătură, cu vătraie, până şi cu pistoale ruginite (fără pulbere). Vuietul răzmiriţii zboară cu iuţeala fulgerului până la barierele cele mai depărtate. La ora 7 în această dimineaţă rece de Octombrie, în 5 ale lunei, primăria va vedea ciudate lucruri. De pe acuma, printr'o întâmplare, se găseşte aici o adunătură de oameni, strânşi în învălmăşeală în jurul unei patrule naţionale şi-a unui brutar, care a fost prins cu greutăţi falşe. Ei sunt colea învăpăiaţi şi au şi coborât în jos frânghia de pe felinar. Aşa încât municipalii sunt siliţi să facă pe brutar scăpat prin uşile din dos, ba chiar să trimită pe la toate sectoarele să ceară un spor de soldaţi. Era o privilişte măreaţă, scrie Camil, să vezi atâtea Judite în număr de 8—10.000, repezindu-se să ajungă la rădăcina răului. Priveliştea nu putea fi lipsită de spaimă, amestec de groază şi de caraghioslâc, cu elemente de neînfrânat. La ora asta cei 300, zdrobiţi de oboseală, n'au sosit încă. Numai câţiva ipistaţi, o companie din garda civică şi d-l de Gouvion, maiorul general. Gouvion a luptat în America pentru cauza libertăţii civile. Om cu suflet mare, dar slab de minte. Pentru un moment el se află în încăperile de din dos, căutând să împace pe portărelul Maillard, sergentul dela Bastilia, care a venit cu atâţia alţii să facă mustrări. Impăcarea este încă departe, când sosesc Juditele noastre. Garda civică ia poziţie pe scările dinafară cu baioneta întinsă. Cele zece mii de Judite urcă însă, cu toată împotrivirea, cu rugăminţi, cu braţele întinse. Ele vor numai să vorbească maiorului. Coloana din urmă împinge

înainte. Din rândurile dinapoi mâini bărbătești fac de pe acuma să zboare pietre. Garda civică n'are de cât una din două : sau să mâture piața Grevei cu tunul, sau să deschidă rândurile în dreapta și'n stânga. Rândurile se deschid, potopul viu dă năvală prin saloane și prin cabinete până în vârful turnului, lacom să caute arme, pe primari, justiția, în timp ce de altă parte câteva mai bine îmbrăcate se adresează cu blândețe ipistaților, le pun în vedere mizeria acestor biete femei și soarta lor tristă, unele dintre ele fiind chiar într'o *stare interesantă.*

In încurcătura aceasta bietul de Gouvion este la capătul chițibușurilor : om nehotărît, turburat, care trebue să termine într'o zi prin sinucidere. Din fericire pentru el portărelul Maillard, om cu idei, era pentru moment aici, deși făcând imputări. Pleacă deci, Maillard, du-te și caută-ți compania ta dela Bastilia și întoarce-te iute cu dânsa, întoarce-te mai ales cu capul tău cu idei, căci iată că Juditele nu găsesc nici primar, nici consilieri. Abia în vârful turnului pot găsi pe sărmanul stareț Lefèvre, împărțitorul de pulbere. In lipsă de ceva mai bun îl înșfacă și-l spânzură în lumina palidă a zorilor fluturând deasupra Parisului, care se învârtește sub ochii lui încețoșați. Groaznic sfârșit ! Din fericire frânghia se rupe, ceeace se întâmplă adesea cu frânghiile franceze. Sau poate vreo amazoană s'o fi tăiat. Starețul Lefèvre cade dela o înălțime de 10 coți, se rostogolește peste acoperișuri și-a mai trăit ani îndelungați, deși cu *o tremurătură* în mădulare.

Și acum ușile zboară în țăndări sub loviturile toporelor; Juditele au sfărâmat un dulap, au pus mâna pe puști, pe tunuri, pe trei saci cu bani și pe maldăre

de hârţoloage. Torţele scânteiază şi în câteva minute mândra noastră primărie, care dăinueşte depe vremea lui Henric IV, are să fie pradă flacărilor, cu tot ce conţine.

5 — PORTĂRELUL MAILLARD

Da, s'ar fi isprăvit, fără întoarcerea lui Maillard, harnic la picioare şi sprinten la cap. Maillard, din propriu-i îmbold, căci Gouvion şi ceilalţi nu voiau nici măcar să-l împiedice, pune mâna pe o tobă, coboară scara cea mare, bătând puternic cu răpăieli zgomotoase: „La Versailles! Să mergem la Versailles!" După cum batem într'o lopată, sau într'o căldare, spre a rechema la stup albinele furioase şi risipite, iar gâzele ieşite din fire vin de se grupează în jurul sunetului, foarte simplu, ca în jurul unui centru de atracţie atunci când nu au aşa ceva, tot aşa femeile-furii se strâng în jurul iscusitului Maillard, portărelul călare dela Châtelet. Topoarele îşi întrerup loviturile, stareţul Lefèvre e părăsit pe jumătate spânzurat, iar convoiul femenin curge de pe toate treptele. Ce este răpăiala asta? Stanislas Maillard, eroul dela Bastilia, are să ne conducă la Versailles. Plecăciune ţie, Maillard, tu eşti binecuvântat între portăreii călări. Inainte, deci, înainte!

Tunurile luate cu sila primesc în hamuri cai dela căruţe luate tot cu sila. Domnişoara Theroigne cu părul negru, cu coif şi cu suliţă, stă pe un tun, cu privirile mândre şi figura senină, semănând după unii cu *Fecioara din Orléans*, sau reamintind chiar pe Pallas Atena. Maillard, a cărui tobă răsună mereu, e numit general prin aclamaţii, cari răsună până

departe. Maillard bătând tactul cu o ardoare îndoită își conduce cu greu dealungul cheiurilor oștirea lui de femei-furii. O astfel de oaste nu merge în tăcere. Barcagiii se opresc în mijlocul Senei, căruțașii și vizitiii fac stânga'mprejur și o rup de fugă, bărbații pun nasul la ferestre, nu și femeile, de frică să nu fie înrolate. Privelește miraculoasă. Bacante în vremurile acestea bătrâne, prozaice ! Bronzul lui Henric al IV le contemplă de pe Podul-Nou, monarhicul Luvru, Tuileriile familiei Medicis, văd o zi cum nu s'a mai ivit niciodată alta.

Iar acuma Maillard e cu femeile lui furii în Câmpiile Elisee (sau mai degrabă câmpiile Tartarului), iar primăria n'a suferit comparativ decât o pagubă ușoară. Câteva uși sfărâmate, un stareț Lefèvre care nu va mai împărți pulbere, trei saci cu bani, din cari cea mai mare parte va fi dată înapoi, căci sanchiulotismul, deși flămând, nu-i fără onoare. Iată la cât se mărginesc pagubele. Vrednice Maillard ! Injurul tobei lui există un sâmbure mic de rânduială, dar capetele fâlfâie ca un ocean furios, căci calicimea masculină și femenină dă năvală spre el din cele patru puncte ale orizontului. Centrul de adunare este în el și'n cele 2 bețe de tobă.

O, Maillard, de când există războiul, când s'a mai întâlnit un general, care să aibă o sarcină așa de grea ca tine într'o zi ca asta ? Gauthier Fără-parale mișcă încă inimile simțitoare, dar cel puțin Gauthier avea o consfințire, avea spațiu unde să se miște; pe urmă ciracii lui erau de sex masculin. Tu, în ziua asta, oropsit și de cer și de pământ, ești un general peste femei-furii. Trebue, sub îmboldul momentului, să prefaci năbădăile lor îngăimate în cuvinte legate,

în fapte, cari să nu fie năbădăioase. Dacă nu eşti la înălţime într'un chip sau într'altul, oamenii oficiali cu legile lor şi cu pedepsele te aşteaptă înainte, iar femeile-furii te îmbulzesc din urmă. Dacă semenele lor au tăiat capul melodios al lui Orfeu şi l-au aruncat în valurile Peneului, ce nu vor face cu tine, care n'ai drept orice muzică decât o tobă din piele de măgar ? Dar Maillard o brodeşte în toate. Destoinice Maillard, dacă renumele n'ar fi o întâmplare iar istoria o adunătură de zvonuri, cât de luat în seamă ai fi tu !

La Câmpiile Elisee e un răgaz şi o şovăială, dar cu Maillard nu poţi da înapoi. Camaradele lui cer cu răcnete zgomotoase arme, cari ar fi la Arsenal. El le convinge, că nu sunt arme la Arsenal, că dealtminteri o înfăţişare dezarmată şi o jalobă la Adunarea naţională vor avea mai mult efect; el numeşte în grabă comandante, căpitănese pe duzini şi pe cete de 50 şi le porneşte din nou la drum, în rânduri destul de neorânduite în sunetul ritmic a opt tobe, a lui fiind lăsată la o parte, împreună cu voluntarii dela Bastilia formând coada coloanei.

Chaillot, care pune repede la dispoziţie pâine în cantitatea cuvenită, nu suferă niciun jaf. Porţelanurile din Sèvres sunt respectate. Vechile arcade ale podului Sèvres răsună sub pasul femeilor-furii; Sena îşi continuă murmurul perpetuu, iar Parisul trimite de departe sunetul clopotelor şi al tobelor de alarmă, care nu se aude acuma de loc de mulţimea în mers în mijlocul zbieretelor şi a plescăitului unei ploi cu găleata. La Meudon şi la Saint-Cloud, la dreapta şi la stânga, se răspândeşte vestea năvălirei şuvoiului, iar căminurile vor avea diseară prilej de vorbă. Liota femeilor urmează mai departe, căci e în joc cauza tu-

turor fiicelor Evei, cari sunt mame, sau trebue să fie. Orice cucoană în trăsură cată să se dea jos, oricât de zdruncinați i-ar fi nervii și să meargă prin noroiul drumurilor cu pantofiorii ei de mătase. Astfel înaintează într'o lună aspră de Octombrie stolul acesta de berze fără aripi, printr'un ținut în uimire. Călătorii de orice soiu sunt opriți locului, îndeosebi călătorii și ipistații din Paris. Deputatul Lechapelier în costumu-i elegant și din caleașca-i elegantă privește înlemnit prin ochelarii săi, nu fără teamă pentru viața lui, se grăbește să declare, că este deputatul patriot Lechapelier, ba chiar fostul președinte Lechapelier, care a prezidat în noaptea de Rusalii și unul dintre întemeietorii clubului breton. La care se râdică o aclamație imensă de „trăiască *Lechapelier*" și câțiva bărbați înarmați se urcă dinaintea și dinapoia trăsurei, spre a-i servi drept paznici.

In timpul acesta depeși dela Lafayette, știri aduse pe poteci lăturalnice, până și zvonuri nelămurite, sosesc la Versailles. In Adunarea națională, pe când suntem până peste cap ocupați să discutăm ordinea de zi, să regretăm că se dau ospețe antinaționale în sala Operei, că Majestatea Sa șovăește să primească Drepturile omului, punându-le împotrivă condiții și pretexte, Mirabeau se apropie de prezident, care se nimerise să fie cumintele Mounier și-i spune cu glas scăzut :

— Mounier, *Parisul vine asupra noastră !*

— Nu știu nimic, răspunse Mounier.

— Crede, sau nu crede, asta nu-i treaba mea. Dar Parisul, repet, vine asupra noastră. Fă-te pe negândite indispus și aleargă la castel, de-i înștiințează. Nu-i niciun moment de pierdut.

— Parisul merge împotriva noastră, reluă Mounier c'un ton aprig. Ei, atunci, cu atât mai bine. Vom fi cât mai curând republică.

Mirabeau îl părăseşte, cum părăseşti pe un preşedinte cuminte devenit orb în fundul apei, iar ordinea de zi continuă. Da, Parisul vine împotriva noastră şi altceva decât femeile Parisului. Deabia a plecat Maillard, iar răvaşul lui Gouvion către toate sectoarele, că dangătul clopotelor şi *adunarea* încep să-şi facă efectul. Garda civică în arme din toate sectoarele, îndeosebi grenadierii din centru, cari sunt vechile noastre străji franceze, sosesc rând pe rând în grabă pe piaţa Grevei. Aici se află o mulţime imensă; Sf. Anton, cu suliţele şi puştile-i ruginite, dă năvală în gloată, de voie de nevoie. Grenadierii din centru sunt primiţi cu aclamaţii.

— Nu aclamaţii ne trebuiesc, răspund ei c'un aer întunecat. Poporul a fost insultat. La arme ! Şi veniţi cu noi să primiţi ordine.

Ei, iată dincotro suflă vântul. Patriotismul şi patrulismul nu sunt decât unul şi acelaş.

Cei 300 sunt adunaţi; toate comitetele sunt la treabă. Lafayette e ocupat să dicteze depeşi pentru Versailles, când i se prezintă o delegaţie a grenadierilor din centru. Delegaţia face salutul militar şi vorbeşte astfel, nu fără oarecare bun simţ :

— Domnule General, suntem delegaţi de 6 companii de grenadieri. Noi nu vă privim ca pe un trădător, socotim însă că guvernul ne trădează. E timpul să se termine. Noi nu putem întoarce baionetele încontra unor femei, cari ne cer pâine. Poporul e nenorocit; rădăcina răului este la Versailles. Trebue

să mergem să căutăm pe rege, spre a-l aduce la Paris. Trebue să stârpim regimentul de Flandra și străjile de corp, care au cutezat să calce în picioare cocarda națională. Dacă regele e prea slab spre a purta coroana, s'o depună. D-voastră veți încorona pe fiul său, veți numi un consiliu de regență și totul va merge mai bine.

Uimirea și mustrarea se zugrăvesc pe chipul lui Lafayette și în curând el rostește cuvinte cavalerești, dar în zadar.

— Domnule General, pentru d-voastră ne-am vărsa și ultima picătură de sânge. Rădăcina răului este însă la Versailles. Trebuie să ne ducem acolo, spre-a aduce pe rege la Paris. *Tot norodul vrea aceasta.*

Generalul coboară scările dinafară și cuvântează încă odată, însă în zadar.

— La Versailles ! La Versailles !

Primarul Bailly, pe care au trimis să-l cheme prin valurile sanchiulotismului, încearcă dela înălțimea trăsurei sale de ceremonie discursuri academice, dar nu stârnește decât strigăte răgușite :

— Pâine ! La Versailles.

El se retrage în interiorul clădirei. Lafayette încalecă pe bidiviul lui alb. Ține din nou cuvântări peste cuvântări, cu elocvență, cu stăruință, cu gesturi de indignare, cu toate mijloacele lui, afară de acela de-a convinge.

— La Versailles ! La Versailles !

Și asta durează ceas după ceas o jumătate de zi încheiată. Marele Scipion Americanul nu poate face nimic, nici măcar să spele putina.

— Pe legea mea, domnule General, spun grenadierii, strângându-și rândurile, pe măsură ce bidi-

viul alb face o mişcare; nu ne veţi părăsi, veţi rămâne cu noi !

Grea împrejurare ! Maiorul Bailly şi consilierii ţin şedinţă, îngrijaţi, înăuntru. Generalul nostru e prizonier afară. Piaţa Grevei, cu cei 30.000 de soldaţi regulaţi şi cu trupe neregulate din Sf. Anton şi Sf. Marceau, înfăţişează o gloată ameninţătoare de oţel, scânteietor sau ruginit, şi toate inimile sunt legate c'o neclintită îndărătnicie de un singur gând. Toate inimile, am spus, sunt neclintite şi îndărătnice, nici o inimă nu-i liniştită afară de-a bidiviului alb, care tropăie colea, rotunjindu-şi gâtul şi rozându-şi în tihnă frâul, ca şi cum nici o lume, cu erele şi dinastiile ei, n'ar fi în ajunul unei prăbuşiri. Ziua umedă se apleacă spre asfinţit. Strigătul e însă veşnic acelaş:

— La Versailles !

In curând însă se aud ţipete mai fioroase, pornite de departe, răguşite şi răsunătoare, în murmure lungi şi sălbatice, cu cari se amestecă silabe rostite :

— Le felinar !

Sanchiulotismul neregulat ameninţă să pornească singur, singurel, dela sine, cu suliţi şi chiar cu tunuri. Neînfrântul Scipion se hotărăşte însfârşit să trimită un aghiotant să întrebe pe consilieri, dacă trebue sau nu să meargă. Ii înmânează o scrisoare, care umblă pe deasupra bandelor înarmate. Şaizeci de mii de chipuri sunt cu lăcomie pironite asupra lui, în timp ce citeşte. Liniştea e înfricoşată; nici un piept nu mai respiră. Cerule ! El se îngălbeneşte. Consilierii i-au îngăduit. „Ei dau voie, ba chiar ordonă", deoarece nu poate face altceva. Ţipete asurzitoare de încuviinţare sfâşie văzduhul.

— In rânduri, deci ! Să mergem !

E aproape 3 ore după amiazi. Garda civică, indignată, poate de data asta să ia masa pe conținutul raniților lor; dar cu sau fără masă ei merg ca o singură inimă. Parisul își deschide ferestrele, bate din palme, când răzbunătorii trec în sunetul ascuțit al trișcei și în vuietul tobei. Pe urmă Parisul se va lungi, gânditor, într'o așteptare îngrijorată și va petrece o noapte fără mult somn. Pe bidiviul lui alb Lafayette se ducea și venia cât mai încet cu putință, cuvântând cu elocvență dealungul rândurilor și împins înainte, împreună cu cei 30.000 de neregulați ai lui. Sf. Anton cu sulițele și tunurile lui pășește în frunte; o gloată învălmășită, cu tot felul de arme sau fără arme, îi înconjoară laturile și coada coloanei. Toată populația privește cu gura căscată. *Parisul vine împotriva noastră* !

6 — LA VERSAILLES.

Cam în acelaș moment Maillard a făcut pe ultima colină un popas cu femeile-Furii, pline de noroiu ; și acuma Versailles-ul și castelul Versailles și toată vasta moștenire a regalității se desfășoară înaintea ochilor încântați. In depărtare, la dreapta, Marly și Saint-Germain ; la stânga drumul spre Rambouillet, toate o frumusețe la vedere, ușor aplecate, cu oarecare nuanță de melancolie în ziua aceasta de umezeală întunecoasă. Și aproape de tot, înaintea noastră, Versailles, cel vechiu și cel nou, cu acea largă și plină de umbră *Aleea Versailles*, pe o lățime maiestoasă de 20 de stânjeni, cu cele 4 rânduri de ulmi și apoi castelul Versailles, terminându-se cu parcuri și grădini de plăcere, cu lacuri,

avuzuri şi labirinturi, *menageria,* marele şi micul Trianon. Locuinţi cu acoperişuri gigantice, lăcaşuri fermecătoare de verdeaţă, unde sălăşluesc zeii din lumea asta de jos; de unde totuşi grijile cele negre nu pot să fie izgonite şi încotro se îndreaptă acuma furiile flămânde, purtând suliţi în loc de nuieluşe de viţă.

— Da, doamnelor, colo de vale, unde frumoasa noastră alee cu umbră se încrucişează la dreapta şi la stânga cu două alei surori şi se transformă în piaţa Regală şi în curţi deschise, acolo este *Sala măruntă.* Acolo o adunare augustă ţine şedinţă pentru a regenera Franţa. Curtea dinainte, curtea cea mare, curtea de marmoră, curţi interioare, pătrunzând una într'alta, pe toate le puteţi deslui, sau închipui, iar la capătul extrem domul acela de sticlă, licărind ca o stea a speranţei, este Ochiu-de-Vacă. Acolo, sau nicăeri pe lume, este pâine coaptă pentru noi. Dar, doamnelor, n'ar fi bine, ca tunurile noastre şi domnişoara Theroigne, cu tot târhatul de războiu, să treacă la coadă ? Unor jălbaşi la Adunarea naţională le şade bine plecăciunea. Suntem streini în Versailles, de unde ne vine chiar acuma foarte lămurit un vuiet ca un dangăt de clopote şi *adunarea.* S'ar cuveni deasemenea să ne luăm, dacă se poate, un aer vesel, care să ne ascundă durerile, ba chiar să cântăm. Durerea, ocrotită de ceruri, e urâtă şi bănuelnică pe pământ.

Acestea sunt poveţele iscusitului Maillard, dăscălindu-şi femeile-furii pe înălţimile vecine cu Versailles. Măsurile şmecherului Maillard sunt încuviinţate. Răzvrătitele, pline de noroiu, urcă pe aleie, în 3 coloane, în mijlocul celor 4 şiruri de copaci, cân-

tând *Trăiască Henric IV*, cu melodia ce pot și ele să întruchipeze și strigând *Trăiască regele* ! Versailles, măcar că de pe șirurile de arbori pică stropi, se îmbulzește în gloată de amândouă părțile și strigă : *Trăiască Pariziencele noastre* !

Crainici și curieri au fost repeziți spre Paris, pe măsură ce hreamătul creștea, astfel încât Majestatea Sa, care plecase la vânătoare în pădurea Meudon, a fost din fericire întâlnit și rechemat; *adunarea* și dangătul clopotelor își strigă sus și tare apelul. Străjile de corp s'au și rânduit înaintea zăbrelelor palatului, cu privirile îndreptate spre aleea Versailles, morocănoși, cu curelele ude. Flandra e și el aici, căindu-se de ospățul dela Operă. Se mai găsesc și dragoni descălecați. Insfârșit maiorul Lecointre cu ce-a putut strânge din garda civică a Versailles-ului, deși trebue să ținem seama că acelaș conte d'Estaing, colonelul nostru, care nu putea să doarmă, a dispărut la timp foarte nepotrivit, retras, se presupune, în Ochiu-de-Vacă, fără să dea nici ordine, nici muniții. Elveții în haină roșie stau în arme, înăuntrul zăbrelelor. Tot acolo într'o cameră lăuntrică sunt adunați toți miniștrii împreună cu Necker, Saint-Priest, Pompignan cu jălaniile și ceilalți, așteptând cu grijă ce le va aduce ceasul.

Președintele Mounier, deși a răspuns lui Mirabeau printr'un „cu atât mai bine", făcându-se, că ia lucrurile în glumă, nu e fără temeri, căci debunăseamă în aceste 4 ore încheiate el n'a stat pe un pat de trandafiri. Ordinea de zi continuă : „O delegație să fie trimisă la Majestatea Sa, spre a binevoi

să dea aprobare pur şi simplu articolelor din constituţia noastră". Aprobarea motivată cu rezerve nu poate mulţumi nici pe zei, nici pe oameni.

Termenii sunt limpezi. Dar mai e ceva şi mai limpede, pe care nimeni nu-l rosteşte, dar pe care toţi îl înţeleg acuma nelămurit. Neliniştea, preocuparea se citesc pe toate feţele; deputaţii îşi vorbesc cu glas scăzut, ies şi intră turburaţi. Debunăseamă, ordinea zilei nu este nevoia zilei. Până ce însfârşit dela porţile dinafară vine un vuiet de lupte şi schimburi de cuvinte, de certuri înăsprite, de urlete, înăbuşite de ziduri, ceeace dă de veste, că ora a venit. Acuma se aud fâşâiturile unei gloate, zgomote de paşi grăbiţi; pe urmă intră portărelul Maillard cu o delegaţie de 15 femei, şiroind de apă şi de noroiu. Cu o dibăcie de necrezut şi cu ajutorul tuturor aprozilor a convins pe celelalte să rămână afară. Adunarea naţională va avea acum să privească în faţă augusta-i sarcină: constituţionalismul regenerator are înainte-i în carne şi'n oase un sanchiulotism neregenerat, care ţipă: „Pâine! Pâine"!

Meşterul Maillard traducând zvăpăiala în vorbe legate, ţinând lumea în frâu cu o mână, gesticulând cu cealaltă, face tot ce poate. Şi în realitate deşi începător în arta de a vorbi în public, o brodeşte destul de bine:

— In raritatea înfricoşată de grâne, spune el, o delegaţie de cetăţence a venit din Paris, cum augusta adunare poată să vadă, spre a „lăcrima". Uneltirile aristocraţilor sunt aici prea în văzul lumii. Bunăoară, un morar a fost convins să nu macine, cu preţul unui bilet de bancă de 200 de livre; numele lui nu-i este cunoscut portărelului, dar fap-

tul se poate dovedi și cel puțin nu poate fi pus la îndoială. Mai mult încă, se pare că și cocarda națională a fost călcată în picioare; mai sunt, apoi, sau au fost, cocarde negre. Oare Adunarea națională, nădejdea Franței, nu va lua, în înțelepciunea ei, în imediată cercetare toate aceste lucruri?

Iar femeile-furii, flămânde, nestăpânite, strigă:

— Cocardele negre!

Și iar strigă:

— Pâine! Pâine!

Adăugând:

— Adunarea națională nu o va face?

Da, domnilor, dacă o delegație la Majestatea Sa, pentru o primire pur și simplu a constituției, pare la locul său, ea este cu atât mai mult la locul său în situația jalnică a Parisului și spre a domoli această fierbere, președintele Mounier se grăbește să iasă cu o delegație, în care observăm figura respectabilă a doctorului Guillotin. Vice-președintele trebue să continue ordinea de zi; portărelul Maillard va rămâne pe lângă dânsul, spre a ține în frâu pe femei. E ora patru și o vreme ticăloasă, când Mounier pășește afară.

O, înțeleptule Mounier, ce seară! Ultima zi a existenței tale patriotice! Ar fi fost mai bine pentru tine *să te afli indispus,* când mai era încă vreme. Căci privește, tăpșanul este acoperit, pe toată imensa lui suprafață, cu cete de femei zdrențăroase și ude de ploaie, de prostime masculină cu plete lungi, linse, înarmate cu topoare, cu suliți ruginite, cu puști vechi, cu reteveie ferecate, cari se sfârșesc cu lame de cuțit sau de săbii, cu întreaga înfățișare a revoltei înfometate. Plouă cu găleata.

Străjile de corp îşi strunesc caii printre grupuri în mijlocul fluierăturilor, întârâtând şi zădărînd mulţimea, care nu-i împrăştiată decât într'o parte, spre a se reface în altă parte.

Nenumărate femeie jigărite asaltează pe prezident şi delegaţia, stăruind să meargă cu ei. Majestatea Sa însăşi n'a ieşit la fereastră şi n'a trimis să întrebe ce vrem? *„Pâine şi să vorbim cu regele"*. Iată care fu răspunsul. In aclamaţiile generale 12 femei se alătură la delegaţie şi merg împreună deacurmezişul tăpşanului, printre grupele risipite, printre străjerii de corp, cari îşi strunesc caii şi prin şuvoaiele de ploaie.

Preşedintele Mounier, ajuns pe negândite din urmă de 12 femei, întovărăşit din plin de foamete şi de prostime, e socotit el însuşi centrul unui grup. Delegaţia şi femeile ei sunt împrăştiate de călăreţi şi cu greu se strâng la un loc în noroiu. Insfârşit zăbrelele se deschid, delegaţia capătă voie să intre, cu cele 12 femei. Dintre ele 5 vor vedea chiar faţa Majestăţii Sale. Femeile-furii, ude leoarcă, să le aştepte întoarcerea cu cât mai multă răbdare cu putinţă.

7 — IN VERSAILLES

Dar Pallas Atena, sub chipul domnişoarei Theroigne, e de pe acum ocupată cu Flandra şi dragonii descălecaţi. Ea şi alte câteva, bune pentru treaba asta, străbat rândurile, vorbesc cu voioşie serioasă, strâng la pieptul lor pe asprii răcani, dau la o parte cu o mână blajină puştile şi carabinele. Se poate oare ca un bărbat, care merită numele de bărbat, să atace nişte femei patrioate şi flămânde?

S'a scris, că Theroigne avea saci cu bani, pe cari îi împărțea printre rândurile Flandrei. Dați de cine? Vai, cu sacii de bani rareori te așezi pe un tun al răzmiriței. Regalism bârfitor! Theroigne n'avea decât câștigurile mărginite ale meseriei ei de fată nenorocoasă. N'avea bani, ci păr negru, tăietura unei zeiți păgâne și elocvența inimei. In vremea asta Sf. Anton sosește rând pe rând în cete și în pâlcuri, cu sulițe și arme la întâmplare, mânat aici de-o idee fixă populară. Multe alte figuri zbârlite sunt aduse aici de acelaș îmbold, venite să facă, nu știu ce încă, venite să vadă ce se face. Printre ei, deosebindu-se dintre toți, cine este acesta, de o statură colosală, cu platoșă de plumb, deși de foarte mici dimensiuni, cu părul stufos roșu cu o nuanță cenușie și cu o barbă lungă roșie fâlfâind în vânt? E Jourdan, geambaș nu prea de treabă. Nu mai vinde catâri, ci pozează prin ateliere ca model. Astăzi trage la fit. Trebuințele artei au făcut să-i crească barba roșie. De unde vine platoșa lui de plumb? Aceasta va rămâne poate pururia o problemă istorică, afară numai dacă n'a fost un boccegiu autorizat cu medalia lui de plumb. Prin mulțime ni se prezintă alt Saul, *Tata Adam,* cum îi zic cetele, mai bine cunoscut de noi sub numele de marchizul Saint-Huruge, cu vocea de căpcăun, eroul lui veto, un om care a avut pierderi, pe cari le-a meritat. Colonelul marchiz, liberat de câteva zile, contemplă ca un filozof această scenă de sub umbrelă, nu fără interes. Toate aceste persoane, toate aceste lucruri, învălmășite la un loc, după cum vedem: Pallas Atena ocupată cu Flandra, patriotica gardă civică din Versailles lipsită de

muniții, părăsită de colonelul ei d'Estaing și comandată de maiorul Lecointre, străjeri de corp strunindu-și caii, în toane rele, descurajați, cu curelele ude, și însfârșit marea asta în fierbere de zdrențe indignate, toate acestea nu pot da prilej pentru o aventură ?

Iată totuși cele 12 delegate femenine, cari se întorc dela castel, e drept că fără președintele Mounier, dar radioase de bucurie, strigând : Trăiască regele și familia lui ! Pe semne, că veștile sunt bune, doamnelor ! Vești excelente ! Cinci dintre noi au fost îngăduite în prezența regelui, în strălucirea regală. Această zveltă domnișoară, Louise Chabroy, lucrătoare în sculptură, în vârstă numai de 17 ani, a fost aleasă de noi să ia cuvântul, din cauza aerului său distins și a frumoaselor ei maniere. Majestatea Sa n'a avut pentru ea și chiar pentru noi toate decât priviri grațioase. Ba, mai mult, când Louison, adresându-se regelui, era cât pe ce să leșine, el a susținut-o în brațele-i regale, spunând cu galanterie : *Merită cu prisosință.* Vedeți, femeilor, ce fel de rege. Toate vorbele lui au fost de mângâiere: se vor trimite merinde în Paris, dacă se găsesc merinde pe lume. Grânele vor circula libere ca vântul. Morarii vor trebui să macine atâta timp cât le vor dăinui morile, sau o vor pătimi. Nimic nu va merge rău din ceeace restauratorul libertății franceze va putea face să meargă bine.

Vești bune, fără îndoială, dar pentru niște femei-furii și ude prea de necrezut ! Unde-i dovada ? Vorbele de mângâiere nu sunt decât vorbe și asta nu dă de mâncare. O, norod nenorocit, trădat de aristocrați, cari conrup până și pe delegate ! In bra-

țele-i regale, domnișoară Louison, în brațele lui! Frumoasă neruşinată, vrednică de un nume, ce nu se repetă! Da, pielea ta e dulce, a noastră e înăsprită de muncă şi udă leoarcă, în timp ce aşteptam în ploaie. Nici un copil flămând nu te aşteaptă acasă, doar păpuşi de ipsos, cari nu plâng! Trădătoare! La felinar! Iar biata Louison Chabroy, cu toate țipetele şi rugămințele ei, frumoasa şi subțirica domnişoară mai înainte în brațele regalității, vede cum i se aruncă în jurul gâtului o jartieră ținută la fiecare capăt de amazoane furioase şi e aproape să dea ortul popii, când doi străjeri de corp aleargă în galop, împrăştie cu indignare ceata ucigaşă şi o salvează. Cele 12, luate la trei parale, se întorc în toată graba la castel, spre a căpăta *un răspuns scris.*

Dar iată că soseşte un nou stol de femei-furii, având de căpetenie pe d-l Brunot, voluntar dela Bastilia. Ele deasemenea vor să înainteze până la zăbrelele curții celei mari să vadă ce se petrece. Dar răbdarea omenească are o margine, mai ales cu curelele muiate. Locotenentul străjilor de corp, d-l de Savonnières, îşi dă o clipă drumul necazului, ținut atâta vreme în frâu. Nu numai că risipeşte pe ultimele femei, dar, dând pinteni calului, râdică sabia asupra d-lui Brunot şi, venindu-i şi mai mult gust, îl ia la goană. Brunot fuge sprinten, întorcându-se totuşi din când în când, căci scosese şi el sabia. La privelişlea asta de mânie şi de biruință alți 2 străjeri de corp (căci mânia e molipsitoare şi dulce pentru niște străjeri de corp, atâta vreme ținuți în frâu) se amestecă în urmărire, iar săbiile lor descriu în aer cercuri scânteietoare. Aşa încât bietul

Brunot n'are altceva mai bun de făcut decât să-şi îndoiască iuţeala printre rânduri, dar, după obiceiul Perşilor, repezind în fugă lovituri cu spada şi strigând din toată puterea bojocilor: „Ne lăsaţi să ne omoare!".

Ce ruşine! Trei contra unuia! Printre rândurile lui Lecointre izbucnesc murmure, în curând urlete, însfârşit focuri de puşcă. Braţul lui Savonnières se rădică să izbească, dar e atins de unul dintre gloanţele oamenilor lui Lecointre; sabia ameninţătoare cade fără să vatăme şi zuruie pe caldarâm. Brunot e salvat, duelul s'a sfârşit cu bine. Strigătul sălbatec de război începe însă a ţâşni din toate părţile.

Amazoanele se dau înapoi. Sf. Anton îşi îndreaptă tunul încărcat cu zburături. De trei ori apropie fitilul aprins, dar de 3 ori focul nu se aprinde. Pulberea e prea udă. Pe urmă glasuri strigă: *Opriţi! Nu-i încă timpul!* Domnilor străjeri de corp, aţi avut ordin să nu trageţi. Totuşi doi dintre voi se plimbă descălecaţi şi un cal de război e lungit mort. N'ar fi bine să vă retrageţi dincolo de bătaia puştilor? La urma urmelor, să faceţi o retragere înăuntru? Dacă în mersul vostru deandaratelea o puşcă sau două s'ar descărca asupra acestor negustoraşi înarmaţi, cari ţipă şi fluieră, nimeni nu s'ar mira. Enormele voastre cocarde albe sunt terfelite. Să dea Dumnezeu să le schimbaţi cu cocarde tricolore! Curelele vă sunt ude, inima copleşită. Duceţi-vă şi nu vă mai întoarceţi.

Străjile de corp se retrag într'adevăr, cum am spus, trimiţând şi primind gloanţe, totuşi fără să verse sânge, dar nu fără să lase în urmă-le o indig-

nare grozavă. De trei ori se mai văd încă, în mijlocul întunericului crescând, ivindu-se câțiva la o poartă sau alta, și sunt pururi salutați cu blesteme și cu șuerături de gloanțe. Dacă unul singur dintre ei se arată descoperit, este urmărit de prostime. Bunăoară, bietul d-l de Moucheton, din compania scoțiană, proprietarul calului ucis. El nu-și datorește mântuirea decât căpitanilor din Versailles, în mijlocul gloanțelor scuipate de puștile ruginite. Unul îi taie în două pălăria. La urmă, din ordin de sus, străjile de corp dispar, afară de un mic număr, cari sunt de serviciu. Ei deci se ascund și sub scutul nopții pornesc la drum spre Rambouillet.

Observăm deasemenea, că Versailles-ezii au acuma muniții. Toată după-amiaza funcționarul oficial nu găsia, până când un sublocotenent patriot îi puse în aceste clipe un pistol la tâmplă, rugându-l să aibă bunătatea să găsească. Zis și făcut. Afară de asta, regimentul din Flandra, dezarmat de Pallas Atena, declară pe șleau, că nu se va bate cu cetățenii și ca o garanție de pace schimbă cartușe cu Versailles-ezii.

Sanchiulotismul se află acuma în mijlocul prietenilor și poate circula liber, drăcuind pe străjerii de corp și pe deasupra plângându-se năprasnic de foame.

8. — MASA COMUNĂ

Dar pentruce întârzie Mounier? Pentruce nu se întoarce cu delegația lui? E ora șase, e șapte și totuși nici urmă de Mounier, nici de primirea pur și simplu (a Constituției).

Şi iată că femeile-furii ude leoarcă au pătruns nu în delegaţie ci în gloată în Adunare, întrerupând cu scandal discursurile publice şi ordinea de zi. Nici Maillard, nici vice-preşedintele nu le pot ţine în frâu, decât numai prin îngăduinţe mari. Până şi glasul de leu al lui Mirabeau nu le poate domoli decât vreme de câteva minute, deşi ele îi răspund prin aplauze. Din când în când ele întrerup regenerarea Franţei, ţipând *„Pâine! Fără atâtea cuvântări lungi!"*. Atât erau de nesimţitoare aceste biete făpturi la valurile de elocvenţă parlamentară!

Se află, deasemenea, că se înhamă trăsurile regale, ca pentru o plecare la Metz. Intr'adevăr trăsuri, regale sau nu, s'au arătat la zăbrelele din dos. Ele au arătat chiar, sau declarat, un ordin scris al primăriei din Versailles, care este o comună monarhică, nu democratică. Cu toate acestea patrulele din Versailles le-au silit să se întoarcă înapoi, după ordinele anume ale grijuliului Lecointre.

Om foarte încărcat cu treburi, debunăseamă, acest maior Lecointre, în aceste ceasuri grele. Căci colonelul D'Estaing rămâne mereu nevăzut în Ochiude-Vacă, sau la răstimpuri e prea pe faţă văzut. Şi apoi o primărie prea regalistă are nevoe să fie supravegheată; asupra a mii de amănunte nu-i dat nici un ordin, nici civil nici militar. Lecointre este la primărie; el este la zăbrelele dela curtea cea mare, stând în legătură cu Elveţienii şi cu străjile de corp; este printre rândurile Flandrei; este ba aici, ba colo, străduindu-se să împiedice vărsarea de sânge, să împiedice familia regală să fugă la Metz şi pe femeile-furii să dea iama în Versailles.

Intr'un amurg îl vedem înaintând spre cetele înar-

mate din Sf. Anton, cari dau târcoale cu un aer prea amenințător în jurul Sălii mărunte. Ei îl primesc într'un semicerc ; 12 oratori la coada tunurilor cu fitilurile aprinse în mâini, cu gura tunurilor îndreptată spre Lecointre. Tablou vrednic de un Salvator! El îi întreabă cu vorbe cumpănite dar curajoase, ce voiesc ! Dece au venit așa la Versailles ? Cei 12 oratori răspund în puține cuvinte, cari spun mult: *Pâine și sfârșitul treburilor !* Cât despre sfârșitul treburilor nici maiorul Lecointre, nici alt muritor, nu poate spune, când va sosi. Pentru pâine însă întreabă : „Câți sunteți ?“ Află, că sunt 600, că ar fi deajuns o pâine pentru fiecare și se îndreaptă spre primărie, spre a căpăta 600 de pâini.

Aceste pâini, totuși, o primărie cu un caracter monarhic nu vrea să le dea. Ea va dărui mai degrabă două butoaie cu orez. Intrebarea este să știm dacă va fi fiert, sau crud. Când această ofertă însă a fost primită, consilierii au dispărut, s'au dat la fund, ca și cele 26 de robe lungi din Paris. Și fără să lase cea mai ușoară urmă de orez, fiert sau crud, ei dispar și din istorie.

Orezul nu vine ; orice speranță de hrană e dezamăgită, orice speranță chiar de răzbunare. D-l de Moucheton din compania scoțiană n'a fost oare făcut scăpat ? In lipsă de toate celelalte iată doar calul mort al d-lui de Moucheton, lungit pe tăpșan. Sf. Anton dezamăgit, hămesit, se aruncă asupra calului de războiu, îl jupoaie și-l frige cu un combustibil din garduri, din uși, din orice lemn ce poate să adune, nu fără strigăte de bucurie. Și, după apucăturile vechilor eroi ai Greciei, își *întind mâinele spre bucatele delicat gătite,* așa cum erau. Alte cete

de prostime dau târcoale la întâmplare, căutând ceva să ronțăie. Flandra se retrage în cazarma lui; Lecointre cu Versailles-ezii lui la fel, toți afară de patrulele de veghe, cu ordin să îndoiască strășnicia.

Așa se lasă umbrele nopții, în mijlocul tărăboiului și a ploii. Cea mai ciudată noapte, ce s'a văzut prin aceste ținuturi, poate dela noaptea Sf. Bartolomeu, atunci pe când Versailles era, cum spune Bassompière, un castel becisnic. Ar trebui lira vreunui Orfeu, spre-a aduce la ordine cu strune armonioase aceste gloate înfuriate. Căci aci totul pare a se prăbuși într'o prăpastie căscată, ca în orice lume în descompunere. Ceeace e mai înalt se află în atingere cu ceeace e mai jos; regalitatea Franței asaltată de prostimea Franței, bâtele ferecate deasupra diademei, dar câtuși de puțin spre-a o ocroti. In mijlocul denunțurilor sângeroșilor străjeri de corp se aud înjurături urâcioase împotriva numelui reginei.

Curtea veghează tremurând, fără putere, se schimbă după feluritele demonstrații de pe tăpșan, după feluritele culori ale zvonurilor din Paris. Zvonuri cari se perindă fără încetare, când de pace, când de războiu. Necker și toți miniștrii lui chibzuiesc fără rezultat. Ochiu-de-Vacă e o furtună de șopote: „Mergem la Metz. Nu mergem". Trăsurile regale se înfățișează din nou la ieșire, deși numai ca încercare. Ele sunt și de data asta gonite înăuntru de patrulele lui Lecointre. După șase ore încheiate nimic nu-i pus la cale, nici măcar primirea pur și simplu (a Constituției).

Șase ore! Vai, omul care în atari împrejurări nu se poate hotărî în șase minute, trebue să renun-

ţe la toate : soarta a hotărît. In acest timp femeile-furii şi calicimea chibzuiesc împreună cu Adunarea naţională şi devin din ce în ce mai gălăgioase. Mounier nu se întoarce, autoritatea nu se arată nicăeri. Autoritatea Franţei este pentru moment în mâinele lui Lecointre şi ale portărelului Maillard. Iată c'a sosit deci grozăvia pustiirei, a sosit pe negândite, dar prevăzută de mult timp ca neînlăturată. Căci pentru orbi toate lucrurile vin pe negândite. Mizeria, care vreme de veacuri îndelungate n'a avut nici oratori, nici sprijin, se va ajuta acuma ea singură şi va vorbi singură. Graiul, debunăseamă dintre cele mai aspre, este ceeace putea să fie.

La ora 8 vine la Adunarea naţională nu delegaţia, ci doctorul Guillotin, dând de ştire că are să sosească şi, deasemenea, că e speranţă de primirea pur şi simplu. El însuşi aduce o scrisoare regală, care încuviinţează şi ordonă cea mai liberă circulaţie a grânelor. La această scrisoare regală femeile-furii aplaudă din toată inima. Adunarea naţională votează numaidecât un decret în acest sens, care este la rându-i întâmpinat cu aplauzele furtunoase ale cumetrelor. Numai că o augustă adunare n'ar putea să ia asupră-şi *„să fixeze"* preţul pâinii de două ocale la opt gologani, iar carnea dela măcelărie la şase gologani o jumătate de oca, preţuri cari par potrivite ? Astfel e propunerea, făcută de o gloată de bărbaţi şi de femei, pe cari Maillard nu-i mai poate ţine în frâu. Portărelul Maillard nu-i totdeauna într'adevăr măsurat în vorbă ; când însă îl iei la trei parale, ştie cu drept cuvânt să se scuze, cu ciudăţenia împrejurărilor.

La urma urmei, cum acest decret a ieşit, iar neo-

rânduielele continuă, membrii se topesc unul câte unul. Nici un preşedinte Mounier nu se mai întoarce. Ce poate face vice-preşedintele, dacă nu să se topească la rându-i? Sub apăsarea aceasta a exemplului, adunarea se mistue *in deliquium*, sau, după limbajul oficial, se amână. Maillard se repede la Paris cu *decretul asupra grânelor* în buzunar, urcându-se împreună cu câteva femei în trăsuri, cari aparţin regelui. Spre Paris s'a îndreptat deasemenea şi frumoasa Louison Chabroy cu *răspunsul în scris*, pe care cele 12 delegate ale furiilor se întorseseră să-l ia. Sărmană hulubiţă, ea a pornit din nou la drum prin noroaiele negre, având multe de povestit în aţâţarea-i nervoasă şi călătorind cu o încetineală fără seamăn, ca toate persoanele în ziua aceasta şi pe drumul acesta.

Preşedintele Mounier n'a sosit, nici primirea pur şi simplu, deşi au trecut şase ore cu toate trăsnăile lor, deşi curier după curier dă de ştire, că soseşte Lafayette. Soseşte el cu pacea, sau cu războiul? E vremea, ca şi castelul să se hotărască şi el la ceva; e vremea, ca şi castelul să dea dovadă de vieaţă, dacă vrea să trăiască mai departe.

Triumfător, vesel după atâtea tărăgăneli, soseşte însfârşit şi Mounier şi odată cu el primirea aşa de anevoe dobândită şi care acuma, vai, are puţină valoare. Să ne închipuim uimirea lui Mounier, când îşi găseşte senatul, pe care nădăjduia să-l încânte prin primirea pur şi simplu, cu desăvârşire absent şi în locu-i un senat de cumetre. Căci, după cum maimuţa lui Erasmus imita cu un ciot de lemn pe Erasmus cum se rădea, tot aşa aceste amazoane făceau, cu o bătaie de joc măreaţă, o parodie nelă-

murită a Adunării naționale. Ele fac propuneri, rostesc discursuri, votează hotărîri, cari stârnesc cel puțin râsete zgomotoase. Tribunele sunt ticsite, ca și băncile ; o damă zdravănă din Hale e în fotoliul lui Mounier. Nu fără greutate Mounier, cu ajutorul aprozilor și al vorbelor convingătoare, își deschide drum până la președintele în fuste. Dar zdravăna damă înainte de-a abdica ține să spuie, că înainte de orice lucru ea și întregul ei senat bărbătesc și femeiesc suferă năprasnic de foame. Căci ce înseamnă un singur cal fript pentru atâtea guri ?

Înțeleptul Mounier ia în aceste împrejurări o îndoită hotărîre : mai întâi, să recheme în sunetul tobelor pe membrii Adunării ; după aceea, să facă să vină merinde. Crainici sprinteni sunt repeziți la toți brutarii, măcelarii, cofetarii, negustorii de vinuri și birtașii ; tobele bat, însoțite de proclamații zgomotoase, dealungul tuturor străzilor. Ei vin ; membrii Adunării vin și, ceeace e și mai bine, vin și proviziile, pe tipsii și în tărăboanțe : pâine, vin și o cantitate însemnată de salam. Coșurile hrănitoare circulă cu armonie printre bănci și după cuvintele părintelui epopeei, *niciun suflet nu fu lipsit de o porție potrivită de merinde,* lucrul de dorit înainte de toate în acest moment.

Incetul cu încetul cam vreo sută de membri izbutesc să se strângă în jurul fotoliului lui Mounier ; cumetrele le fac loc. Ei ascultă primirea pur și simplu și încep, după ordinea de zi, discuția Codului penal. Toate băncile sunt ticsite ; în tribunele întunecate, făcute și mai întunecate de valurile de plete în neorânduială, e o ciudată sclipire de ciomege ferecate. Astăzi sunt șase luni în cap, când aceleași

tribune erau pline de frumuseți acoperite de pene și juvaeruri, revărsând în toate părțile dulcea lor înrâurire. Și acuma ! Iată unde am ajuns, regenerând Franța ! Mi se pare, că durerile nașterii sunt dintre cele mai ascuțite. Cumetrele nu pot fi împiedicate să facă la răstimpuri câteva observații și întreabă : „La ce servește Codul penal ? Lucrul, ce ne lipsește, este pâinea". Mirabeau se înfoarce și face să vibreze vocea lui tunătoare. Cumetrele aplaudă și încep din nou.

In chipul acesta, unii rontăind salam, alții discutând codul penal, *fac noaptea urâciosă*. Care va fi rezultatul ? Trebue mai întâi să sosească Lafayette cu cei 30.000 ai lui. Pe el, care nu poate fi departe, îl așteaptă toată lumea, ca pe un sol al destinului.

9. — LAFAYETTE

Pe la miezul nopții niște focuri licăresc pe colină : sunt focurile lui Lafayete. Uruitul tobelor lui urcă spre aleia Versailles. Oare e pacea, oare e războiul? Răbdare, prieteni ! Niciuna, nici alta. Lafayette a sosit, dar catastrofa încă nu.

In mersu-i a făcut așa de des popas, a cuvântat atât de des, încât au trebuit nouă ore spre a face o singură poștă. La Montreuil, lângă Versailles, toată oastea a trebuit să se oprească și acolo, în toiul nopții, sub cerurile cari toarnă cu găleata, să rădice mâna dreaptă și să jure solemn, că vor respecta locuința regelui, că vor fi credincioși regelui și Adunării naționale. Orice mânie a fost alungată de mersul acesta încet și greoiu, iar setea de răzbunare domolită de oboseală și de hainele ude leoarcă. Flandra

e încă în rânduri, în arme ; dar Flandra devenit patriotic nu mai are nevoe să fie *stârpit*. Batalioanele istovite fac popas pe alee ; pentru moment nu au altă dorință mai grabnică decât un adăpost și repaos.

Președintele Mounier ține plin de neliniște ședință, castelul și el e plin de nelinște. Un răvaș venit dela castel învită pe d-l Mounier să vină cât mai curând înapoi cu o nouă delegație, cel puțin spre *a ne uni* ambele neliniști. In vremea asta Mounier trimete dela sine să informeze pe general, că Majestatea Sa a binevoit să acorde primirea. Generalul cu o coloană mai înaintată răspunde la sosire, spune învălmășit câteva vorbe politicoase președintelui, nu aruncă decât o privire asupra alcătuirei amestecate a Adunărei naționale și pe urmă se îndreaptă spre castel. Impreună cu el sunt 2 consilieri din Paris, aleși pentru această chemare printre cei trei sute. I se dă drumul printre porțile zăvorâte și încuiate cu lacăt, printre santinele și aprozi până la salonul regal de primire.

Constituanți, bărbați și femei, se îmbulzesc în calea lui, spre a-și citi soarta pe chipul său; acesta, spun istoricii, prezintă un amestec de durere, de înflăcărare și de curaj „ciudat la vedere"; regele, împreună cu fratele său, cu miniștrii și mareșalii, așteaptă să-l primească. Cât despre el, în avântul graiului său cavaleresc, „a venit (zice el) să-și pună capul pentru siguranța Majestății Sale". Cei 2 consilieri arată dorințele Parisului : patru lucruri de o natură cu totul pașnică. Mai întâi, ca onoarea, de a păzi persoana lui sacră, să fie încredințată gărzii civice, adică grenadierilor din centru, cari ca străji

franceze erau obișnuiți cu acest privilegiu; al doilea, să se adune cât mai multe merinde; al treilea, ca vinovații politici, cari umple închisorile, să fie judecați: al patrulea, *Majestatea Sa să binevoiască să vină să locuiască în Paris.* La toate aceste dorinți, afară de a patra, Majestatea Sa răspunde fără șovăire: da, sau mai degrabă se poate spune că a răspuns mai înainte. La a patra nu poate răspunde decât da, sau nu. El ar răspunde bucuros da și nu. Dar, în orice caz, dispoziția lor nu este, slavă Domnului, cu desăvârșire pașnică? Mai e timp de gândit. Primejdia cea mare a trecut.

Lafayete și d'Estaing așează santinelele; grenadierii din centru trebue să aibă corpul de gardă pe care-l ocupau pe vremuri ca străji franceze. Căci ultimii ocupanți, așa de nechibzuiți, străjile de corp, au plecat cea mai mare parte la Rambouillet. Aceasta este rânduiala pentru noapte, îndestulătoare pentru a stârni peste noapte destul rău. După care Lafayette și cei doi consilieri își iau rămas bun, cu un potop de vorbe cavalerești.

Intrevederea a fost așa de scurtă, încât Mounier și delegația nici n'au sosit încă. A fost scurtă și mulțumitoare. O piatră s'a rădicat de pe toate piepturile. Doamnele frumoase din palat declară în public, că acest Lafayette, ori cât de ticălos e, de data asta a fost mântuitorul lor; până și mătușile bătrâne, cu toată acreala lor, încuviințează aceasta. Mătușile regelui, *Graille* și surorile ei, vechile noastre cunoștinți; regina Maria Antoaneta a repetat același lucru de mai multe ori. Ea singură printre bărbați și femei a păstrat într'o zi ca asta o fizionomie plină de curaj, de liniște, de demnitate și de

hotărîre. Ea singură vede limpede *ce voiește* să facă, iar fata Mariei Tereza *cutează* să facă ce voiește, chiar de-ar amenința-o toată Franța: să rămâie unde se află copiii ei, unde este soțul ei.

Pe la ora trei dimineața toate lucrurile sunt puse la cale : santinelele așezate, grenadierii din centru în vechiul lor corp de gardă și dăscăliți. Elveții și puținul ce mai rămâne din străjile de corp dăscăliți. Batalioanele din Paris, rupte de oboseală, încredințate ospitalității din Versailles, se lungesc în paturile disponibile, în cazărmile disponibile, în cafenele, în bisericele goale. Un pâlc dintre ei îndreptându-se spre biserica Sf. Ludovic trezi pe bietul Weber din visurile-i triste, în strada Sartory. Weber a avut toată ziua buzunările jiletcii pline de gloanțe : „două sute de gloanțe și două pungi cu pulbere", căci pe atunci jiletcile erau lungi, coborau până la jumătatea șoldurilor. Iată numărul de gloanțe, ce-a avut toată ziua, dar fără prilej de a se servi de ele. Acuma el se trezește, se întoarce pe o coastă, blestemând pe tâlharii de revoluționari, mormăie o rugăciune sau două și adoarme din nou.

In sfârșit Adunarea națională e dăscălită, apoi, după o propunere a lui Mirabeau, se desparte, pentru noaptea asta. Femeiile-furii și calicimea și-au făcut culcuș în corpurile de gardă, în cazarma Flandrei, la colțul focurilor înveselitoare, sau, în lipsă și de aceste mijloace, prin biserici, prin biurouri, prin gherete, pretutindeni unde sărăcia poate găsi un adăpost. Ziua gălăgioasă se odihnește de urletele ei, fără a semnala încă niciun mort, afară de un cal de război. Haosul răzmiriței s'a culcat și doarme în

jurul palatului, ca oceanul în jurul clopotului unui scafandru, în care nu s'a arătat încă nici o crăpătură.

Un somn adânc copleşeşte deasemenea şi pe cei mari şi pe cei mici, lăsând în suspensie o sumedenie de lucruri, până şi mânia şi foametea. Intunericul acoperă pământul ; dar departe, spre nord-vest, Parisul scânteiază încă de focuri în toiul unei nopţi negre şi ploioase, căci toate sunt luminate ca în nopţile din Iulie trecut, în nopţile pustii de teama luptei. Consilierii sunt toţi în picioare, iar patrulele se chiamă cu un răguşit *„Cine-i acolo ?"*. Aici la ceasul acesta soseşte sărmana Louison Chabroy cu bieţii ei nervi cu totul zdruncinaţi ; aci trebue să sosească un ceas mai târziu şi portărelul Maillard, *pe la ora patru dimineaţa*. Ei aduc rând pe rând la primărie atâtea încurajări cât pot şi în zorii zilei afişe lungi le împărtăşesc publicului.

Lafayette la conacul de Noailles, nu departe de castel, după-ce a sfârşit cu cuvântările, intră la chibzuială cu ofiţerii lui. La ora cinci consiliul într'un singur glas declară, că pentru un om atât de hărţuit, atât de zguduit de mai bine de 24 de ore, lucrul cel mai bun de făcut este să se întindă pe un pat, spre a căuta un pic de odihnă.

Astfel se termină actul întâi al răzvrătirei femeilor. Cum se va învârti ziua de mâine ? Ca totdeauna ziua de mâine atârnă de ursită. Dar Majestatea Sa, putem să nădăjduim, va consimţi să vină cu toată cinstea la Paris. In tot cazul poate vizita Parisul. Străjile de corp antinaţionale vor trebui şi aci şi aiurea să depună jurământul naţional şi să dea satisfacţie cocardei tricolore. Flandra va depune jurământul. Poate să fie un număr bun de jurăminte şi

vor fi, fără doar și poate, un număr bun de discursuri. Și în felul acesta, cu cuvântări și cu jalobe, lucrurile se vor putea întocmi într'un chip potrivit.

Sau, vai, n'ar putea ele să fie dincontră nepotrivite? Consimțimântul nu cu toată cinstea, ci stors, rușinos? Un haos nesfârșit de răzvrătiri apasă în somn asupra palatului, ca oceanul asupra clopotului scafandrului și poate răzbi prin fiece crăpătură. Numai dacă gloata asta adunată și-ar putea găsi o intrare! Va fi năvala nesfârșită a apei, sau mai degrabă a unui lichid aprinzător, care se hrănește singur, bunăoară un uleiu de terebentină și de fosfor, lichid bine cunoscut de Spinola Santerre.

10. — INTRAREA DE ONOARE

Zorile triste ale unei noui dimineți, reci și morocănoase, abia lumina Versailles-ul, când soarta găsi cu cale, ca un străjer de corp să vină la fereastră spre aripa dreaptă a castelului, ca să vadă ce perspectivă îi oferea cerul și pământul. Mulțimea masculină și femenină e acolea, dând târcoale sub ochii lui. Stomacul lui gol îl face firește arțăgos și fără îndoială nu-și poate ține în frâu un blestem trecător, sau cel puțin să se oprească de a răspunde unui blestem ce i s'a adresat.

Cuvintele grele dau naștere la altele, până când răsar și mai grele, de unde treci repede la fapte. Trebuie oare să credem, că străjerul de corp bombănind, văzându-se copleșit, ceeace era de neînlăturat, de blesteme mai strașnice decât ale lui, și-a încărcat pușca și a amenințat că trage, sau chiar a tras? Mare iscusit ar fi cine ar putea să afle. S'a afirmat; pentru

noi nu e deloc de crezut. Ori cum ar fi, gloata amenințată s'a pus, parcă spre a-și bate joc de amenințări, să zgâlțâie cu răgete toate zăbrelele. Una dintre ele cedează (se spune, că nu era prinsă decât printr'un simplu lanț) iar mulțimea pătrunde în curtea cea mare, îndoindu-și răgetele.

Atunci nenorocosul străjer de corp trase întradevăr un foc și alți străjeri de corp împreună cu el. Brațul unui om este zdrobit. Lecointre va depune mărturie, că „jupân Cardine, străjer de corp, fără arme, a fost înjunghiat". Dar uitați-vă, lucrul e sigur: bietul Eremia L'héritier, străjer național tot fără arme, tâmplar, fiul unui șelar din Paris, cu tuleiele tinereței încă pe bărbie, cade lovit de moarte și se rostogolește pe caldarâmul, pe care îl umple cu sângele și creerii lui. Un urlet mai sălbatic decât al Irlandezilor sfâșie văzduhul, urlet de compătimire și de răzbunare neînduplecată. In câteva clipe zăbrelele curței interioare, numită Curtea de marmoră, sunt rupte sau deschise. Curtea de marmoră este înecată și în curând pe scara cea mare, spre toate scările și spre toate ieșirile, dă năvală potopul viu. Desbuttes și Varigny, cei doi străjeri de corp de sentinelă, sunt călcați în picioare, sfârticați sub loviturile a sute de sulițe. Femeile înalță în aer cuțitoaiele lor sau orice altă armă și se reped furioase; altele duc pe sus leșul lui Ieremia și-l întind pe treptele de marmoră; aici chipul lui plumburiu și capul său zdrobit, deapururia mute, trebue *să vorbească* tuturor.

Nenorocire acuma străjerilor de corp! Nu mai există milă pentru niciunul. Miomandre de Sainte-Marie, pe scara cea mare, scoboară 4 trepte, adre-

sând vorbe blajine șuvoiului care rage. Camarazii lui îl trag înapoi, apucându-l de curele, îl zmulg deadreptul din gura fiarei și închid cu zgomot ușa, dar care nu rezistă decât puțin timp. Canaturile zboară în bucăți. Baricadele nu sunt de niciun folos. Fugiți repede, nenorociți străjeri de corp ! Răzvrătirea furioasă, asemeni unei haite infernale, urlă în urma voastră.

Străjerii, loviți de spaimă, o iau la fugă, zăvorând și baricadând. Haita se ține mereu după dânșii, înaintând din cameră în cameră. Nenorocire ! Iat'o că pătrunde în încăperile reginei, în fundul cărora în camera cea mai depărtată regina doarme încă. Cinci sentinele dau năvală spre liman, bat în ușa tindei, strigând cu glas mare :

— Salvați pe regină !

Femeile în lacrimi se aruncă tremurând la picioarele lor.

— Da, răspund ei; noi vom muri, dar voi salvați pe regină.

Nu tremurați, femeilor, ci grăbiți-vă, căci iată că altă voce strigă prin ușa dinafară :

— Salvați pe regina !

Și ușa se închide. Această a doua înștiințare o dă glasul viteazului Miomandre; spre a o face, a înfruntat moartea în față; când a făcut-o, a dat ochi cu moartea. Viteazul Tardivel du Repaire, care-l ajută în actul acesta desnădăjduit, e răsturnat de suliți; camarazii lui cu greu îl trag la dânșii încă viu. Miomandre și Tardivel, numele acestor 2 străjeri să trăiască multă vreme, așa cum merită numele vitejilor !

Doamnele de onoare, tremurând, (una dintre ele auzise și zărise pe Miomandre) îmbracă în grabă pe

regina, dar câtuşi de puţin în rochie de ceremonie. Ea fuge, spre a-şi mântui viaţa, prin Ochiu-de-Vacă, a cărui uşă principală e în curând atacată de răzmiriţă. Ea este în încăperile regelui, în braţele regelui; îşi strânge copiii la piept, în mijlocul unui număr mic de credincioşi. Inima regală zbucneşte în sughiţuri de mamă :

— *O, prieteni, salvaţi-mă pe mine şi pe copii* !

Zgomotul distrugător al topoarelor răzvrătite răsună cu trosnete prin Ochiu-de-Vacă. Ce moment !

Da, prieteni, moment groaznic, urâcios, deopotrivă de ruşinos pentru cârmuiţi ca şi pentru cârmuitori şi în care şi cârmuiţi şi cârmuitori mărturisesc cu scârbă, că toate legăturile lor sunt rupte. Furia, care în timpul ultimelor 24 de ore clocotise în 20.000 de inimi, a luat în sfârşit foc. Leşul lui Ieremia a fost combustibilul. Elementul infinit face, cum am spus, explozie şi îneacă cu trosnete toate coridoarele şi toate ieşirile.

In vremea asta străjerii urmăriţi s'au întărit în Ochiu-de-Vacă. Aici pot să moară, pe pragul încăperilor regale; să le apere, nu pot nădăjdui. Ei îngrămădesc scaune, bănci şi mobile în uşa, în care tună topoarele răzvrătirei. Dar oare viteazul Miomandre şi-a dat duhul la uşa dinafară a încăperilor reginei ? Nu; el a fost zdrobit, sfârticat, părăsit ca mort; totuşi s'a târît până la Ochiu-de-Vacă şi va supravieţui, onorat de Franţa întreagă. Să mai observăm apoi că răzmiriţa, contrar celor ce s'au spus şi cântat, n'a sfărîmat uşa, pe care el o apărase, ci se îndreaptă într'altă parte, în căutarea altor străjeri de corp.

Bieţii străjeri, cu ospăţul lor de Thyeste ! A fost

pentru ei un noroc, că răzvrătirea n'a avut decât suliți și topoare, fără alte unelte de asediu. Zgomotul sporește, ușile se cutremură. Oare au să piară mișelește cu toții și regalitatea împreună cu ei? Desbuttes și Varigny, măcelăriți la întâia năvală, au fost decapitați în curtea de Marmoră, jertfă adusă sufletului lui Ieremia. Jourdan cu barba roșie a făcut bucuros isprava asta și întreba, dacă mai sunt și alții. Un alt prizonier este plimbat în jurul leșului cu cântece și urlete. Oare Jourdan are să-și suflece iarăși mânecile?

In interior zbucnesc din ce în ce mai puternice răgetele răzvrătirei, care neputând să omoare s'a pus să prade, tunând din ce în ce mai năprasnic la ușa lui Ochiu-de-Vacă, pe care nimic n'o poate împiedica s'o sfărîme. Deodată tărăboiul se domolește, tunetul topoarelor stă locului. Gloata năvălește, strigătele se înmulțesc, urmează o tăcere, apoi un zgomot de pași regulați, însfârșit câteva bătăi în ușă.

— Noi suntem, grenadierii din centru, fostele străji franceze. Deschideți-ne, domnilor străjeri de corp, n'am uitat, că voi ne-ați salvat la Fontenoy.

Ușa se deschide, căpitanul Gendron răzbește cu grenadierii din centru. Imbrățișări militărești, o trecere pe negândite dela moarte la viață.

Ciudați fii ai lui Adam! Grenadierii din centru porniseră la drum *spre a stârpi* pe acești străjeri de corp și acuma iată-i, că se reped să-i scape de nimicire. Amintirile unor primejdii comune, a unui ajutor pe vremuri, potolesc inimile întărâtate. Acuma sunt piept la piept, fără niciun gând de războiu. Regele se arată o clipă în ușa încăperilor lui, strigând:

— Cruțați străjile mele.

— *Să fim frați,* răspunde căpitanul Gendron, apoi în fruntea baionetelor lui se aruncă să curăţe palatul.

Iată apoi că se arată şi Lafayette, zmuls fără veste odihnei, nu din somn (căci nu închisese încă ochii); elocvenţa lui populară e plină de pasiune, comanda lui militară scurtă şi răspicată. Garda civică, trezită de trâmbiţele şi tobele de alarmă, soseşte şi ea. Vârtejul morţei se opreşte; întâia flacără a răzmiriţii, care se urcase până la cer, se potoleşte; ea arde încă dacă nu stinsă, cel puţin fără văpaie, ca un tăciune, dar nu de nestins. Incăperile regelui sunt în siguranţă ; miniştrii, persoanele oficiale, ba până şi câţiva deputaţi credincioşi, se strâng în jurul Majestăţilor lor. Spaima se linişteşte treptat în mijlocul suspinelor şi a învălmăşelei, făcând loc chibzuielilor şi planurilor mai mult sau mai puţin cuminţi.

Acuma, să aruncăm o privire dela înălţimea ferestrelor regale. O mare în clocot de capete omeneşti, cari îneacă cele două curţi şi se tălăzueşte prin toate trecerile. Femei turbate, bărbaţi furioşi, scoşi din fire de setea răului, de răzbunare, de setea de jaf. Prostimea şi-a scos botniţa şi acum latră cu cele trei guri ale ei, ca zăvodul din Infern : 14 străjeri sunt răniţi, 2 omorâţi şi, după cum am văzut, decapitaţi. Jourdan răcnia :

— Mare pricopseală să venim de aşa departe pentru doi nenorociţi, Desbuttes şi Varigny.

Soarta lor a fost debunăseamă tristă. Prăbuşiţi aşa de fără veste în prăpastie, aşa cum sunt prăbuşiţi fără veste oamenii de tunetul zăpezilor sburătoare din munţi, tunet care a fost trezit nu de dânşi, ci de

alții, în depărtare. Când a sunat ceasul cel din urmă la orologiul castelului, ei erau amândoi colea, târându-și pașii lâncezi, cu pușca pe umăr, neavând altă grijă decât să audă sunând ora următoare. Ea a sunat și ei n'o aud; trupurile lor zac schilodite, iar capetele lor un obiect de paradă, plimbate în suliți de 2 stânjeni pe străzile din Versailles și în curând, pe la amiazi, vor ajunge la barierele Parisului, înfricoșată contradicție a afișelor celor mari, liniștitoare, care sunt lipite pe ziduri.

Celalt străjer de corp prizonier se învârtește mereu în jurul leșului lui Ieremia, în mijlocul țipetelor de război, indiene. Sângerosul barbă roșie cu mânecile suflecate își înalță în aer toporul însângerat, când se ivește Gendron cu grenadirii:

— Camarazi, veți privi cu sânge rece cum se măcelărește un om?

— Inapoi, casapilor, fu răspunsul și bietul străjer e salvat. Gendron se face luntre și punte, grenadirii lui și ofițerii se fac luntre și punte, curățind toate coridoarele, împrăștiind gloata și jaful și liberând palatul. Măcelul amenințător dispare; trupul lui Ieremia e transportat la primărie pentru anchetă. Pojarul răzvrătirei se reduce din ce în ce mai mult la o temperatură, pe care ajungem stăpâni.

Ca în orice explozie generală a pasiunilor mulțimei așa se amestecă la un loc tot felul de lucruri transcendentale, caraghiozlâcul și ridicolul cu grozăvia.

Pedeasupra oceanului de capete poți vedea de departe calicimea lăfăindu-se pe cai din grajdurile regale. Aceștia sunt niște hoțomani, căci patriotismul e pururia mânjit astfel de-o anume proporție de

tâlhari și de coțcari. Gendron le luase din mâini prada din castel, astfel încât ei se abătuseră asupra grajdurilor, spre a șterpeli caii. Dar *nobilii telegari* ai lui Diomede, după Weber, disprețuiră această povară proastă și râdicându-și târtița regală îi aruncară curând cât colo în curbe parabolice, în mijlocul hohotelor de râs, apoi fură prinși de dârlogi. Străjerii din garda națională călări făcură să intre la loc restul.

Acuma se mai arătară deasemenea ultimele scântei ale unei etichete mișcătoare, care, în prăbușirea aceasta a unei lumi, nu vrea să moară fără să lase o urmă, așa cum ar cânta un greere în mijlocul răsunetelor trâmbiței judecății din urmă. Cum Lafayette dădea năvală, în aceste momente groaznice spre încăperile dinăuntru ale regelui, un maiestru de ceremonii (să sperăm, că n'a fost de Brézé) îi strigă:

— Domnule, regele vă acordă *intrarea de onoare!*

Socotind, că nu e nimerit să refuze.

11 — INTOARCEREA DELA VERSAILLES

In timpul acesta garda civică din Paris, în întregime sub arme, a curățit palatul și ține în stăpânire chiar posturile dinafară cele mai apropiate, împingând înapoi patriotismul amestecat în curtea cea mare, ba chiar în curtea dinainte.

Putem apoi să observăm, că străjerii de corp au pus acuma cu sinceritate culorile naționale, căci ei înaintează pe la ferestre și la balcoane, fluturându-și pălăriile, iar pe fiece pălărie e o largă cocardă tricoloră, îi scot curelele în semn de capitulare și strigă:

— *Trăiască Națiunea!*

La care inimile generoase nu pot răspunde decât prin:

— *Trăiască Regele! Trăiască străjile de corp!*

Majestatea Sa însăși s'a arătat pe balcon împreună cu Lafayette și se arătă încă, salutat cu strigătul „*Trăiască Regele*" pornit din toate piepturile. Dar din câteva se aude și strigătul acesta:

— *Regele la Paris!*

Regina deasemenea după cererea generală se arată și ea, deși e primejdie. Ea înaintează pe balcon, împreună cu fiul și cu fiica ei.

— *Fără copii!* strigă glasuri învălmășite.

Ea împinge cu blândețe copiii înapoi și rămâne singură, în picioare, cu brațele încrucișate pe piept. „Chiar de ar trebui să mor, spusese ea, mă voiu duce". Atâta siguranță în eroism și-a făcut efectul. Lafayete, cu o mișcare tocmai la timp și cu zvăpăială cavalerească, apucă această frumoasă mână de regină și îngenuchind respectuos depune pe ea o sărutare; la care poporul strigă *Trăiască regina!* Cu toate acestea bietul Weber a văzut, sau mai degrabă (căci în aceste zile înfrigurate abia o treime din spusele lui Weber ar putea ține piept la examen) i s'a părut, că vede pe unul dintre acești hoțomani întinzându-și pușca spre regină, cu sau fără gândul de a trage, căci un altul din tâlharii aceștia făcu în indignarea lui să cadă jos pușca.

In felul acesta toți, până și regina, ba și mai mult, căpitanul străjilor de corp devenise naționali. Același căpitan al străjilor iese acum împreună cu Lafayette. Pe pălăria omului pocăit stă o cocardă tri-

coloră uriaşă, lată cât o floarea soarelui, alţii zic cât o farfurie de supă, dar vizibilă negreşit până în cele din urmă colţuri ale curţei întâia. Cu o voce răsunătoare el depune jurământul naţional, rădicându-şi pălăria de pe cap; la această vedere toată armata îşi pune scufiile păroase în vârful baionetelor cu aclamaţii puternice. Dulce e împăcarea pentru inima oamenilor! Lafayette a primit jurământul Flandrei; el primeşte şi pe al restului din străjile de corp. Norodul îi strânge în braţe.

— Fraţilor, pentru ce ne siliaţi să vă ucidem? Iată, că noi vă întâmpinăm cu bucurie, cum întâmpini întoarcerea fiului risipitor.

Bieţii străjeri, acuma naţionali şi tricolori, fac schimburi de scufii, schimburi de arme: va fi pace şi frăţie. Şi după asta se repetă strigătul: *Trăiască regele,* dar şi *Regele la Paris,* nu însă dintr'un singur piept, ci din toate piepturile contopite într'unul şi acelaşi, căci aceasta e dorinţa obştească a tuturor sufletelor.

Da; *regele la Paris!* Şi mai ce? Miniştrii pot să chibzuiască, iar deputaţii naţionali pot să clatine din cap. Acuma însă nu se mai poate lua altă hotărâre. L-aţi silit să meargă de bunăvoie. „La ora unu!" Lafayette îşi dă cuvântul cu glas tare, iar răzmiriţa universală confirmă primirea printr'o aclamaţie năprasnică şi o descărcare a tuturor armelor de foc de care dispune, mari şi mici, ruginite sau lustruite. Ce răsunet, care se aude prin spaţiu ca vuietul unei osânde! Vuietul acesta se stinge şi el în tăcerea veacurilor. Şi din ziua aceea castelul din Versailles a rămas gol şi mut; curţile largi năpădite de buruieni, nemaiavând de lucru decât băiatul gră-

dinarului cu sapa. Anii și generațiile merg și se pierd în scurgerea vremei; clădirile ca și ctitorii își au ursita lor.

Până la ora unu deci vor fi trei partide: adunarea națională, gloata națională și regalitatea națională, toate destul de zorite. Norodul se bucură, femeile se împodobesc cu tricolorul. Pe lângă asta Parisul, în dragostea lui, a trimis răzbunătorilor săi căruțe întregi cu pâine, care sunt întâmpinate cu aclamații și consumate cu recunoștință. Răzbunătorii în schimb scotocesc depozitele cu grâne și le încarcă în 50 de harabale, așa încât un rege național, înaintemergătorul probabil al tuturor binefacerilor, să poată ca un prim semn să fie aducătorul văzut al belșugului.

Și astfel sanchiulotismul a făcut prizonier pe regele său, călcându-și cuvântul. Monarchia a căzut și cel puțin nu cu cinste, ci cu rușine; nu fără luptă, e adevărat, repetată adesea. Lupta a fost însă neîndemânatică, tocindu-și puterile în zbucniri și în furii și la orice furie doborâtă mai trist ca mai înainte. Astfel zburăturile de tun ale lui De Broglie, care ar fi putut însemna ceva, s'au preschimbat într'o ciocnire de sticle la un ospăț de operă, cu *o, Richard, regele meu!* Ceeace la urmă se va transforma într'o conspirație a lui Favras, al cărei rezultat va fi spânzurarea unui cavaler.

Biata monarchie! Dar ce alt lucru decât o înfrângere rușinoasă poate să aștepte pe un om, care vrea și nu vrea? Negreșit, regele ori are un drept, pe care și-l poate afirma chiar cu moartea înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, ori n'are niciun drept. Debunăseamă, ori unul ori altul. Numai dacă ar ști

care. Cerului să-i fie milă de el. Dacă Ludovic ar avea minte, el ar abdica astăzi. Nu-i oare ciudat, că abdică aşa de puţini regi ? Şi nu cunoaştem încă niciunul, care să fi recurs la sinucidere. Numai Frederich I al Prusiei a încercat; dar i-au tăiat frânghia.

Cât despre Adunarea naţională, care a decretat azi dimineaţă că este *nedespărţită de Majestatea Sa* şi că o va urma la Paris, e de notat un lucru : lipsa extremă de sănătate, ce întâlnim la ea. După 14 Iulie a fost oarecare înfăţişare bolnăvicioasă la onorabilii membri : un mare număr şi-au cerut paşapoarte pe motive de sănătate. Astăzi însă şi zilele următoare e-o adevărată epidemie : preşedintele Mounier, Lally-Tollendal, Clermont-Tonnerre şi toţi regaliştii constituţionali, care cer două camere, simt nevoia să schimbe aerul, ceeace înainte se întâmplase cu regaliştii, care nu voiau nici o cameră.

Căci de fapt începe a doua pribegie, pe o scară mare, printre nobilime, cler şi starea a treia, astfel încât numai în Elveţia sunt în număr de 60.000. Ei se vor întoarce în ziua regulării socotelilor. Da, vor fi cu căldură întâmpinaţi, dar pribegie peste pribegie este una dintre particularităţile Franţei. O pribegie urmează pe alta, întemeiată pe temeri cu socoteală, pe speranţe fără socoteală şi mai als pe necazuri copilăreşti. Fugarii de obârşie înaltă au pornit cei dintâi; acuma sunt ceilalţi, mai modeşti; în curând se vor prezenta dintre cei de rând, până la cei mai de jos, care se târăsc. Totuşi prin asta nu-i mai lesne pentru Adunarea noastră naţională să facă acuma constituţia, când anglo-maniacii noştri cu 2 camere se găsesc în siguranţă şi la depărtare pe ţărmuri streine. Starețul Maury e prins şi adus înapoi; cât

despre dânsul, țeapăn ca o piele tăbăcită, împreună cu elocventul căpitan Cazalès și câțiva alții, se va ține bine încă vreme de un an încheiat.

Dar aici, până una alta, se prezintă o întrebare: Filip d'Orléans a fost văzut, în ziua asta, în pădurea *Boulogne* în surtuc cenușiu, așteptând sub frunzișul veștejit și umed evenimentele zilei? Vai, da; chipul lui era într'adevăr în creerul turburat al lui Weber și al altora câtorva. Chatellet va face o lungă anchetă, va asculta 170 de martori; deputatul Chabroud își va face raportul, dar nu va descoperi nimic.

Care a fost deci obârșia acestor două zile fără pereche de Octombrie? Căci debunăseamă o scenă atât de dramatică nu s'a desfășurat niciodată fără director, sau fără mașinist. Un Vasilache de lemn nu iese la iveală ziua cu necazurile lui casnice, dacă nu-l tragi de sfoară. Și cu gloata omenească nu-i același lucru? Atunci, oare, nu erau d'Orléans, Laclos, marchizul de Sillery, un Mirabeau și ceilalți copii al turburării, care nădăjduiau să alunge pe rege la Metz și să-și împartă prada? Sau mai degrabă nu erau, dinpotrivă. Ochiu-de-Vacă, de Guiche, colonelul străjilor, ministrul Saint-Priest și regaliștii zvăpăiați, cari nădăjduiau deasemenea să-l ducă la Metz și să încerce soarta unui războiu civil? Bunul marchiz Toulongeon, istoric și deputat, se simte dator să admită amândouă cauzele de odată.

Vai, prieteni, o neîncredere încrezătoare este un lucru ciudat. Dar când un popor întreg e bântuit de spiritul bănuelii și vede un miracol dramatic până și'n operația sucului gastric, ce mijloc mai rămâne? Un astfel de popor nu mai alcătuește acuma decât o gloată de beteșuguri hipochondriace, cu dispoziții

mohorâte, descompusă, zămislind crize. Bănuiala însăşi nu e cel dintâi lucru de bănuit, după cum Montaigne se temea numai să se teamă ?

Acuma totuşi ceasul hotărât a sosit. Majestatea Sa e în trăsură împreună cu regina, cu sora sa Elisabeta şi cu cei doi copii regali. Mai trece încă o oră, până să se poată orândui imensul alaiu şi să se pună în mişcare. Temperatura e rece şi umedă; spiritul tuturora turburat, zgomotul uriaş.

Multe drumuri cu alaiu s'au văzut pe pământul nostru : triumfuri romane şi ovaţiile, bătăile din talgere cabirice, cortegiile regale, înmormântările irlandeze; dar mersul monarchiei franceze îndreptându-se spre patul său de moarte înfăţişa o privelişte nouă, întinzându-se pe o lungime de-o poştă, cu o lăţime care se pierde în învălmăşeala mulţimei, căci toate ţinuturile megieşe se îmbulzeau să vadă. Alaiul e încet, cu încremenirea unui lac fără ţărmuri şi totuşi cu freamătul Niagarei, a lui Babel, a unei case de nebuni; cu tropăieli şi cu clipoceli, cu aclamaţii şi cu urlete, cu salve de puşti, adevărat model al haosului oferit timpurilor noastre moderne, până când însfârşit, într'amurg, intră în Paris, care-l aşteaptă dealungul unui şir îndoit de chipuri, pe tot drumul dela Passy până la primărie.

Contemplaţi această privelişte : în frunte trupele naţionale, cu târhatul artileriei; bărbaţi şi femei cu suliţi, cocoţaţi pe tunuri, pe căruţe, pe trăsuri, alţii pe jos, dansând, acoperiţi de panglici tricolore din cap până'n picioare, cu pâini înfipte în vârful baionetelor, cu crenguţe băgate în ţevile puştilor. Apoi, alcătuind centrul, 50 de căruţe cu grâu, care au fost dăruite, ca măsură de pacificare, din depozitele din

Versailles. In urmă înaintează neregulat străjerii de corp, toți în uniformă, pe cap cu scufiile păroase ale grenadirilor. Numaidecât după ei vine trăsura regală, vin trăsurile regale. Căci sunt vreo 100 de deputați naționali, printre care Mirabeau, ale cărui observații nu ni s'au făcut cunoscute. In sfârșit, claie peste grămadă, în coadă Flandra, Elveții, O sută de Elvețieni, alți străjeri de corp, oamenii cari deunăzi erau numiți tâlhari, tot ce se poate mișca înainte. Printre toate aceste gloate se tălăzuește fără hotare Sf. Anton și ceata cumetrelor. Femeile-furii stau îndeosebi înjurul trăsurei regale dansând, acoperite de însemne tricolore, cântând cântece pline de aluzii, arătând cu o mână trăsura regală, iar cu cealaltă căruțele cu grâu, strigând :

— Curaj, prieteni ! Acuma nu vom duce lipsă de pâine. Vă aducem pe brutar, pe brutăreasă și calfa cea mică.

Tricolorul e spălăcit de ploaia de peste zi; bucuria însă o nestinsă. Oare acuma nu merge totul bine?

— *O, Doamnă, buna noastră regină,* spuneau câteva din aceste cucoane zdravene, *nu ne mai trădați și noi vă vom iubi mult.*

Bietul Weber înainta cu împroșcături, lipit de trăsura regală, cu lacrămile în ochi. „Majestățile lor îmi făceau onoarea (sau cel puțin așa credea el) să-mi împărtășească din când în când emoțiile, ce le resimțeau, fie printr'o mișcare a umerilor, fie prin priviri îndreptate spre cer". Așa plutește barca regală de salvare, ca o trestie șubredă, fără cârmă, pe potopul negru al gloatelor.

Mercier, cu aprecierile lui nelămurite, socotește că alaiul împreună cu privitorii numărau vreo 200.000

de capete. El spune, că era un uriaș hreamăt îngăimat, râsul transcendental al unei lumi, asemănătoare cu saturnalele celor vechi. Pentruce nu? Și aici, cum am mai spus, natura omenească este încă odată omenească. Să se înfioare aceia, care sunt dispuși pentru fiori. Totuși, toate acestea sunt omenești. Toate acestea și-au sfărâmat vechile lor formule și încă au făcut-o dansând. Pentru asta aceia, care fac colecții de vase și de antichități, cu chipuri de bacante dansând „în atitudini sălbatice și aproape cu neputință", pot să privească aici cu oarecare interes.

In chipul acesta totuși mersul încet al haosului, sau saturnala modernă a celor vechi, se apropie de barieră, unde trebuie să facă popas, spre-a asculta urarea primărului Bailly; aici trebuie să se înghesuiască multă vreme între cele 2 șiruri de chipuri și în hreamătul transcendental, care se înalță spre ceruri. Iar peste 2 ceasuri la primărie, spre-a asculta alte urări a mai multor oratori, a lui Moreau de Saint Mery între alții. Moreau cu cele 3.000 de ordine, acuma deputat național de Saint-Domingue și toți palavragiii aceștiea. Bietul Ludovic, „care părea că încearcă oarecare emoție", intrând în primărie, nu poate decât să răspundă, că „vine cu plăcere și cu încredere în mijlocul poporului său". Primarul Bailly, care trece mai departe aceste cuvinte, uită vorba încredere; atunci biata regină spune cu hotărâre: „Adăugați și cu încredere".

— Domnilor, reîncepe Bailly, sunteți mai fericiți decât dacă n'aș fi uitat.

La urmă regele e condus pe balcon, la lumina torțelor, cu o enormă cocardă tricoloră la pălărie.

Și „în tot norodul, spune Weber, fiecare schimbă strângeri de mână". Convinși însă fără îndoeală, că *acuma* Era cea nouă venise, cu deplină siguranță. Abia pe la ora 11 seara, regalitatea putea să intre în palatul său din Tuilerii, de așa mult timp vacant și părăsit, pentru a se cuibări aici cam în felul actorilor ambulanți. Suntem în ziua de Marți 6 Octombrie 1789.

Bietul Ludovic mai are de făcut în Paris două alaiuri: unul caraghioz și rușinos, ca acesta; celălalt, nici caraghioz, nici rușinos, ci înfricoșat și, mai mult încă, sublim.

Sfârșitul volumului întâi.

VERIFICAT 1987

de capete. El spune, că era un uriaș hreamăt îngăimat, râsul transcendental al unei lumi, asemănătoare cu saturnalele celor vechi. Pentruce nu? Și aici, cum am mai spus, natura omenească este încă odată omenească. Să se înfioare aceia, care sunt dispuși pentru fiori. Totuși, toate acestea sunt omenești. Toate acestea și-au sfărâmat vechile lor formule și încă au făcut-o dansând. Pentru asta aceia, care fac colecții de vase și de antichități, cu chipuri de bacante dansând „în atitudini sălbatice și aproape cu neputință", pot să privească aici cu oarecare interes.

In chipul acesta totuși mersul încet al haosului, sau saturnala modernă a celor vechi, se apropie de barieră, unde trebuie să facă popas, spre-a asculta urarea primărului Bailly; aici trebuie să se înghesuiască multă vreme între cele 2 șiruri de chipuri și în hreamătul transcendental, care se înalță spre ceruri. Iar peste 2 ceasuri la primărie, spre-a asculta alte urări a mai multor oratori, a lui Moreau de Saint Mery între alții. Moreau cu cele 3.000 de ordine, acuma deputat național de Saint-Domingue și toți palavragiii aceștiea. Bietul Ludovic, „care părea că încearcă oarecare emoție", intrând în primărie, nu poate decât să răspundă, că „vine cu plăcere și cu încredere în mijlocul poporului său". Primarul Bailly, care trece mai departe aceste cuvinte, uită vorba încredere; atunci biata regină spune cu hotărâre: „Adăugați și cu încredere".

— Domnilor, reîncepe Bailly, sunteți mai fericiți decât dacă n'aș fi uitat.

La urmă regele e condus pe balcon, la lumina torțelor, cu o enormă cocardă tricoloră la pălărie.

Și „în tot norodul, spune Weber, fiecare schimbă strângeri de mână". Convinși însă fără îndoeală, că *acuma* Era cea nouă venise, cu deplină siguranță. Abia pe la ora 11 seara regalitatea putea să intre în palatul său din Tuilerii, de așa mult timp vacant și părăsit, pentru a se cuibări aici cam în felul actorilor ambulanți. Suntem în ziua de Marți 6 Octombrie 1789.

Bietul Ludovic mai are de făcut în Paris două alaiuri: unul caraghioz și rușinos, ca acesta; celălalt, nici caraghioz, nici rușinos, ci înfricoșat și, mai mult încă, sublim.

Sfârșitul volumului întâi.

VERIFICAT 1987

SCARA CUPRINSULUI

SCARA CUPRINSULUI

Pag.

Carlyle 5

Ceva despre revoluţii şi despre revoluţie 17

CARTEA I: MOARTEA LUI LUDOVIC XV

1. Ludovic Mult iubitul 29
2. Idealităţi realizate 34
3. Sf. Maslu 47
4. Ludovic Neuitatul 51

CARTEA II: EPOCA HÂRTIEI

1. Intoarcerea Astreei 61
2. Jalbă şi ieroglife 69
3. Probleme 72
4. Maurepas 77
5. Intoarcerea Astrei fără bani 82
6. Băşici de săpun 87
7. Contractul social 93
8. Hârtie tipărită 97

CARTEA III: PARLAMENTUL DIN PARIS

1. Poliţe protestate 105
2. Controlorul Calonne 111
3. Notabilii 116
4. Decretele lui Loménie 128
5. Fulgerele lui Loménie 134
6. Comploturile lui Loménie 140
7. Duel de moarte 146
8. Cea din urmă agonie a lui Loménie 153
9. Inmormântare cu focuri de bucurie 167

CARTEA IV.: STATELE GENERALE

1. Iarăşi notabilii 173

Pag.

2. Alegerile 180
3. Zguduiri electrice 188
4. Alaiul 193

CARTEA V: STAREA A TREIA.

1. Nemişcare 219
2. Mercur de Brézé 230
3. Broglie, zeul războiului 240
4. La arme! 248
5. Daţi-ne arme! 255
6. Asalt şi izbândă 264
7. Nu-i o revoltă 276
8. Cucerirea regelui nostru 281
9. Felinarul 286

CARTEA VI: CONSOLIDARE.

1. Faceţi Constituţia 295
2. Adunarea Constituantă 303
3. Răsturnare generală 310
4. La coadă 322
5. Starea a patra 325

CARTEA VII: RĂZMIRIŢA FEMEILOR.

1. Patrulismul 331
2. O, Richard, o regele meu 336
3. Cocardele negre 342
4. Femeile-furii 345
5. Portărelul Maillard 350
6. La Versailles 357
7. In Versailles 362
8. Masa comună 367
9. Lafayette 374
10. Intrarea de onoare 379
11. Intoarcrea dela Versailles 386

VERIFICAT 1987
VERIFICAT 2007
VERIFICAT
BIBLIOTECA CENTRALĂ